

Lestips bij 20 winnende boeken

Inhoud:

- 2007 Harm de Jonge, *Josja Pruis*
2006 Harrie Geelen en Imme Dros, *Bijna Jarig*
2005 Thé Tjong-Khing, *Waar is de taart?*
2004 Edward van de Vendel en Fleur van der Weel, *Superguppie*
2003 Guus Kuijer, *Ik ben Polleke hoor!*
2002 Peter van Gestel, *Winterijs*
2001 Bart Moeyaert, *Broere*
2000 Paul Biegel, *Laatste verhalen van de eeuw*
1999 Joke van Leeuwen , tesamen met Malika Blain, *Bezoekjaren*
1998 Wim Hofman, *Zwart als inkt*
1997 Joke van Leeuwen, *Iep*
1996 Anton Quintana, *Het boek van Bod Pa*
1995 Anne Provoost, *Vallen*
1994 Toon Tellegen, *Bijna iedereen kon omvallen*
1993 Imme Dros en Jaap Lambertson, *Een heel lief konijn*
1992 Toon Tellegen, *Juffrouw Kachel*
1991 Paul Biegel, *Anderland*
1990 Anne Vegter en Geerten Ten Bosch, *De dame en de neushoorn*
1989 Margriet Heymans, *Lieveling, Boterbloem*
1988 Imme Dros, *Annetje Lie in het holst van de nacht*

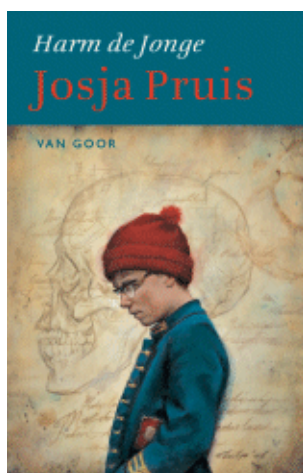
Deze lestips bij 20 winnaars van de Woutertje Pieterse Prijs werden mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van de Stichting Lezen; de lestips voor Josja Pruis werden mogelijk gemaakt door een bijdrage van uitgeverij Van Goor. Vanaf 2008 worden de lestips gemaakt voor en gepubliceerd in het tijdschrift Leesgoed.

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. Stuur ze aan:
lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door #F44

Harm de Jonge,
Josja Pruis (2006)

Isbn: 9789000037483

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Josja Pruis

Harm de Jonge, 2006

> Boek

Josja Pruis Josja Pruis is een intrigerend, raadselachtig en spannend boek over een korte maar intense vriendschap. Het verhaal speelt zich af in een vissersstadje aan zee in het najaar van 1956. De verteller is Homme Prins, een jongen van een jaar of twaalf, dertien, in stilte verliefd op zijn klasgenootje Ada Breugel. Samen met haar vertelt hij over Josja Pruis, een jongen die twee maanden bij hen in de klas zat en daarna net zo plotseling verdween als hij was verschenen.

De nieuwe was een rare. Josja draagt bijna altijd een rode muts. Hij heeft een groot hoofd en er loopt een soort litteken over zijn voorhoofd, van boven naar beneden. Meestal zit hij achter in de klas een moeilijk Frans boek te lezen. En soms spreekt hij geheimtaal. Hij is eigenlijk een Siamese tweeling, vertelt hij. Hij heeft twee stel hersens: die van hemzelf zitten links en die van zijn broer Kai rechts. Hij is de denker, Kai de doener; hij is de monnik, Kai de soldaat. En omdat beiden in één hoofd zitten, is het daar erg vol en zijn er van hen allebei bepaalde *hersendoosjes* platgedrukt. Het litteken markeert het tussenschot tussen Josja en Kai. Aldus Josja, die door zijn klasgenoten tot keizer gekroond wordt, maar door kinderen van een andere school gepest.

's Avonds in bed was ik nog met Josja bezig. Ik had nog nooit iemand ontmoet die me zo aan het denken zette. Dat was het verschil met Lubbe. Met hem praatte ik over voetballen, over huiswerk, over Ada. Met Josja ging het om dingen waar ik nog nooit van had gehoord. Homme herkent een aantal dingen van zichzelf bij Josja. Allebei missen ze een vader en Homme heeft zelf ook een tweelingbroer gehad. Die is bij hun geboorte overleden. Homme's moeder is erg zwijgzaam, zowel over zijn overleden vader als over zijn broertje.

Ik hoorde Josja naast me ademen. Zo zou het met een broer geweest zijn, dacht ik. Ik verlangde ineens naar een broer. Iemand die zo dicht bij je is dat hij een beetje jou is. Tobi, mijn dode tweelingbroertje: als hij groot geworden was, had hij nu net als Josja naast me kunnen zitten.

Homme wordt ook geïnspireerd door de ideeën van Josja over reïncarnatie. De overleden vader van Homme zou in een ander lichaam teruggekeerd kunnen zijn. En zijn broertje Tobi ook. Misschien is Josja wel zijn overleden broer!

Eén van de weinige dingen die Homme en Ada in november nog van Josja hebben, is zijn dagboek met roodgemarmerd kaft. Daaruit komen ze iets meer te weten over Josja's verleden in een weeshuis (*het Witte Huis*) en over zijn begeleider daar (*Vet Varken*), die niet van hem af kon blijven.

Het boek is in eenvoudige taal geschreven en spoort aan tot filosoferen: Wie ben ik? Wat is vriendschap? Wat is het verschil tussen vriendschap en verliefdheid? Word je door contact met anderen meer jezelf? Waar raken genialiteit en gekte elkaar? Kunnen twee zielen in één lichaam wonen? Kunnen twee mensen in één lichaam wonen? Bestaat reïncarnatie? Zou het waar kunnen zijn dat Homme en Josja dezelfde vader hebben?

Josja Pruis is niet alleen een boeiend denkboek, maar ook een spannend verhaal over verzwijgen en willen weten, over gepest worden en wraak nemen, over vriendschap en verliefdheid, over raadsels en antwoorden die weer nieuwe raadsels oproepen. En dat tegen het ruige decor van de allesoverheersende kracht van wind en zeewater.

> Leeftijd en (voor-)lezen

De hoofdpersonen hebben verschillende vakleraren en zitten dus op de middelbare school. Aan de lesstof te oordelen is het de eerste klas. Op zich is dat natuurlijk heel interessant voor kinderen uit de bovenbouw van de basisschool. Maar de hoeveelheid indringende thema's die aan de orde komt – een broer in je hoofd hebben (schizofrenie?), reïncarnatie, een begeleider met pedofiele neigingen, verliefd worden op 'de vijand' in de oorlog – maken het boek voor veel 11-jarigen behoorlijk zwaar.

Als voorleesboek in de bovenbouw is het echter wèl geschikt. Want dan bestaat de mogelijkheid om moeilijke passages gezamenlijk te bespreken.

Voorleestips

Hoofdstuk 1: Een vergeten hoek van ons land, p. 7-12 (maakt nieuwsgierig).

Hoofdstuk 18: De slag in de Kromme Steeg, p. 95-100.

Hoofdstuk 20: Een zeehond in de Rietlanden, p. 105-109.

Hoofdstuk 22: Een bijl in mijn hoofd, p. 113-118.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een jeugdroman als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse jeugdboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001). De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool, op het vmbo en in de onderbouw havo/vwo.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de klas ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van vragen die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk/goed aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk/niet goed aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de leerlingen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde patronen of stramien in het boek. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten, drie wensen, en van getallen als 3, 7 en 12; fabels zijn korte verhalen over sprekende dieren, met vaak een spreekwoord als moraal; poëzie is gecondenseerde, beeldende taal die zich niet altijd makkelijk prijsgeeft, met vaak een clou aan het eind; en een jeugdroman is vaak een queeste, een zoektocht vol struikelblokken naar de eigen identiteit en/of naar volwassenheid.

De patronen kunnen zitten in de dingen die de leerlingen leuk/goed, niet leuk/niet goed of moeilijk vinden.

Voorbeelden uit *Josja Pruis*:

- Het boek heeft een strakke opbouw met vier soorten teksten:
- hoofdstukken in de tegenwoordige tijd, verteld door Homme tussen 13 en 24 november 1956 (de oneven hoofdstukken);
- flashback-hoofdstukken in de verleden tijd, waarin Homme vertelt over de gebeurtenissen tussen 17 september en 24 oktober 1956 (de even hoofdstukken);
- bladzijden uit het Rode Marmerboek van Josja (in de oneven hoofdstukken);
- fragmenten van nieuwsberichten (als begin van de even hoofdstukken);
- Het boek bevat veel raadsels en geheimen: Wat is er met Josja Pruis? Waar komt hij vandaan? Hoe kan het dat hij vloeiend Engels en Frans spreekt? Waarom spreekt hij soms geheimtaal? Wat is er met zijn ouders gebeurd? Waarom moet de moeder van Homme vaak huilen? Hoe zit het met die dode Duitsers op het kerkhof?
- Veel hoofdstuktitels lijken qua structuur op elkaar: *Een broer in je hoofd*; *Een taaldoozje in de knel*; *Een keizer in het fietsenhok*; *Een zeehond in de Rietlanden*.
- Seksueel misbruik komt meerdere malen voor: door *Vet Varken* en door de Franse leraar Oostzaan.
- Door het hele boek heen speelt verliefdheid een rol, steeds op de grens van vriendschap.
- Door het hele boek heen speelt de fascinatie van Josja voor Siamese tweelingen en lichamelijke dualiteit een rol.
- De afgedrukte foto's en tekeningen uit het Rode Marmerboek zijn alle van mensen met een afwijking (Siamese tweelingen en mensen die op dieren lijken).

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu patronen of stramienien zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de leerlingen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders zijn de leerlingen er snel over uitgepraat. *Josja Pruis* is zeer geschikt, evenals de acht boeken uit de reeks 'Schatkist van de Jeugdliteratuur' van de Stichting Woutertje Pieterse Prijs en de Volkskrant, waarvoor ook lessuggesties zijn gemaakt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig wordt gehanteerd. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk

vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.

- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over geen vader hebben

Volgens mijn moeder is mijn vader een paar maanden voor ik geboren werd overleden. Hij heeft mij nooit gezien, ik heb hem nooit gezien.

'Mijn moeder wil er niet over praten,' zeg ik. 'Als ik ernaar vraag, zegt ze dat ik nog te jong ben, dat ze me later alles zal vertellen.' (p. 10)

Homme heeft geen vader. Zijn moeder wil er niet over praten. Lijdt Homme daaronder, denk je? Wat vind je ervan dat zijn moeder niets zegt over zijn vader? Waarom zou ze dat doen? Keur je dat goed? Waarom (niet)?

Mag/moet een kind weten wie zijn vader is? Hoe oud moet je daarvoor zijn? Stel je voor dat jij net als Homme geen vader hebt en je moeder wil er niet over praten, wat zou jij dan doen?

Over reïncarnatie

Hij vertelde dat hij bloemenverkoper in Istanboel was geweest. Niet zolang, want hij was in een steegje doodgestoken. En daarna was hij monnik in Parijs en boekenschrijver in België geweest. En nu dus Josja Pruis. (p. 81)

Josja gelooft dat als mensen sterven, hun ziel voortleeft en opnieuw geboren wordt in een ander lichaam. Dat heet reïncarnatie. Geloof jij dat ook? Waarom (niet)? Vind je het een mooi, grappig, stom, onzinnig, wijs of troostrijk idee?

Als je erin gelooft, wat denk je dan dat je in jouw vorige levens bent geweest?

Als je er niet in gelooft, probeer het je dan toch voor te stellen. Gebruik je fantasie!

Over verliefd worden op een 'vijand'

Mam pakt haar zakdoek en knijpt erin. Ik ben bang dat ze gaat huilen en dan niks meer wil zeggen. Ze kijkt van Ada naar mij. Ze schuift haar hand over de tafel. Maar als ze me bijna aanraakt, trekt ze hem toch weer terug. Ze glimlacht naar me en knikt.

'Ik hield van je vader,' zegt ze. 'Wat maakt het dan uit dat hij een vreemde was die niet bij ons hoorde? Dat hij een Duitser was? Maar ze vonden dat ik met de vijand heulde. En toen de oorlog voorbij was, schoren ze me kaal.' (p. 132)

Wat de moeder van Homme Prins na de oorlog overkwam, gebeurde met veel meisjes die in de oorlog verliefd waren geworden op een Duitse soldaat. De mensen noemden dat 'heulen met de vijand', en dan was je dus 'fout'.

Wat vind je daarvan? Is het slecht om in oorlogstijd verliefd te worden op iemand die 'bij de vijand hoort'? Stel dat het inderdaad slecht is, moet je daar dan voor worden gestraft, bijvoorbeeld kaalgeschoren? Denk je dat in de oorlog alle Duitsers tegen de Nederlanders waren? Denk je dat alle Duitse soldaten die moesten vechten tegen de Nederlanders dat uit overtuiging deden? Wat zou jij doen als je gedwongen werd te vechten tegen mensen waar je niets tegen hebt?

Over karikaturen

'Alle mensen lijken op dieren,' zei hij. 'Als je goed kijkt, zie je dat iemand een vos is, een kameel of een schaap.' (p. 68)

Josja Pruis tekent de mensen uit zijn omgeving in zijn Rode Marmerboek als dieren. Zo tekent hij Lubbe Luiten als koe:

Bladzijde 20 van het Rode Marmerboek

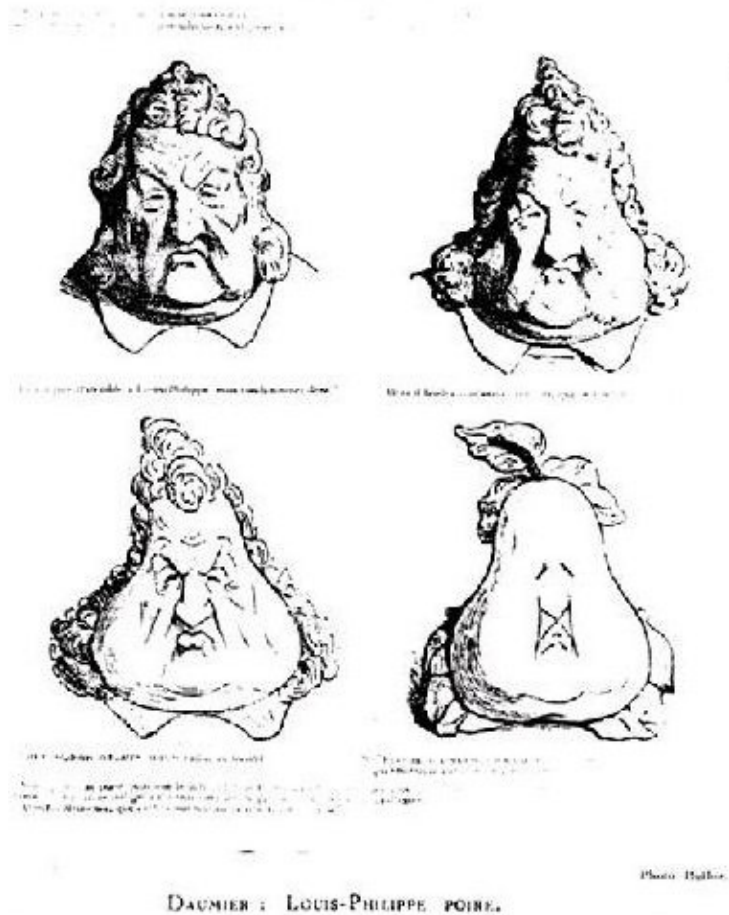

Dit noem je een karikatuur.

In de negentiende eeuw was er in Frankrijk een beroemde schilder, Honoré Daumier (1808-1879), die de vader van de karikatuur genoemd wordt. Toen hij in 1831 een karikatuur publiceerde van de Franse koning Louis-Philippe, moest hij voor straf een half jaar de cel in. Zo tekende hij koning Louis-Philippe, niet als dier maar als fruit:

LES POIRES,

Vendues pour payer les 6,000 fr. d'amende du journal le *Charivari*.

Bekijk beide karikaturen. Lijken ze op elkaar? Waarin wel? Waarin niet?

Is de karikatuur van Lubbe Luiten spottend? Wat vind je ervan dat Honoré Daumier een half jaar de cel in moest vanwege die karikatuur? Vind je dat je een karikatuur altijd net zo spottend mag maken als je zelf wilt? Of zijn er grenzen? Zo ja, wat mag dan wel en wat niet in een karikatuur? Praat erover met elkaar. Geef argumenten! (Zie ook Doe-opdracht 'Van mensenhoofden dierenkoppen maken'.)

> Doen

De plaats zoeken waar het verhaal zich afspeelt

Omdat we hier aan de rand van de wereld wonen en er niks spannends gebeurt. Bij de haven staat een modern koelhuis waar de vissers hun vis lossen, dat wel. Maar verder is alles nog net zoals op de foto's uit het album van mijn opa en die zijn van voor de oorlog. Er is een lange weg naar ons stadje, een doodlopende weg. Als je verder wilt, moet je over diezelfde weg weer terug. Er komen bij ons eigenlijk alleen mensen die er echt moeten zijn. (p. 7)

Zoek in het boek andere zinnen en fragmenten die informatie geven over de plaats waar het verhaal zich afspeelt. Lees ze elkaar voor.

Pak de kaart van Nederland erbij. Zoek met elkaar uit in welk havenstadje het verhaal zich afspeelt.

Een dialoog schrijven tussen twee personages in één hoofd

'We zijn met zijn tweeën, maar we hebben één lichaam. In ons hoofd zitten gewoon twee stel hersens, snap je?'

We bleven hem aankijken met ogen groot van verbazing. Lubbes mond zakte zelfs open en bleef even zo staan.

'Heeft die ribbel op je kop ermee te maken, Josja?'

'Er zit een schotje achter.'

Hij legde uit hoe het precies zat. Zijn broer woonde zagezegd bij hem in. Josja zat links, zijn broer rechts in het hoofd. We hadden even tijd nodig om ons dat voor te stellen. (p. 25)

Josja heeft een broer, Kai, in zijn hoofd. Is het gek om een broer of zus in je hoofd te hebben? Verzint Josja het, of zou het echt kunnen?

Overkomt het jou wel eens dat je verschillende stemmen in je hoofd hoort die elkaar tegenspreken? De ene stem zegt bijvoorbeeld dat je iets beslist niet moet doen en de andere zegt dat je dat juist wèl moet doen. Bedenk een onderwerp voor zo'n twistgesprek in je hoofd. Heb je zoiets nooit meegemaakt? Gebruik dan je fantasie.

Schrijf een dialoog tussen stem A en stem B in je hoofd. Kijk op bladzijde 75 hoe Harm de Jonge dat doet. Laat je door hem inspireren en schrijf een nóg feller twistgesprek.

Oefenen in 'oral history'

24 oktober 1956

Het Hongaarse volk komt in opstand: in Boedapest halen arbeiders het achttien meter hoge standbeeld van Stalin omver. In Harlingen slaat het paard van de melkventer op hol, terwijl op de bok van de melkwagen een vierjarige kleuter zit. (p. 105)

Dit stukje staat boven aan hoofdstuk 20. Het komt uit de agenda van Lubbe Luiten, vriend van Homme. Elk even hoofdstuk begint met zo'n fragment. Lees ze allemaal.

Welke vragen roepen ze bij je op? Welke namen ken je niet? Zoek op internet naar antwoorden. Ga in je omgeving naar een 65-plusser, bijvoorbeeld je opa of oma. Lees hem of haar de stukjes van Lubbe Luiten voor. Vraag steeds om reactie. Wat weet jouw proefpersoon nog over die tijd? Welke herinneringen komen bij hem of haar boven? Weten ze bijvoorbeeld nog wie Lou de Palingboer was? Herinneren ze zich de Hongaarse opstand nog? Wat kunnen ze over hun ervaring met Elvis Presley vertellen? Of over de drooglegging van de Flevopolder? Probeer een zo goed mogelijk beeld te krijgen van wat ter sprake komt. Neem het gesprek op een bandje op (of noteer de antwoorden).

Deze manier van interviewen van oude mensen heet 'oral history' (letterlijk: 'mondelijke geschiedenis') en wordt veel gebruikt door onderzoekers van de geschiedenis van de vorige eeuw.

Kies uit je materiaal een onderwerp en werk dat uit tot een kort stukje 'oral history' van maximaal 300 woorden.

Naar ogen kijken

Haar ogen hebben weer die vreemde kleur. Ik zou er graag de naam van willen weten. Koningsblauw? Pauwblauw? Wat voor blauw is er zoal? (p. 21)

Haar ogen schitteren. Die prachtige kleur! Hemelsblauw? Zeeblauw? (p. 50)

Zijn ogen hebben de kleur van het water in de regenbak. (p. 52)

Zijn ogen achter het glas waren lichtblauw met een donker randje. (p. 58)

In het boek worden vaak de ogen van diverse personages beschreven. Wat voor kleur ogen heb jij? Schrijf dat zo precies mogelijk op. Heb je in je ogen streepjes,

vlekjes of randjes in een andere kleur? Is de kleur van je rechteroog (een beetje) anders dan die van je linker? Is de kleur van je ogen altijd hetzelfde? Kijk in de spiegel om te zien of je het goed hebt opgeschreven.

Vorm met een goede vriend of vriendin een tweetal. Vertel, zonder elkaar in de ogen te kijken, wat voor kleur ogen de ander heeft. Kijk na afloop van het gesprekje of het klopt.

Wat voor kleur ogen heeft je moeder, je vader, de gymmeester, de wiskundeleraar, de directeur van de school, de koningin? Maak samen een lijstje van een stuk of vijf mensen die je goed kent. Schrijf achter elke naam hun oogkleur. Controleer daarna of jullie het goed hebben opgeschreven.

De adie-taal leren

We begrepen er geen woord van, maar het klonk als een vervloeking.

'Dadiet zadiet adiek jadie badietadield, jadie radietzadiek!' (...)

'Tradiep hadiem!' riep Josja. (p. 46)

Josja spreekt en schrijft soms in een geheimtaal: de adie-taal. Ada en Homme komen erachter hoe die in elkaar zit. Op de plaats van een klinker komt steeds adie. Vertaal met deze sleutel bovenstaande zinnen.

Bedenk een andere zin die Josja zou kunnen zeggen in de adie-taal. Schrijf zijn geheime zin op en zeg hem hardop.

Schrijf je eigen naam in de adie-taal, plus je adres en telefoonnummer. Lees het hardop. Lees het nog een keer hardop, maar dan zo vlug mogelijk.

Voer met een vriend of vriendin een gesprekje in de adie-taal.

De tijd vangen in nieuws-zinnen

4 oktober 1956

In Lhasa, de hoofdstad van Tibet, krijgen ze voor het eerst elektriciteit. Boze Parijzenaars werpen koud water en vuilnis op rock-'n-rollers die op straat dansen. (p. 64)

Hou een week lang het nieuws bij. Haal elke dag uit een (gratis) krant twee nieuwsfeiten: één belangrijk en één dat minder belangrijk is. Beide items moeten kenmerkend zijn voor deze tijd. Doe het in net zo'n stijl als Lubbe Luiten in *Josja Pruis*.

Lees na een week elkaars nieuws-items en bespreek ze. Welk soort onderwerpen zijn vaak gekozen? Welke nieuwsfeiten komen meerdere malen voor? Hoe komt dat? Komen alle aspecten van het leven en de maatschappij aan bod? Kiezen jongens andere onderwerpen dan meisjes?

Stel je voor dat mensen over vijftig jaar jullie teksten lezen. Krijgen ze dan een goed beeld van deze tijd?

Van mensenhoofden dierenkoppen maken

'Alle mensen lijken op dieren,' zei hij. 'Als je goed kijkt, zie je dat iemand een vos is, een kameel of een schaap.' (p. 68)

Josja tekent in zijn Rode Marmerboek de mensen uit zijn omgeving als een dier. Ada wordt op zo'n manier een marmot en Oostzaan een spitsmuis.

Knip uit kranten en tijdschriften portretten van mensenhoofden. Verander de hoofden met een zwarte viltstift in dierenkoppen. Kijk of je met zo weinig mogelijk lijnen van iemand een vos, een kameel of een schaap kunt maken. Zelf lijkt je natuurlijk ook op een dier. Kopieer een foto van jezelf en tover je om in de vis, papegaai of krokodil die je bent. Verzamel de portretten en maak er een tentoonstelling van. (Zie ook Praat-opdracht 'Over karikaturen')

Een citaat zoeken voor op de achterflap

Op de achterkant van *Josja Pruis* staat een citaat uit het boek:

Het is voor mij een raadsel waarom hij juist bij óns kwam. Wie heeft besloten dat hij hier naar onze school moest? Wie wist dat vrouw Klinkhamer hem wel in huis wilde nemen? Iemand moest toch ook gezien hebben dat hij gebracht werd? Maar als je er naar vraagt, lijkt niemand iets te weten. Op een dag was Josja er dus gewoon. Hij bleef hier goed twee maanden en nu hij weg is, doen ze alsof hij er nooit geweest is.

De bedoeling van zo'n citaat is dat je als lezer meteen een idee krijgt waar het boek over gaat en hoe het is geschreven. Vind je dit een goed getroffen citaat? Ga in *Josja Pruis* op zoek naar een citaat dat je ook goed of beter vindt: een stuk of zeven regels die karakteristiek zijn voor de stijl en de inhoud. Het moet een fragment zijn dat de lezer nieuwsgierig maakt naar het hele boek zodat hij/zij het wil lezen.

Vergelijk het citaat dat jij hebt gekozen met de citaten van anderen. Praat met elkaar over hoe je hebt gezocht en wat je overwegingen waren. Welk citaat is het meest representatief voor het boek? En welk citaat maakt de eventuele lezer het meest nieuwsgierig? Kies samen het beste citaat uit.

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.harmdejonge.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

www.leesfeest.nl

www.van-goor.nl

www.kjoek.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Bijna Jarig

Imme Dros en Harrie Geelen, 2005

Imme Dros en Harrie
Geelen,
Bijna Jarig (2005)

Isbn: 90 451 02021

Boek

Als geen ander weet Imme Dros in de huid te kruipen van kleuters en te laten voelen hoe belangrijk dagelijkse gebeurtenissen in het kleuterleven kunnen zijn. Haar Ella, hoofdpersoon van *Bijna jarig* en verschillende andere prentenboeken, is een meisje dat jarig worden, nieuwe schoenen krijgen, pap eten en naar een mooi verhaal van de juf luisteren intens beleeft.

In *Bijna jarig* leeft Ella een week lang naar haar verjaardag toe. Ze weet dat haar cadeau op zolder staat, maar ze mag niet kijken want het cadeau is nog geheim. Ze kan er alleen over praten met haar vriendin Lucy. En proberen te raden wat het zou kunnen zijn, en uitnodigingen voor haar partijtje rondbrengen.

Drie dagen voor haar verjaardag laat de timmerman een ladder staan. Ella en Lucy klimmen erop, want dan kun je het bosje in de verte zien. Met de schommel kom je nooit zo hoog. Boven aan de ladder komen ze op het platte dak. Daar kunnen ze zomaar door het schuine dakraam naar binnen kijken, naar de zolder. Voordat Ella er erg in heeft, heeft ze haar cadeau zien staan: een poppenhuis! Ella schrikt: *Ze heeft het geheim gezien!* Ze voelt zich misselijk en ziek. Nu heeft zij *een geheim over het andere geheim*. Maar *het is niet leuk en spannend. Het is een akelig rotgeheim*. Opeens flapt ze eruit dat ze een poppenhuis voor haar verjaardag krijgt. Mama vraagt of ze op zolder geweest is. *Nee, mama. Echt niet. Eerlijk niet*. Dat klopt, maar voor Ella voelt het toch als jokken. Tenslotte maakt vriendinnetje Lucy een tekening met de ladder, het platte dak, de zolder en het poppenhuis. Ella geeft de tekening aan mama, die dan begrijpt dat het per ongeluk is gegaan.

Imme Dros en Harrie Geelen slagen er uitstekend in de bijna ondraaglijke spanning te laten zien van moeten wachten tot je jarig bent, de nieuwsgierigheid naar het cadeau, weten waar het staat maar niet mogen kijken, het per ongeluk toch zien en vooral het hevige schuldgevoel daarover.

Op de meeste pagina's staan acht korte zinnestjes. De vierkante illustraties van Harrie Geelen zijn als schilderijtjes omlijst door een snelle penseellijn, waarbinnen de verfstreken duidelijk zichtbaar zijn, bijna alsof ze nog nat zijn. Door dat nadrukkelijke verf karakter van de prenten heen zien je Ella bedrukt in een hoekje zitten, wanhopig op bed liggen met haar gezicht in het kussen, eenzaam aan tafel waar ze geen hap door haar keel krijgt, en 's nachts wakker liggen van narigheid. In de prenten komen aspecten naar voren die niet in de tekst staan; ze vertellen het verhaal op hun eigen manier. Daardoor vullen ze het verhaal aan en geven het een extra dimensie. Zo hebben tekst en beeld elk een gelijkwaardige inbreng en zorgen samen voor een psychologisch rijk, warm en genuanceerd verhaal.

Leeftijd en (voor-)lezen

Bijna jarig is geschikt voor kinderen van vier tot en met zeven jaar. Laat de kinderen dicht om u heen zitten bij het voorlezen, want het is het belangrijk dat ze de prenten goed kunnen zien.

Voor wie verder wil lezen

Andere prentenboeken over het meisje Ella zijn:

- Imme Dros en Harrie Geelen: *Ik wil die!*, Unieboek 1991. Ella wil per se rode schoenen, maar het laatste paar in de winkel is een maat te klein. Toch trekt Ella ze aan en zegt dat ze passen. De volgende dag gaan ze naar oma. Ella's nieuwe schoenen gaan steeds meer pijn doen. Tenslotte huilt ze van de pijn. De nieuwe schoenen gaan in de kast. Ella's oude schoenen zijn niet mooi meer. *Maar ze kunnen nog best. Want ze zitten! En ze lopen!*
- Imme Dros en Harrie Geelen: *Pareltjespap is pap voor prinsessen*, Querido 2006. Ella houdt niet van eten, maar mama bedenkt steeds iets waardoor ze toch haar bord leegeet. Op een dag krijgt ze pap met floddertjes. Dat vindt ze vreselijk vies, maar als mama zegt dat het *pareltjespap* is, vindt ze dat heel speciaal, want alleen prinsessen hebben parels. Met ogen dicht eet ze haar bord leeg. Tegen vriendinnetje Lucy zegt ze dat het naar ijs met jam, chocola en drop smaakt. Overigens spelen Ella en Lucy hier met het poppenhuis uit *Bijna jarig*.
- Imme Dros en Harrie Geelen: *Het mooiste boek van de wereld*, Querido 2003. Zilveren Griffel. De juf op school leest voor uit een boek waarin een meisje rode schoentjes heeft. Ella gaat helemaal in het verhaal op, want zelf heeft ze óók rode schoentjes, al zijn die te klein (zie *Ik wil die!*). Ella droomt van het meisje en van het boek, vooral als ze ziek wordt en niet kan horen hoe het afloopt. Het boek is niet meer in de winkel en niet in de bibliotheek. Gelukkig mag ze het boek lenen van de juf. Papa maakt er een kopie van, zodat Ella haar eigen boek heeft.
- Imme Dros en Harrie Geelen: *Naar het ziekenhuis*, Querido 2009. Ella moet naar het ziekenhuis omdat ze een rare bobbel onder haar kin heeft. Een fistel, zegt de dokter. Ella doet een sjaal om, want niemand mag het zien. Ze is bang voor de operatie, maar gelukkig voelt ze er niets van. In het ziekenhuis krijgt ze nieuwe vriendjes. En op school kan ze een stoer litteken laten zien!

Prentenboeken van dezelfde auteurs waarin een jongen de hoofdrol speelt, zijn:

- Imme Dros en Harrie Geelen: *Morgen ga ik naar China*, Querido 1995, 5+. Zilveren Griffel. Prachtige monoloog van Jan die vreselijk boos is, naar China wil en nooit meer terug wil komen. *Want in China geven pappa's hun kind nooit een tik voor hun billen*. Ontroerend detail: op de een na laatste bladzijde zie je een traan bij Jan.
- Imme Dros en Harrie Geelen: *Pissebed Fred*, Querido 2007, 4+. Bas van vier woont op een flat. Alle kinderen uit zijn klas hebben een huisdier, behalve hij. Bas gaat bij oma logeren, in een huis op de grond, met een tuin erbij. Oma heeft geen poes of hond, maar in oma's tuin vindt Bas een pissebed. Hij vindt hem prachtig, net een ridder met een harnas, en noemt hem Fred. Van een schoenendoos maakt Bas een huisje voor Fred, met een bordje modder, een steen, klimop en kijkgaatjes. Nu heeft hij ook een huisdier!

Een prentenboek van dezelfde auteurs waarin een meisje en een jongen de hoofdrol spelen, is:

- Imme Dros en Harrie Geelen: Het grote avonturenboek van Roosje, Unieboek, 1998-2009, 5+. Bundeling van vier boekjes over Roosje en Bart: *Roosje kreeg een ballon*, *Roosje moet mee*, *Roosje kan veters* en *Roosje wil dokter worden*, bestaande uit humoristische, uit het kleuterleven gegrepen schetsen waarin Roosje en Bart nu eens op elkaar zijn en dan weer heftig ruzie hebben.

Andere prentenboeken over jarig zijn voor 3-7-jarigen:

- Max Velthuijs: *Kikker en een heel bijzondere dag*, Leopold 1999, 3+. Op een ochtend bedenkt Kikker dat het volgens Haas vandaag een bijzondere dag is. Maar waarom eigenlijk? Hij vraagt het aan alle dieren, maar niemand weet het. Op de deur van Haas zijn huis zit een briefje. Kikker kan niet lezen, maar één woord herkent hij: FEEST. Haas is dus naar een feest waar hij, Kikker, niet voor uitgenodigd is! Verdrietig gaat hij naar huis. Daar hebben zijn vrienden een feest voorbereid, want Kikker is jarig!
- Max Velthuijs: *Een taart voor kleine Beer*, De Vier Windstreken 1988, 2+. Aandoenlijk verhaal waarin Varkentje een taart bakt voor de verjaardag van kleine Beer, maar die grotendeels zelf opsnoept met Haas en Eend. Kleine Beer is echter heel blij met wat er tenslotte nog van over is... Met recept voor chocolade verjaardagstaart.
- Marianne Busser en Ron Schröder: *Liselotje is jarig*, in: *Het grote Liselotje boek*, illustraties Dagmar Stam, Van Holkema & Warendorf 2005, 3+. In dit verhaal op rijm krijgt prinses Liselotje veel cadeaus, waaronder een poppenhuis dat lijkt op het poppenhuis dat Ella krijgt.
- Ragnhild Scamell & Adrian Reynolds: *Toby's poppenhuis*, Mercis Publishing 2000, 3+ (alleen in de bibliotheek). Het jongetje Toby wil graag een poppenhuis voor zijn verjaardag, maar zijn familie begrijpt dat niet. Dus krijgt hij een parkeergarage, een kasteel, en een boerderij met dieren. Dan maakt Toby zelf een poppenhuis van de dozen waar al die cadeaus in zaten, waarna iedereen gelukkig is.

Een prentenboek over jarig zijn voor 2- tot 4-jarigen:

- Elle van Lieshout & Erik van Os: *Wie is er jarig?* Illustraties Suzanne Diederik, Kimio 2005. Vrolijk en simpel prentenboekje, met Lees- en Speelbrief.

Een informatief verhalenboek over jarig zijn voor iedereen vanaf 8 jaar:

- Jos van Hest & Saskia van der Valk: *VerjaardagsVerhalen*, illustraties Sylvia Weve, Gottmer 1998 (alleen in de bibliotheek). Achtentwintig verhalen over jarig zijn in achtentwintig landen. Aan elk verhaal gaat een stukje informatie vooraf en in elk verhaal wordt beschreven hoe in het betreffende land een verjaardag gevierd wordt.

Groepsgesprek over het boek

Voor een groepsgesprek over dit boek kan plaatsvinden, moet het zo voorgelezen zijn dat alle kinderen de prenten goed hebben kunnen bekijken. Dat gaat het best in een kleine groep. Lees het boek enkele malen voor. Laat daarna de kinderen zelf 'voorlezen' bij de prenten. Ook al kunnen ze nog niet lezen, ze kunnen wel het verhaal in eigen woorden vertellen bij de prenten. Daaruit blijkt al een stukje eigen interpretatie. Dat kan vloeiend overgaan in een groepsgesprek. Laat de kinderen eerst spontaan reageren. Ga dan vragen stellen:

- Wat vond je leuk aan het boek? Of mooi? Of spannend?
- Wat vond je niet leuk aan het boek? Of saai? Of lelijk? Of erg?
- Wat begrijp je niet helemaal?
- Vind je de plaatjes tekeningen of schilderijen? Welk plaatje heeft de mooiste lijst? Op welk plaatje zie je de mooiste lucht?
- Zag je ook dingen (*patronen*) die steeds terugkomen?

Als antwoord op de laatste vraag kunnen antwoorden komen als:

- Alle plaatjes zijn even groot.
- Om alle plaatjes zit een rand die een beetje beverig geschilderd is.
- Er zijn allerlei patroontjes in de illustraties: ruitjes in het tafelkleed en op de vloer, streepjes in de bank en in de schutting, rondjes op het behang, steentjes in de muur, hartjes op Ella's rok, stippen op het gordijn...
- Alle zinnen zijn kort.
- Er zijn veel praatzinnen bij, waarin iemand iets zegt.

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De kinderen moeten het boek goed kennen voordat er een groepsgesprek over gehouden kan worden. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten en illustraties uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat het belangrijk is wat ze zeggen.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Kun je dat laten zien?' of 'Vertel eens...'.
 • Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere.
 • Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
 • Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinderen jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over jarig zijn

Ella is bijna jarig. (...)
 Ze weet wat ze gaat doen.
 Ze weet wat ze gaat eten.
 Ze weet wie ze gaat vragen.

Praat met elkaar over verjaardagen. Hoeveel jaar wordt Ella, denk je? Waar kun je dat zien in het boek? Wie in de groep is er binnenkort jarig? Wie is er net jarig geweest? Hoe vier je jouw verjaardag? Wat doe je dan op school en thuis? Een gesprek over verjaardagsfeesten, verjaardagseten, over slingers en cadeautjes, liedjes, traktaties, felicitaties.

Verjaardagen kunnen heel uiteenlopend gevierd worden. Dat hangt af van de gebruiken, de rituelen, de regels, de cultuur op een school, in een gezin, in een groep. Er zijn ook grote mensen en kinderen die hun verjaardag niet vieren. Is dat erg?

Over dingen doen die niet mogen

Ze wil meteen naar beneden.
Lucy vindt dat zonde en jammer.
Ze heeft nog lang niet alles gezien.
Maar Ella heeft te veel gezien.

Ella is de ladder op geklommen en ze heeft door het dakraam het poppenhuis op zolder gezien. Ze heeft iets gedaan wat niet mag. Heeft haar vader of moeder gezegd dat ze niet op een ladder mag klimmen? Of dat ze niet door het dakraam mag kijken? Doet Ella dingen die niet mogen?

Voer een gesprek over wat kinderen niet mogen van hun moeder, vader, juf, meester. Doe jij wel eens dingen die niet mogen? Hoe voelt dat? Waarom mag je dat eigenlijk niet? Ben je het eens met je moeder, vader, juf of meester? Als je zelf een kind had, zou jouw kind sommige dingen dan ook niet mogen?

Over geheimen

Nu heeft Ella zelf geheim.
Een geheim over het andere geheim.
Maar het is niet leuk en spannend.
Het is een akelig rotgeheim.

Praat met elkaar over geheimen, over leuke geheimen en rotgeheimen. Is het leuk of vervelend om een geheim te hebben? Heb jij wel eens een geheim van jezelf aan een ander verteld? Heb je wel eens van iemand anders een geheim gehoord? Heb je wel eens een geheim doorverteld? Moet een geheim altijd een geheim blijven? Mag je een geheim nooit doorvertellen? Hoe vertelt Ella haar geheim? Denk je dat je eigen juf een geheim heeft? Wat zou het geheim van de juf zijn? Wie wil zijn eigen geheim in geheimtaal aan de groep vertellen?

Over je schuldig voelen

Op school vergeet ze de geheimen.
Maar als ze naar huis gaat denkt ze eraan.
En als ze in bed ligt helemaal.
In bed lijkt het allemaal nóg erger.

Ella heeft iets gedaan wat ze niet mag en daar heeft ze last van: ze voelt zich schuldig. Praat met elkaar over je schuldig voelen. Zou jij je ook schuldig voelen als je Ella was? Heb jij je wel eens schuldig gevoeld? Over wat? En hoe is dat overgegaan? Als je je schuldig voelt, waar voel je dat dan het meest in je lijf?

Over het huis op de schutbladen

Is het huis op het schutblad een echt huis of een poppenhuis, denk je? Als je denkt dat het een poppenhuis is, lijkt het dan op het poppenhuis dat Ella voor haar verjaardag krijgt? Wat is er anders aan?

Stel je voor dat je het huis op het schutblad binnenkomt. Naar welke kamer zou je dan het eerst gaan? Wat is het lekkerste plekje om te zitten? Lijkt het bed op jouw bed? Ziet jullie wc er ook zo uit? Hebben jullie een bad of een douche? Zou je in dat huis willen wonen?

Over de kleren van Ella

Bekijk samen alle platen waar Ella op te zien is. Ze heeft vaak een strik in haar haar. Is dat altijd dezelfde? Ze heeft vaak een jurkje aan. Hetzelfde jurkje? Wat voor kleren draagt Ella in het boek? Noem ze allemaal op, op de manier van: *Ik ga op reis en neem mee...* Dus begin met: *Ella heeft een blauwe jurk.* Dan: *Ella heeft een blauwe jurk en een wit bloesje.* Dan: *Ella heeft een blauwe jurk, een wit bloesje en een groene rok.* Enzovoort.

Vind je de kleren van Ella leuk? Zou je ook zulke kleren willen dragen? Lijken de kleren van Ella op de kleren van haar vriendin Lucy? Lijken de kleren van de kinderen in jouw groep op de kleren van Ella?

Over de tekeningen

Kies samen de verdrietigste tekening van het boek uit. Waarom wint die tekening in verdrietigheid? Ga ook samen op zoek naar de stilste tekening, de grappigste tekening, de kinderachtigste tekening. Welke tekening zou jij het liefst gemaakt willen hebben?

Voor kinderen die kunnen lezen: Op de omslag en de titelpagina (dat is de bladzijde met de titel van het boek en de naam van de schrijfster) staat ook wie de plaatjes heeft gemaakt. Hoe heet die meneer of mevrouw? Er staan ook twee tekeningen in het boek die Lucy heeft gemaakt. Lijken die op de andere plaatjes of zijn ze anders? Heeft Lucy die tekeningen echt zelf gemaakt?

Doen

Jezelf schilderen achter een raam

Dit is Ella achter een raam van haar huis. Schilder een raam van het huis waar jij woont met jezelf erachter. Staan er bij jou ook planten op de vensterbank? Zijn er ook gordijnen? Kijk naar de schilderijen in het boek: je ziet veel tegels en steentjes, hokjes op gordijnen, rondjes op muren, stippen en strepen. Kijk op jouw schildering waar je vierkantjes, rondjes, stippen of strepen kunt zetten. Maak van alle schilderijen een tentoonstelling.

Zoeken en tellen

Bekijk de plaat op de voorkant en zoek in het boek dezelfde plaat op. Bekijk de plaat op de achterkant; waar staat in het boek diezelfde plaat? Bekijk het plaatje op de titelpagina. Waar in het boek zie je datzelfde plaatje terug?

Bekijk alle schilderijen van het boek, van kaft tot kaft. Hoeveel ladders tel je? (Een stukje van een ladder telt ook voor ladder). Hoeveel schommels tel je? Hoeveel bedden? Hoeveel wc's? Hoeveel poppenhuizen?

Uitnodigingen maken

Mama schrijft kaarten voor het feest:
Kom je zondag op mijn verjaardag?
Ella tekent er vlaggen en taarten omheen.

Geef de kinderen elk een correspondentiekaart waarop met feestletters een uitnodiging geschreven staat: *Kom je zondag op mijn verjaardag?* Net als Ella versieren de kinderen de kaart met vlaggen en taarten, feestslingers en pakjes, glazen limonade en bordjes met lekkere hapjes. Maak van alle kaarten een tentoonstelling.

Op een soortgelijke manier kunnen de kinderen ook felicitatiekaarten voor Ella maken met *Hartelijk gefeliciteerd met je verjaardag!* erop.

Het boek een plek geven

Schrijf op bord een grote K. Vertel dat die K betekent: Kinderboek.

Schrijf op bord een grote G. Vertel dat die G betekent: Grotemensenboek.

Schrijf op bord een grote M. Vertel dat die M betekent: Meisjesboek.

Schrijf op bord een grote J. Vertel dat die J betekent: Jongensboek.

Vraag de kinderen om, zonder met elkaar te overleggen, één letter te kiezen die ze het beste vinden passen bij het boek. Het gaat niet om 'een goed antwoord', maar om hun mening.

Vraag de kinderen hun letter te noemen en turf de uitkomst op het bord.

Bespreek daarna de uitkomst; vraag de kinderen om hun motivatie en praat daar op door. Waarom is het geen boek voor grote mensen? Omdat er plaatjes in staan? Staan er nooit plaatjes in boeken voor grote mensen? Waarom is het (g)een jongensboek? Omdat het verhaal over meisjes gaat? Zijn verhalen over meisjes alleen leuk voor meisjes? Wordt het een jongensboek als Ella Steef zou heten en een jongen zou zijn, ook op de plaatjes? (Zie onder 'Voor wie verder wil lezen' het prentenboek *Toby's poppenhuis*, over een jongen die een poppenhuis voor zijn verjaardag vraagt.)

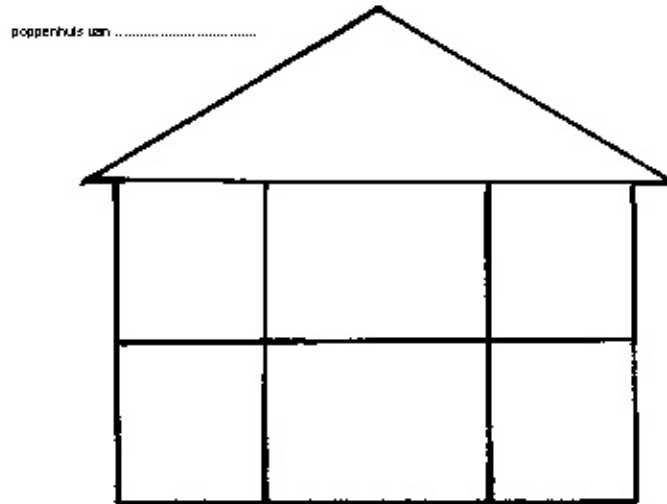
Gezichten trekken

Bekijk samen de plaat waarop Ella door het dakraam kijkt en haar handen voor haar mond slaat. Wat voelt of denkt ze dan, denk je? Probeer ook zo'n gezicht te trekken en hetzelfde te voelen. Lukt dat?

Bekijk de volgende plaat waarop Ella op de bank zit en niets meer wil. Doe alsof je die Ella bent en trek het gezicht dat daarbij hoort. Hoe ziet dat eruit? Bekijk jezelf in een spiegel. Hoe ziet het eruit als een ander kind zo'n gezicht trekt?

Bekijk de volgende plaat waarop Ella op bed ligt met haar gezicht in een kussen. Hoe zou haar gezicht eruitzien? Doe dat na!

Een poppenhuis tekenen

Print deze 'kleurplaat' van een leeg poppenhuis op A4 voor elk kind. (Op de website www.woutertjepieterseprijs.nl vindt u een versie van bovenstaande tekening om af te drukken)

Laat ze het poppenhuis al tekenend en kleurend 'inrichten' met meubeltjes. Wie wonen er in het poppenhuis?

Praat over de huizen waarin de kinderen zelf wonen. Wie woont er in een huis met verdiepingen? Ga je met de trap naar boven of met de lift? Hebben jullie een aparte keuken of een keuken in de woonkamer? Wie heeft er een zolder, net als Ella? Wie heeft er een tuin? Wie een schuur? Laat ze daarna hun eigen huis tekenen, met de tuin en alle mensen die er wonen.

Een poppenhuis knutselen

Laat de kinderen een poppenhuis in elkaar knutselen van een doos en waardeloos materiaal. Luciferdoosjes worden tafels, stoelen, kasten en bedden. Tandpastadopjes worden lampen, stukjes van foto's uit kranten worden schilderijen. Van een kurk met een knoop erop gelijmd maken de kinderen een tafel of krukje; lapjes worden gordijntjes en dekentjes; kralen worden vazen en bekers, enzovoort. De kinderen kunnen het poppenhuis ook inrichten met behulp van legosteentjes.

Links

- Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- nl.wikipedia.org/wiki/Harrie_Geelen
- nl.wikipedia.org/wiki/Imme_Dros

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Thé Tjong-Khing,
Waar is de taart? (2004)

Isbn: 9789020956924

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Waar is de taart?

Thé Tjong-Khing, 2004

Boek

Met *Waar is de taart?* vertelt Thé Tjong-Khing zonder één woord te gebruiken een schitterend humoristisch beeldverhaal vol plots en subplots. We volgen de belevenissen van een aantal vermenschlijkte dieren door bos, bergen en grasland, steeds langs dezelfde rivier, in twaalf spreads. Nee, in dertien, want de omslag (ver)telt ook mee.

Het begint met twee ratten die de taart van meneer en mevrouw Hond roven. Ze rennen ermee weg, achtervolgd door meneer en mevrouw Hond. Tegelijkertijd zien we veel meer gebeuren. Een konijntje is ontroostbaar; je ziet haar moeder zoeken in het gras. Twee voetballende kikkerjongens knallen de bal tegen het hoofd van meneer Kater die boos de bal afpakt en ermee wegrent, de jongens achter zich aan. Een stel pesterige apen jat de hoed van juffrouw Kat, de plu van mevrouw Varken en een bos veren uit de staart van Ooievaar. Kat, Varken en Ooievaar laten het er niet bij zitten, maar de apen zijn telkens net iets sneller en behendiger.

Kindje Big holt weg met een ballon en haalt halsbrekende toeren uit. Eend zwemt mee met al haar jonkies op eentje na. Het wordt een complete en complexe achtervolging, waarbij we bovendien her en der geheimzinnige staarten zien opduiken waarvan later pas duidelijk wordt van wie die zijn. Niet alleen de dieren maken een hele reis, ook hun attributen, zoals de bal van de kikkerjongens, de hark van meneer Hond, de hoed van juffrouw Kat, de fles (fris?)drank van Wezel, de verloren Nijntjeknuffel van kindje Konijn, de pantoffels en de ovenwant van mevrouw Hond.

Boven in het boek volgen we intussen de reis van Kameleon met zijn bosje bloemen. Hij schijnt niets in de gaten te hebben van alle commotie. Pas later begrijpen we waarom...

Uiteindelijk zitten de roofratjes aan een boom vastgebonden, terwijl de rest van de dieren geniet van een picknick met taart.

Bijna alle spreads zijn getekend vanuit vogelperspectief, met steeds ongeveer dezelfde afstand tot het gebeuren. Dat zorgt, ondanks de vele gebeurtenissen die zich tegelijkertijd afspelen, voor rust in het totaalbeeld.

Dit alles is getekend in de gedetailleerde en toch losse pentekenstijl waarin Thé Tjong-Khing ook de verhalen over Vos en Haas van Sylvia Vanden Heede uitbeeldde: zorgvuldig en overzichtelijk, met gevoel voor timing, slapstickachtige humor, subtiele grapjes en het visueel afronden van verhaallijnen. *Waar is de taart?* is een verrukkelijk kijk-, ontdek- en vertelboek dat uitnodigt om eindeloos terug en vooruit te bladeren om te zien waar en hoe verhaallijnen ontstaan en hoe ze aflopen.

Leeftijd en (voor-)lezen

Waar is de taart? heeft het voordeel dat je er met kinderen van alle leeftijden naar kunt kijken, al vanaf 3 jaar, want beelden lezen kan een kind eerder dan letters lezen.

Het is een boek om de tijd voor te nemen, want er gebeurt veel meer in dan op het eerste gezicht lijkt. Zelfs bij getrainde volwassenen die denken dat ze er individueel alles uitgehaald hebben wat erin zit, blijkt dat bij het samen speuren hen nog heel wat ontgaan is.

Bekijk het boek samen met één of een paar kinderen en laat hen vertellen wat er gebeurt. Dat is een oefening in goed leren kijken, combineren, conclusies trekken, verhaallijnen ontdekken en daarover vertellen. Dat zijn overigens belangrijke aspecten voor begripend leren lezen.

Voor wie verder wil lezen en kijken

1. Thé Tjong-Khing (illustraties) en Sylvia Vanden Heede (tekst), Lannoo 2007: *De kers op de taart*. Boekje met verhaal op rijm, gebaseerd op *Waar is de taart?* Met op cd-rom een spel om de gestolen taart van meneer en mevrouw Hond terug te vinden en twaalf andere spelletjes. Ook kun je op de cd-rom het rijmverhaal beluisteren.
2. Thé Tjong-Khing: *Picknick met taart*, Lannoo 2005. Geen direct vervolg op *Waar is de taart?* maar wel een even weergaloos rijk en geestig prentenboek zonder tekst, met deels dezelfde personages en deels nieuwe. Meneer en mevrouw Hond hebben nu twee taarten gebakken, maar onderweg naar de picknickplaats verdwijnen die. Wie heeft dat dit keer op z'n geweten? Vooroordelen genoeg...
3. Sylvia Vanden Heede: *Vos en Haas*, met tekeningen van Thé Tjong-Khing, Lannoo, vanaf 1998. Sylvia Vanden Heede schreef meer dan tien boeken voor beginnende lezers over het populaire duo Vos en Haas, fijnzinnig getekend door Thé Tjong-Khing, die Vos en Haas ook een eenmalig plekje gaf in *Waar is de taart?*
4. Charlotte Dematons: *De gele ballon*, Lemniscaat 2003, Kinderboekwinkelprijs 2004. Tekstloos prentenboek over de reis van een ballon. En dat niet alleen: er duikt ook steeds een blauwe auto op, een fakir op een vliegend tapijt en een boef in streepjespak. In dit boek zijn allerlei grapjes verwerkt. Heksen, engeltjes, Niels Holgersson, Robinson Crusoë, de kerstman, een witte uil en andere figuren uit de kinderliteratuur zijn te herkennen in dit gedetailleerd uitgewerkte boek. Er bestaat ook een geplastificeerde uitvoering als vloerboek, zodat kinderen er op de vloer omheen kunnen liggen kijken.
5. Charlotte Dematons: *Sinterklaas*, Lemniscaat 2007, Gouden Penseel 2008. Nog een prentenboek zonder woorden waar je niet op uitgekeken raakt. De dertien grote kleurige spreads bevatten talloze in detail uitgewerkte, geestige plotjes en subplotjes over Sinterklaas en zijn honderden pieten, soms zo piepklein dat je geneigd bent er een loep bij te nemen. Daarom is het fijn dat er ook een maxi-uitvoering van het boek is. Ook als vloerboek.
6. Charlotte Dematons: *Fiets*, CPNB, Kinderboekenweek 2008. Geestig tekstloos prentenboek over de zoektocht van een jongen naar zijn gestolen fiets. Alle mogelijke fietsen passeren de revue: kinderfietsen, bakfietsen, racefietsen, transportfietsen, vouwfietsen, ligfietsen, fietsen met fietskarren en manden, aanhangers, tandems, eenwielaars, riksja's... En ook weer figuren uit de kinderliteratuur, zoals Roodkapje en Kikker.
7. Quentin Blake: *Het Clowntje*, De Fontein 1996. Tekstloos prentenboek over een clowntje dat samen met andere knuffels in de vuilnisbak gegooid

wordt, daaruit opstaat en allerlei avonturen beleeft. In tegenstelling tot de voorgaande boeken vertelt Blake hier één verhaal: dat van het clowntje dat tenslotte een nieuw thuis vindt voor hemzelf én zijn medeknuffels. De tekenstijl van Quentin Blake is totaal anders dan die van Thé Tjong-Khing en Charlotte Dematons: losser en schetsmatiger.

8. Max Velthuis: *Een taart voor kleine Beer*, De Vier Windstreken 1995. Prentenboek met tekst over de chocoladetaart die Varkentje bakt voor jarige kleine Beer. Ze versiert de taart met aardbeien en slagroom. Als Haas, Varkentje en Eend proeven of hij wel lekker genoeg is, blijft er voor kleine Beer weinig over. Met recept voor een Berentaart die sterk lijkt op de taart uit *Waar is de taart?*

Groepsgesprek over het boek

Een groepsgesprek over dit boek moet letterlijk rond het boek plaatsvinden, omdat het belangrijk is om steeds allerlei details op te sporen en te kunnen aanwijzen. Daarom kan dat alleen in een kleine groep. Het belangrijkste is samen kijken en erover praten.

Volg samen niet alleen wat er gebeurt met de taart, maar ook met de voetbal, de fles drank, de staartveren van de ooievaar, de sloffen van mevrouw Hond, de hark, de ballon van kindje Big, het mandje van juffrouw Kat, de Nijntjeknuffel, het elfde eendekui kentje, de parasol van mevrouw Varken, enzovoort.

Om het opmerkingsvermogen te stimuleren, stelt u vragen. Begin met het boek open te leggen zodat je voor- en achterkant als één prent ziet:

- Welke dieren zie je en wat doen ze? Welke dieren hebben zich het best verstopt?

Blader het boek dan langzaam door. Laat de kinderen terugbladeren als ze iets zoeken of willen vertellen:

- Wat gebeurt er met de taart?
- Zie je op alle bladzijde een voetbal? Wat gebeurt ermee?
- Hoeveel kuikens heeft Eend? Zie je ze op alle bladzijden? Wat gebeurt er met ze?
- Van wie is die geheimzinnige witte veer die steeds opduikt?
- Staat de Nijntje-knuffel op alle prenten? Wat gebeurt daarmee?
- Wat doen de apen?
- Hoe komt de kameleon aan zijn rode kontje?
- Wat gebeurt er met het hoedje van de kameleon?
- Hoe loopt het af met de taartrovers?

Met oudere kinderen kunt u praten over:

1. Het karakter van een specifiek kijkboek: plaatjes lezen, hoe doe je dat precies? Kun je met plaatjes net zoveel vertellen als met woorden? Met plaatjes vertel je op een andere manier dan met woorden. Maar hoe anders? (Mogelijk antwoord: met beelden kun je veel tegelijk laten zien, wat je met woorden ná elkaar moet beschrijven.)
2. Is dit een stripboek? Waardoor wel of niet? Waar zie je dat aan? Blader je veel terug in dit boek? Zo ja, wat zoek je dan? Doe je dat bij strips ook?
3. Stel dat je alle bladzijden van het boek achter elkaar plakt tot een lange strook die je aan de muur hangt. Je ziet de dieren dan steeds terug in een volgende scène terwijl je van links naar rechts loopt. Bijna duizend jaar geleden is er zo'n stripverhaal geborduurd. Hieronder zie je een stukje ervan:

Het is het beroemde tapijt van Bayeux, een halve meter hoog en wel 70 meter lang. Het beeldt het gevecht uit van Willem de Veroveraar, die in 1066 vanuit Normandië Engeland binnenviel en de Angelsaksische koning Harold versloeg. Het tapijt hangt in een museum in de stad Bayeux in Frankrijk. Het is gemaakt van linnen, geborduurd met gekleurde wol. Zie je nog meer verschillen met *Waar is de taart?*

4. Zou je een tekenfilm kunnen maken van *Waar is de taart??* Waardoor wel of waardoor niet? Wat zou het verschil tussen dit prentenboek en die tekenfilm zijn? (Mogelijk antwoord: het voordeel van een prentenboek boven een film is dat je het in je eigen tempo kunt bekijken en steeds heen en weer kunt bladeren. Een film legt een tempo op en je kunt niet zo makkelijk terugspoelen.) Er is wel een cd-rom met spelletjes van het boek gemaakt (zie 'Voor wie verder wil lezen en kijken'). Wat vind je daarvan? Goed gemaakt of niet? Wat vind je goed, wat minder?

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- Normaal gesproken moeten de kinderen het boek al kennen voordat er een groepsgesprek over gehouden kan worden. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek. Dit boek kun je niet voorlezen. Het gaat erom samen te kijken, heen en weer te bladeren en erover te praten. Al doende leren ze het boek dan goed kennen.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Kun je dat laten zien?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er zo regelmatig met elkaar wordt gepraat. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een

volgend boek.

- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinderen jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over plaatjes lezen

Wat is makkelijker: een boek met alleen woorden lezen of een boek met alleen plaatjes lezen?

Wat doe je liever? Is naar plaatjes kijken ook lezen?

Over tekeningen

In boeken voor kinderen staan bijna altijd tekeningen. In boeken voor grote mensen bijna nooit. Waarom is dat, denk je? Is een boek met plaatjes makkelijker om te lezen dan een boek zonder plaatjes? Houden volwassenen meer van woorden dan van tekeningen?

Over de bladzijden

Op elke volgende dubbele bladzijde zie je hoe het verhaal verder gaat. Als je alle bladzijden achter elkaar zou plakken, past dan alles precies op elkaar? Of overlappen de bladzijden elkaar? Waarom zou dat zo zijn? Worden er ook stukjes land overgeslagen?

Worden er stukjes van de gebeurtenissen overgeslagen? Zo ja, mis je dan niet iets uit het verhaal?

Over dieren met en zonder kleren

Welke dieren in het verhaal hebben kleren aan? Welk dier draagt de mooiste kleren, vind je? En welk dier de deftigste? Welke dieren hebben geen kleren aan?

Hebben de ratten wel of geen kleren aan?

Wie draagt er alleen maar een hoed?

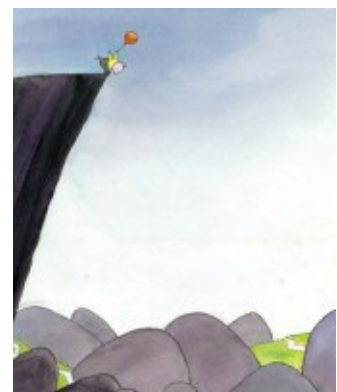
Waarin verschillen dierenkleren van mensenkleren?

Waarom zijn sommige dieren bloot, denk je? (Mogelijk antwoord: alleen de dieren met kleren aan krijgen taart bij de picknick – plus de dino).

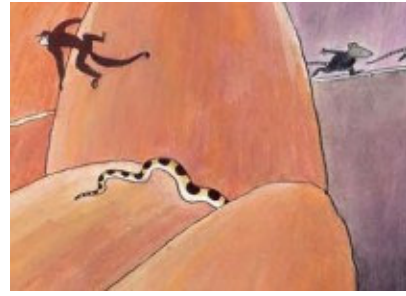
Over kindje Big

Kindje Big rent met zijn ballon naar een rotspunt, een klif. Waarom rent hij weg, denk je? Wat doet hij bij de klif? Valt hij of springt hij? En hoe loopt het af met hem?

Voor oudere kinderen kunt u het woord *cliffhanger* gebruiken: de gebeurtenis waarmee een hoofdstuk afloopt, en die zo spannend is dat je meteen het volgende hoofdstuk wilt lezen: hoe loopt dit af? Letterlijk betekent het woord *klifhanger*: de hoofdpersoon van het verhaal bungelt aan een rotspunt en dreigt te pletter te vallen. Dat zie je bijvoorbeeld gebeuren in *Kuifje in Tibet*.

Over de slang en de ooievaar

Wat doet de slang in het verhaal? En de ooievaar? Zijn ze goed of zijn ze slecht? Hebben ze iets met elkaar te maken? (Mogelijk antwoord: de slang staat voor gevaar (kwaad), de ooievaar voor redding (goed).) Wat doet de een met de ander aan het eind?

Over de picknick

Krijgt iedereen een stuk taart op de picknick? Wie niet? Ben je het daarmee eens?

Wie krijgt het stuk met de kers? Ben je het daarmee eens?

Waar trakteert de das op? Waar heeft hij dat vandaan gehaald? Gestolen of eerlijk geplukt? Waarom denk je dat?

Over het vervolg

Bekijk samen de laatste plaat. Dat is einde verhaal. Of niet? Kijk naar de ratten! Stel je voor dat het verhaal verder gaat. Wat zou er dan kunnen gebeuren?

(Eventueel) Over Picknick met taart

Bekijk samen het prentenboek *Picknick met taart*. Is dit een vervolg op *Waar is de taart??*

Welke dieren herken je? Welke dieren zijn nieuw? Wat is hetzelfde in dit boek? Wat is anders? Wie hebben nu de taarten ingepikt? En wie krijgen er de schuld van?

Doen

Taart een naam geven

Bekijk op het schutblad van het boek de tekening van de taart. Wat voor taart is het? Van wat voor ingrediënten zou hij gemaakt kunnen zijn? Geef de taart een lekkere naam waarmee hij op een menukaart kan staan. Maak van je lekkere taart een nog lekkerder taart door er van alles aan toe te voegen. Bedenk ook voor die taart een zeer speciale naam.

Maak een kleine tekening van je speciale taart en schrijf de naam eronder. Stel een boekje samen van allerlei taarten en taartennamen.

Decor maken

Kies uit het boek een illustratie van twee bladzijden. Laat je door dat landschap inspireren om dat op een tafel na te bouwen. Het hoeft niet precies te lijken. Een lange blauwe lap kan een rivier zijn. Grote en kleine kiezelstenen zijn rotsblokken; kamerplanten worden bomen. Gebruik gras, zand, hooi, stokjes, lapjes, veren enzovoort. Welke knuffels kunnen de rol spelen van de dieren uit het boek? Speel met de knuffels in dat decor samen met andere kinderen stukjes uit het verhaal na.

Nijntje-knuffel zoeken

Rechtsonder op de tweede plaat in het boek barst kindje Konijn in snikken uit. Ze is haar Nijntje-knuffel kwijt. Die ligt verloren, een eind terug op het pad.

Verstop een Nijntje-knuffel in het lokaal of in de kamer: ergens hoog, laag, onder, op, achter, in. Iedere verstoppelplek is goed, als er maar (een stukje van) Nijntje zichtbaar is. De knuffel mag dus niet verstopt worden in een dichte kast of in een dichte la.

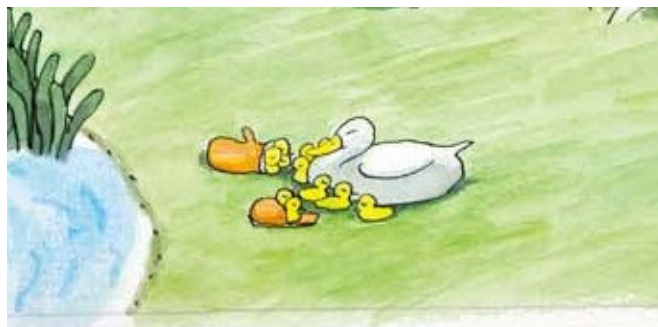
Alle kinderen gaan Nijntje zoeken. Een kind dat Nijntje gevonden heeft, gaat niet roepen of wijzen waar de knuffel is, maar houdt dat geheim. Het verstopt- en zoekspel is afgelopen als alle kinderen Nijntje hebben gevonden.

Spelen zonder woorden

Waar is de taart? is een verhaal zonder woorden. Je kunt ook toneelspelen zonder woorden. Dat heet mimen. Zoek in dit boek een dier uit dat je leuk vindt. Kijk goed wat dat dier doet, hoe het beweegt, wat voor gebaren het maakt, wat voor gezicht het trekt, wat voor avontuur het beleeft. Speel dan dat dier na zonder woorden te gebruiken. Als je klaar bent met je mimestukje, vertellen de kinderen die hebben gekeken welk dier je hebt gespeeld. Klopt het? Ook andere kinderen spelen op deze manier een dier na.

Speel dit spel ook met zijn tweeën. Dan zoek je twee dieren uit die iets met elkaar te maken hebben of die elkaar ontmoeten.

Huis voor een knuffel maken

Rechtsonder op de laatste tekening in het boek zit Moeder Eend met haar

kuikens. Twee wonen er in een ovenwant, twee ander in een slof.

Maak voor je eigen knuffel van een bestaand ding een huis. Je beer gaat misschien wonen in een muts, je olifant in een prullenbak met zachte lappen, je aap in een sok, schoen of laars.

Maak een tentoonstelling van alle huizen met wie erin woont. Maak er met een digitale camera foto's van.

Stripverhaal zonder woorden tekenen

Bedenk een stripfiguur: een knuffel, een kind, een huisdier, een boef of iets anders. Je stripfiguur maakt iets mee: iets grappigs, iets ongewoons, iets omgekeerds. Verdeel je verhaal in vier momenten. Teken je stripverhaal in vier plaatjes. Gebruik er geen woorden bij: geen onder- of bijschriften en geen tekstwolkjes.

Aangeklede dieren tekenen

Kies uit het boek één aangekleed dier en bekijk alle afbeeldingen van dat dier. Wat voor kleren heeft het aan? Let op details, bijvoorbeeld hoe de staart uit de jurk of broek komt. Let ook op het lijf, het hoofd, de beweging. Hoe zien de oren, de neus, de handen, de voeten, de voor- en achterpoten eruit? Als je het weet, doe je het boek dicht. Teken daarna (zonder in het boek te kijken!) je aangeklede dier. Het mag er heel anders uitzien dan bij Thé Tjong-King, want jij bent een andere tekenaar.

Oefen veel en maak een heleboel krabbels en schetsen van aangeklede dieren. Het kunnen dieren zijn uit het boek met andere kleren, of dieren die niet in het boek voorkomen.

Spelen als kindje Big

Als je in de onderbouw zit, kun je dit spel spelen in de gymzaal. De juf of meester vertelt het verhaal en alle kinderen spelen het tegelijkertijd na. Zorg ervoor dat je elkaar niet hindert. Luister naar de stem van de juf of meester en leef je in:

'Stel je voor dat je kindje Big bent. Je loopt rechtop op je achterpoten over een paadje... Je hebt een rode ballon in je hand. Die ballon trekt je arm een beetje omhoog... Je loopt over het smalle bochtige paadje en je bent blij... Je huppelt een beetje... Je kijkt achterom... Daar lopen je vader en moeder.

Jullie gaan iets leuks doen. Je huppelt verder... Het pad heeft een bocht... En nog een bocht... Je houdt je ballon goed vast. Je wordt een beetje moe... Je gaat zitten in een weitje met zacht gras... Je rust uit... Je gaat even liggen... En dan toch maar weer zitten... Houd je ballon goed vast!

Je vader en moeder praten met meneer Kat die langs komt. Je zit je een beetje te vervelen... Je staat op zonder dat je vader en moeder het merken... Je sluipt door het gras... Je klimt op een rots... Aan de andere kant klim je er van af... Hou je ballon vast!

Je klautert een volgende rots op... Die is nog hoger... Je klautert de hoge rots af... Je staat stil op een weitje en je kijkt naar de rivier... Opeens hoor je gesis. Je kikt achterom. Een slang! Oei! Wegwezen! Vlug klim je een rots op... En weer af... Een volgend rots op... En weer af... En weer op... En weer af... Je wordt moe, je hijgt... Houd je ballon vast!

Je rent een lange bergweg op... Die maakt een bocht... En je rent verder en verder... De weg gaat hoger en hoger... Tot hij opeens stopt. En jij staat ook net op tijd stil... Je kijkt in de diepte beneden. Wat moet je doen? Achter je zit een gevaarlijke slang. Moet je springen? Ga je vallen? Zal de ballon je dragen?

En dan verlies je je evenwicht... En je valt in de diepte! Je laat je ballon los!

Je valt en je valt... Het is een eindeloze val...

En dan net op tijd voel je dat iemand je opvangt... Het is een vogel, een ooievaar. Je houdt je goed vast aan zijn veren en samen vliegen jullie hoog in de lucht... Over rotsen en bomen... In de verte zweeft je ballon. Je wijst ernaar... Met je ander hand houd je je goed vast... En dan landen jullie... Een zachte landing op een landingsbaan.

En daar staan je papa en mama... Je rent op ze af... Je omhelst ze... Je staat te trillen op je benen... Langzaam word je weer rustig... Jullie lopen de landingsbaan af... En aan het eind zie je dat de landingsbaan een grote dino is. Hij heeft je ballon in zijn bek... Hij geeft je je ballon en die pak je voorzichtig aan... Houd het touwtje goed vast...

Je bent blij en je danst met je ballon. Je maakt sprongetjes... Je huppelt... Je rent met je ballon door het gras. Naar Kindje Konijn en twee Kikkerjongens... En dan ga je zitten in het gras... Je bindt je ballon vast aan je pols... Je gaat languit liggen in het gras... Je bent moe... Je valt in slaap... In je slaap droom je opnieuw alles wat je hebt beleefd...

Wakker worden! Gaap... Rek je uit... Vertel elkaar hoe het was om te spelen.'

Spelen als kindje Konijn

Op eenzelfde manier als het spel van kindje Big kan het spel van kindje Konijn worden gespeeld. En het spel van meneer Hond, juffrouw Kat, de apen, de ratjes, enzovoort.

Links

- Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.thetjongkhing.nl
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Lieke van Duin en Jos van Hest

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

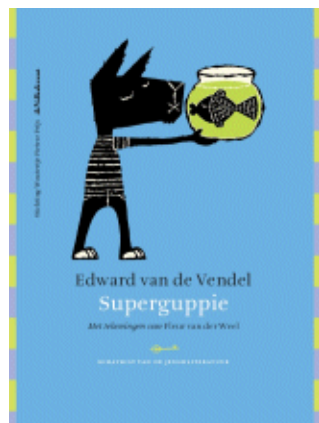
Mogelijk gemaakt door

door Lieke van Duin en Jos van Hest

lezen
STICHTING LEZEN

Superguppie

Edward van de Vendel & Fleur van der Weel, 2003

Edward v.d. Vendel en Fleur
v.d. Weel, *Superguppie*
(2003)

Isbn: 9789045104461

> Boek

Terecht zijn Edward van de Vendel en Fleur van der Weel sámen bekroond voor *Superguppie*: het boek is, in de originele versie met de soepele kaft, een perfecte eenheid van tekst, beeld en vormgeving. Het is zo'n zeldzaam bundeltje gedichten voor kinderen waar, als je het in de hand neemt, alles aan klopt: de gedichten van Edward van de Vendel zijn origineel en toegankelijk; de tekeningen van Fleur van der Weel grappig en levendig; de ene steunkleur, lichtgroen, is inventief gebruikt; de compositie van de dubbele pagina's is in evenwicht, inclusief de plaatsing van de tekst; belettering en illustraties zijn op elkaar afgestemd en de omslag vormt een smakelijk voorproefje voor het binnenwerk.

Voor de versie in deze Schatkist-reeks geldt dit ook, met uitzondering van de omslag. Die heeft, evenals de andere delen, een harde kaft met de uniforme belettering van de serie.

De gedichten verrassen door hun onbevangen kijk op de wereld en de onverwachte wendingen, waardoor gewone dagelijkse dingen bijzonder worden:

Er lag een merel / neergevouwen / dood op het station. Neergevouwen, alsof iemand de vleugels netjes heeft geschikt. Een tuintje wordt niet geharkt en gewied, maar opgetut: We tuiten ons tuintje op / en kammen het gras, / make-uppen de randjes / langs het terras: / overal plantjes met lippenstiftkleuren. Een dekbed is een envelop waarin de ik-figuur verstuurd wordt: Mama stuurt me 's avonds op / in mijn dekbedenvelop. / Nachtpost, zegt ze,/. Als de pleister van je knie af moet, doet dat pijn, maar niet de ik-figuur huilt, maar Pleistertjes krijsen zo zielig / van au. En de brievenbus is een bek waar eten in gestopt wordt: het nieuws. / Papieren eten.

Zelfs het gasfornuis is niet te banaal om met een poëtische blik te worden beschreven: *Luister, / luister, / luister: / ontploffend gasgefluister.*

Soms wordt het gewone zelfs bizar: de zweetdruppeltjes in opa's wenkbrauwen zijn dan *druppeltjesbiggen / om in stro te gaan liggen.*

En soms herinnert een regel aan een ander gedicht: *De zon schijnt alle grote mensen plat / ze liggen slap als plantjes* doet onwillekeurig denken aan het bekende gedicht over de sla-plantjes in september van Rutger Kopland. De laatste regels van het titelgedicht zijn een knipoog naar Hamlet: *Superguppie in mijn kom, / Er nog zijn - / daar gaat het om.*

Fleur van der Weel maakte eigenzinnige beelden bij de gedichten: de ik-figuur is een eigenwijs hondje met een grote kop en rafelige oren. Haar prenten geven geestig commentaar op- of een onverwachte interpretatie aan de tekst of voegen er iets aan toe dat niet in de tekst staat. Zo tekent ze in het gedicht *Slaap*, waarin de ik-figuur in bed ligt, terwijl er beneden feest gevierd wordt, een stoet feestende muizen onder het bed. *Telefoon* begint zo: *Als je belt, / trek je een lijntje.* Bij dit gedicht tekent ze het touwtje-met-blikje-als-hoorn waarmee kinderen telefoontje spelen, en laat de ik-figuur verstrikt raken in het touw, het lijntje. Op deze manier vertelt ze met haar tekeningen een eigen subverhaal, waardoor het geheel van tekst en beeld meer is dan de som der delen.

> Leeftijd en (voor-)lezen

Dit poëzie-prettenboekje is geschikt voor kinderen vanaf zes jaar en laat zich eenvoudig voorlezen. Lees bij voorkeur één gedicht per keer voor, of hooguit een paar. Het zijn bij uitstek gedichten om te horen met je oren; wie ze alleen leest met de ogen, mist de muzikaliteit van klank en ritme. Daarom is het ook goed om hetzelfde gedicht een aantal keren achter elkaar voor te lezen.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een kinderboek als geheel in de klas te bespreken is ontwikkeld door Aidan Chambers. Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook specialist in leesbevordering en hij beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001).

De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van vragen die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de kinderen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramien*en in het boek. Door op die patronen te letten, leren kinderen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als *patronen* voor kinderen van uw groep een te moeilijk begrip is, kunt u vragen naar *dingen die steeds terugkomen*. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: bij sprookjes is er bijvoorbeeld vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij, en in prentenboeken zie je vaak zich herhalende patronen in de illustraties. De patronen kunnen zitten in de dingen die de kinderen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Voorbeelden uit Superguppie

Veel regels rijmen, maar niet allemaal; vaak op onverwachte plekken. Soms rijmen woorden aan het begin van het woord (alliteratie): *pats en pech, sorry voor de scherven*.

Soms heeft de dichter nieuwe woorden (neologismen) bedacht: *waterwoordendoof, oudemannen-snel*.

De lengte van de regels varieert: soms zijn ze lang, soms kort. Soms zijn er zelfs regels van één woord; daardoor krijgt dat woord veel nadruk.

Alle gedichten zijn geschreven vanuit hetzelfde perspectief: een ik-figuur, een jong kind met veel fantasie.

In de tekeningen is de ik-figuur een hondje.

Vaak worden gewone dingen met iets anders vergeleken: een bril met een dier (p. 8), een telefoon met een spinnenweb (p. 15), een piano met een gebit met rotte tanden (p. 25), een stukgevalen pak suiker met een strand (p. 34), een auto met een mens (p. 50).

Alle titels zijn in handschrift geschreven, zonder hoofdletter. Het zijn titels van één woord, meestal een ding (zelfstandig naamwoord): *hart, spuug, handen*.

Zodra de kinderen doorhebben dat dát nu *patronen of stramielen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden kinderen na zo'n bespreking moeilijke dingen niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De kinderen moeten het boek goed kennen, dus lees het zo mogelijk meer dan één keer voor. Bij een dichtbundel als deze kan het groepsgepraak ook gevoerd worden over een klein aantal gedichten.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders is de groep er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn voor deze aanpak geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over Sinterklaas

sint

Hij is er,

dan vertrekt hij weer.

Ertussen duurt maar even.

Kan dat niet andersom –

een jaar cadeautjes geven?

Zien we Sinterklaasje

op 4 december gaan.

Niet erg,

een dagje wachten:

De zesde komt hij aan. (p. 31)

Zou dat leuk zijn, als Sinterklaas er het hele jaar is, alleen op 5 december niet? Wat zijn de voordelen? Wat de nadelen? Bedenk samen ook andere feesten die je het hele jaar zou kunnen vieren, alleen op die ene dag niet. Wat gebeurt er als je iedere dag van het jaar jarig bent? Of als het altijd vakantie is?

Over superguppie

gup

Alle guppies die ik had
zwemmen nu
in onze kat –
nou ja, waarschijnlijk zijn ze dood.
Hij viste zo,
zo,
met zijn poot.
Er is er één maar die hij miste.
O – omdat hij zich vergiste?
Katje dom en van de tel?
Of zwom die ene veel te snel?
Maakt niet uit,
kan me niet schelen:
liever dan dat hele kluppie
heb ik deze in z'n uppie.
Superguppie in mijn kom.
Er nog zijn –
daar gaat het om. (p. 21)

Bespreek met elkaar het gedicht regel voor regel. Wat staat er precies? Wat gebeurt er? Wat betekent het dat guppies in onze kat zwemmen? Wie vergiste zich? Wat betekent: *Katje dom en van de tel?* Wat betekent: *Er nog zijn – / daar gaat het om.*

Bekijk samen de tekening. Hoe groot is een guppie? En hoe groot is Superguppie? Wat gebeurt er op de tekening?

De dichter, Edward van de Vendel, heeft een vervolgbundel geschreven: *Superguppie krijgt kleintjes*. In het gedicht staat duidelijk dat Superguppie in z'n uppie overblijft. Hoe kan een vis in z'n eentje kleintjes krijgen? Bespreek met elkaar dat probleem en mogelijke oplossingen. Lees aan het eind van het gesprek de oplossing van de dichter voor:

kom

Toen zijn vrienden opgegeten waren
zwom mijn guppie in zijn kom
als in een traan.
Verdrietig water.
Gup,
stel je niet aan.
Want als je er nog bent,
dan blijf je.
En als je blijft, dan is er later.
En dus heb ik hier een wijfje,
ze is nieuw

en in haar lijfje
groeit een piepklein kommetje.
Daar kunnen jonkies in.
Dus guppie, heb je zin?
Dan maak ik nu een ommetje –
wat je doen moet zul je zelf wel weten.
Lief zijn,
supervisje.
Lief zijn.
En vergeten.
(uit: Superguppie krijgt kleintjes, p. 9)

Over auto's en mensen

auto

O, wat ziet papa nu zwart van het bloed.
Bloed van de auto: die doet het niet goed.
Een buikoperatie, of iets met het hart.
Slangetjes, tangetjes, klep dicht en start.
Vaders zijn dokters. En na het genezen
stappen ze in hun patiënt om te racen. (p. 50)

Praat met elkaar over auto's van ouders en familie, over merken, kleuren, garages en pompstations. Zijn er kinderen met vaders die zelf aan hun auto klussen? In het gedicht is de papa zwart van het bloed van de auto. Hoe kan dat?

De auto in het gedicht wordt vergeleken met een mens. Wat zit er in de buik van een auto? Wat doet papa als hij een buikoperatie bij de auto uitvoert? Waar zou het hart van de auto zitten? En hoe kan papa nu in een patiënt stappen?

Bekijk de tekening. De auto heeft een nieuwe ruit nodig. Hoe zou je zo'n ruit noemen als de auto een mens was? De auto heeft ook een nieuw wiel nodig. Hoe noem je zo'n wiel als de auto een mens was?

Over de wenkbrauwen van opa

wenkbrauwen

Soms kijk ik van dichtbij
naar opa's wenkbrauwen.
Ze zijn groot en mooi,
ze zijn gras of hooi
dat jarenlang heeft mogen drogen
bij zijn ogen:
een klein boerderijtje
voor beestjes van zweet.
Kijk, kijk,

het is heet
en dan komen ze zo
naar beneden gegleden:
druppeltjesbiggen.
Om in het stro
te gaan liggen. (p. 51)

Wat is de leukste regel van het gedicht? En wat is de minst leuke regel?
Welke regel snap je niet? Welke regel snap je heel goed? Wat is het mooiste woord van het gedicht? En wat het lelijkste?
Hoeveel regels heeft dit gedicht? En hoeveel zinnen? Wat is de kortste regel? En wat is de langste zin?

> Doen

Maak een collage voor bladzijde 6

strand

De zon schijnt alle grote mensen plat –
ze liggen slap als plantjes.
Ik sta hier, ik heb een emmertje met zee
en ik ben nat.
Wat doe ik? Water geven.
O jee, zes moeders overeind gespat.

Dit gedicht staat op bladzijde 7. Op de tekening zie je de ik-figuur wegrennen met een leeg emmertje. Hij kijkt achterom. De linkerbladzijde is leeg. Maak voor die bladzijde een collage van natte moeders in badpak of bikini. Knip ze uit tijdschriften en reclamefolders en plak ze bij elkaar. Teken er met inkt of verf waterdruppels bij. Als de collage klaar is, kun je die op die lege linkerbladzijde plakken.

Van rijmwoorden een gedicht maken

Hier zijn vier woorden die op elkaar rijmen: groot, rood, dood en poot. Maak met die vier rijmwoorden een gedichtje. Of met drie van de vier rijmwoorden. Je mag er ook nog regels met andere rijmwoorden bij verzinnen.

Klaar? Lees de gedichten aan elkaar voor.

Lees dan op bladzijde 8 wat de dichter Edward van de Vendel met die rijmwoorden heeft gemaakt. Eerlijk spelen! Je mag pas kijken als je eigen gedicht af is.

Kleur een gedicht en zeg het hardop

afwas

Ik wil wielen,
ik wil wielen
en een motor aan ons huis.
Wielen aan de keuken,
samen uit en samen thuis –

en dan mag mijn mama rijden
en dan mag mijn papa botsen,
want dan zou het afwaswater
uit zichzelf leren klotsen.
Als ik dan een bord laat glijden
uit mijn vingers,
pats en pech,
zeg ik:
sorry voor de scherven –
scherp bochtje in de weg. (p. 9)

Kies een kleur die bij de letter m hoort. Zet met die kleur een rondje om alle woorden in het gedicht die beginnen met een m.

Kies een ander kleur die bij de letter s hoort. Zet met die kleur een streep onder alle woorden in het gedicht die beginnen met een s.

Kies weer een andere kleur uit die past bij de w. Zet een golfje onder alle woorden in het gedicht die beginnen met een w.

Kies een nieuwe kleur uit voor de letter p. Zet met die kleur om alle p-woorden een rechthoekje.

Geef rijmwoorden die bij elkaar horen een gekleurd kroontje, natuurlijk met kleuren die je nog niet hebt gebruikt.

Lees dan het gedicht hardop voor en laat de kleuren ook klinken!

Op eenzelfde manier kun je ook ander gedichten uit het boek printen, kleuren en voorlezen.

Zinnen in stukjes hakken

In een gedicht staan vaak korte regels onder elkaar. Een zin kan op één, twee, drie of meer regels staan. De dichter bedenkt waar hij met een regel ophoudt en waar hij een nieuwe regel begint.

slaap Ik slaap al, maar ik slaap niet, want beneden is een feest. Ze lachen zonder mij. En toch ben ik erbij; ik lig hier maar te luisteren naar alles wat ik mis. Ik weet precies hoe zielig een vergeten op te eten borrelnootje is.

Dit gedicht is verkeerd overgeschreven: alle zinnen staan achter elkaar. Hak de zinnen in regels en maak er zo weer een gedicht van. Met welk woord begint regel 2? Wat moet er op regel 3? En wat op 4?

Heb je het gedicht in regels opgeschreven? Vergelijk jouw gedicht dan met gedichten van andere kinderen uit de groep. En kijk dan op bladzijde 40 hoe Edward van de Vendel het heeft gedaan. Welk gedicht vind je het beste?

Een gedichtje maken over iets wat niet kan

Toen hij er stond

wist ik het zeker:

mijn sneeuwman heeft een hart dat klopt. (p. 41)

Heeft een sneeuwman een hart dat klopt? Nee, natuurlijk niet. Maar het is wel leuk om dat te bedenken. Verzin met elkaar iets anders wat niet kan, maar wat wel leuk zou zijn als het kon. Bijvoorbeeld een poes die kan praten, knickers die vanzelf in de pot rollen of een dekbed met handjes die je lekker instoppen.

Bedenk dan korte regels. Bijvoorbeeld wat de poes zegt. Of wat de knickers zeggen of denken. Of wat het dekbed denkt of doet. Kun je ook nog andere

regels verzinnen? Alle regels komen op het bord. Kies in je eentje of samen drie regels die je het leukst vindt. Maak er een gedichtje van. Met welke regel begin je? En welke komt dan? En welke dan? Moet je ergens nog een regel bij verzinnen? Het gedicht hoeft niet te rijmen. Het mag gek worden!

Dobbelen om een gedicht

Voor dit spel heb je het boek *Superguppie* nodig en een dobbelsteen. Gooi met de dobbelsteen en schrijf het getal op. Gooi nog een keer met de dobbelsteen en schrijf je nieuwe getal achter je eerste getal. Het nummer (van twee cijfers) dat je nu hebt, is het nummer van een bladzijde. Kijk op die bladzijde en lees je dobbel-gedicht. Als je een bladzijde hebt waar geen gedicht op staat maar een tekening, dan is je dobbelgedicht het gedicht dat bij die tekening hoort. Heb je twee keer zes gegooid? Dan heb je geluk! Dan mag je het opnieuw proberen.

Het kan niet anders of je dobbel-gedicht heeft iets met jou te maken. Bedenk wat dat is.

Lees je dobbelgedicht voor aan iemand die je leuk vindt. Vertel hem of haar ook wat het gedicht met jou te maken heeft.

Een dobbel-gedicht maken

Voor dit spel heb je het boek *Superguppie* nodig en een dobbelsteen. Dobbel een gedicht uit het boekje. Lees hierboven hoe je dat moet doen. Lees je dobbelgedicht. Zoek de mooiste regel uit dat gedicht en schrijf die over op een vel papier.

Dobbel een tweede gedicht uit de bundel. Lees dat gedicht, zoek de mooiste regel en schrijf die onder je eerste regel op je papier.

Dobbel zo drie mooie regels uit drie gedichten bij elkaar.

Lees de mooie regels die je hebt. Verander de volgorde. Verzin er zelf drie nieuwe regels bij. Liefst met woorden die met dezelfde klank beginnen. Streep door wat je kwijt wilt. Herhaal een regel die je mooi vindt. En daar is het dan: je eigen dobbelgedicht!

Maak een collage voor bladzijde 65

droom

Ik droomde dat ik droomde,

daarna werd ik wakker.

Maar ik was nog aan het dromen,

dus werd ik daarna wakker.

Het was net kopjeduiken –

opspringen

en struikelen,

keer op keer op keer –

of droom ik dat alweer?

Zo raak ik van de kook:

dromen is bedrog,

jaja,

maar

wakker worden ook?

Dit gedicht staat op bladzijde 64. Daaronder zie je het hondje dat droomt in bed liggen. De rechterpagina is leeg. Maak daarvoor een collage van droombeelden van de ik-figuur. Knip droomplaatjes uit tijdschriften en plak ze bij elkaar. Doe dat op een vel papier dat op die bladzijde past. Je kunt er ook bij tekenen. Als je collage af is, kun je hem op bladzijde 65 plakken.

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.edwardvandevel.com

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Ik ben Polleke, hoor!

Guus Kuijer, 2002

Guus Kuijer,
Ik ben Polleke, hoor!
(2002)

Isbn: 9045100126

Boek

Ik ben Polleke hoor! is het vijfde en laatste deel in de knap geschreven reeks boeken over Polleke, een meisje dat aan het begin van de serie elf jaar is en aan het eind dertien. Ze schrijft gedichten en heeft te maken met tal van eigentijdse problemen van kinderen in een grote stad. Polleke is verliefd op haar Marokkaanse klasgenoot Mimoen die in de flat tegenover de hare woont en die van zijn ouders met een Marokkaans meisje moet trouwen. Haar vader Spiek, in deel 1 nog een junk die geld steelt en beweert dichter te zijn, gaat naar Nepal en is in deel 5 een tot rust gekomen boeddhist geworden, in een lang Nepalees gewaad en met een Spiritueel Centrum. Tina, Polleke's moeder, is intussen met Wouter, de meester van Polleke, getrouwd. Troost en rust vindt Polleke bij haar opa en oma die op een boerderij wonen en die met hun authentieke, nuchtere manier van geloven een stabiel tegenwicht vormen tegen alle labiliteit in Polleke's onrustige stadsleven. Bij opa en oma heeft Polleke ook een eigen kalfje, dat ze naar zichzelf noemt.

In deel 4 sterft haar opa echter en in deel 5, *Ik ben Polleke hoor!*, staat het rouwproces om opa centraal, het herdenken van opa, het bedenken waar hij nu zou kunnen zijn en het filosoferen over de vraag of contact met opa nog mogelijk is. Daarbij speelt Polleke's Mexicaanse vriendinnetje Consuelo een belangrijke rol. Maar ook wordt er een eerste behaasje gekocht, geeft Polleke Mimoen een gouden hartje met een portretje van haarzelf erin, en spelen de eerste huwelijksperikelen tussen haar moeder en Wouter op.

Hoewel het boek nog geen honderd pagina's telt, is het rijk aan inhoud: rolpatronen, oordelen en vooroordelen, cliché's en trends in relaties, geloof en ongelooft, cultuurverschillen en cultuurrelativisme, waarden en normen, outcasts en 'normale' mensen passeren de revue.

Veel wordt tot in het komische doorgetrokken, zoals het bezoek van ouderling Fijnders aan oma als Polleke en Spiek bij haar eten. Zinnetjes als *Zijn hand was nattig* en *Hij keek naar Spieks jurk en slikte typeren deze kleingelovige ziel* zoals Spiek hem noemt. Fijnders noemt Polleke's onbevangen gebed, dat begint met *Beste God*, lachwekkend en spreekt oma bestraffend toe dat zij haar kleinkind niet heeft leren bidden *zoals het hoort*. Spiek zet hem dan even beleefd als vilein op zijn nummer, waarna oma aan Polleke vraagt: *Smaakt het?*

Uit dit voorbeeld blijkt al dat het geen probleemboek is; daarvoor worden de problematische situaties te lichtvoetig en relativerend behandeld, zij het zonder te bagatelliseren en op een liefdevolle manier. Zo zegt oma tegen Spiek over Fijnders nadat deze vertrokken is: *Je weet niet half hoe die mensen lijden*.

Guus Kuijer is in dit boek opnieuw een meester in economisch taalgebruik: met weinig woorden roept hij een wereld op, complex en compleet. Terugkerende details als een ramenlappende mevrouw, het cadeautje van Polleke voor Mimoen en de vraag of Mimoen wel eens op een kameel gezeten heeft, smeden deze wereld tot een hecht geheel.

Kuijers schrijfstijl is levendig, direct, met rake, recht-voor-zijn-raap dialogen in spreektaal en streektaal, zoals *Echt wel!*, *Mieter op, jij!* en *Ach heremejee, de filestenen over ons!*

Ik ben Polleke hoor! is een boek waarin humor en ernst tot een indrukwekkende eenheid verweven zijn, een boek dat aan het denken zet over leven en dood, geloven en niet geloven.

Leeftijd en (voor-)lezen

De vijf boeken over Polleke zijn primair geschikt voor kinderen van 10-12 jaar, dus voor groep 7 en 8 van de basisschool. Polleke is in de eerste twee delen elf en wordt in deel 3, *Het geluk komt als de donder*, twaalf. Aan het eind van *Ik ben Polleke, hoor!* wordt ze dertien en gaat ze naar de middelbare school.

Omdat er zoveel grote maatschappelijke en levensbeschouwelijke thema's aan de orde komen, zijn de boeken echter ook voor volwassenen interessant.

Ik ben Polleke, hoor! laat zich, evenals de andere delen, gemakkelijk in z'n geheel voorlezen. Het is opgedeeld in tien hoofdstukken, met elk een eigen spanningsboog. Het is zinvol maar niet noodzakelijk om de voorgaande delen te kennen: het boek staat op zichzelf.

Voor wie verder wil lezen

- Guus Kuijer: *Polleke*, Querido 2003. Omnibus met alle vijf delen over Polleke, waarvan de eerste en de vierde een Gouden Griffel kregen: *Voor altijd samen, amen* (1999), *Het is fijn om er te zijn* (2000), *Het geluk komt als de donder* (2000), *Met de wind mee naar de zee* (2001) en *Ik ben Polleke hoor!* (2001)
- Guus Kuijer: *Het boek van alle dingen*, Querido 2004, Gouden Griffel, Gouden Uil. Uitwerking van de onderdrukkende mentaliteit van ouderling Fijnders uit *Ik ben Polleke hoor!* Thomas (9) wil gelukkig worden, maar dat valt niet mee vanwege het verstikkende, liefdeloze geloof van zijn orthodox calvinistische vader, die hem mishandelt als hij de tekst van een psalm verkeerd verstaat: *Goede stierenheer, verlos onze ellendige zondagen...* Nederlands fundamentalistisch protestantisme in de eerste helft van de vorige eeuw, enigszins karikaturaal aangezet.
- Guus Kuijer: *Het grote boek van Madelief*, Querido 2007. Omnibus met vijf boeken over Madelief: *Met de poppen gooien*, *Grote mensen, daar kan je beter soep van koken*, *Op je kop in de prullenbak*, *Krassen in het tafelblad* en *Een hoofd vol macaroni*. Polleke is wel het 'oudere zusje' van Madelief genoemd. Madelief is een jaar of acht en ook zo'n onbevangen meisje met nieuwsgierige levenslust in een wereld vol existentiële problematiek. In *Krassen in het tafelblad* stelt Madelief opa vragen over haar overleden oma. Zo komt Madelief achter de tragiek van haar oma, die als niet erg sympathiek bekend stond, maar van wie je postuum toch gaat houden.
- Ineke Houtman: *Polleke*, verfilming van de eerste drie boeken over Polleke, 2003. Enkele verschillen tussen film en boek: in het boek werkt Polleke's moeder in een bejaardentehuis. Dat vonden de filmmakers saai, in de film heeft ze een belwinkel, dat was lekker filmisch. In de boeken sterft de opa van Polleke in deel vier, in de film komt die indringende gebeurtenis niet voor. Regisseur Ineke Houtman verfilmde ook *Krassen in het tafelblad* van Guus Kuijer (1998).
- Bibi Dumon Tak: *Camera loopt... Actie! – The making of Polleke*, Querido 2003. Reportage-achtig, informatief jeugdboek, met aanstekelijk enthousiasme geschreven vanuit nieuwsgierigheid naar hoe de film

Polleke gemaakt werd. Inclusief allerlei praktische problemen die zich op de set voordeden.

In *Ik ben Polleke hoor!* wordt opa's graf versierd met mooie stenen. Een boek dat hierbij aansluit en ideeën voor rouwverwerking geeft is:

- Jos van Hest, Machtelt van Thiel en Jan van Schaik: *Doei roos ik zal je missen – kinderen over afscheid*, De Verbeelding 2006. Fotoboek met ontroerende gedichten en afscheidsmoentjes die kinderen maakten in het kader van een kunstproject op begraafplaats 'De Nieuwe Ooster' in Amsterdam. Net als Polleke schreven zij een woord op een mooie steen. De kinderen begroeven hun steen en bouwden boven dat grafje een moentje van takken, bloemen, blaadjes, mos en dennenappels.

Groepsgesprek over het boek

Ik ben Polleke hoor! bevat, evenals de andere boeken over Polleke, veel eigentijdse sociale problematiek: rolpatronen, verschillende culturen, verschillende manieren van geloven en bidden, problematische relaties. Laat de kinderen eerst vrijuit reageren op het boek.

Stimuleer dit met vragen als:

- Wat vind je leuk aan het boek? Of mooi? Of goed?
- Wat vind je niet leuk? Of niet mooi? Of niet goed?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of onduidelijk?
- Waar gaat het boek vooral over? Is er één belangrijk hoofdonderwerp? Wat vind je van dat onderwerp? En van hoe dat onderwerp in het boek aan de orde komt? Over welke onderwerpen gaat het boek nog meer?
- Zie je dingen, patronen of stramien, die steeds terugkomen?

Als antwoorden op deze laatste vraag kunnen antwoorden aan de orde komen als:

- Thematiek van geloven (p. 18, 92), bidden (p.26-30, 89), mediteren (p. 13, 17) en herdenken (p. 52-64), zonder dat er staat hoe het moet; iemand die dwingend oplegt hoe het moet (meneer Fijnders) wordt terechtgewezen (p. 28-29).
- Thematiek van 'het hebben van een cultuur' (p. 35, 49, 55).
- Bepaalde details die terugkomen: het cadeautje dat Polleke aan Mimoen geeft (p. 41 en 73), aardappels (p. 49, 54, 64, 89-90), de ramenlappende vrouw (p. 31, 61), een goed appeljaar (p. 49) of perenjaar (p. 89), *kleingelovige ziel* (p. 30, 90).

Ook aspecten rondom vorm en opbouw/structuur:

- Lange hoofdstuktitels die al iets verklappen van wat er in dat hoofdstuk gaat gebeuren.
- De gedichten van Polleke.
- De tekeningen. Passen die goed bij het verhaal? Voegen ze iets toe of zouden ze er net zo goed niet kunnen zijn?

Over boek en film (nadat deel 1 gelezen is en de film bekeken):

- Wat zijn de overeenkomsten en verschillen?
- Een vuistregel is: eerst het boek lezen, daarna de film zien, want als je eerst de film ziet, kun je bij het lezen van het boek niet meer je eigen film in je hoofd maken; dan zie je de beelden uit de film voor je. Ben je het

- daarmee eens?
- Wat vind je mooier: het boek of de film? En waarom?

Tenslotte:

- Ben je nu ook nieuwsgierig naar de andere vier boeken over Polleke?
- Vind je dat andere kinderen dit boek ook moeten lezen?

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De kinderen moeten het boek goed kennen. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de leerlingen merken dat hun antwoord belangrijk is.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar lees je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek van Guus Kuijer geeft veel gespreksstof.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig op deze manier met elkaar wordt gepraat. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over rolpatronen

'Is dit niet de kamer van je broertjes?' vraag ik als we op onze knieën aan het dweilen zijn.

'Ja.'

'Waar zijn die nu dan?' vraag ik.

'Spelen buiten.'

Ik kom overeind. 'Moeten ze niet zelf hun kamer schoonmaken?'

'Ze zijn nog klein,' zegt Consuelo. 'En ze zijn jongens.'

'Klein?' vraag ik. 'Hoe oud zijn ze dan?'

'Tien en twaalf,' zegt Consuelo.

'Miguel is dus even oud als ik!' roep ik.

'Jij bent een meisje,' zegt Consuelo. 'Dat is anders.' (p. 7)

Consuelo, het Mexicaanse vriendinnetje van Polleke, vindt het heel gewoon dat haar broertjes hun eigen kamer niet schoon hoeven maken en dat zij dat doet. Polleke vindt *dat die stomme jongens zelf hun kamer moeten dweilen*. (p. 9). Wat vind jij? Waarom denken Polleke en Consuelo hier verschillend over, denk je?

Over grapjes

Mediteren is dat je voor je uit staart en niks ziet. Of dat je wel wat ziet, maar dat is je innerlijk. Darnen en zo. (Grapje). (p. 13)

Oma en Spiek maken samen soms grapjes die ik niet begrijp. Geeft niet hoor. (p. 23)

Polleke maakt soms grapjes en zegt dan dat het een grapje is. En grapjes van anderen snapt ze soms niet. Praat met elkaar over grapjes maken. Maak jij ook vaak grapjes? Wat voor grappen? Worden die leuk gevonden door anderen? Snap jij grappen van anderen altijd? Wat is het verschil tussen een grapje en een mop? Wat is eigenlijk een grapje? Moet je grappen altijd snappen? Zijn grappen altijd grappig? Waarom vertellen sommige mensen, net als Polleke, soms aan het eind van een verhaaltje dat het een grapje is?

Over bidden

'Polleke probeert te zeggen dat als je niet gelovig bent, je ook niet kunt bidden,' zei hij.

'O?' zei oma. Ze keek me onderzoekend aan. 'Denk je dat Polleke?'

'Ja,' zei ik.

'Daar zou ik me maar geen zorgen over maken als ik jou was,' zei ze. 'Bidden, dat doen de planten als ze bloeien en de vogels als ze zingen. Dat doen ze niet omdat ze iets geloven hoor.'

'Maar waarom bid je dan niet zelf?' vroeg Spiek aan oma. (p. 27)

Zoek in het boek meer fragmenten die over bidden gaan. Praat er met elkaar over. Wie bidt er wel eens? Hoe doe je dat? Wie bidt er nooit? Waarom niet? Zou je willen bidden of vind je dat onzin? Waarom? Wat vind je van het idee van Polleke: als je niet gelovig bent, kun je ook niet bidden. Wat vind je van het antwoord van oma? Wat is bidden eigenlijk?

Over namen en koosnamen

'Fijnders, dit is Gerrit, onze zoon, en dit is Polleke, onze kleindochter.'

Dat zei ze omdat Spiek eigenlijk Gerrit heet. (p. 24)

Ik dacht opeens: zou Polleke eigenlijk wel een goede naam zijn voor een dichter? Moet je dan niet Manuela heten of zoiets? (p. 40)

'Ik heet Tom,' zei Tom.

'Weet ik Choclito,' zei Consuelo.

Het werd tijd dat ik een leuk naampje bedacht voor Mimoen en ik wist er meteen een. Hij stond bij het raam. Ik liep naar hem toe, legde mijn hand op zijn schouder en zei: 'Dropje.' (p. 86)

Praat met elkaar over namen. Wat vind je van de naam Tom? Ken je iemand die Tom heet? Wat vind je van de naam Polleke? Ken je iemand anders die Polleke heet? Zou je zelf zo willen heten? Waarom (niet)? De vader van Polleke heet Gerrit, maar wordt Spiek genoemd. Ken jij mensen die anders genoemd worden dan ze heten? Consuelo noemt Tom Choclito omdat ze hem aardig vindt. Choclito betekent in het Spaans maïskolfje. Die koosnaam krijgt Tom omdat hij blonde haren heeft. Polleke is van plan om haar Marokkaanse vriendje Mimoen Dropje te noemen. Wat vind je van die koosnaam? Ken jij andere mensen met koosnamen? Heb je zelf een koosnaam? Waarom gebruiken mensen koosnamen? Iedereen heeft toch al een gewone naam? Wat vind je ervan als Polleke zich als dichter Manuela gaat noemen? Zo'n naam wordt een pseudoniem genoemd. Zou je zelf een pseudoniem willen hebben? Waarom? Bedenk er een!

Over poëzie

'Wat is poëzie eigenlijk?' vroeg ik gisteren aan Wouter.

Hij keek me verbaasd aan. 'Hoe bedoel je?'

Ik wist zelf ook niet precies wat ik bedoelde. 'Nou,' zei ik, 'wat het is. Ik zet zinnen onder mekaar. Soms rijmt het, soms niet. En dan is het opeens klaar en zo. Maar wat is het dan eigenlijk?'

Wouter keek me aan en zei: 'Eh...' (p. 78)

Polleke vraagt zich af wat poëzie is. Wat is jouw antwoord op die vraag? Lees je wel eens poëzie? Welke gedichten ken je? Heb je een lievelingsgedicht? Lees of draag voor! Welke dichters ken je? Heb je een lievelingsdichter? Waar gaat poëzie vaak over? Bestaan er echt poëtische onderwerpen of kunnen gedichten over van alles gaan? Moeten gedichten altijd rijmen? Zijn liedjes poëzie? Zijn Sinterklaasgedichten poëzie? Wat vind je van de gedichten van Polleke? Wat vind je haar beste gedicht in dit boek? Denk je dat Polleke doorgaat met gedichten schrijven? En dat ze een beroemde dichter wordt?

Over een regel uit Gen.

Jaren waren als dagen omdat hij haar liefhad. (Gen. 29:20) (p. 87)

Deze regel staat op de grafsteen van opa. Wat zou die regel kunnen betekenen? Zou je zelf die regel op je grafsteen willen? Wat moet er op jouw grafsteen komen te staan? Wat betekent Gen. 29:20? Zoek uit in welk boek je die regel kunt vinden. Wat betekent die regel in het verhaal uit dat boek?

Doen

Nieuwe spreekwoorden bedenken

'Ja,' zegt oma. 'Tom is een goeie jongen. Ik geef hem er een leuk zakcentje voor.'
'Maar hij zou het ook voor niks doen hè?' vraag ik.
'Och,' zegt oma. 'Als je bevriend wilt zijn met de eenden, moet je brood meenemen.'
'O ja,' zeg ik. Maar ik denk: eenden? Wat nou eenden? Ik begreep pas de volgende dag wat ze bedoelde. (p. 21)

Oma gebruikt een onbekend spreekwoord dat Polleke pas de volgende dag snapt. Als je bevriend wilt zijn met de eenden, moet je brood meenemen. Wat zou dat betekenen?

Bedenk zelf nieuwe spreekwoorden:

'Als je bevriend wilt zijn met de honden, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met de wolken, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met je agenda, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met het licht, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met de horizon, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met je voetstappen, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met de kruimels, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met de zee, moet je...'
'Als je bevriend wilt zijn met...'

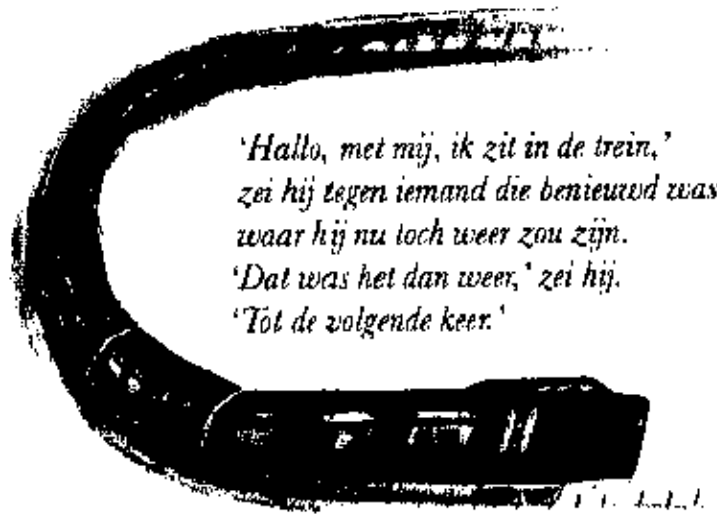
Spelen met aardappels

Spiek had twee aardappels elk op een vork geprikt. Ze staken als poppenkastpoppen net boven de tafel uit. Zo te horen waren het een mannetje en een vrouwtje.
'Hoe zie ik eruit?' piepte het vrouwtje.
'Eh, laat me eens kijken,' bromde het mannetje.
Het vrouwtje draaide in het rond. 'Nou?' piepte ze.
'Als een aardappel,' zei hij.
'WATTE?' gilte het vrouwtje.
'Als een lekkere aardappel,' zei het mannetje.
'ALS EEN AARDAPPEL? ALS EEN AARDAPPEL?' gilte het vrouwtje. 'KIJK NAAR JE EIGE!!!' (p. 22-23)

Zoek twee aardappels uit die verschillen van vorm. Maak van de aardappels met

lapjes, papiertjes, touwtjes en spelden met een gekleurde knop twee hoofden. Prik de aardappelkoppen op een vork en laat ze boven de tafelrand met elkaar praten. Oefen en vertoon je aardappel-poppentheaterstukje voor je groep.

Gedicht schrijven over een gesprek dat je afluistert

Polleke zit in de trein en luistert een mobiel gesprek af. Luister ook een gesprek af in de trein, in de bus of in de tram, of zomaar op straat. Schrijf de zinnen op die je hoort. Dat kunnen ook stukjes van zinnen zijn. Of geheimzinnige regels die je niet meteen snapt. Maak met je praatregels die je hebt gehoord een kort gedicht. Net als dat van Polleke kan het hier en daar rijmen, maar het hoeft niet.

Deurbordje maken

Ik veeg mijn bureautje schoon, pak een stuk karton en een viltstift. Ik schrijf:
VERBODEN TOEGANG VOOR ZEURPIETEN EN ANDERE TYPES DIE WOUTER HETEN
Ik pak punaises en prik het karton aan de buitenkant van mijn deur. (p. 33-34)

Maak met viltstift van een karton een naambordje voor op je kamerdeur. Versier het met tekeningetjes en uitgeknipte plaatjes. Je kunt ook bordjes maken voor als je in een bepaalde stemming bent. Een bordje voor als je niet gestoord wilt worden, omdat je lekker aan het werken bent. Een bordje dat je juist graag gestoord wilt worden, omdat je hard moet werken. Een bordje dat je zo kwaad bent dat je niemand wilt zien. Een bordje dat je getroost wilt worden, omdat je verdrietig bent. Een bordje dat je levensgevaarlijk bent en iedereen wilt schoppen en slaan. De bordjes zien eruit zoals je je voelt.

Gedicht schrijven over iets dat je vanbinnen voelt

*Ik voel me rommelig vanbinnen
en probeer iets te verzinnen
om opgeruimd opnieuw mee te beginnen.*

Polleke schrijft korte gedichten. Dit gedicht van haar is maar drie regels lang. Schrijf ook een gedicht van drie regels. De eerste regel is: *Ik voel me ... vanbinnen*. Kies een ander woord dan *rommelig*; dat woord is van Polleke. Schrijf een woord op dat op dit moment bij je past, bijvoorbeeld *blij, bang, verdrietig*, enz. Het kan ook een ongewoon woord zijn: *verloren, onbevreesd, verstomd, opgelucht, opgelicht* of iets heel anders. Heb je de eerste regel? Verzin er dan nog twee regels bij. Ze hoeven niet te rijmen, maar het mag wel: *vanbinnen, beminnen, vriendinnen, onderkinnen, haaienvinnen, spinnen, gezinnen, overwinnen*, enz.

Reizen in de atlas

'Waar kom jij vandaan?' vroeg ze aan Consuelo.

'Mehico,' zei Consuelo.

'Ze bedoelt Mexico,' zei ik gauw. (p. 44-45)

Of een brief schrijven aan Mimoen, maar ik weet zijn adres in Marokko niet. (p. 11)

Mijn vader weet veel van gevoel omdat hij in Nepal is geweest. (p. 11)

'Oké,' zei Wouter. 'Dan begin je vandaag en dan sleep je volgend jaar je moeder mee naar Italië.' (p. 38)

Consuelo komt uit Mexico; Mimoen uit Marokko. De vader van Polleke is in Nepal geweest. Wouter wil met Polleke en haar moeder naar Italië.

Pak een atlas en zoek op waar die vier landen liggen. Welk land is het verst weg? Naar welk land van die vier zou jij het liefst willen? Zoek in de atlas allerlei routes op hoe je daar kunt komen, per vliegtuig, auto, trein, bus en/of boot.

Zoek de landen met de computer op Google Earth. Welke land heeft de hoogste bergen, het meeste water, de meeste bossen, de grootste steden?

Gedicht schrijven over iets dat leuk zou zijn

Schrijf net als Polleke een gedicht dat begint met de regel *Wat zou het leuk zijn als het kon*. Maak eerst een lijstje van dingen die misschien niet kunnen, maar die je wel leuk zou vinden als ze zouden gebeuren. Bijvoorbeeld dat de zomer een jaar duurt, dat de kat van vroeger weer leeft, dat al je tanden recht staan, of iets heel anders. Bedenk dan hoe dat zou zijn en hoe het dan verder zou gaan. Schrijf er korte regels over op, die af en toe rijmen. Kijk hoe Polleke het doet, want die kan het!

Spaans gedicht vertalen

'Wat is poëzie?' vraag je,
terwijl je blauwe ogen in de mijne kijken.
'Wat is poëzie?' En dat vraag je aan mij?
Poëzie... dat ben jij! (p. 79)

Dit gedicht heeft Wouter uit het Spaans vertaald. Het Spaanse gedicht staat ook in het boek.

*'¿Qué es poesía?' dices mientras clavas
en mi pupila tu pupila azul.
'¿Qué es poesía?' ¿Y tú me lo preguntas?
Poesía... eres tú.
Gustavo Adolfo Bécquer (1836-1870)*

Als je de Nederlandse vertaling met het Spaanse gedicht vergelijkt, zie je een beetje hoe het in elkaar zit. Het Spaanse *poesía* is in het Nederlands natuurlijk *poëzie*. *Pupila* zullen wel *ogen* zijn en *azul* betekent vast *blauw*. *Mi* is *mijn* en *tu* is *jouw*. Een vraag in het Spaans eindigt met een vraagteken en begint met een omgekeerd vraagteken.

Hieronder zie je een heel kort gedicht van de Spaanstalige dichter Nicolas Guillén:

Granma

¡Oh, Granma, tu nombre invoco!

Me acerco suavemente.

Tu frente toco.

Granma is natuurlijk grootmoeder of oma. *Nombre* is naam, en *frente* is voorhoofd.

In het Spaans eindigen werkwoorden met 'ik' ervoor op een o, maar mensen die Spaans spreken zeggen dat 'ik' er niet bij. *Invoco*, *acerco* en *toco* zijn zulke werkwoorden. Ze betekenen: ik roep aan, ik kom dichtbij (of: ik nader) en: ik raak aan.

Probeer het gedicht te vertalen. Als je geen Spaans kent, doe je het op je gevoel.

Vertaling klaar? En ken je een kind dat Spaans kent? Vraag het om een vertaling en vergelijk daarna jullie vertalingen.

Ken je Turks, Papiaments, Arabisch, Engels of een andere taal? Vertaal je Nederlandse gedicht dan ook in die taal.

Verzamel in de groep zoveel mogelijk vertalingen en maak er een boekje van.

Kiezelsteen beschrijven

'Ik zou het fijn vinden als jullie allemaal een steen meenemen.' (...)

Mijn moeder, Wouter en ik hebben er drie gekocht in het tuincentrum. Die van mij is wit en hij is ongeveer zo groot als een struisvogelei. Ik heb er met viltstift POLLEK op geschreven. Zo stom! Echt weer iets voor mij hoor. De laatste E kon er niet meer op.' (p. 80)

Polleke legt een steen met haar naam op het graf van haar opa. Hieronder zie je een aantal stenen waar kinderen iets op schreven voor iemand van wie ze afscheid moesten nemen:

Zoek een grote kiezelsteen voor iemand die je lief vindt. Dat kan iemand zijn die dood is of iemand die leeft. Schrijf met viltstift je naam op de steen. Of bedenk een mooi woord dat je hem of haar wilt geven en schrijf dat op de steen. Of een wens. Geef de steen of leg hem op het graf.

Scène spelen

'Je ziet er weer uit als een idioot,' zei mijn moeder tegen Spiek. (...) (p. 81)
(...) Wouter wierp haar een luchtkus toe en ik hield mijn hart vast. (p. 84)

Kopieer in negenvoud bladzijde 81 tot en met 84. Dat is het draaiboek. Maak een groepje van negen kinderen en verdeel de rollen: Spiek, Ina, moeder, Wouter, Polleke, Mimosen, Consuelo, de conducteur en een verteller/regisseur. Elk kind onderstreept met een eigen kleurviltstift de tekst van de eigen rol: alleen de woorden die uit de mond van het eigen personage komen.

Doe daarna eerst een voorleesronde. De verteller leest alle tekst voor die niet wordt uitgesproken door een personage. Op het goede moment lezen de andere kinderen hun tekst voor met de goede intonatie. Oefen dat een paar keer.

In de tekst van de verteller staat vaak wat de spelers moeten doen, hoe ze zich moeten gedragen, hoe ze moeten bewegen, hoe ze moeten kijken. Eigenlijk zijn dat de regie-aanwijzingen. Een regisseur is de baas van een toneelstuk. Hij of zij zegt hoe het stuk gespeeld moet worden, komt met ideeën en let goed op het geheel.

Oefen nu de scène zonder dat de tekst van de verteller wordt gezegd. Alleen de praatzinnen worden uitgesproken. Ook spelers met weinig of geen tekst spelen de hele tijd mee: ze lachen, kijken verbaasd, reageren met gebaren of hun gezicht. Bouw met stoelen een stukje van de trein. Wie moet waar zitten? Waar komt de conducteur vandaan? De verteller verandert nu in een regisseur die goed oplet op het geheel en die met ideeën komt. Probeer de scène een paar keer uit, op het laatst zonder het draaiboek in de hand. Zoek kleren die bij je personage passen. Spiek heeft bijvoorbeeld heel andere kleren aan dan de conducteur. Genoeg geoefend? Geef dan een voorstelling.

Links

- Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.queridokind.nl
- www.kidsplanet.nl
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Peter van Gestel,
Winterijs (2001)

Isbn: 9789045104430

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Winterijs

Peter van Gestel, 2001

Lezen
STICHTING LEZEN

> Boek

Een schitterende roman over het grote verzwijgen van vlak na de oorlog, over het (be-)vriezen en (ont-)dooien, over het eerst niet en later wel verwerken van verdriet. Een roman over vriendschap, het gemis van ouders die in de oorlog vermoord zijn of, zoals Thomas' moeder, vlak na de oorlog overleden aan de griep.

Thomas is een jochie van tien die sinds het overlijden van zijn moeder, kerst 1945, alleen woont met zijn vader, die zelf zoveel verdriet heeft dat hij zijn zoon amper opmerkt, laat staan opvoedt.

Thomas sluit vriendschap met zijn klasgenoot Piet Zwaan, een ouwelijke, vroegwijze jongen, die tientallen pagina's verderop joods blijkt te zijn, en wiens beide ouders in een concentratiekamp zijn vermoord. Thomas weet eerst nergens van, en de volwassene zijn ook niet van plan om hem iets te vertellen. Dat blijkt uit zinnen als: '*Niks begrijpen, niks vragen*', '*Daar heb jij gelukkig nog geen weet van*', '*Heeft je vader je nooit iets verteld?*' en '*Ik vertel het je heus nog wel eens, Tommie.*' En uit gesprekken waarin men niet op elkaar reageert, maar snel op een ander onderwerp overgaat.

Heel geleidelijk hoort Thomas bij vlagen wat er met de familie van Zwaan is gebeurd. Vooral als hij bij Piet Zwaan (die hij bij zijn achternaam noemt) en zijn nichtje Bet van dertien gaat logeren. Dat mag hij als zijn vader, een mislukte schrijver, een tijdje in Duitsland gaat werken om wat te verdienen. Eerst moet Thomas naar zijn tante Fie, een zus van zijn moeder: een lief mens, maar ze snapt niets van Thomas. Als zij haar enkel verzwikt en niet meer voor Thomas kan zorgen, mag hij bij Zwaan logeren. Dat wordt voor hem de enige plek waar hij zich na de dood van zijn moeder thuis voelt. Een normaal gezin is dit niet. Zwaan woont er in bij Bet en haar moeder. Bet zorgt voor het huishouden, want haar moeder is vaak in de war en leeft op pillen.

Een paar weken is Thomas er heel gelukkig met Zwaan en met Bet op wie hij 'smoor' wordt. Bets moeder, die het verlies van haar joodse man niet verwerken kan, raakt zó van de kaart dat ze naar een rusthuis moet. Zwaan en Bet vertrekken daarop naar familie in Deventer. Thomas ziet Zwaan niet meer, al krijgt hij nog wel een brief van hem uit Amerika, waar Zwaan bij een oom is gaan wonen.

Prachtig is het slecht opgevoede, vloekende, platpratende schoffie Thomas getekend – altijd een druipneus en vieze knieën - naast de welopgevoede nette, vroegwijze Piet en Bet. Het winterijs – de winter van '47 was ijskoud! - uit de titel is een metafoor voor het niet verwerken van het oorlogstrauma. Pas als er gepraat wordt, gaat het dooiën.

> Leeftijd en (voor-)lezen

Hoewel de hoofdpersoon en ik-figuur van *Winterijs* pas tien jaar oud is, zal de lezer toch over het algemeen boven de twaalf moeten zijn om het boek ten volle te kunnen waarderen, natuurlijk afgezien van vroegwijze kinderen.

Dit verschijnsel zie je vaker, zoals bij *Kinderjaren* van Jona Oberski (1978), *Kees de jongen* van Theo Thijssen (1923) en – in de Schatkist-reeks - *Broere* van Bart Moeyaert (2000).

Winterijs is een echt zelfleesboek, maar bepaalde passages zijn heel geschikt om voor te lezen in de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Het voorlezen van deze fragmenten kan leiden tot een gesprek over wat oorlog met kinderen doet. Wellicht kan het leerlingen er ook toe aanzetten om het hele boek te gaan lezen:

p. 118 ('We kuierden...') tot p. 120 ('...het kost geen cent.')

p. 124 ('Ik heb een keer bij mijn vader...') tot p. 126 ('... ik lachte er deze middag niet om.')

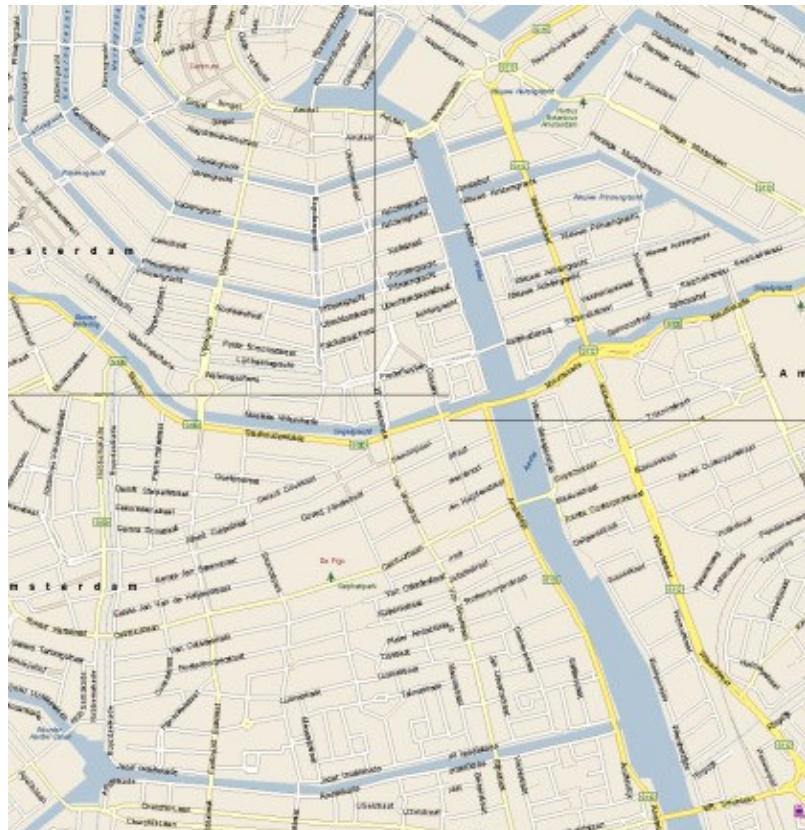
p. 129 ('Ik ben nooit bij Ollie Wildeman...') tot p. 135 ('Nodig was het niet.')

Lezen met een plattegrond

Twee weken bleef ik in het huis van tante Fie. Toen bracht ze me terug naar mijn huis op de Lijnbaansgracht. (p. 11)

Thomas, de hoofdpersoon, woont op de Lijnbaansgracht in Amsterdam. Zijn vriend Zwaan en diens nichtje Bet wonen op de Weteringschans. Liesje Overwater, die bij Thomas in de klas zit, woont in de Utrechtsestraat. Tante Fie woont in de Tellegenstraat, een zijstraat van een zijstraat van de Van Woustraat. De school van Thomas staat in de Voormalige Stadstimmertuin, aan de overkant van de Amstel. En dan is er nog het huis in de Den Texstraat...

Print het stukje stadsplattegrond uit en volg, terwijl je het boek leest, hoe Thomas door de stad loopt.

(De kaart vindt u achterin. Een elektronische versie om uit te printen vindt u op www.woutertjepieterseprijs.nl)

Nog spannender is het om tijdens het lezen de héle stadsplattegrond van Amsterdam erbij te nemen. Thomas en Zwaan zwerven door de stad en belanden via Kalverstraat en Damrak op het Centraal Station. Op de terugweg

lopen ze via de Nieuwezijds naar de Wijdesteeg waar ze naar een leeszaal gaan. Aan het eind van het hoofdstuk komen ze bij de Vijzelgracht in de Fokke Simonszstraat. Daar, in 'een kromme moordsteeg', eigenlijk een sleuf naar de Lijnbaansgracht, treffen ze hun klasgenoot Ollie Wildeman, die met hen op de vuist wil (p. 118/128). Staat die 'kromme moordsteeg' ook op de kaart?

Voor wie verder wil lezen

Er zijn er verschillende boeken die verwantschap vertonen met *Winterijs*:

Mirjam Elias: *Het verlaten hotel* (2003). Deze jeugdroman speelt niet na, maar in de Tweede Wereldoorlog in dezelfde buurt, zelfs in dezelfde straten als *Winterijs*. Het verhaal is gebaseerd op jeugdherinneringen van de fotograaf Ronald Sweering. Zijn vader was eigenaar van hotel Atlantic op de Weteringschans, dat een centrum van verzet werd tegen de Duitsers.

Theo Thijssen: *Kees de jongen* (1923). Klassieker over een arme Amsterdamse jongen uit het begin van de twintigste eeuw. Indirect verwijst *Winterijs* naar dit boek. Zo doet de naam Liesje Overwater uit *Winterijs* sterk denken aan Rosa Overbeek uit *Kees de jongen*.

Jona Oberski: *Kinderjaren* 1978. Jeugdherinneringen van een joodse schrijver aan de oorlog. De auteur schrijft vanuit het perspectief van een kleuter, zonder dat dit de novelle tot een kinderboek maakt.

Wim Hofman: *Het vlot* (1988). Met de Gouden Griffel bekroonde historische jeugdroman die speelt in het Vlissingen van vlak na de Tweede Wereldoorlog.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een jeugdroman als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse jeugdboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001). De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool, op het vmbo en in de onderbouw havo/vwo.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de klas ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van vragen die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

Bij *Winterijs* ligt het voor de hand om de eerste twee vragen iets anders te stellen:

1. Wat vind je leuk en/of goed aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk en/of niet goed aan het boek?

De antwoorden van de leerlingen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde patronen of stramien in het boek. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als ze daar eenmaal

mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten, drie wensen, en van getallen als 3, 7 en 12; fabels zijn korte verhalen over sprekende dieren, met vaak een spreekwoord als moraal; poëzie is gecondenseerde, beeldende taal die zich niet altijd makkelijk prijsgeeft, met vaak een clou aan het eind; en een jeugdroman is vaak een queeste, een zoektocht vol struikelblokken naar volwassenheid.

De patronen kunnen zitten in de dingen die de leerlingen leuk/goed, niet leuk/niet goed of moeilijk vinden.

In de bovenbouw van havo/vwo kan de bespreking waarschijnlijk meteen over de patronen of stramien in het boek gaan, waarbij literaire vaktermen kunnen vallen als perspectief, geloofwaardigheid, schrijfstijl, opbouw en spanningsboog.

Voorbeelden uit Winterijs:

Winterijs begint en eindigt met een hoofdstuk *de zomer zonder wolken en regen*, geschreven in de tegenwoordige tijd. Daartussen bevindt zich de lange flashback over de ijsskoude winter, geschreven in de verleden tijd.

Het boek is consequent geschreven vanuit het perspectief van een Amsterdamse jongen van tien jaar die in de winter van 1947 nog erg weinig weet over wat er in de oorlog met de joden gebeurd is.

De hoofdpersoon Thomas is van begin tot eind een fantasierijk en wat verwaarloosd straatschoffie dat plat praat, vloekt en er onverzorgd uitziet.

Een verwijzing naar de titel *Winterijs* komt herhaaldelijk voor (bijv. p. 17, 26, 73). Het begrip is te interpreteren als een metafoor voor het niet (kunnen) praten over wat er in de oorlog met de joden is gebeurd.

Er zijn veel dialogen waarbij geen antwoord gegeven wordt op een vraag, waarbij het antwoord ontweken wordt of waarbij degene van wie antwoord verwacht wordt het gesprek opeens een andere wending geeft.

Er zijn veel pregnante dialogen met (onderkoelde) humor.

Veel dialogen hebben een dubbele bodem: er wordt iets anders bedoeld dan wat er gezegd wordt of je vermoedt er meer achter.

Het boek bevat veel lange zinnen die bestaan uit een aaneenschakeling van korte zinnen (*Op een grote tafel zonder tafelkleed en van mooi donker hout, stonden twee kleine borden waarop een glimmende appel en een zilverkleurig mesje lagen, ook zag ik nog een open potje jam waaruit een dunne lepel stak, het leek warempel wel zo'n verrekt stilleven van oom Fred, ik begreep nu waarom Zwaan fluisterde, want het was echt een huis voor fluisteren, er was geen kachel, maar een haard, achter de ruitjes kon je gloeiende kolen zien. p.51*).

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu patronen of stramien zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Algemene tips

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de leerlingen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders zijn de leerlingen er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.

- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over een wereld van zestig jaar geleden

Op de kalender zie je het plaatje van de drie mussen bij een bloempot. Boven het plaatje staat: Maart 1947. (p. 7)

Het boek speelt zich af in 1947. Dat is meer dan een halve eeuw geleden. Is het daarom een oud en muf boek? Of is het jong en fris? Waarom vind je dat? Wat voor details zie je in het verhaal die verwijzen naar de jaren vlak na de Tweede Wereldoorlog? Bet koopt bijvoorbeeld eten met voedselbonnetjes. Op straat loopt een scharenslijper met zijn kar. Welke begrippen en uitdrukkingen die bij die tijd horen, kom je nog meer tegen?

Wat zijn kleine en grote verschillen tussen het leven toen en het leven nu? Zijn er ook dingen hetzelfde gebleven? Wat dan? Praat er samen over.

Over het schrijven van een historische roman

Een historische roman moet de tijd oproepen waarin het verhaal zich afspeelt. Allerlei zaken uit het dagelijks leven moeten kloppen, zelfs kleine details waaraan je vanuit het heden niet zo gauw zou denken. Wat voor problemen kom je dan als schrijver tegen, denk je? Hoe zou Peter van Gestel dat hebben opgelost?

Wat is in dit verband een verschil tussen een boek dat in 1947 speelt en een boek dat in 1847 speelt? Praat er samen over.

Over dingen die je niet weet

'Wat is onderduiken?' vroeg ik.

Zwaan keek me aan. 'Weet je dat niet?' vroeg hij.

'Nee,' zei ik.

Hij bleef me maar aankijken. (p. 124)

Thomas weet niet wat onderduiken is. Zwaan vindt dat maar vreemd. Hij heeft zelf jarenlang ondergedoken gezeten. Vind jij het vreemd, net als Zwaan, dat Thomas dat niet weet? Hoe komt het dat Thomas het niet weet? Had Thomas het moeten weten, vind je? Van wie had hij het moeten horen?

Weten alle tienjarige kinderen van nu wat onderduiken is? Wist jij het toen je tien was? Hoe oud moet je zijn om het antwoord te (mogen) weten? Hebben kinderen recht op informatie? Ook als dat schokkende informatie is? Praat samen over dingen die je (nog) niet weet.

Over antisemitisme

'Waarom zijn ze vermoord?'

'Ze zijn vermoord omdat ze meer dan twee joodse grootouders hadden.' (p. 130)

Thomas wil weten waarom de Duitsers de ouders van Zwaan hebben vermoord. Zwaan geeft een helder antwoord: Als je meer dan twee joodse grootouders had, moest je worden vermoord. Wat vind je van dat antwoord? Welke vragen roept dat antwoord bij je op? Praat er samen over.

'Waarom heeft Ollie Wildeman een hekel aan joden?'

'Hij heeft denk ik meer dan twee grootouders met een hekel aan joden.' (p. 134)

Weer een vraag van Thomas en weer een antwoord van Zwaan. Wat vind je van het antwoord? Welke vragen roept het bij je op? Komt er ooit een eind aan het antisemitisme (een hekel hebben aan joden) als het antwoord van Zwaan waar is?

Over Ollie Wildeman

Het was een steeg met een paar bochten. (...) Hij keek me ijzig aan. (p. 126-127)

Donderdagmorgen. (...)Maar in of om de school leek hij nergens op de jongen in de kromme steeg. (p. 143)

Twee korte fragmenten over een klasgenoot van Thomas: Ollie Wildeman.

Print ze hier uit en lees ze.

(Het fragment vindt u achterin; elektronische versie op de website www.woutertjepieterseprijs.nl)

Wat voor jongen is Ollie volgens jou? Waarom is hij op school anders dan in de kromme steeg? Kun je je voorstellen dat hij een vriend van je is? Waarom (niet)?

Over overeenkomsten en verschillen tussen Winterijs en Vallen

Een andere jeugdroman die de Woutertje Pieterse Prijs heeft gekregen is *Vallen* van Anne Provoost. Dat boek is ook verschenen in de *Schatkist*-reeks.

Voor lezers van beide jeugdromans kan het boeiend zijn om ze met elkaar te vergelijken.

In beide boeken is er sprake van het verzwijgen van wat er in de Tweede Wereldoorlog met de joden gebeurd is. En in beide boeken komt de hoofdpersoon langzaam maar zeker achter de waarheid.

Ook de structuur van de romans kent een opvallende overeenkomst: één grote flashback, geschreven in de verleden tijd, ingeklemd tussen twee korte fragmenten die zich een aantal maanden later afspelen en zijn geschreven in de tegenwoordige tijd.

Zelfs de weersomstandigheden spelen in beide boeken een vergelijkbare rol. In *Winterijs* is dat een extreem koude winter; in *Vallen* een broeierig hete zomer.

Zo zijn er nog meer overeenkomsten. En uiteraard ook veel verschillen. Voor liefhebbers een kluit om uit te zoeken en er met elkaar over te praten.

> Doen

Een brief schrijven

In het trapportaal vond ik tussen allerlei andere post de brief van Zwaan. Op de envelop staat: Voor de Jongeheer Thomas Vrij. En de brief begint met: Lieve Thomas. (p. 9)

Thomas is in 1947 tien jaar. In 2007 is hij dus zeventig. Misschien woont hij nog steeds in Amsterdam. Knip uit een krant of tijdschrift een foto van een man van ongeveer zeventig: een man die Thomas zou kunnen zijn. Laat je door het boek en door de foto inspireren.

Schrijf zeven vragen op die je aan de oude Thomas zou willen stellen. Fantaseer over zijn antwoorden en noteer die in steekwoorden. Schrijf dan een brief van de zeventigjarige Thomas aan Zwaan, die in Brooklyn woont.

Een verhaalfragment schrijven

'Het is winterijs,' zei hij. 'Het smelt misschien nooit meer. Misschien blijft het eeuwig winter. 't Kan ook iedere dag gaan dooien. Ik vind dat koude weer fijn – van mij mag het winter blijven.' (p. 17)

In *Winterijs* speelt het weer een grote rol, niet alleen in concrete beelden maar ook als metafoor voor het in de ijskast zetten van gevoelens.

Schrijf een fragment van een eigen verhaal van ongeveer 300 woorden. In dat fragment speelt een bepaalde weersgesteldheid (onweer, mist, hitte, storm, etcetera) een grote rol. Niet alleen in concrete beelden, maar ook als metafoor voor gevoelens. Ga niet het hele verhaal bedenken, maar concentreer je op een fragment. Bekijk hoe Peter van Gestel dat doet en kijk van hem de kunst af.

Een citaat zoeken voor op de achterflap

Op de achterkant van een boek staat vaak een treffend citaat uit dat boek. De bedoeling daarvan is dat de lezer meteen een idee krijgt waar het boek over gaat en hoe het is geschreven. Ga in *Winterijs* op zoek naar een geschikt citaat: een stuk of zeven regels die karakteristiek zijn voor de stijl en de inhoud. Het moet een fragment zijn dat de lezer nieuwsgierig maakt naar het hele boek zodat hij /zij het wil lezen.

Vergelijk het citaat dat jij hebt gekozen met de citaten van anderen. Praat met elkaar over hoe je hebt gezocht en wat je overwegingen waren. Welk citaat is het meest representatief voor het boek? En welk citaat maakt de eventuele lezer het meest nieuwsgierig? Kies het beste citaat uit.

Een quote schrijven

Op de achterkant van een boek staan ook vaak quotes. Dat zijn korte, krachtige uitspraken van deskundigen over het boek. Soms heeft de uitgever zo'n quote uit een recensie gehaald. Schrijf onder je eigen naam een quote voor de achterflap van *Winterijs*. Je quote mag maximaal 25 woorden tellen.

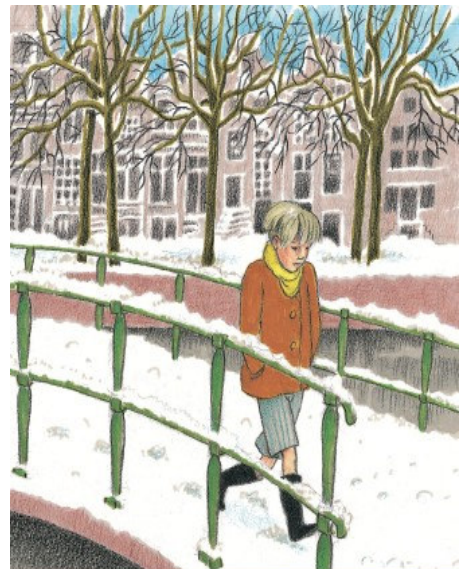
Een illustratie voor de omslag maken

Dit is de tekening die op de omslag staat:

Vind je het een goede tekening voor op de omslag? Geeft hij genoeg informatie over het boek en vind je hem aantrekkelijk? Waarom (niet)? Wat is je eerste indruk als je die omslag bekijkt? En wat je tweede? Had je liever een foto gezien? Waarom (niet)?

Maak een tekening voor de omslag die jij beter vindt! Of maak met je digitale camera een foto voor de cover.

Stel een tentoonstelling samen van jullie ontwerpen.

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

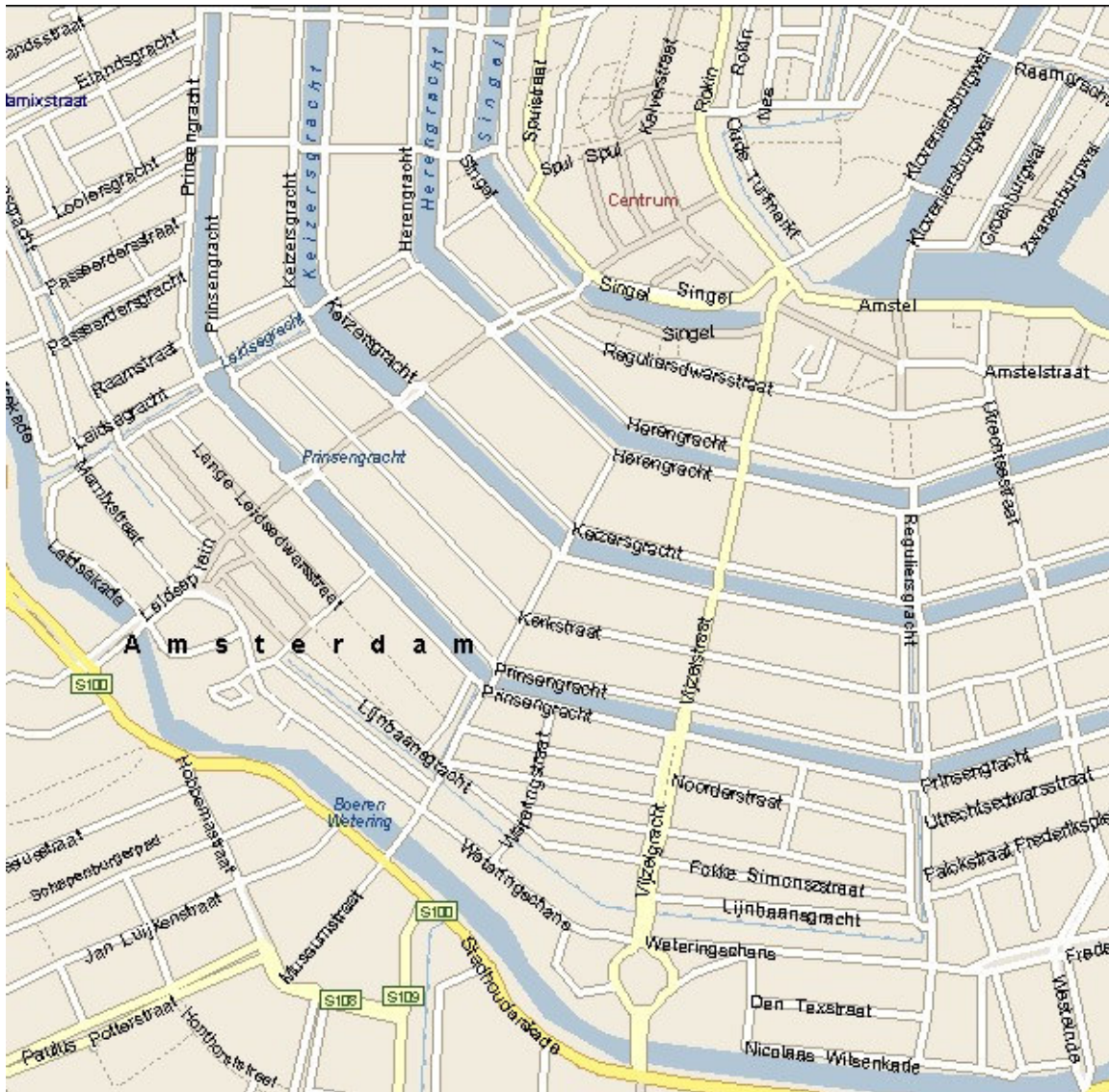
www.leesfeest.nl

www.lemniscaat.nl/krant

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Amsterdam Centrum

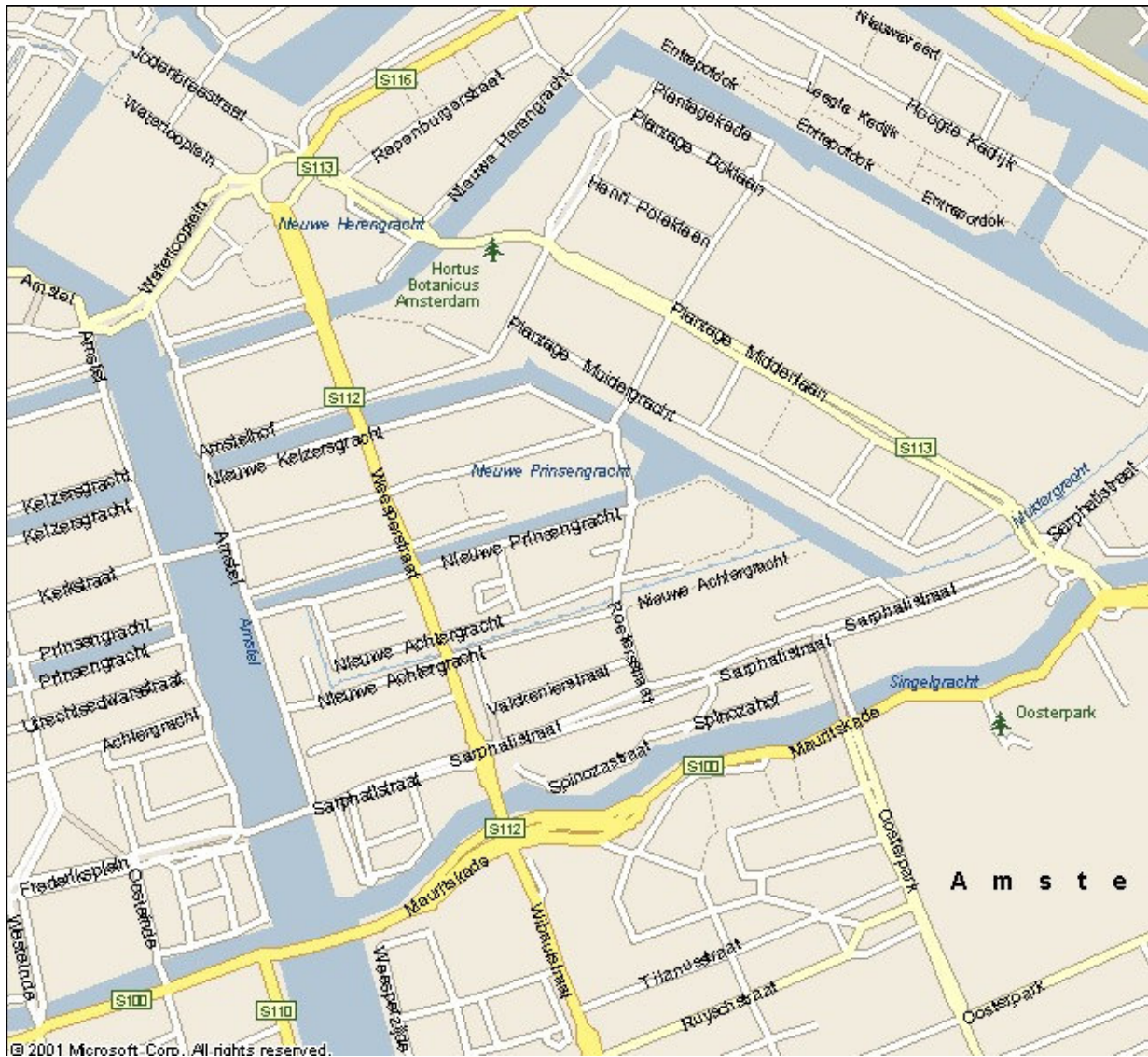
(Bij: Winterijs van Peter van Gestel)

Deel 1. Noord-West kwadrant

Amsterdam Centrum

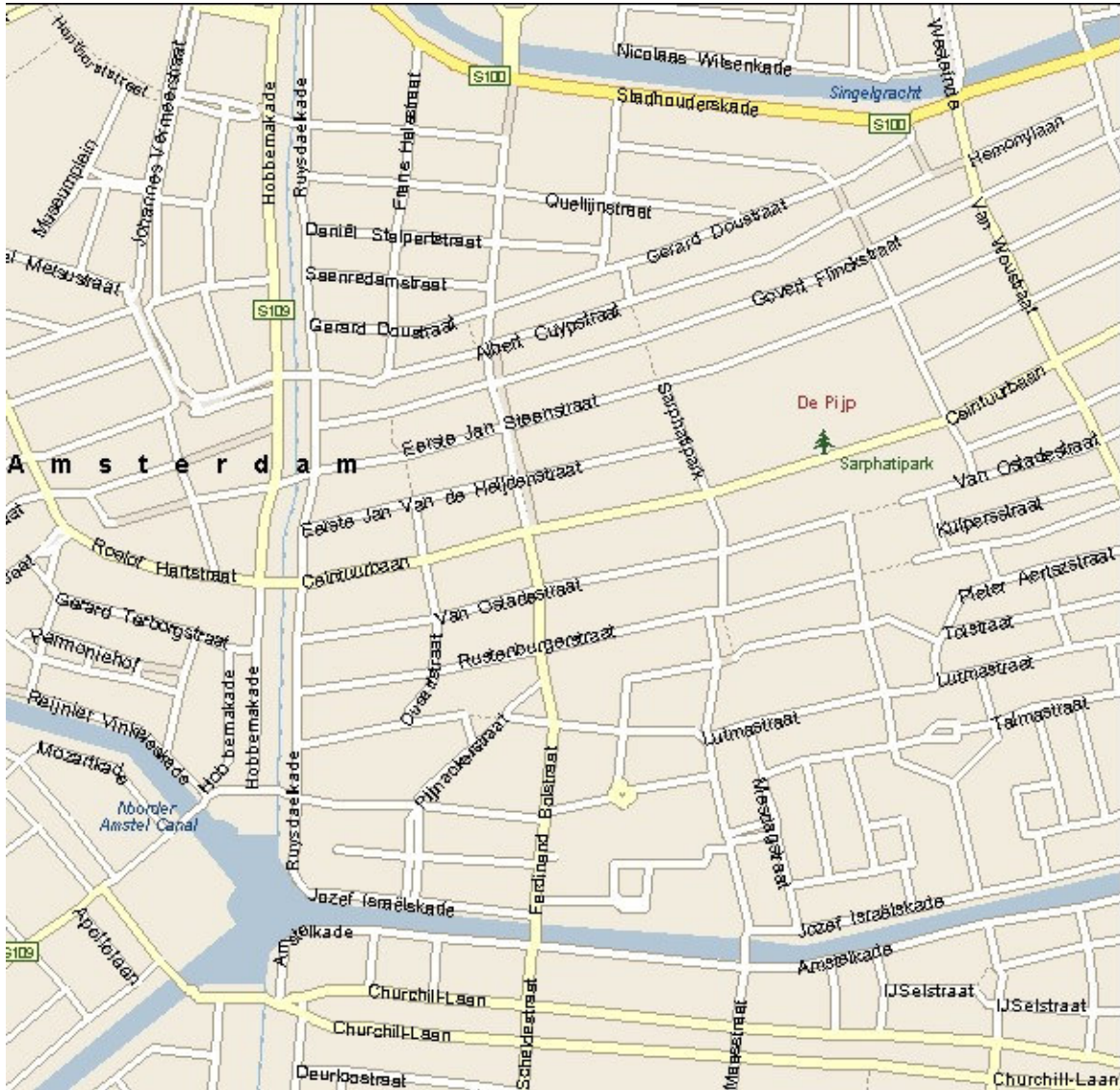
(Bij: Winterijs van Peter van Gestel)

Deel 2. Noord-Oost kwadrant

Amsterdam Centrum

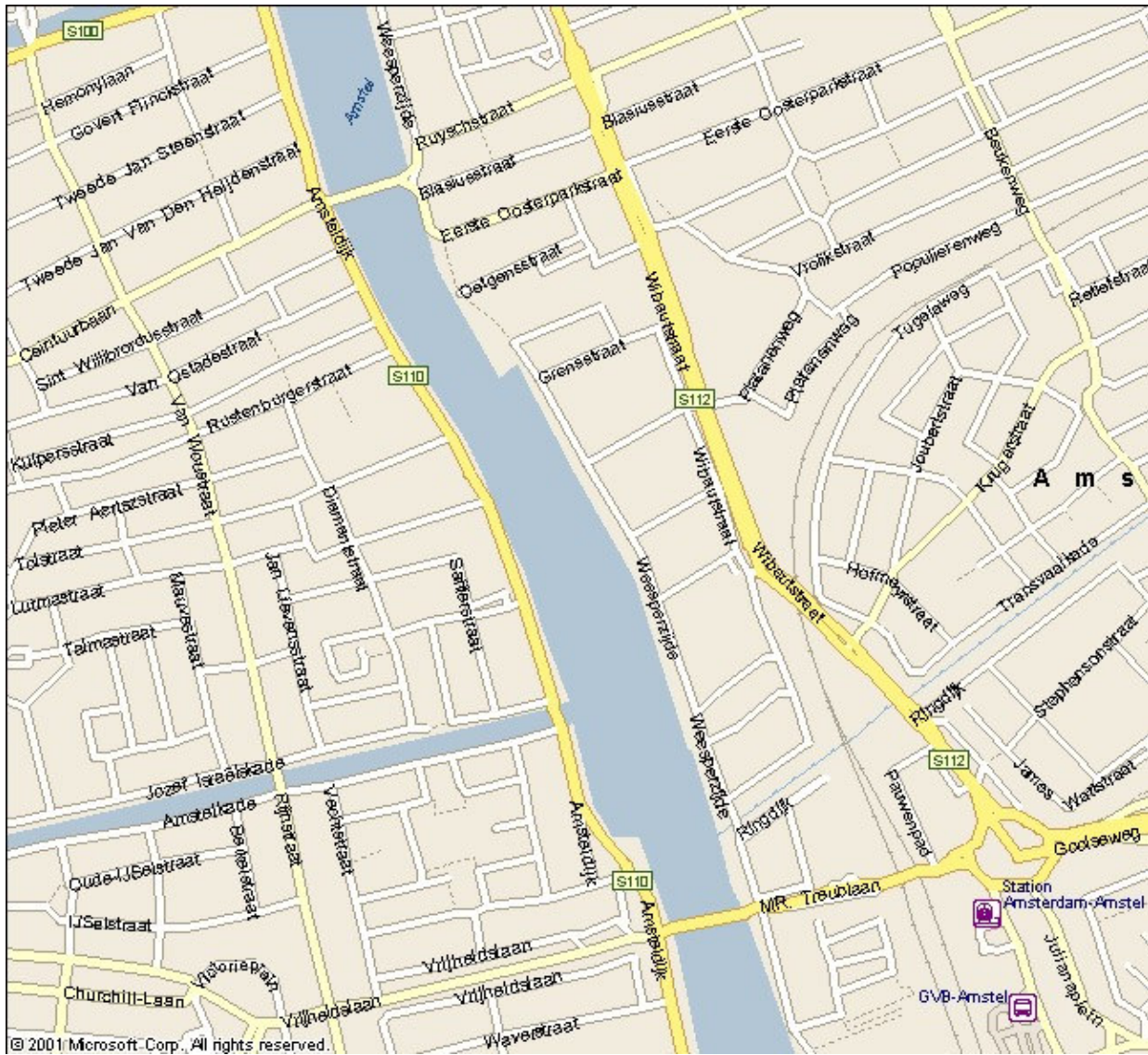
(Bij: Winterijs van Peter van Gestel)

Deel 3. Zuid-West kwadrant

Amsterdam Centrum

(Bij: Winterijs van Peter van Gestel)

Deel 4. Zuid-Oost kwadrant

Winterijs

Ollie Wildeman I (p.126-127)

Het was een steeg met een paar bochten. Toen we een van de bochten omsloegen, had ik op slag spijt van de hele onderneming. Niet ver van ons stond Ollie Wildeman. Hij leunde met zijn brede rug tegen smerige bakstenen.

Ik bleef staan, Zwaan botste tegen mij op.

Ollie Wildeman wierp een goor tennisballetje naar een blinde muur, onverschillig ving hij het teruggekaatste balletje met één hand op en gooide opnieuw. Naast hem stond een onbekende jongen – een hoofd groter was ie dan de toch zeker niet kleine Ollie – en de jongen deed precies hetzelfde met een tennisballetje. Het leek of ze ons niet in de gaten hadden. Ik wist wel beter.

‘Kom,’ zei ik zacht tegen Zwaan, ‘wegwezen.’

De onbekende jongen liet het balletje vallen, het kreeg een trap van Ollie Wildeman en langzaam rolde het naar ons toe. Zwaan bukte zich en wilde het balletje terugrollen.

‘Afblijven met je jodenpoten,’ zei Ollie Wildeman zonder ons een blik waardig te keuren.

Maar Zwaan had het balletje al een tik gegeven.

Traag raapte Ollie Wildeman het balletje op.

‘Kom hier, Tommie,’ zei hij, ‘dan mag je het balletje schoonlikken.’

Dit had niks te maken met het overbekende gebakkelei rondom de school.

‘Ik kijk wel uit,’ zei ik hees.

De onbekende jongen lachte.

‘Je bent al twaalf, Ollie,’ zei ik, ‘doe niet zo kinderachtig.’

Stom van me.

Daar werd Ollie niet graag aan herinnerd – dat ie als twaalfjarige in de vierde klas zat. Hij keek me ijzig aan.

Ollie Wildeman II (p. 143)

Donderdagmorgen. In de klas was niks ongewoons te merken. Ik vond het niet erg dat Ollie Wildeman achter me zat.

Op het bord had de meester geschreven: *De bakker bakt brood voor ons en als hij geen brood voor ons bakt, is de bakker aan het slapen.*

Deze mallotige zin moesten we netjes in ons schrift schrijven. Dat was zo gebeurd. Ik draaide me naar Ollie Wildeman en zag dat hij maar een paar woorden had opgeschreven, ze stonden heel bibberig op een bijna leeg blaadje. De jongen zijn tong stak een stukje uit zijn mond.

‘Je moet af en toe aan je pen likken,’ zei ik zacht, ‘dan gaat het beter.’

Hij likte aan zijn pen, kreeg een inktstreep op zijn tong en trok een vies gezicht.

Traag legde hij zijn pen weg en stak daarna nog trager zijn dikke wijsvinger omhoog.

‘Wat is er, Olleke Bolleke?’ vroeg de meester.

‘Zal ik wat kolen in de kachel doen, meester?’ zei hij.

Hij had me niet verraden.

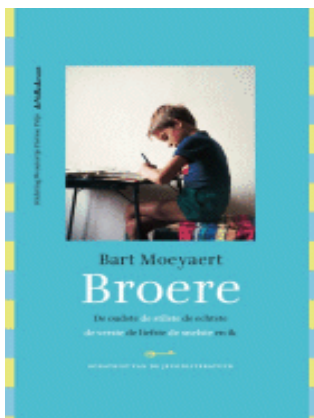
‘Ga je gang, m’n jongen,’ zei de meester, ‘ik zie je graag in actie.’

Fluitend liep Ollie Wildeman naar de kachel en de kolenkit. In de klas was hij soms een fidele jongen. Tijdens gym was ik altijd bang voor hem. In de holle gymzaal leek het of zijn grote blote poten overal waren. Maar in of om de school leek hij nergens op de jongen in de kromme steeg.

Broere

Bart Moeyaert, 2000

> Boek

Bart Moeyaert, *Broere*
(2000)

Isbn: 9789045104478

Verrukkelijke bundel verhalen met autobiografische trekken uit de jeugd van Bart Moeyaert, de jongste van zeven broers. De broers trekken veel gezamenlijk op, en halen ouderwets spannend kattenkwaad uit. Omdat geen van de broers in de verhalen een naam heeft, ze zich veelal uniform gedragen, en het gezin veilig, hecht, warm en harmonisch oogt, zouden ze gemakkelijk als een amorfe, homogene eenheid kunnen overkomen. Dat gebeurt niet. Steeds is de ene broer net iets handiger, sneller, wraakzuchtiger of leidinggevender dan de ander. De ondertitel wijst daar op: *De oudste, de stilste, de echtste, de verste, de liefste, de snelste en ik.*

Eén keer zijn de broers wel één geheel, maar dan ook expliciet: *Mijn broer zei dat we samen sterk waren, en dat was prettig om te horen. Niemand voelde zich een held in z'n eentje. Ons vlees groeide ter plekke aan elkaar, zodat we op den duur als één broer onder de tafel zaten, en met ingehouden adem het donker in tuurden.*

Opmerkelijk is dat de ik-figuur er vaak buiten staat omdat hij de jongste is (hij wordt zeven in het boek), tegen de anderen opkijkt, en graag wil kunnen wat zij ook kunnen. *Tss, deden ze allemaal tegelijk, om me het gevoel te geven dat ik nog veel moest leren, heel veel zelfs, eigenlijk nog alles.* Maar omdat hij onbevangener is, slaat hij soms toch de spijker op zijn kop, bijvoorbeeld als hij zegt dat de zeilboot die ze met z'n allen gekocht hebben van hun zakgeld, eigenlijk maar klein is. De broers, die zich al zeebonken voelen, zijn verontwaardigd en hij mag er niet in. De broers stappen in het bootje. Prompt zinkt het en gaan ze alle zes kopje onder. Geen sterker bewijs dat de jongste gelijk had, maar Moeyaert verspilt geen woord aan het genieten van dit gelijk-hebben: dat mag de lezer in zijn vuistje doen. Moeyaert beschrijft het zinken impliciet: *Ik stond op de oever en zag hoe het water over de rand van de boot gulpte, als iemand zich durfde te bewegen. Toen leek het ineens of mijn broers op een baksteen waren gaan zitten. Omkijken had geen zin, want er was geen weg terug. De enige weg die er was ging naar beneden.* Einde verhaal. Die impliciete manier van schrijven, die van de lezer vergt om tussen de regels door te lezen, komt door het hele boek voor.

Het is geen makkelijk genre, het autobiografische verhaal. Vaak gaat een auteur zich te buiten aan details die voor de lezer niet interessant zijn. Bij Moeyaert is hiervan geen sprake: hij houdt afstand tot het werkelijk gebeurde, geeft vorm, stroomlijnt, stileert, laat het ontroerende van de voorvallen zien. De gebeurtenissen zijn op zich niet bijzonder en in sommige verhalen gebeurt er weinig. Het is de stijl van de auteur die ze bijzonder maakt: droog, met een weldadig milde ironie, en vaak in prachtig beeldende, suggestieve zinnen en zonder een greintje sentiment of barokke overdaad: *Af en toe viel er een vloek in de la.*

De versie van *Broere* die nu in de Schatkist-serie wordt heruitgegeven, bevat elf verhalen meer dan de versie die de Woutertje Pieterse Prijs heeft gekregen. De toegevoegde verhalen zijn vergelijkbaar met de oorspronkelijke, maar niet altijd even eenvoudig.

> Leeftijd en (voor-)lezen

In het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs staat:

Het gaat hier bij uitstek om een boek dat de grens tussen jeugd- en volwassen literatuur verkennt, en dat minstens zozeer door oudere lezers kan worden genoten als door hun kinderen. Misschien is zelfs een rijpere leeftijd een voordeel bij de appreciatie, omdat de wijze waarop hier wordt teruggeblikt op iemands jeugd getuigt van een visie op de eigen kindertijd, een vermogen tot interpretatie en reflectie.

Hier kunnen wij stelliger over zijn: het zal vooral door oudere lezers worden genoten. Een vermogen tot interpretatie van en reflectie op de eigen kindertijd is voorwaarde om ten volle van het boek te kunnen genieten. Twaalf jaar is absoluut een ondergrens. Het is natuurlijk nooit uit te sluiten dat jongere kinderen er ook van genieten, maar dan zal de subtiele ironie hen ontgaan. De ik-figuur is dan wel een kind van zes, zeven jaar, maar het perspectief is duidelijk dat van een volwassene die zich verplaatst in dat jonge kind. Zinnen als *Ze zei het alsof ze het schuim van een pils zag neerslaan* en *Het was een kwestie van hypnose*, wijzen daarop. Omdat de verhalen daardoor een hoge intensiteit van lezen vergen, zijn ze vooral geschikt voor havo en vwo. Er zijn verhalen die meer beschouwend zijn en verhalen waar actie in zit. De laatstgenoemde zullen ook op het vmbo aanslaan. Hieronder wordt dit apart aangegeven.

Het boek laat zich uitstekend per verhaal voorlezen. De meeste zijn geschikt, zoals:

<i>Aangeboren</i>	12+
<i>Peerdekadoes</i>	12+ (ook vmbo)
<i>Als we maar gezond zijn</i>	12+
<i>Juffrouw Stevens</i>	14+
<i>Zwembad</i>	12+ (ook vmbo)
<i>De koning is geweest</i>	12+
<i>Overval</i>	12+
<i>Straf</i>	12+ (ook vmbo)
<i>Dikke Mène</i>	14+ (ook vmbo) (licht erotische beelden)
<i>Stilstand</i>	12+ (ook vmbo) (gruwelijk verhaal over een kinderlijk wrede manier van omgaan met dieren, dat vragen zal oproepen)
<i>Memee</i>	12+
<i>De enige weg</i>	12+ (ook vmbo)
<i>Geduld</i>	12+ (ook vmbo)
<i>Vuur</i>	12+ (ook vmbo)
<i>Achterbank</i>	12+
<i>Sprot en darmen</i>	12+
<i>Verlies</i>	12+
<i>Het beest</i>	12+
<i>Het warme meisje</i>	14+
<i>Zwerm</i>	12+
<i>Hunderd</i>	12+, ook vmbo

> Groepsgesprek

Een goede manier om een kinderboek als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001). De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool, op het vmbo en in de onderbouw havo/vwo.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van *vragen* die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de leerlingen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramiënen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij en een jeugdroman is vaak een queeste, een zoektocht vol struikelblokken naar volwassenheid. De patronen kunnen zitten in de dingen die de leerlingen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Voorbeelden uit *Broere*: de broers worden nooit met hun naam genoemd, maar hebben allemaal iets speciaals; de verhalen worden consequent verteld door een ik-figuur die zes, zeven jaar is, maar vanuit het vermogen tot reflectie en interpretatie van de volwassene die terugblijkt op die leeftijd; de verhalen gaan over gewone dingen, maar de manier van schrijven maakt ze bijzonder; het zijn losse verhalen, maar wel met samenhang en chronologie; de manier van vertellen is sterk impliciet: zelden wordt iets uitgelegd, de lezer moet door goed lezen zelf zijn / haar conclusies trekken, zoals uit de zin: *Er groeiden gele wolken om ons heen* in het verhaal *Zwembad*.

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramiënen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips:

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het verhaal (of boek) moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.

- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over een foto

Broere, De oudste, de stilste, de echtste, de verste, de liefste, de snelste en ik

Dit is de volledige titel van het boek. Bekijk de foto van de zeven broers hieronder. Bespreek samen wie wie is. De oudste zal wel de grootste zijn die achteraan staat. Maar wie is de stilste? En wie zijn de anderen? Waarom denk je dat? Wanneer is de foto gemaakt? Wat voor details vallen je op?

Over de opdracht

Voor Jos, Marc, Rik, Jan, Pat, Paul, en de koning zaliger

Dit is de opdracht van het boek, op pagina 4. Het kan niet anders of dat zijn de namen van de broers. Geef de broers op de foto namen. Wie zou wie kunnen zijn? Praat er samen over. In het boek heeft geen enkele broer een naam. Wat vind je daarvan? Andere kinderen die in het boek voorkomen, hebben wel namen: Gregory, Felicity, Françoise. Waarom zij wel?

Behalve aan de broers is het boek ook opgedragen aan de koning zaliger. Welk verhaal in het boek heeft daarmee te maken? Wat is een koning zaliger? Hoe is de echte naam van deze koning zaliger?

Over de leeftijd van de lezers

'Gelukkige verjaardag!' riepen ze tenslotte, maar dan met de tongval van de koning, en bij het juichen plukten ze me van mijn matras, en gooiden me omhoog, en nog eens, en nog eens, zeven keer, ik was allang blij dat ik geen acht werd. (p. 62/63)

De hoofdpersoon van het boek is zes jaar en wordt zeven. Hij vertelt alle

verhalen vanuit zijn perspectief. Zullen kinderen van zes, zeven jaar dit een mooi boek vinden? Zullen ze alles begrijpen? Waarom denk je dat?

Er zijn zinnen in het boek die een kind van zes, zeven jaar nooit zo zou zeggen of denken. Zoek een paar voorbeelden van zulke zinnen.

Moet je een boek altijd helemaal begrijpen? Wat is de ideale leeftijd om dit boek te lezen?

Over het beste verhaal

Wat vind je het beste verhaal van het boek? Geef het vijf punten. Wat vind je het op één na beste verhaal? Geef het drie punten. En het op twee na beste? Geef het één punt. Vergelijk jouw resultaat met dat van iemand anders. Vertel elkaar waarom je tot die keuze bent gekomen. Probeer met argumenten het samen eens te worden over jullie topdrie.

Op eenzelfde manier kun je een dipdrie samenstellen: de drie verhalen die je het minst mooi vindt. En een topdrie en dipdrie van de hele klas.

Over een boek in stukjes

Het boek bestaat uit een dertigtal stukjes. Ze horen bij elkaar, maar je kunt ze ook los lezen. Wat vind je van zo'n soort boek? Fijn om te lezen of juist niet? Hoe heb jij het boek gelezen, van begin tot eind de stukjes in de 'juiste' volgorde of de stukjes kris kras door elkaar? Vind je het jammer dat het niet één doorlopend verhaal is? Of is dat juist wel leuk? Waarom vind je dat? Zit er een bepaalde volgorde in de verhalen? Of is de volgorde willekeurig? Waarom denk je dat?

Over een citaat op de achterkant

Op de achterkant van *Broere* boek staat een blokje tekst met informatie over het boek. Dat heet een *flaptekst*. Vind je dat de flaptekst van *Broere* uitnodigt om het boek te gaan lezen?

Soms staat er op de achterkant van een boek een *citaat*: een stuk of zeven regels die letterlijk in het boek staan en die karakteristiek zijn voor de stijl en de inhoud. De lezer van zo'n tekstje wordt nieuwsgierig en wil er meer van weten. Ga in *Broere* op zoek naar zo'n citaat. Vergelijk het citaat dat jij kiest met de citaten van anderen. Praat met elkaar over hoe je hebt gezocht en gekozen, wat je criteria waren. Welk citaat is het meest *representatief* voor het boek? En welk citaat maakt de eventuele lezer het meest *nieuwsgierig*?

> Doen

Sterke zinnen vertellen

Als je oor fluit, danst er iemand op je toekomstige graf. (p. 8)

'Als je linkerhand jeukt ga je winst maken,' zei mijn ene broer.

'En als je rechterhand jeukt verlies,' zei mijn andere broer.

'Net zoals iedereen al voor zijn geboorte weet dat er over je wordt geroddeld als je oren toeteren,' zei een broer. (p. 9)

De ik-figuur krijgt van zijn broers les: wat betekent het als je oor fluit en je handen jeuken? Doe met de broers mee en verzin ook sterke zinnen. Wat betekent het als het tussen je schouders kriebelt, als je wangen gloeien, je tenen koud worden, je vingertoppen tintelen, je mond droog wordt, je neus jeukt, je knieën knikken, je ogen dichtvallen? Verzin samen veel sterke zinnen. Bundel ze en maak er een stukje van.

Vignetten maken

Elk stukje in het boek begint met een zwart-grijs vignet van de illustratrice Gerda Dendooven. Ze heeft een belangrijk element uit het verhaal gehaald en dat zichtbaar gemaakt. Dit is het vignet dat bij het verhaal *Groot is niets* hoort (p. 26).

Naar welke zin uit het verhaal verwijst dit vignet? Zou jij die zin ook hebben gekozen om te illustreren? Hoe zou Gerda Dendooven haar vignetten maken? Een grote vorm tekenen op zwart papier en die dan uitknippen?

Kies een verhaal uit de bundel en maak er een vignet bij in de stijl van Gerda Dendooven. En kies ook een verhaal uit de bundel en maak er een vignet bij in je eigen stijl.

Een recensie schrijven

Schrijf een korte recensie over *Broere*, bijvoorbeeld voor de schoolkrant. Gebruik niet meer dan 400 woorden. Je stukje wordt een aanrader of een afkraker. Of iets ertussenin. Dat maakt niet uit, als je maar je eigen mening weergeeft. Geef in je stukje wel voorbeelden uit het boek van wat je beweert. Vind je het boek ontroerend? Schrijf dan een paar zinnen uit het boek over die je ontroerend vindt. Die zinnen zet je tussen aanhalingstekens; dat moet als je een citaat aanhaalt. Vind je het boek raar? Kom met een paar citaten uit het boek die dat voor jou bewijzen. Wat vind je van het boek? Is het grappig, bijzonder, sfeervol, flauw, onbegrijpelijk, stom, herkenbaar, gevoelig, raak of iets anders? Vertel je mening en geef je argumenten. Maak het net zo echt als een recensie in de krant, met een titel erboven en je naam eronder. Vergeet ook de gegevens van het boek niet: titel, auteur, uitgever en jaar van verschijnen. Het is leuk om in de schoolkrant twee recensies te plaatsen: een van een leerling die het boek (beargumenteerd) aanprijst en een van een leerling die het boek (beargumenteerd) afkraakt.

Een verhaal schrijven

Schrijf in de stijl van Bart Moeyaert een familieverhaal met jezelf als ik-figuur. Ga daarvoor terug naar de tijd dat je zes of zeven jaar was. Wat voor kleren droeg je toen? Wat was het belangrijkste op je kamer? Geloofde je nog in Sinterklaas? Hoe rook je vader? Welke geluiden hoorde je in de keuken? Dacht je dat je vader alles kon? Had je broers of zussen? Zag je je opa en oma wel eens? Hoe zag je juf eruit? Speelde je buiten en met wie? Welke spelletjes speelde je? Wat schiet je nu opeens te binnen over toen?

Kies een bepaalde gebeurtenis uit, hoe klein ook, en schrijf erover. Laat je inspireren door Bart Moeyaert. Kijk hoe hij het doet. Ga niets uitleggen in je verhaal, maar laat het gebeuren. Klaar? Lees het dan over en streep alle overbodige woorden en zinnen weg. Want voor schrijvers geldt: schrijven = schrappen!

Een gedicht uit het hoofd leren

De vader en moeder uit het boek hebben zeven zonen. Volgens een oud kinderliedje had vader Abraham ook zeven zonen: Ze aten niet, ze dronken niet en ze hadden geen verdriet.

De dichter Jan Jacob Slauerhoff (1898-1936) schreef het beroemde gedicht *De schalmei* over zeven zonen die allemaal Peter heetten. Lijken die op de zeven zonen in *Broere*?

Lees het gedicht en leer het uit je hoofd.

De schalmei

Zeven zonen had moeder:

Allen heetten Peter,

Behalve Wanjka die Iwan heette.

Allen konden werken:

Eén was geitenhoeder,

Eén vlocht sandalen,

Eén zelfs bouwde kerken;

Maar Iwan die Wanjka heette

Wilde niet werken.

Op een steen in de zon gezeten

Bespeelde hij zijn schalmei.

'O, mijn lieve,

Mijn lustige,

Laat mij spelen.

In de schaduw van mijn

Korte rustige vallei

Laat anderen werken,

Sandalen maken of kerken.

Wanjka heeft genoeg aan zijn schalmei.'

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.bartmoeyaert.com

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Paul Biegel, *Laatste verhalen van de eeuw* (1999)

Isbn: 9789045104454

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Laatste verhalen van de eeuw

Paul Biegel, 1999

Lezen
STICHTING LEZEN

> Boek

Paul Biegel, die eind 2006 overleed, liet een enorm rijk oeuvre na, waarvan *De laatste verhalen van de eeuw* een schitterend staaltje is. Hij komt erin naar voren als de klassieke meesterverteller, die de lezer alles kan laten geloven wat hij verzint. In volle glorie, met vaart, humor, geheimzinnigheid en ongebreidelde fantasie. Het zijn sprookjesachtige verhalen vol sprekende dieren, kabouters, zeemeerminnen en reuzen. Verhalen die je met bezwerende kracht de fantasiewereld in zuigen, die beeldender en dynamischer zijn dan televisie, en waar de energie vanaf spat.

J'ai seul la clef de cette parade sauvage (ik alleen heb de sleutel van deze bonte parade) is het motto van de bundel, naar een uitspraak van de dichter Arthur Rimbaud in *Les illuminations*. Het laatste verhaal, *De bonte parade*, verwijst ernaar. En als lezer moet je daaraan geloven, vanwege de typisch Biegeliaans barokke overvloed, zoals herhalingen (*Zo was hij oud geworden, oud, oud, als tafel oud geworden, langzamer dan een mens, veel langzamer, zo langzaam als ...; 'Droom', mompelde hij. 'Droom, droom, droom.'*), opsommingen van synoniemen (...een klap gekregen, of een houw, of een pets, of een haal), neologismen (*flitteren, huffen, sjibbeloenig,*), alliteratie (*met zwaai en zwenk; scholletje scheppen*) en rijm (*walsend en balsend, springend en zingend met gier en zwier; gehinnik en gesninnik; krakend en krommend; met friddels en diddels*).

Taalgrapjes zijn er te over: Vergeten Beer uit *Beentjeweg* kan, doordat hij veel zaagsel uit zijn kop verliest, alleen nog zinnen uitspreken zonder laatste woord, en de meisjeskraai uit *Kraai's wereldreis* kan de s en de z niet zeggen: *Fee, fee, overal ligt fee. Ik ben fiek van de fee!*

In die taalrijkdom vormen de verhalen een eenheid, hoewel sommige verhalen jonge kinderen boven de pet zullen gaan, zoals het mysterieuze nevelverhaal *Oud buitengoed*, en verhalen waarin in poëtische taal seksuele opwindning wordt beschreven, zoals *Doornroosje* en *Vlo*.

Ook wint het goede niet altijd van het kwade (*Mol en Krol*), lopen de verhalen niet steeds goed af (*Jan van de Takken*), overheerst soms opperste wanhoop (*Kalán! Kalán!*) of tragiek (*De beestenbakker*), zijn sommige verhalen erg wrang of wreed (*Roofridder Sperrebek*) en zijn er verhalen bij zonder duidelijke clou (*De bonte parade*). Maar hoe dan ook, uit 'De laatste verhalen van de eeuw' spreekt, zoals het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs terecht opmerkt, 'de vitaliteit van het pure vertellen'.

Leeftijd en (voor-)lezen

De vitaliteit van de verhalen kunt u vooral laten doorklinken in het voorlezen als u het gekozen verhaal eerst zelf doorleest. Dan kunt u zich voorbereiden op accenten en op levendigheid. Het specifieke taalgebruik van bepaalde personages daagt uit om te laten horen: overdreven deftig, plat of volks, of met een spraakgebrek.

De negentien verhalen zijn sterk verschillend van lengte, en niet elk verhaal is voor elke groep of leeftijd geschikt. De ondergrens is 10 jaar. De vele taalgrapjes doen een sterk beroep op de kennis van de Nederlandse taal, dus taalarme kinderen, al of niet allochtoon, kunnen daar moeite mee hebben. Anderzijds kunnen taalgrapjes onderwerp van gesprek worden, zodat ook kinderen van niet-Nederlandstalige ouders meer kennis van en plezier in het Nederlands krijgen. Biegel is erg vrij en vindingrijk in zijn taalgebruik, dus ook in scheldpartijen en krachttermen. Zelden komen er expliciete vloeken voor, maar wel verbasterde, zoals *vloeker-de-vloek*, *gotsammekraken!* en *Au! Krasverkrasse!* Het is maar dat u het weet.

Een korte kenschets per verhaal:

- *Beentjeweg* (p. 7): 10+. Een sterk talig sprookje à la Andersen, in vier hoofdstukken; goed voor te lezen in vier keer, waarbij het derde hoofdstuk het spannendst is. Het speelt zich af in het zeer realistisch beschreven Bussum. Het perspectief is vanuit poppen en (knuffel-) dieren, maar absoluut niet lievig of kinderachtig.
- *De reus van Oergaddin* (p. 33): 10+. Een stoer sprookje over een reus. Een elfjarige jongen gelooft niet in reuzen, maar valt in het struikgewas van de baard van de reus. Die probeert hem als een vlo weg te slaan. Ook veroorzaakt de reus een ware tsunami. Later gelooft niemand het verhaal van de jongen dat de reus echt bestaat.
- *Jan van de Takken* (p. 49): 10+. Een grappig en droevig sprookje over een dorpsgek-achtig mannetje dat in de takken van een boom leeft. Geheimzinnig, want als hij er door de keizer uitgehaald dreigt te worden, lijkt hij veranderd in een *smoezelig uitziend vogeltje*. Laat zich in één keer voorlezen.
- *De schipbreuk* (p. 57): 10+. Schitterend sprookje vol dreiging en magie over een zeilbootje dat op de voormalige Zuiderzee in een storm terechtkomt en strandt op Griend.
- *Mol en Krol* (p. 69): 10+. Ook zeer geschikt voor onderbouw vmbo en havo. Hilarisch inbrekersverhaal van het type sterke verhalen; in één keer voor te lezen.
- *De laatste roos* (p. 77): 10+. Ook voor alle klassen vmbo, havo en vwo. Universeel liefdesverhaal over een kabouter die rozen laat uitkomen door ze liefde te geven, te omhelzen. Dat doet hij ook met de laatste rozenknop van het jaar, want een meisje wil die aan haar stervende vader geven. Een hele vriesnacht blijft hij de roos omhelzen, tot hijzelf verstijft. Verrassend slot. In één keer voor te lezen.
- *Kalán! Kalán!* (p. 83): 12+. Dramatisch ultrakort verhaal zonder clou over uitzichtloze wanhoop. Minder geschikt om klassikaal voor te lezen.
- *Kraai's wereldreis* (p. 85): 12+. Kraai wil het einde van de wereld zien. Mus zegt dat hij dan steeds moet doorvliegen naar het oosten en maakt hem bang met de meest vreselijke gevaren die er onderweg zouden komen. Het loopt anders af: Kraai vliegt de wereld rond, ontmoet een kraaienvrouwje dat erg tegen hem opkijkt, keert met haar terug in Bussum en wordt een brave huisvader. Thema's: verschillende wereldbeelden, avontuur, ontdekken en wederzijdse afhankelijkheid.
- *Zoeli en Boeli* (p. 103): 12+. Verhaal in verhaal over twee zwarte vrouwen, die het bekende Afrikaanse verhaal van de luipaardman vertellen in een oerhollandse boerenomgeving waar ze 'de negerinnen' worden genoemd. Mysterieus is dat de twee verhaallagen met elkaar te maken hebben! Spannend om voor te lezen.

- *De beestenbakker* (p. 111): 12+. Verhaal over de vernietigende kracht van scheppingsdrift. Een pottenbakker die niet praat, gaat uitgedaagd door het meisje Marretje eindelijk iets zeggen, namelijk dat zijn potten dood zijn. Zij krijgt hem zover dat hij dieren gaat boetsen, die hij met bezetenheid probeert leven in te blazen. Tot hij op een gruwelijke manier ten onder gaat aan zijn eigen schepping. Marretje is erbij en vertelt erover in de buurt, maar niemand gelooft haar. Verhaal is goed in één keer voor te lezen, maar nagesprek is aan te bevelen.
- *De kruikenpost* (p. 117): 10+. Hilarisch verhaal over miscommunicatie tussen een verliefde koning en een prinses via een soort oermobielkje: een kruik met woorden die van een zender naar een ontvanger heen en weer gebracht wordt. De kruik wordt gestolen door hebberige struikrovers en zo ontstaan er allerlei komische misverstanden. Verhaal dat prikkelt tot expressief stemgebruik.
- *Doornroosje* (p. 135): 12+. Matroos Gerrit lijdt schipbreuk en komt terecht in het land van de slapende prinses. Variant op het traditionele sprookje van Doornroosje. Biegel tovert hier met het wisselende tijdsbesef in droom en werkelijkheid. Seksuele opwinding wordt in poëtische verwoorde erotische scènes weergegeven.
- *De tafel* (p. 151): 10+. De geschiedenis van een betoverde eikenhouten tafel wordt in omgekeerde chronologische volgorde verteld. De tafel is van een oom van de ik-figuur en begeeft het onder luid gekraak. Dan gaat het verhaal terug in de tijd, naar een overgrootmoeder, naar bakkers, monniken, een kasteel en, in de twaalfde eeuw, het atelier waar hij is gemaakt.
- *Vlo* (p.161): 12+. Heel geschikt voor vmbo en havo. Komisch, lichtelijk erotisch getint verhaal over een vlooiënleven. Madame Zizi, de beste danseres uit het vlooiëntheater, wordt verdrongen door een nieuwe ster. Ze springt het vlooiëntheater uit en ontmoet Piet, een volkse vlo die haar de fijne kneepjes en prikjes uitlegt van het gewone vlooiënleven, vooral door in bussen van de ene op de andere passagier te springen. Als ze elkaar kwijtraken, viert Zizi haar comeback in het vlooiëntheater met een spectaculaire finale. Topvermaak zonder dubbele bodem.
- *De zangeres van de Nijl* (p. 175): 10+. Relatief ingetogen verhaal over onbaatzuchtige liefde. Schoenmaker Bayoemie raakt diep onder de indruk van de stem van de zangeres van de Nijl. Ze is van top tot teen gekleed in een wit gewaad en lijkt hem met haar ogen om hulp te smeken. Omdat ze altijd wordt gedragen door twee mannen denkt Bayoemie dat ze geen goede schoenen heeft. Hij biedt aan om schoenen voor haar te maken en ontdekt dan dat ze een zeemeermin is. Hij verlost haar uit haar gevangenschap en laat haar vrij in de Nijl.
- *Oud buitengoed* (p.187): 12+. Kort verhaal waarin het verleden wordt opgeroepen van een huis dat niet meer bestaat, compleet met haar allang overleden bewoners. Het is griezelig, schimmig en er moet iets heel ergs gebeurd zijn, maar wát, dat blijft duister. Alleen geschikt voor kinderen die ontvankelijk zijn voor suggestie en die een verhaal een eigen invulling kunnen geven.
- *Roofridder Sperrebek* (p.191): 10+. Verhaal zonder ingewikkelde aspecten over een grote kikkerfamilie waarvan het ene na het andere lid verdwijnt in de verschrikkelijke muil van Roofridder Sperrebek, een ringslang. Alle plannen om het hellemonster onschadelijk te maken, mislukken, tot het meisje Kikkeriek de slang tenslotte weet te doden.
- *De toverheksen theepartij* (p. 207): 10+. Twee kinderen zien vanuit een kast hoe toverheksen bij elkaar op de thee komen, toverspelletjes spelen en ruzie maken. Constant dreigt het gevaar dat de kinderen ontdekt worden. Tenslotte kunnen ze het heksenhuis ontvluchten als ze per

Met een landkaart

Het verhaal *De schipbreuk* (p. 57) speelt zich af op de woelige baren van de Zuiderzee. Print de kaart van het IJsselmeer en maak zoveel kopieën als er kinderen zijn. Geef ieder kind een kopie.

(Grotere kaart achterin; elektronische versie op de website www.woutertjepieterseprijs.nl)

Vertel dat het verhaal dat u gaat voorlezen zich afspeelt in de tijd dat het IJsselmeer nog Zuiderzee heette, dat de Afsluitdijk nog niet bestond en dat daar ook nog geen polders waren. Laat de kinderen alles wat toen zee was blauw kleuren. Lees dan het verhaal voor.

Tijdens het voorlezen tekenen de kinderen de route die het bootje de Ooievaar over de Zuiderzee aflegt. Fie en de kinderen varen de haven van Harderwijk uit: *'t Ging lekker, we waren al een paar uur van Harderwijk* (p. 57), gaan eerst richting Muiden, dan richting Marken, nee richting Hoorn (p. 58), ze zwabberen de kant uit van Enkhuzen, nee van Stavoren, of gaan toch maar richting Texel of Vlieland (p. 59), nee het wordt Terschelling (p. 60) of niet? Uiteindelijk leiden ze schipbreuk en stranden op het vogeleiland Griend (p. 62). De terugweg met een herstelde boot van Griend naar huis (Harderwijk) verloopt vlekkeloos (p. 67).

Na afloop van het voorlezen schrijven de kinderen op hun eigen kaart een belangrijke zin die ze van het verhaal hebben onthouden. En een eigen zin over wat ze van het verhaal vinden. Bekijk samen de kaarten.

Met muziek

Ga in eigen collectie of in de bibliotheek op zoek naar een cd met *Slavische Dansen* van Antonin Dvorak. Lees het verhaal *Vlo* (p. 161) voor. Het verhaal gaat over Madame Zizi die in een vlooientheater danst op muziek van de achtste Slavische Dans van Dvorak. Zet na het voorlezen van de cursieve intro op p. 161 de achtste dans op. Lees door met op de achtergrond de muziek. Laat de kinderen aan het eind van het verhaal de dans nog een keer horen.

Maar ze bewogen niet meer, de pootjes, want madame Zizi was dood, en daarmee is haar geschiedenis uit. Als je ooit die muziek hoort, de achtste Slavische Dans van Antonin Dvorak, in g moll, dan moet je aan haar denken. [p. 174]

Groepsgesprek

Enkele langere verhalen uit *Laatste verhalen van de eeuw* lenen zich om klassikaal dieper op in te gaan, zoals *Beentjeweg*, *Doornroosje*, *De schipbreuk* en *Kraai's wereldreis*. Dit kan prima volgens de 'Vertel eens'-aanpak van Aidan Chambers.

Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook specialist in leesbevordering en hij beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001).

De werkwijze is ontstaan in de praktijk en te gebruiken op de basisschool, maar ook in de onderbouw van vmbo, havo en vwo.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van *vragen* die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

Zet de antwoorden van de leerlingen in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramiënen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren kinderen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als *patronen* voor kinderen van uw groep een te moeilijk begrip is, kunt u vragen naar *dingen die steeds terugkomen*. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: bij sprookjes is er bijvoorbeeld vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij, en in prentenboeken zie je vaak zich herhalende patronen in de illustraties. De patronen kunnen zitten in de dingen die de kinderen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Voorbeelden uit *Kraai's wereldreis*: de vele gevaren waar Mus het over heeft, komen een paar keer terug in het verhaal; wat Mus Kraai voorspiegelt, blijkt niet te bestaan, maar omgekeerd gelooft Mus niet wat Kraai bij terugkomst vertelt over zijn reis; het spraakgebrek van het kraaienvrouwtje wordt consequent volgehouden; elk personage denkt vanuit zijn of haar eigen beperkte perspectief (bijvoorbeeld vanuit de veronderstelling dat de aarde plat is); het verhaal eindigt waar het begint: in Bussum.

Zodra de kinderen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramiënen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden kinderen na zo'n

bespreking moeilijke dingen niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips:

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het verhaal goed kennen, dus lees het zo mogelijk meer dan één keer voor.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het verhaal (of boek) moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

Het héle boek klassikaal bespreken is alleen aan te raden voor de bovenbouw van havo/vwo, omdat het dan gaat om inzicht in de patronen van álle verhalen, en om de samenhang tussen de patronen in de verhalen. U kunt de vragen naar leuk, niet leuk en moeilijk dan waarschijnlijk overslaan, en meteen vragen naar patronen in het boek, zoals:

- stijlfiguren als herhalingen, opsommingen, veel synoniemen, alliteratie en rijm, overdrijving, neologismen, stapелеlementen
- soorten verhalen: - verhalen die niet geloofd worden, - verhalen die zichzelf in de staart bijten, - hilarische Broodje Aap-verhalen, - mysterieuze verhalen waarin je veel zelf moet invullen, - verhalen zonder clou, - verhalen over de geschiedenis van een ding (tafel, huis)
- sprookjes die zich niet afspelen in een land, hier ver vandaan, zoals gebruikelijk bij sprookjes, maar in een bekende, oerhollandse geografische setting: Bussum, Zuiderzee, Purmerend
- Literaire en muzikale verwijzingen: Arthur Rimbaud, Jan Hanlo, Doornroosje, Het Behouden Huys, Dvorak
- Gebruik van Latijn, maar ook van dialect, overdreven deftig praten en spraakgebreken
- Taalgrapjes

Praten

Over de afloop van een verhaal

Sommige verhalen lopen slecht af. Bijvoorbeeld het verhaal *Jan van de Takken* (p. 49). Zijn lieve Greetje wordt onder een omvallende linde bedolven en is op slag dood. En Jan van de Takken zingt als flodderig vogeltje een treurig lied op haar graf. Andere verhalen, zoals *De schipbreuk* (p. 57) lopen goed af. Na de verschrikkelijkste ontberingen komen de schipbreukelingen toch veilig thuis. Praat met elkaar over waar je van houdt: van een goede of een slechte afloop? Kunnen verhalen met een slechte afloop toch mooi zijn? Hoe kan dat? Hoop je als je een verhaal leest altijd op een goed eind? Weet je bij sommige verhalen al in het begin dat het misschien slecht afloopt? Heb je wel eens een verhaal gelezen met een slot dat je eigenlijk anders wou? Moet een verhaal altijd een eind hebben? Ken je een verhaal met een open eind?

Over het geheim van een verhaal

Lees het verhaal *De beestenbakker* (p. 111) voor. Pottenbakker Jollema is een man die nooit iets zegt. Waarom hij zwijgt, weet niemand. Het is een man met een geheim. Het loopt slecht af met hem. Het meisje Marretje zet de stille pottenbakker ertoe aan om geen potten meer te maken maar beelden van beesten. Jollema gaat dat doen, maar hij blijft een ontevreden man. Marretje adviseert hem op zijn beestenbeelden te blazen zodat ze gaan praten. Ook dat advies volgt Jollema op, met uiteindelijk een verschrikkelijk resultaat.

Wat is er aan de hand met Jollema? Dat staat niet in het verhaal. De lezer moet er zelf maar achter komen. Wat denk jij, waarom was Jollema niet tevreden met zijn prachtige potten en beelden van beesten, ook al waren ze dood? En wat wilde Marretje en waarom? Ook met haar loopt het slecht af. Wordt ze gek aan het eind van het verhaal? Of is ze helemaal niet gek en vinden mensen dat alleen maar omdat die er niets van snappen? Als Marretje er niet was geweest, had Jollema nog steeds mooie potten gebakken. Is het eigenlijk niet allemaal de schuld van die lieve, behulpzame, bemoeizuchtige Marretje? Praat er samen over en hoor elkaars mening.

Over discriminatie in een verhaal

Lees het verhaal *Zoeli en Boeli* (p. 103) voor. De twee zwarte vrouwen Zoeli en Boeli worden negerinnen genoemd. Mag dat? Is het altijd discriminerend om een zwarte man een neger en een zwarte vrouw een negerin te noemen? Waarom vind je dat wel of niet? De knecht Lammert zegt op p. 104 over zwarte mensen: *'Die bennen lui en vadsig en stom en dom en vals en gemeen en onbetrouwbaar en 's nachts vliegen ze als vleermuizen rond en zuigen bloed uit je hals.'* Wat vind je van zo'n uitspraak? Mag iemand dat zeggen? Mag een figuur in een verhaal dat zeggen? De boer reageert op Lammert met: *'Zo, jij weet veel. Ga dan maar aan de slootkant zitten met je rug naar ons toe. Want wij motten ze wel.'* (p. 104) Even later zegt de boer tegen Zoeli en Boeli: *'Laat hem naar. Hij houdt niet van zwarten.'* De dames moeten erom lachen. *'Bang!' riepen ze. 'Hij is bang. Hij is een haas. Zullen we hem haas maken?'* Wat vind je van de reactie van de boer en van de dames? Wordt Lammert aan het eind van het verhaal gestraft voor zijn lelijke opmerkingen? Wat gebeurt er precies? Is er tovenarij in het spel? Of is het toeval dat de zeis naar beneden valt?

Over nieuwe en oude sprookjes

Lees het verhaal *Doornroosje* (p. 135) voor. Schat van tevoren in of uw groep de erotische passages in dit verhaal aankan. Gerrit, een matroos die over boord is geslagen, spoelt aan op een strand en ontmoet op zijn tocht de slapende prinses Antsjassa die hij tot leven wekt. Het verhaal is een uitgebreide variant op het sprookje Doornroosje. Lees dat sprookje, te vinden in elk sprookjesboek van de gebroeders Grimm, ook voor. Praat met elkaar over de vele verschillen tussen de beide Doornroosje-verhalen. Ontdek samen verschillen in detail en verschillen in grote lijn. Hoe verschillen het begin en het slot van beide sprookjes? Hoe is het taalgebruik in het ene en in het andere verhaal? Wat zijn de overeenkomsten in beide verhalen? Zijn er meer verschillen dan overeenkomsten? Welk verhaal vinden de kinderen mooier en waarom?

Over hoe kort een verhaal kan zijn

Lees het verhaal *De bonte parade* (p. 221) voor, het laatste verhaal uit het boek *Laatste verhalen van de eeuw*. Dat kan zorgen voor heel wat gespreksstof. Wat gebeurt er in dat verhaal? Of gebeurt er helemaal niets? Is het alleen maar het begin van een verhaal? Wat zou er dan verder (kunnen) gebeuren? Of is het helemaal geen verhaal? Maar wat is het dan wel? Hoe kort kan een verhaal zijn? Is het spannend om dit verhaal te lezen? Of teleurstellend? Waarom zou dit verhaal als laatste in het boek staan? Weet je, na het voorlezen, nog welke figuren meeliepen in de bonte parade? En in welke volgorde? De laatste zin van

het verhaal (en van het boek) luidt: *Bij de rivier hield de stoet halt, en allen weenden bitter omdat ze zo verschillend waren. Waarom is verschillend zijn een reden om bitter te huilen? Welke figuur in de parade zou jij trouwens het liefst willen zijn? En welke zeker niet?*

Doen

Praten en schrijven zonder laatste woord

Vergeten Beer keek suffig. 'Wat is?' vroeg hij. 'Wat is?'

Egel antwoordde: 'Wat er is, dat is dat de kabouter hier jullie naar de poppendokter wil brengen.'

'Oh,' zei Beer. 'Fijn! Fijn dat hij dat.'

Het hele gezelschap keek elkaar aan. Het was duidelijk dat Vergeten Beer zijn zinnen niet afmaakte. Het laatste woord bleef telkens weg. (p. 17)

Het hoofd van Vergeten Beer in het verhaal *Beentjeweg* (p. 7) loopt langzaam leeg. En met minder zaagsel in zijn hoofd, kan hij ook minder praten. Van elke zin komt het laatste woord niet meer uit zijn mond. Dat is ook een grappig spel om uit te proberen. Schrijf een zin op die je vandaag iemand hebt horen zeggen. Lees die zin voor, maar zonder het laatste woord uit te spreken. 'Hoeveel keer moet ik dat nog?' 'Mag ik even de?' 'Vanmiddag is er niemand.' Snappen de anderen wat je wilt zeggen? Op eenzelfde manier kun je een kort gesprekje opschrijven, bijvoorbeeld tussen een kind dat zijn zinnen niet afmaakt en een vriendje dat hem wel begrijpt. Of een gesprekje waarbij de twee laatste woorden van de zin niet worden uitgesproken.

Liedjes schrijven

Zoeli zoeli boelima

Appelmoes vanillevla

Maar wij zijn van chocolade

En de toekomst kunnen wij raden (p. 104)

Haale, baale, kaale, saa

Mooni, hooni, boebi baa

Oore, toore, wang wang wang

Kinderen zijn in 't donker bang (p. 105)

Dit zijn twee liedjes die de dames Zoeli en Boeli zingen in het verhaal *Zoeli en Boeli* (p. 103). Schrijf ook zo'n liedje van vier regels. Begin met een vreemd klankwoord van twee lettergrepen. Herhaal dat woord of maak een nieuw woord dat erop rijmt. Bedenk dan nog een drielettergrepig klankwoord dat rijmt. Dan heb je een eerste regel. Kijk verder naar de liedjes van Zoeli en Boeli en laat je erdoor inspireren. Af en toe zijn er woorden of hele regels die je kunt begrijpen. Sluit af met een regel in het Nederlands.

Is je liedje af? Zing het dan zoals Zoeli en Boeli het gezongen zouden kunnen hebben.

Beeldjes van klei maken

Marretje begon de vloer te dweilen, en schoof al dweilend tot dicht genoeg bij Jollema om glurend te kunnen zien wat hij maakte. Een beest, dat was duidelijk, maar wat voor een? Het had een kop en een staart en vier poten en twee oren, en ook een rug en een buik... zeker een kattenmuis, dacht ze, maar ze zei niets en dweilde voort. (p. 113)

In het verhaal *De beestenbakker* (p. 111) gaat pottenbakker Jollema in plaats

van potten beesten bakken. Pak een homp klei en maak het beeld van de kattenmuis zoals jij denkt dat het er uitzag. Vergelijk jouw kattenmuis met die van je klasgenoten. Maak samen een tentoonstelling.

Stemmen nadoen

'Lieve prinses. Ik vind u zo lief. Wilt u met me trouwen?' (p. 118)

Dit is de tekst die de koning in het verhaal *De kruikenpost* (p. 117) met een verliefde stem zegt in een kruik. Meteen daarna doet hij de kurk op de kruik en stuurt zijn boodschap weg. Zeg de tekst met een verliefde koningstem. Luister ook hoe andere kinderen dat doen.

'Wat zegt u?' vroeg ze met een geeuw, deed de kurk op de kruik en liet hem aan de bode meegeven, die met dit antwoord terugholde naar de koning. (p. 119)

En dit is het antwoord van de prinses. Zeg geeuwend haar zin met een slaperige prinsessenstem. Kun je geeuwen en praten tegelijk? Probeer het uit.

Hij zette de kruik aan zijn mond en sprak luid en duidelijk: 'Ik zeg: Hooggeëerde prinses van Wassilië, verstaat u mij? Ik ben de koning. Ik vind u erg lief en wil graag met u trouwen.' (p. 119)

Laat de boodschap van de koning horen: koninklijk, luid en duidelijk.

Maar ze had de kruik aan haar mond gezet en met de stem van een verliefde koe begon ze: 'Ik vin u ook hartstikke lief, lieve koning. En ik wil ook best met u trouwen. Maar stuurt u dan eerst effentjes een ezel met een vracht goud, voor een japon en zo.' (p. 120)

Roversvrouw Rondebil zegt deze tekst in de kruik met de stem van een verliefde koe. Laat horen hoe ze dat doet.

Ze pakte de kruik, trok de kurk eraf, goot haar woorden eruit en begon: 'Nou maer ik vand u edele ook hardstaekke lief heur, lieve keuning! En ik wans bast mat uwees te huwelijken. Maer stuur uwees gaerne eerst evan een ezal met een vracht gout, voor mijn bruidswallet alstugaerne.' Ze deed de kurk erop. 'Zo, als hij dat hoort, legt hij helemaal in katzwijm. Breng hem meteen maar weg.' Ze reikte hem de kruik. (p. 120/121)

Hier praat roversvrouw Rondebil op een manier zoals zij denkt dat deftige prinsessen praten. Laat horen hoe dat klinkt. Het laatste stukje, als de kurk weer op de kruik is, zegt ze met haar eigen roversvrouwenstem.

Een naam bedenken

Toen hoorde Bayoemie weer haar stem, ergens van binnen uit het huis. Zij zong rallend als een nachtegaal, steeds hoger klimmend tot de allerhoogste noot, en daarna afdalend tot de laagste, steeds opnieuw alsof ze oefende. Maar het klonk zo droef, zo droef, en lang nadat het voorbij was, stond Bayoemie nog met open mond te luisteren naar de herinnering. (p. 176/177)

Schoenmaker Bayoemie wordt verliefd op een stem in het verhaal *De zangeres van de Nijl* (p. 175). De zangeres is in het wit gekleed, wordt altijd gedragen en heeft een keel van goud. In het verhaal heeft ze geen naam; ze wordt gewoon 'mevrouw' genoemd. Maar hoe zou ze heten? Natuurlijk niet Truus of Annie. Verzin een nieuwe naam voor haar. Bedenk eerst een klinker (a, e, o, i, u) die bij haar past. (a) Zet er een medeklinker (alle andere letters) voor (fa) en een andere medeklinker erachter (fal), plak je uitgangsklinker er aan vast (fala) en dan weer een medeklinker (falas), herhaal dan een lettergreep (falasfa) en spreek de drielettergrepige naam uit. Klinkt het goed? Of moet je er nog wat aan veranderen? (falasfia) Kan het de naam zijn van een zangeres met een gouden keel? Geef haar ook een achternaam (Falasfia Fonteinestraal). Welke namen hebben jij en je klasgenoten verzonnen? Kies de beste uit.

Op eenzelfde manier kun je ook namen verzinnen voor die twee schurken van mannen die de zangers gevangen houden.

Een verhaal verzinnen

'Daar moet iets verschrikkelijks zijn gebeurd bij dat witte bruggetje over de bosvijver,' weten ze in het dorp te vertellen. 'Iets heel verschrikkelijks is daar gebeurd toen het huis er nog stond en in volle glorie bewoond werd. Maar geen mens weet wát.' (p. 189)

Dit is het eind van het korte verhaal *Oud buitengoed* (p. 187). Je wordt meegetrokken in een griezelige, geheimzinnige sfeer. Maar het fijne kom je niet te weten. Genoeg reden om dat zelf te verzinnen. Bedenk in een groepje wat er bij de bosvijver is gebeurd. Is er iemand verdronken, naar beneden gesleurd, veranderd in een afzichtelijk wezen? En wie was die iemand? Een oude gravin, een dom jongetje, de stalknecht, een betoverd paard, een... En waarom moest dat gebeuren? Kies drie voorwerpen die een rol spelen in jullie verhaal, bijvoorbeeld een schaakbord, een uitgelopen aardappel en een kaars die nooit uitgaat. Verzin samen het verhaal en vertel het aan andere groepjes. En hoor hun verhalen!

Een stamboom maken

Een grote kikkerfamilie woonde daar, met een oude kikkermoeder en meer dan zeventig ooms en tantes, neven en nichten en kinderen die allemaal Kikkerik of Kikkerkrik of Kikkerkruk of zoiets heetten. (p. 191)

Over deze kikkerfamilie kom je in het verhaal *Roofridder Sperrebek* (p. 191) veel te weten. De oudoom Zwikkerik wordt op een slechte dag door Roofridder Sperrebek opgeslokt. De oude moederkikker trouwt elk jaar een andere echtgenoot. In het verhaal speelt een kikkermeisje mee dat Zelig Nichtje heet en een kikkerjongen met de bijnaam Doldriest Neefje. Verder is er een malse tante Drik en Kikkerkind die nooit mee mag doen. En natuurlijk de heldin Kikkeriek. Veel ooms, kikkerjongens en andere familieleden hebben nog geen (bij)naam.

Maak met elkaar een stamboom van de familie. Verzin hoe de familie in elkaar zit. Bedenk wie met wie is getrouwd. En welke kikkerkinderen daaruit zijn voortgekomen. Bedenk nieuwe kikkernamen. Zet een kruisje (†) achter kikkers die door Roofridder Sperrebek zijn opgevreten.

Kaartspelen

Goed, de heksen gaan koetje-boeh spelen, de kaarten worden uitgedeeld, gewone speelkaarten zijn het, met boer, vrouw, heer en ruiten en harten, maar hoe het spel gaat is totaal onbegrijpelijk. Om de beurt gooien ze een kaart op, en dan opeens, of dat nu een harten zeven was of een klaver boer, barsten ze met hun vieren in een gekrijs uit alsof er brand is, tot een van hen 'Koetje-boeh!' roept en met graaiende klauwen alle gespeelde kaarten naar zich toe haalt. Dan begint het opgooien opnieuw, tot ze weer, zeg bij schoppen drie, beginnen te krijsen en nu ook van hun stoel opspringen, wild om de tafel dansen en bij 'Koetje-boeh!' gauw gauw weer op hun plaats gaan zitten waarbij de eerste die zit de gespeelde kaarten krijgt. (p. 209/210)

Dit is het onbegrijpelijke kaartspel koetje-boeh dat de vier heksen spelen in het verhaal *De toverheksen-theepartij* (p. 207). Probeer het kaartspel toch te begrijpen. Kies met zijn vieren een bestaand kaartspel uit (klaverjassen bijvoorbeeld of eenentwintigen) en voeg er koetje-boe-spelregels aan toe. Speel dan met zijn vieren het nieuwe kaartspel koetje-boeh. Krijs, graai en dans!

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.kjoek.nl

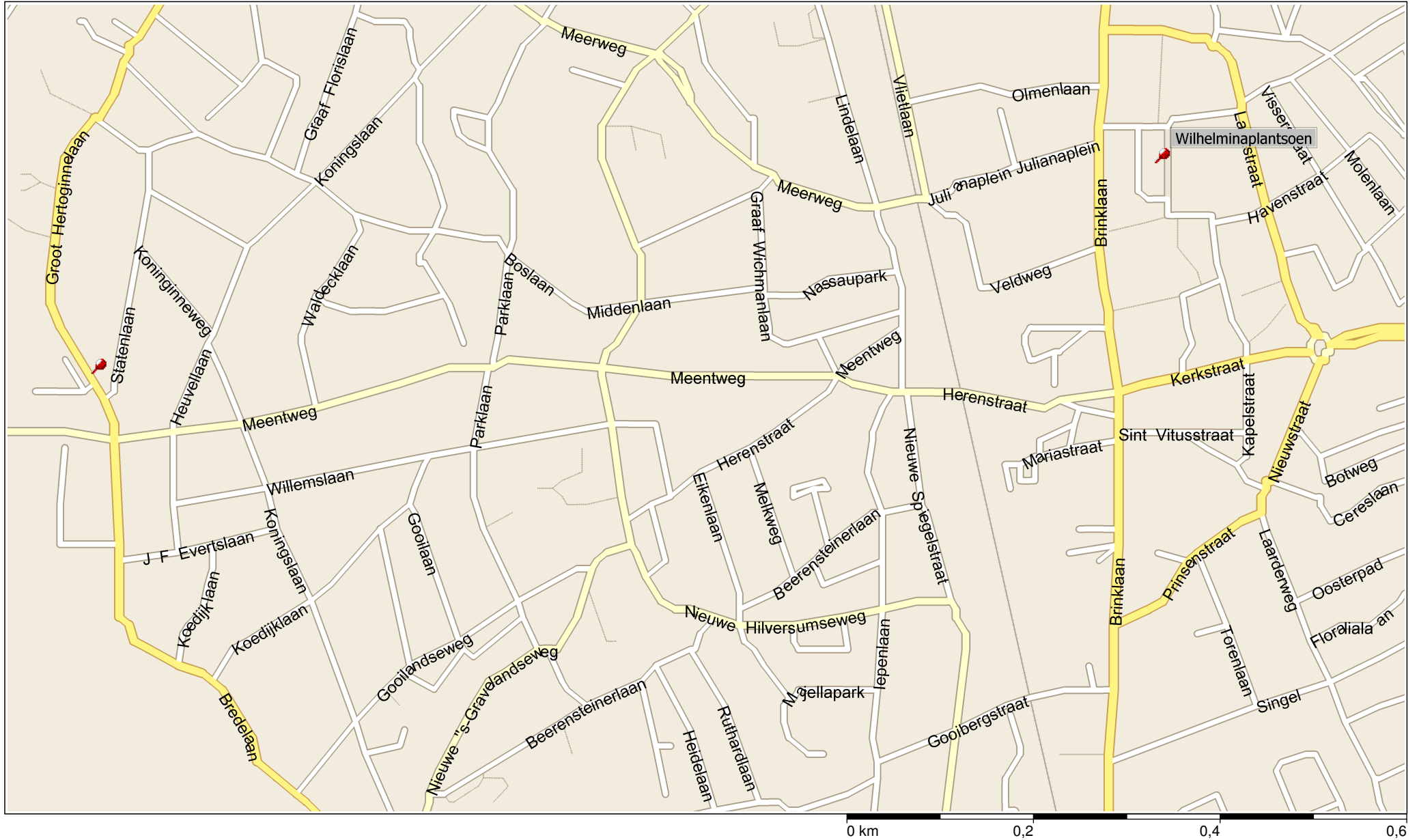
www.uitgeverijholland.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Bussum, Noord-Holland, Netherlands

Bezoekjaren

Joke van Leeuwen en Malika Blain, 1998

Joke van Leeuwen &
Malika Blain,
Bezoekjaren (1998)

Isbn: 90 214 7331 3

Boek

Het Marokkaans gezin uit *Bezoekjaren* is arm, hecht en progressief. Acht gezinsleden wonen in Casablanca in een woninkje met golfplaten dak, zonder ramen, water en elektra. Het gezin is islamitisch, maar niet dogmatisch. De kinderen kunnen goed leren, de dochters mogen in spijkerbroek lopen, dragen geen hoofddoekjes en worden niet gechaperonneerd door hun broers. De moeder is, hoewel analfabeet, een intelligente, ondernemende vrouw. De auteur schetst een totaal ander beeld van een Berbers gezin dan het stereotiepe, conservatieve beeld dat men in Nederland daarvan heeft. Toch is het naar het leven getekend, want eind jaren zeventig van de vorige eeuw correspondeerde Joke van Leeuwen via Amnesty International met de broer van haar mede-auteur Malika Blain, die als politiek gevangene in een Marokkaanse gevangenis zat. Toen hij vrij kwam, nodigde het gezin haar uit om te komen logeren.

De titel slaat op de jaren dat de oudste zoon van het gezin uit het boek, de middelbare scholier Amrar, wegens betrokkenheid bij het scholierenverzet van eind jaren zestig, in de cel zit: dat zijn de *bezoekjaren* die het hele gezin teisteren maar die ook een enorme onderlinge solidariteit teweegbrengen. Amrar is tot twaalf jaar cel veroordeeld. Ondanks mishandeling en ondervoeding weet hij nog te studeren. Als vanzelf neemt de volgende zoon uit het gezin, Mehdi, Amrars plaats in, compleet met politieke stellingname tegen de repressie in het onderwijs. Ook hij 'verdwijnt' op een kwade dag. Moeder loopt net zo vasthoudend de deur van de autoriteiten plat als de 'dwaze moeders' uit Argentinië. Hoe ze daar bijna aan onderdoor gaat, weet Joke van Leeuwen subtiel uit te drukken: *Mijn moeder schonk van grote hoogte thee in. Anders mikte ze altijd feilloos.*

Bezoekjaren is een geëngageerde jeugdroman die sterk verschilt van het andere werk van Joke van Leeuwen, waarin ernst niet ontbreekt - zie *Iep!* (Woutertje Pieterse Prijs 1997) - maar waarin fantasie en humor de boventoon voeren. Humor zit er nu in de moppen over de koning, en overeenkomst is er in de schrijfstijl: laconiek, suggestief en origineel. Zelf ziet de schrijfster meer overeenkomsten: het wonen in zo'n schamel optrekje, zoals in *Het verhaal van Bobbel* uit 1987, de tegendraadsheid, het doorbreken van clichés en de drang naar vrijheid.

Het verhaal wordt verteld vanuit het meisje Zima, dat in het begin acht jaar is en aan het eind zeventien. Zima kijkt net zo onbevangen naar de wereld als typische Joke-van-Leeuwen-personages als Bobbel en Deesje. Zima begrijpt lang niet alles van die wereld en dat geeft het boek ondanks het zware onderwerp een zekere lichtheid.

Hoeveel Marokkaanse 'couleur locale' *Bezoekjaren* ook bevat, het is een opvallend universele roman over onderdrukking en verzet. Over Marokkaanse jongeren met hun hoofd net zo vol idealen als in de jaren zeventig jongeren overall elders in de wereld. Het verschil: in een democratie kon je hiervoor typemachines en stencilapparatuur krijgen, in een dictatuur celstraf en marteling. Marokko zonder exotisme. Een indrukwekkend, moedig boek.

Leeftijd en (voor-)lezen

Bezoekjaren is een *cross-over* roman: een boek waarin het onderscheid tussen literatuur voor jongeren en volwassenen vervaagt. Hoofdpersoon Zima is in het begin acht jaar en aan het eind zeventien. Dat maakt het boek, afhankelijk van interesse in en gevoeligheid voor maatschappelijke misstanden, repressie en verzet, geschikt voor jongeren vanaf twaalf jaar.

Het boek leent zich goed om voor te lezen. Het eerste hoofdstuk van negen pagina's geeft al meteen een boeiend beeld van het arme, maar hechte gezin, inclusief een vader die een betekenisvol Arabisch volksverhaal vertelt.

Voor wie verder wil lezen

- Dit boek is te beschouwen als een voorloper van de *Slash-reeks* van uitgeverij Querido. Daarin werkt steeds een gerenommeerd auteur samen met een jongere die materiaal aandraagt vanuit haar of zijn eigen levensverhaal. Het eerste deel in deze reeks is van Edward van de Vendel & Anoush Elman (17): *De gelukvinder*, 2008, dat de vlucht van Anoush uit Afghanistan beschrijft. Daarna verscheen *Voor jou tien anderen* van Mirjam Oldenhove & Cynthia van Eck (17), over Cynthia's kinderjaren in een illegaal kindertehuis. En in *Alles is weg* van Anke & Lieke Kranendonk wordt beschreven hoe het is als je beste vriend door een ongeluk sterft.
- Lydia Rood & Mohamed Sahli: *Brief uit Hollanda*, Leopold 2003, 11+. Jeugdroman waarin de herinneringen van Mohamed Sahli aan zijn jeugd in Marokko zijn opgeschreven door zijn vrouw Lydia Rood. Karim en Karima zijn een tweeling. Karim moet naar school, maar wil niet leren, terwijl Karima juist zo graag zou willen leren lezen, maar het niet mag. Levendig beeld over het leven van jongeren in het Rifgebergte.
- Lydia Rood & Mohamed Sahli: *Zoon van de souk*, Leopold 2004, 11+. Zelfstandig te lezen vervolg op *Brief uit Hollanda*, waarin Karim wegloupt van huis omdat hij geen zin heeft om naar een kostschool te gaan. Hij wil naar Nederland omdat daar volgens hem het geld voor het opscheppen ligt...
- Joke van Leeuwen: *Iep!*, Querido 1996, 8+. Kinderliteratuur over vrijheid en liefde, waarin Joke van Leeuwen met taal jongleert zoals alleen zij dat kan: sprankelend én toegankelijk. Het is een verhaal over een wezentje dat half mens, half vogel is. De vogelkenner Warre vindt het vogelmeisje, dat vleugels in plaats van armen heeft, onder een struik en neemt haar mee naar huis. Daar proberen hij en zijn vrouw Tine haar met verpletterend veel liefde op te voeden tot een beschaafd meisje. Dat mislukt: ze is ontembaar. *Viegeltjes kon je niet houden, behalve in je gedachten*, weet Tine tenslotte. Woutertje Pieterse Prijs 1997. Zie ook lessuggesties voor *Iep!*
- Ghazi Abdel-Qadir: *De waterdrager*, La Rivière & Voorhoeve 1996, 7+ (in de bibliotheek aanwezig). Ontroerend verhaal, spelend in Marokko, oorspronkelijk in het Duits geschreven door een Palestijnse auteur. Het verhaal dat de vader van Zima in het begin van *Bezoekjaren* vertelt over de man die met zijn ezel en zoon op reis gaat – oorspronkelijk een fabel van Aesopus - is hier nader uitgewerkt op p. 62-68.

Groepsgesprek

Laat de leerlingen eerst spontaan reageren op het boek. Stimuleer hen met vragen als:

- Wat vind je goed aan het boek? Of mooi? Of grappig?
- Wat vind je niet goed? Of niet mooi? Of niet grappig?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of raar? Of onduidelijk?
- Waar gaat het boek (vooral) over? Wat vind je van dat onderwerp?
- Zie je *patronen* of *stramien*en die steeds terugkomen?

De antwoorden van de leerlingen op de vier vragen zet u in steekwoorden op het bord. De eerste vier vragen vormen de inleiding tot de laatste, die bij een groepsgesprek het belangrijkste is. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek.

Als antwoorden op deze laatste vraag kunnen genoemd worden:

Inhoudelijke patronen:

- Het verhaal wordt verteld vanuit Zima, het jongere zusje van Amrar. Veel van wat Amrar doet, begrijpt ze niet of half. Daardoor wordt het verhaal licht van toon en soms grappig, zoals op pag. 12, waar het gaat over de schrobvrouw, die in het badhuis ruggen schrobt: *Brede ruggen kostten net zoveel als smalle*. En zoals op p. 22, waar ze vertelt dat Amrar een tijdje christelijk is geweest: *Op een keer hadden die christenen gevraagd of hij ergens mee wilde helpen. Meubels sjuuwen of zo. Dat hoorde er zeker bij, dat je ook meubels sjuowde voor elkaar als dat nodig was en als je zware meubels had en christelijk was*.
- Zima's broer Mehdi vertelt moppen die kritiek leveren op de politieke situatie, zoals op pag. 51: *de koning zat in de bioscoop, helemaal onherkenbaar, en toen zag hij zichzelf op het doek verschijnen. Meteen begon de hele zaal te klappen, behalve de koning zelf. Hij werd aangestoten door zijn buurman. 'Je moet klappen,' zei de buurman, 'dat is verplicht. Wij doen het ook niet voor onze lol.'*
- De vader en moeder van Zima doen alles om Amrar, en later ook Mehdi, vrij te krijgen.
- Er komen geen meisjes met hoofddoeken in het boek voor.
- Cultuur speelt een belangrijke rol: verhalen (zoals de fabel van Aesopus die de vader van Zima vertelt, p. 14, 15), boeken (zoals van een Rus met een baard en een boek van een beroemde Egyptische vrouw, p. 56), poëzie (van de Franse dichter Eluard), liedjes (Berberliedjes, p. 27, verboden liedjes, p. 38, en liedjes van de Belgische zanger Jacques Brel, p. 56), film (met de Amerikaanse ster John Travolta, p. 111), *een komiek die van onze problemen dierenverhalen maakte* (p.118).

Stilistische patronen:

- Er komen veel realistische situaties in het boek voor, zoals: *Amrar had tegen Kenza gezegd dat ze zijn mooie broek maar even moest wassen. Hij had de broek in haar handen geduwd en daar was ze kwaad om geworden. Ze zei dat ze zijn knechtje niet was en dat ze de vorige dag al genoeg had staan wassen, hij had haar die broek een dag eerder moeten geven, dan had ze hem wel gewassen, maar ze bleef niet aan de gang en hij moest haar niet zo commanderen ook. En toen werd Amrar kwaad. Hij zei dat hij wel wat anders aan zijn hoofd had en dat hij al hard genoeg werkte voor iedereen en dat het heus niet zoveel werk was, even een*

broek wassen, dat het meer werk was om ruzie te maken dan om even een broek te wassen omdat je broer het vroeg. En Kenza zei dat hij het helemáál niet had gevraagd, hij had de broek in haar handen geduwd en dat was heel wat anders dan vragen of het misschien uitkwam dat ze die broek waste, terwijl ze misschien net zo goed als hij wat belangrijkers te doen had, wat dacht hij wel. (p. 50)

- Er komt veel spreektaal voor: *Zelf las ze slappe boeken waarin alles altijd goed kwam, met het soort rijke mannen erin dat ze wel eens wilde tegenkomen, maar die liepen nooit door onze straat, zulke mannen. (p. 65)*
- Er wordt veel gesuggereerd, bijvoorbeeld als de moeder van Amrar naar een waarzegster gaat om erachter te komen waar Amrar is: *Ze keek zwijgend in het ei. Een hele tijd keek ze in het ei. Toen zei ze, bijna onverstaanbaar, wat ze in het ei kon zien. Dat hij... dat hij ondersteboven... dat ze hem. En heel hard. (p. 66)*
- Vaak geestig geschreven: *Mijn moeder had handige borsten. Ze waren zo groot dat er een heleboel onder verstopt kon worden. Brieven en tijdschriften en papieren met informatie, die bracht ze allemaal vanonder tegen haar borsten aan de gevangenis in en uit, zodat niemand ze controleerde of verbood. Ik begon ook borsten te krijgen. Daar konden alleen nog maar snippertjes onder. (p. 94)*

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu *patronen of stramienen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens aspecten of verbanden op die ze eerst niet zagen.

Algemene tips

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen voordat er een groepsgesprek over gehouden kan worden. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten en illustraties uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de leerlingen het gevoel dat het belangrijk is wat ze zeggen.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Kun je dat laten zien?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. *Bezoekjaren* geeft veel stof tot praten.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over echt of verzonnen

De beschreven mensen zijn fictief en komen niet overeen met enige persoon in de werkelijkheid. (p. 6)

Het boek is geschreven door Joke van Leeuwen & Malika Blain. Nergens staat vermeld hoe het tweetal heeft samengewerkt. Aangenomen wordt dat Malika Blain de verhaalstof heeft aangedragen en dat Joke van Leeuwen het boek heeft geschreven. Het verhaal komt zeer levensecht over. Zou het ook min of meer zo in het echt zijn gebeurd? Maar waarom staat dan op bladzijde 6 dat het een fictief, een verzonnen verhaal is?

Over politieke moppen

En Mehdi wist altijd wel een bijpassende mop, zoals die over de voorbidder die knielde en alle mensen achter hem knielden ook, maar toen kon hij niet meer overeind komen en hij riep: 'Aiaiai,' en alle mensen riepen: 'Aiaiaiai,' en hij riep: 'Ja maar ik heb echt pijn!' en alle mensen riepen: 'Ja, wij hebben echt pijn!' (p. 24)

Mehdi vertelt steeds politieke moppen; Zima snapt ze meestal niet. Lees ook de andere moppen van Mehdi op bladzijde 46, 51 en 61. Praat met elkaar over dit soort moppen. Waarom vertellen mensen die aan elkaar? Ken jij andere politieke moppen? Vertel ze elkaar. Leg eventueel ook de achtergrond van jouw mop uit. Is er verschil tussen een politieke mop en een cartoon? Vroeger hadden koningen een hofnar: een toneelspeler die de koning op een grappige manier vertelde wat er allemaal mis was in het koninkrijk en die zo de koning aan het denken zette. Zijn cabaretiers en cartoonisten de hofnarren van tegenwoordig? Vallen hun grappen bij iedereen in de smaak?

Over protestsongs

Toen ze werden weggevoerd, zei Kenza, hebben ze gezongen. (p. 83)

Hij wilde zijn gitaar terug. Hij had naar de Unesco geschreven dat ze hem zijn gitaar hadden afgepakt, dat ze zelfs bang waren voor liedjes, want liedjes konden ontsnappen en buiten kon iedereen die gaan zingen, als iedereen ze kende. (p. 114)

In de gevangenis is Amrar zijn gitaar afgepakt, die hij van zijn familie had gekregen. Hij wil zelfs in hongerstaking gaan om zijn gitaar terug te krijgen.

Praat met elkaar over zingen en (protest)liedjes. Ken je protestsongs? Of protest-raps? Van welke protestzangers? Wat zou dat betekenen: *liedjes konden ontsnappen*? Waarom zijn machthebbers soms bang voor liedjes? Wat voor kracht kan zingen hebben?

Bekijk in dit verband ook op bladzijde 5 het motto van het boek van de Griekse politieke gevangene George Mangakis: *Ik heb mijn cipers nooit horen zingen*. En het bekende Duitse gezegde: *Wo man singt da lass dich ruhig nieder / Böse Menschen haben keine Lieder*.

Over de familie van Amrar en Zima

Ze heeft twee dagen in de gevangenis gezeten, met haar zachte warme ochtendjas onder haar djellaba om zich warm genoeg te voelen, en met lichte verhalen in haar hoofd die ze andere vrouwen vertelde om het minder zwaar te maken. (...) Ze werd ondervraagd door zeven politiemensen in gewone kleren, die zelf ook gewoon probeerden te doen, maar dat lukte niet zo goed. (...) En ze heeft haar handtekening niet gezet, hoewel haar naam en die van Amrar het enige was wat ze goed kon schrijven. (p. 115/116)

Zoek in het boek andere fragmenten over de moeder van Amrar en Zima. Lees die elkaar voor. Wat voor beeld van de moeder roepen die fragmenten op? Zou de moeder als ze in Argentinië zou hebben gewoond een 'dwaze moeder' zijn geweest? Is ze moediger dan de vader? Is het in deze situatie voor een moeder makkelijker om actie te ondernemen dan voor een vader?

Uit wat voor soort islamitisch gezin komen Amrar en Zima? Zijn de ouders en kinderen traditioneel of modern? Zijn ze gelovig of ongelovig? Dragen de meisjes en vrouwen hoofddoeken? Hoe kijkt de familie tegen het gezag en de koning aan? Is dit een typisch Marokkaanse familie? Kom met verhaalfragmenten en luister naar elkaars mening.

Over eigenaar zijn van de waarheid

Amrar hoorde niet meer bij de partij waarvoor hij actie had gevoerd. Er waren in de gevangenis eindeloze twistgesprekken geweest die niks veranderden. En niemand kon weglopen om even ergens anders te zijn en dingen van een afstandje te bekijken. De een had de ander ervan beschuldigd niet op de goede manier te denken. Nu waren er nog maar tien van hen bij de partij en die tien hadden zich opgesplitst in drie richtingen. (...)

'Ze hebben geen zelfkritiek,' zei Amrar, 'ze denken eigenaar te zijn van de waarheid. Wat ik wil is middelen vinden die passen bij onze situatie, bij ons land! Je moest toch kunnen blijven hopen, mompelde hij. Je moest toch vragen kunnen stellen. (p. 125)

Hoe komt het dat veel mensen denken eigenaar te zijn van de waarheid? En waarom hebben die mensen geen zelfkritiek? Praat er samen over. Geloof jij dat er één waarheid is en dat die geldt voor iedereen? En als dat zo is, is voor iedereen de weg naar die waarheid dan ook dezelfde? Zijn de meningen van sommige mensen meer waard dan die van anderen? Telt iedere stem even veel? Gaat het belang van de gemeenschap boven het belang van het individu? Moet je voor je eigen waarheid alles over hebben, ook als dat ten koste van anderen gaat? Is het eigenlijk niet zeer menselijk om altijd gelijk te willen hebben en te willen krijgen? Komt het ooit goed met de wereld?

Over berichtgeving

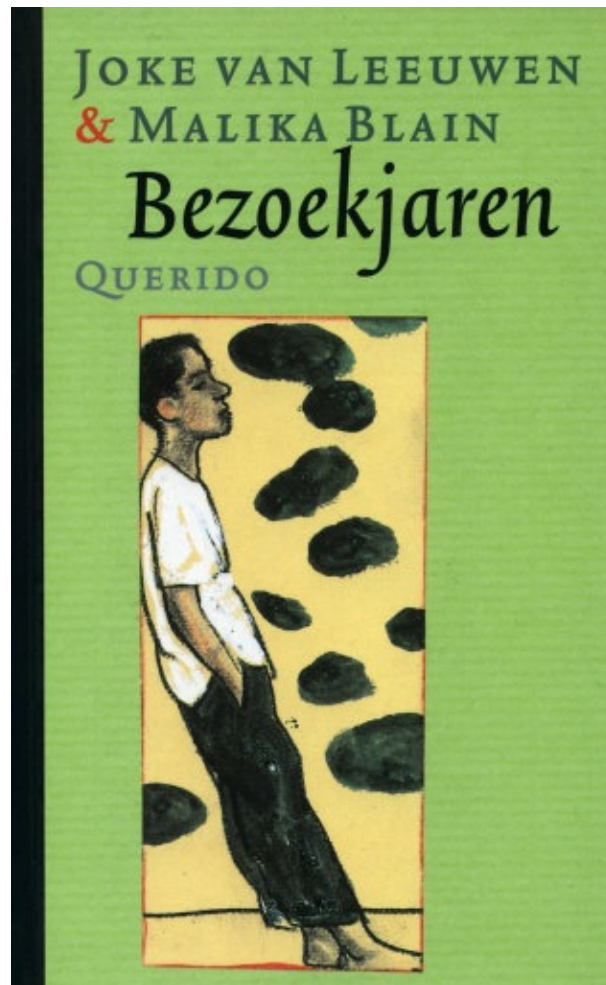
En van een verpleegster hoorden we dat er wel negenhonderd lijken waren geweest, terwijl de regering zei dat het er zestig waren en dat die zestig door stenen en messen waren gedood en niet door geweren. (p. 131)

Bij berichtgeving over politieke conflicten hebben de verschillende partijen er belang bij om de zaken naar de pers toe zó voor te stellen, dat de eigen partij er zo gunstig mogelijk uit tevoorschijn komt. Soms is ook de pers zelf partijdig. Dat kan al blijken uit de woordkeus. Waar de ene krant het heeft over een terrorist, kan de andere k(r)ant het hebben over een vrijheidsstrijder. Mag een vrijheidsstrijder of een verzetsstrijder een mens doden die de vrijheid of de bevrijding, zoals de vrijheidsstrijder die ziet, in de weg staat? Of moet verzet altijd geweldloos zijn? Geef elkaar voorbeelden uit de recente geschiedenis. Vergelijk verschillende nieuwsberichten over hetzelfde politieke conflict, bijvoorbeeld berichten van Al Jazeera en CNN.

Praat met elkaar over het belang van een vrije pers. Hoe vrij (objectief) kan/moet de pers zijn? Bestaat objectieve berichtgeving? Is elk nieuwsbericht gekleurd? Wat kan er gebeuren als mensen verkeerd of eenzijdig worden voorgelicht?

Doen

Omslagtekening maken

Deze tekening, gemaakt door Wolf Erlbruch, staat op de omslag van *Bezoekjaren*. Vind je dat de tekening bij het verhaal past? Is die jongen Amrar, de hoofdpersoon van het boek? Waarom denk je dat?

Maak zelf een tekening voor de omslag. Misschien een portret van Zima, het meisje dat het verhaal vertelt? Of van een fragment uit het boek dat je karakteristiek vindt. Je kunt ook op zoek gaan naar foto's in tijdschriften of reisfolders die, al dan niet verknipt, geschikt zijn voor een omslag.

Kaart van Marokko bestuderen

Dit verhaal begint in 1969, in Casablanca. (p. 6)

Amrar zei dat het leger van ons buurland Algerije in het zuiden bij de grens stond, want Algerije wilde ook wel een stukje van die woestijn, dan hadden ze daar een makkelijke weg naar de Atlantische Oceaan. (p. 46)

En toen opeens, twee seizoenen later, kregen we een brief van Anwar. De brief was rose en kwam uit de gevangenis van Ain Borja. (p. 67)

Op een dag hoorden we dat Amrar naar een andere gevangenis was gebracht, helemaal in

Kenitra, dat was honderdveertig kilometer van ons vandaan. (p. 89)

Ze is in een optocht van auto's naar Marrakech gebracht, waar ze vandaan kwam, en alle mensen die erbij waren hebben gehuild of ze doormidden braken. (p. 98)

Niet lang na de hongerstakingen werd Amrar weer overgeplaatst, naar Settat. Dat was dichterbij dan Kenitra, maar nog altijd wel een uur met de bus. (p. 100)

Zoek op de kaart van Marokko waar de plaatsen liggen die in het boek worden genoemd. En zoek in reisgidsen en andere boeken naar foto's. Kijk ook op Internet.

Verhaal vertellen

Ik wilde dat mijn vader een verhaal vertelde, want mijn vader had er een hele voorraad van in zijn hoofd zitten. (p. 14)

Lees op bladzijde 14 en 15 het verhaal van de man met zijn zoon en zijn ezel. Ontdek de structuur van het verhaal: de opeenvolgende scènes, de opmerkingen van de omstanders en de gevolgen die dat heeft. Probeer het verhaal voor je te zien in kleuren en geuren. Hoor de geluiden en zie de bewegingen die erbij horen. Bedenk een leuk detail dat in alle scènes kan terugkomen, bijvoorbeeld de oogopslag van de ezel of een moedeloze zucht van de man. Of verander het verhaal door bijvoorbeeld van het tweetal (vader en zoon) een hele familie te maken (vader, moeder en zeven zonen) die met zijn allen op de ezel zitten.

Vertel het verhaal in jouw versie en met jouw woorden en gebaren. Oefen eerst voor de spiegel. Doe het dan voor publiek.

Koran en bijbel vergelijken

De meeste mensen hadden al een schaap gekocht. Dat hadden ze aan een touw mee naar huis genomen of achterop de brommer of in het bagagerek bovenop de bus. Het werd in een gang gezet, op een binnenplaats of een balkon. Daar stond het te wachten tot het offer werd. Ibrahim had in de koran een zoon.

'O, mijn zoon, ik zie in de droom dat ik u moet slachten. O, mijn vader, doe wat u bevolen is, gij zult mij, zo god wil, onder de duldenden vinden.'

En toen hoefde de zoon niet geslacht te worden. Maar wel een heleboel schapen.

Wij kochten pas op het allerlaatst een schaap. Dan waren ze wat minder duur. (p. 43)

Het islamitische offerfeest is gebaseerd op een verhaal waarin Ibrahim (in de bijbel Abraham) zijn zoon moet offeren. Zoek in de koran op waar bovenstaand citaat staat. Vraag daarbij eventueel hulp aan islamitische klasgenoten.

In de bijbel staat het verhaal van Abraham en Isaäk in Genesis. Zoek dat ook op.

Vergelijk de twee verhalen. Wat valt je op? Wat vind je eigenlijk van het verhaal? Zou jij, als je Ibrahim (Abraham) was, ook je kind hebben willen offeren? En wat vind je van de zoon die het met zijn vader eens is?

Moordenaartje spelen

's Avonds deden we moordenaar. Dat was een kaartspel dat je met veel mensen kon spelen. Tussen de kaarten zat één aas en als je die had, moest je dat stiekem met een knipoog aan een van de anderen laten weten. Die zei dan dat hij dood was. Wie als laatste nog niet dood was of wie gesnapt was als moordenaar, kreeg een strafpunt. Na vijf strafpunten kwam je voor de rechtbank en kreeg je straf. Dan moest je bijvoorbeeld een liedje zingen terwijl je op één been stond of moest je met een djelleba aan en op handen en voeten een korte toespraak houden over de uitgestrektheid van de woestijn. (p. 45)

Speel volgens bovenstaand regels het spel. Als iets onduidelijk is, verzin er dan

zelf nieuwe spelregels bij. Wie moet de moordenaar betrappen? Wie zitten er in de rechtbank? Op internet vind je allerlei variaties van dit spel.

Werkstuk maken over Amnesty International

De eerste mei kwam, en wij kinderen mochten vooraan in de optocht. Achter ons liepen de volwassenen met een spandoek, waarop stond: Wij zijn families van de politieke gevangenen. Ik had een sandwichbord van karton om me heen, wat een beetje lastig was met lopen. Daar stond op: Laat mijn broer vrij. Ik had er ook een foto van Amrar bij geplakt, maar die was een beetje te klein om goed te kunnen zien. (p. 86)

Amrar is opgepakt en tot twaalf jaar gevangenis veroordeeld vanwege zijn politieke ideeën. Wereldwijd zitten er tienduizenden mensen gevangen omdat ze andere ideeën hebben dan de machtshebbers in hun land. Amnesty International is een vereniging die voortdurend opkomt voor naleving van de mensenrechten, voor vrijlating van gewetensgevangenen, voor een eerlijk proces van andere gevangenen en voor afschaffing van martelpraktijken en de doodstraf. Ga op zoek naar informatie over Amnesty International, maak er een werkstuk over of wijf er een spreekbeurt aan. Kijk of je mee kunt doen aan een actie van Amnesty International. Joke van Leeuwen schreef jarenlang met een politieke gevangene in Marokko. Haar boek *Bezoekjaren* is daaruit voortgekomen.

Gedicht schrijven dat begint met O!

Ik dacht aan de gedichten die Amrar had gemaakt, aan de liederen die op een bandje stonden. Er kwamen ketenen in voor en martelaren.

'O! Martelaar!' zongen ze.

Een echte martelaar was belangrijk en dood.

Ik kon niet overweg met die woorden. Vier doorgekraste regels had ik geschreven. Ik moest andere woorden vinden, zoals je olijfolie gebruikt als brillantine te duur is.

Mehdi had een boek van een Franse dichter die Eluard heette. Hij had telkens andere boeken, Mehdi. Hij had een heel systeem opgezet, allerlei boeken gingen van het ene huis naar het andere. Eluard had ook regels geschreven die begonnen met 'O'.

O! Mijn vrienden!

Ik nam een nieuw wit blaadje en schreef: O!

Daarachter schreef ik: Mijn broer!

Ik zat heel lang na te denken hoe het verder moest. (p. 95)

Zima schrijft een gedicht over haar broer dat begint met O! Probeer ook zo'n O!-gedicht te schrijven. Kies iemand die je goed kent en die je aardig vindt: je moeder, vader, broer, zus, oom, oma, tante, opa, vriend of vriendin. Verzamel eerst losse woorden. Hoe ziet jouw persoon eruit? (Kleren en kleuren, ogen en haren, armen en benen.) Waar is jouw persoon goed in? (Toetjes eten, uitslapen, verhalen vertellen.) Welke zinnen zegt jouw persoon vaak? ('Ruim je kamer op!', 'Ik weet niet wat ik moet doen!', 'Niet verder vertellen!') Wat voor eigenaardigheden heeft jouw persoon? (Altijd met twee treden tegelijk de trap oplopen, zijn bord aflikken, sleutels kwijt zijn.) Schrijf nog meer losse woorden op over je persoon.

Maak dan met behulp van die woorden een gedicht. Het begint met O! en in je gedicht spreek je jouw persoon toe. Ga niet rijmen. Je gedicht telt zo'n tien tot veertien korte regels. Een belangrijke regel kun je herhalen.

O! Mijn oma in Middelburg!
Je ruikt 's ochtends naar koffie
en 's middags naar thee, kruidenthee
Toen je zo oud was als ik had je vlechten
Nu heb je gelakte nagels

O! Mijn oma in Middelburg!
Je hebt een hond, een ochtendhumeur,
37 kookboeken, bruine ogen met lichtjes,
en de liefste kleindochter van de wereld
zeg je zelf en dat ben ik nou toevallig

Marijn (11)

O! Mijn beste vriend Daan
Je ziet eruit als mijn beste vriend Daan
want je hebt een beste-vriend-Daan-mond
die hard kan lachen om beste-vriend-Daan-geintjes
en beste vriend-Daan-grappen
en beste-vriend-Daan-moppen
Je hebt beste-vriend-Daan-voeten
die beste-vriend-Daan-dribbelen
en beste-vriend-Daan-doelpunten
maken op ons beste-vriend-Daan-veldje

O! Mijn beste vriend Daan
behalve dan twee weken geleden
toen je een beste-vriend-Daan-ruzie met me had
en ik je even nooit meer hoefde te zien

Joore (12)

Handtekeningen oefenen

Ik probeerde maar wat, een beetje snel en onduidelijk zoals iedereen, het was nog best moeilijk om onduidelijkheid te oefenen, en ik tekende een dom bloemetje eraan vast, dat op het eind een beetje verlept naar beneden hing. Dat kon ik niet mijn hele leven volhouden, zo'n steeds verlept bloemetje, wie weet wat ik een leven lang nog allemaal te ondertekenen had. Je moest wel op tijd beslissen dat je zo'n verdord bloemetje weglief bij je handtekening, want als je ergens halverwege je leven je handtekening veranderde, vonden ze je niet betrouwbaar meer.
(p. 115)

Zima oefent op haar handtekening. Hoe ziet jouw handtekening eruit? Oefen op een groot papier. Schrijf vijf keer je handtekening in leesbare letters. Schrijf vijf keer je handtekening in onleesbare letters. Oefen in je handtekening zetten met je voornaam erbij, met alleen je voorletter en achternaam, met alleen je achternaam. Experimenteer in handtekeningen bedenken met strepen, met krullen, met een bloem, met een hartje, een zon, een vlinder, een vogel. Oefen in snel handtekeningen zetten, en in langzaam.

Er zijn ook mensen die in plaats van een handtekening een paraaf zetten; dat is een verkorte handtekening van één of twee letters of tekens. Ontwerp voor jezelf een paraaf.

Kijk naar je papier en kies de mooiste handtekening uit. Is dat ook een handtekening die je vlug kunt zetten? Laat je papier aan een vriend of vriendin zien. Welke handtekening vindt hij of zij de beste?

Probeer elkaars handtekening na te maken.

Links

- Deze lestips en het juryrapport 1999: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.jokevanleeuwen.com
- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Wim Hofman,
Zwart als inkt (1997)

Isbn: 90 214 6654 6

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Zwart als Inkt

Wim Hofman, 1997

Boek

Een verhaal van dubbeltalent Wim Hofman kan er bedrieglijk eenvoudig uitzien, maar is altijd meer dan de som van tekst en beeld. Ook *Zwart als inkt is het verhaal van Sneeuwwitje en de zeven dwergen* is een gelaagd verhaal. Er valt veel bij te associëren en er zijn allerlei verbanden te leggen, zowel met de oerversie als met andere literatuur. Het is met 180 pagina's vele malen breder uitgewerkt dan het oorspronkelijke sprookje van Grimm.

Alleen al de titel is veelzeggend. Deze verwijst naar één van de drie hoofdkleuren uit het boek: zwart (het haar van Sneeuwwitje), wit (de kleur van haar huid) en rood (*haar lippen rood als bloed*). Het verhaal is zwart, zegt de titel: tragisch dus, met een hoofdrol voor de dood. Maar het is ook zwart als *inkt*: de vloeistof waarmee geesteskinderen geboren worden. Het blijft dus bewust fantasie, verzinzel, iets levends.

Bij Hofman is 'het verhaal van Sneeuwwitje' ook op te vatten als het verhaal dat het meisje tijdens haar zevenjarig verblijf bij de dwergen zelf schrijft in de vorm van allerlei briefjes. Briefjes aan haar moeder, aan de stoel, de tafel, de kaars, de bromvlieg, de spijker, de wortel, een briefje-in-een-fles, enzovoort. Ook dat is een triest verhaal, door de intense eenzaamheid en verveling die eruit spreekt, en omdat ze nooit een briefje terug krijgt. Ook een briefje aan God – *P.S. wat vind je, zal ik naar je toe komen?* – blijft onbeantwoord. Maar die inkt, gemaakt uit *water, roet en dwergenbloed* is tegelijkertijd een soort levenswater, want Sneeuwwitje overleeft wel door te schrijven.

Hofman geeft de personages meer vlees en bloed dan ze in het oorspronkelijke sprookje hebben. Hofmans versie is ook gruwelijker, doordat de jaloerse koningin bij hem niet Sneeuwwitjes stiefmoeder is, maar haar echte moeder: een mooie, jonge, rijke vrouw die haar dochttertje de schuld geeft van de dood van haar man. Geleidelijk verzuurt de moeder, groeit de jaloezie jegens het mooie kind, en wordt ze heksachtiger. Hartverscheurend is dat het argeloze meisje zelf intussen onvoorwaardelijk blijft geloven in de goedheid van haar moeder. Als de jager haar zegt dat hij haar in opdracht van haar moeder moet doden, huilt ze: *Je liegt!*

Dapper overleeft ze in het bos en ondergaat ze de vele vermaningen van de dwergen: *Blijf binnen. / Praat met niemand. / Kruip onder de tafel. / Doe de luiken dicht. / Maak geen rook. / Wees zuinig met inkt.* Alsof het oorlog is en Sneeuwwitje ondergedoken zit.

De dwergen, *Um, Dwim, Driem, Vurg*, tot zeven toe, hebben elk iets eigens: een bijl, een staart, een kookboek of een ijzeren voet. Maar ze vormen ook een collectief: een groep mijnwerkers op zoek naar zilver en goud. Voor Sneeuwwitje zijn ze streng, maar betrouwbaar.

Hoewel de auteur na zijn theologische studie het christendom als geloof achter zich heeft gelaten, is de bijbel voor hem qua beelden en motieven een rijke bron gebleven. Dat blijkt hier voortdurend. Zo wordt de prins bij Hofman een soort Wijze uit het Oosten, die op het moment van Sneeuwwitjes dood een ster ziet vallen en eropaf gaat zonder precies te weten wat dat betekent. Hij vertrekt met een gigantisch gevolg – onder andere een compleet alfabet aan bibliothecarissen – maar moet het meeste daarvan onderweg achterlaten om te kunnen vinden wat hij zoekt. Daaruit spreekt de even boeddhistische als christelijke idee dat je moet loslaten om te kunnen vinden.

Het verhaal is rijk aan symboliek en bevat veel verwijzingen naar de bijbel: de jager drinkt Sneeuwwitjes jurk in dierenbloed om die aan haar moeder te laten zien (zie de broers van Jozef); de heks verleidt Sneeuwwitje met een wurglint en een vergiftigde appel (zie de slang in het Paradijs); ze zegt daarbij: 'Neem en eet!' (zie het Laatste Avondmaal); en als de prins bij de koningin/heks langskomt, moet hij haar vertellen waar dat mooie meisje te vinden is, *zodat ik ook eens naar haar kan gaan kijken* (zie koning Herodes, als de Wijzen uit het Oosten bij hem langs komen).

Voor de toverspiegel is een bijzondere rol weggelegd bij Hofman: deze zegt niet alleen dat Sneeuwwitje mooier is dan haar moeder, maar veel meer; hij houdt de persoon die erin kijkt, letterlijk een spiegel voor. En die spiegel kan niet liegen. De spiegel heeft bij Hofman ook het laatste woord: als de heks gedood is en Sneeuwwitje met haar prins getrouwd, hangt ze de spiegel op in haar kamer en kijkt erin. *Goed zo, mooi zo*, zegt deze dan. Een soort eind goed, al goed, maar dan alsof het verhaal zo opnieuw kan beginnen, want weer is er een jonge mooie, rijke vrouw die in een spiegel kijkt... Uit het motto van het boek, van T.S. Elliot, blijkt dat Hofman dat ook zo heeft bedoeld: *Wat wij zien als begin kan het einde zijn / en met het einde maak je een begin*.

Hofman heeft vijf jaar gewerkt aan zijn *Sneeuwwitje*. Het verhaal, grotendeels geschreven als een episch gedicht, zit dan ook hecht in elkaar. Elk detail heeft een betekenis: van het opspelden van vlinders, het afhakken van kippenpootjes en de slang die in zijn staart bijt, tot vormaspecten als de kleur van de tekeningen: zwart met hier en daar een rode toets.

Het vooroordeel dat sprookjes alleen voor kinderen zouden zijn, wordt door *Zwart als inkt* ontzenuwd. Het is een literaire kluit van formaat, maar in zo eenvoudige taal geschreven dat ook kinderen ervan kunnen genieten. Geen wonder dat het boek niet alleen de Woutertje Pieterse Prijs kreeg, maar ook de Gouden Griffel.

Leeftijd en (voor-)lezen

(Voor-)lezen: kinderen met (voor-)leeservaring vanaf acht jaar. Maar ook geschikt voor mavo, havo en vwo. En voor leeskringen van volwassenen!

Geschikte passages om voor te lezen:

- p. 7-19: inleiding van het verhaal; zegt veel over de relatie tussen Sneeuwwitje en haar moeder, en over de oorsprong van de haat van de moeder jegens haar dochter. Voor middelbare scholieren is het interessant om daarnaast het begin van het oorspronkelijke sprookje voor te lezen.
- p. 76 vanaf *Op een dag, toen de dwergen weg waren...* tot p. 83: de briefjes die Sneeuwwitje in haar eenzaamheid schrijft.
- p. 123 vanaf *Ze waren die ochtend in het diepe donker weggegaan.* tot p. 132 *...maar zij blijft even mooi.*, waarin Sneeuwwitje in de giftige appel bijt.
- p. 136-147: kennismaking met de prins die Sneeuwwitje gaat zoeken met zijn hele gevolg; zegt veel over zijn karakter. Bij Grimm is dit maar één zin: *Maar toen gebeurde het dat er een koningszoon in het woud terecht kwam en naar het dwergenhuis ging om daar te overnachten.*

Voor wie verder wil lezen

1. *Sneeuwwitje* (oorspronkelijke sprookje) in: *Alle sprookjes van Grimm*, met illustraties van Philip Hopman, Van Holkema & Warendorf, 2001, p. 217-224. En in: *Grimm, volledige uitgave*, met illustraties van Charlotte Dematons, Lemniscaat 2005, p. 165-170. Beide met aantekeningen bij elk

- sprookje.
2. Wim Hofman: *Van Aap tot Zip*, Querido 2006. Prachtige dikke bundel verhalen, gedichten en tekeningen, die een goed beeld geeft van de veelzijdigheid van deze veelgelauwerde auteur. Onder meer het sprookje *De jongen die op reis ging om te leren griezelen* in twintig prenten, en *Sneeuwwitje*, *Hans en Grietje*, *Assepoester* en *Klein Duimpje* in vier prenten.
 3. Wim Hofman: *Klein Duimpje*, Moon Press, 1991. Ook in deze sprookjesbewerking (helaas niet opgenomen in *Van Aap tot Zip*) gaat het om het gesol van volwassenen met kinderen. Een poëtisch en beklemmend verhaal, nog angstaanjagender dan het oorspronkelijke sprookje van Perrault. Het eindigt echter moedgevend, want Klein Duimpje en zijn broertjes en zusje keren niet terug naar huis maar gaan hun eigen weg.
 4. *Sneeuwwitje* door Jacques Vriens, in *Grootmoeder, wat heb je grote oren...*, p. 64-77, Van Holkema & Warendorf, 1996. Jacques Vriens vertelt in dit boek en in *O, mijn lieve Augustijn...* sprookjes na op zijn eigen manier. Bij *Sneeuwwitje* bedenkt hij een ander slot dan in het origineel: hij laat de koningin-stiefmoeder de spiegel tenslotte in duizend scherven gooien, waarbij één scherp de koningin doodt.
 5. Peter van Gestel: *Prinses Roosje*, met prenten van Peter van Hugten, Moon Press, 1994. Eigenzinnige bewerking van *Doornroosje*, waarbij de auteur op verschillende manieren speelt met zwart en wit. Dat begint al bij Roosjes moeder die als kind erg goed kon schaken, maar dat opgaf voor de koning met wie ze ging trouwen. De auteur varieert op traditionele en moderne man/vrouw-verhoudingen. Zo is de prins op het witte paard geen macho maar een stotterende, zwart bemodderde jongen.
 6. Imme Dros: *De wolf die tegen water praatte*, met prenten van Harrie Geelen, Moon Press, 1991. Het sprookje over *Roodkapje* verteld vanuit het perspectief van de wolf, die hier meer een eenzame zonderling dan een onsympathiek beest is.
 7. *Sneeuwwitje*, de animatiefilm van Walt Disney uit 1937, geregisseerd door David Hand, vanaf 2001 ook op dvd. De film kreeg een Oscar en een prijs op het filmfestival van Venetië. Let op: er zijn goedkope nepedities van deze film in de handel!
 8. Achtergrondinformatie: Ton Dekker, Jurjen van der Kooi en Theo Meder: *Van Aladdin tot Zwaan kleef aan, Lexicon van sprookjes: ontstaan, ontwikkeling, variaties*, SUN, 1997.

Groepsgesprek over het boek

I. bovenbouw basisschool

Laat de kinderen eerst spontaan op het boek reageren. Ga dan vragen stellen:

- Wat vind je leuk aan het boek? Of mooi? Of goed?
- Wat vind je niet leuk? Of niet mooi? Of niet goed?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of vreemd?
- Wat vind je van deze manier om het sprookje van Sneeuwwitje te vertellen? Is het zo nog wel een sprookje? Waaraan herken je een sprookje? Zijn sprookjes voor kleine kinderen? Is dit een verhaal voor kleine kinderen? Zouden kleuters dit begrijpen? Wat begrijpen kleuters wel? En wat niet, denk je? Staan er dingen in die je te eng vindt voor kleuters? Hoe oud moet je zijn om die enge dingen wèl te lezen?
- Zie je dingen (*patronen* of *stramiënen*) die steeds terugkomen? In het gesprek kunnen dan antwoorden aan de orde komen als: de kleuren rood-wit-zwart, korte regels die op dichtregels lijken, witregels, briefjes, lijstjes en opsommingen, tovenarij, bijgeloof, vreemde woorden, tekeningetjes die een soort tekentjes zijn.
- Ook aspecten rondom vorm en opbouw/structuur: Is het verhaal alleen een

Praten

De meeste van deze gespreksonderwerpen kunnen in de bovenbouw van de basisschool aan de orde komen. Veel thema's zijn echter ook geschikt om in het voortgezet onderwijs, in de brugklas en in hogere leerjaren, aan de orde te stellen. Afhankelijk van leeftijd, inzicht, nieuwsgierigheid en ervaring kunnen kinderen zelf aangeven hoe diep ze op een bepaalde thematiek in willen gaan.

Over sprookjes

Er was eens
in een land met bergen en bossen
een vrouw. (p.7)

Zo begint het sprookje van Sneeuwwitje door Wim Hofman. Praat met elkaar over sprookjes, over hoe ze (meestal) beginnen, over hoe ze (meestal) eindigen. Welke sprookjes ken je? Lopen sprookjes altijd goed af? Wat maakt een verhaal tot een sprookje? Zijn sprookjes kinderachtig? Zoet? Wreed? Griezellig? Een gesprek over *De Efteling*, sprookjes uit andere culturen, de diepere betekenis van sprookjes. Hoe oud moet je zijn om dit boek van Hofman te (mogen) lezen?

Over de moeder van Sneeuwwitje

Ze voelde hoe zure spijt en jaloersheid
haar langzaam vergiftigden
en daar was ze blij om,
en ze lachte hard en graag
om het afschuwelijke plan
dat tegen de ochtend
bij haar opkwam. (p. 25)

In het verhaal van Wim Hofman is de boze koningin Sneeuwwitje's eigen moeder. In het oorspronkelijke sprookje is het haar stiefmoeder. Praat samen over dat verschil. Wat vind je erger? Welke moeder begrijp je beter?

Aan het eind van het verhaal wordt de (stief)moeder van Sneeuwwitje wreed gestraft. Wat vind je erger: dat zoiets met een stiefmoeder gebeurt of met een moeder? Wat zou Sneeuwwitje ervan vinden dat haar eigen moeder zo'n wrede doodstraf krijgt? Kun je ooit nog wel gelukkig zijn als je eigen moeder op zo'n manier ter dood is gebracht?

Over geheimzinnige toverboeken

In het boek van Kitab al Diryac staat alleen
iets over de Bezoarsteen die uit de buik
van een dier komt. Daar kun je gif mee wegzuigen. (p. 127)

De dwergen zoeken naar een tegengif om Sneeuwwitje weer tot leven te wekken. Google *Kitab al Diryac*. Wat is dat? Uit welk land komt het? En wat is een *Bezoarsteen*? Vertel elkaar wat je hebt gevonden. Wat voor een soort boek zal de Kitab al Diryac waarschijnlijk zijn? Wat zegt het over de dwergen dat zij zulke boeken lezen?

Over de briefjes van Sneeuwwitje

Ze vulde haar leven
met briefjes, maar
haar leven was
een lege bladzijde. (p. 99)

Vertel elkaar wat je het grappigste briefje van Sneeuwwitje vindt en lees het voor. En het treurigste? Bedenk samen minstens drie redenen waarom Sneeuwwitje al die briefjes schrijft. Wat is haar belangrijkste reden, denk je? Sneeuwwitje krijgt nooit antwoord, niet van de spijker en niet van God. Toch gaat ze door met briefjes schrijven. Waarom, denk je?

Over de slang en de appel

Ze schoof de nieuwe ring aan haar vinger
en keek naar het kronkelende slangetje
en naar de fonkelende gele oogjes. (p. 11)

Ga in het boek op zoek op welke bladzijde in tekst en/of beeld een slang voorkomt. Soms is het een slang in een potje, soms een slang die in zijn eigen staart bijt. Praat met elkaar over associaties die je hebt bij het begrip 'slang'. Staat de slang symbool voor iets?

Tussen de bladeren stonden Adam en Eva

bij een blauwe boom met rode appeltjes. (p. 16)

Ga ook op zoek naar alle teksten en beelden over appels in het boek. Vertel elkaar je vondsten en je associaties. Hebben slang en appel iets met elkaar te maken?

Over de prins

Toen geschiedde het eens dat een koningszoon in het bos terecht kwam en bij het dwergenhuis kwam om daar te overnachten.

In het oorspronkelijke sprookje staat alleen deze zin over de tocht van de prins. Wim Hofman doet over de komst van de prins meer dan dertig bladzijden.

Wat maakt dat voor verschil, behalve in aantal woorden? Wat kom je bij Hofman allemaal te weten over de prins? Wordt zijn verhaal daardoor anders dan het oorspronkelijke sprookje? Welke versie heb je liever?

Over weggooien en loslaten

De spullen die ze niet meer nodig hadden
of niet meer konden dragen, gooiden ze in het meer.
Het slokte alles op, de potten en pannen,
koffiepotten, schoenen, hamers, lampen,
kisten met kralen en flesjes en ringen,
het kleedje met SLAAP WEL. (p. 151)

De prins vertrekt met een gigantisch gevolg, met dienaren, dieren, kisten vol spullen. Hoe verder de reis, hoe minder hij nodig heeft. Ga samen in het verhaal na wat de reizende prins allemaal weggooit, terugstuurt of achterlaat. Wat heeft hij nog als hij zijn uiteindelijke doel bereikt? Wat zou de betekenis zijn van dat uitgebreide zoekavontuur? Of is het alleen maar een grappig verhaal?

Praat met elkaar over spullen weggooien en loslaten. Is die rijke prins niet erg onverantwoordelijk bezig door bijna zijn hele hebben en houden in het water te dumpen? En is het niet makkelijk om dure spullen weg te gooien als je toch rijk bent? Of zit er iets anders achter?

Doen

De meeste van deze suggesties kunnen in de bovenbouw van de basisschool worden uitgevoerd. Veel opdrachten zijn echter ook geschikt om in het voortgezet onderwijs aan te bieden, en niet alleen in de brugklas. Afhankelijk van leeftijd, inzicht, nieuwsgierigheid en ervaring kunnen kinderen zelf aangeven hoe intensief ze met een bepaalde opdracht bezig willen zijn.

Lievelingsboek lezen

Haar lievelingspop was Kleine Prins.
Gouden haren had hij
en zwarte slofjes met aan de punten
zilveren belletjes. (p. 23)

De lievelingspop van Sneeuwwitje heet Kleine Prins. Er bestaat ook een boek met de titel *De Kleine Prins*. Het is een modern sprookje uit 1946 voor kinderen en volwassenen, inmiddels een klassieker geworden, geschreven door de Franse auteur Antoine de Saint Exupéry. Lees dit boek! Misschien heeft de Sneeuwwitje van Wim Hofman dit boek ook gelezen en komt ze zo op de naam voor haar pop. Vergelijk de beschrijving en de tekening van Kleine Prins in het boek van Hofman met die in het boek van De Saint Exupéry.

Fantasievergif maken

Ziek en doodgaan kon je van vergif, dat wist ze
uit de boeken. Ze las over schorpioenen, wespen
en slangen die gif in je ogen konden spuwen,
zodat je blind werd, over pofadders met hun dikke
koppen, over tropische duizendpoten en steenvissen
met hun giftige stekels. In een potje had ze
paternosterboontjes: roodzwarte zaadjes
zo groot als de nagel van een kinderpink.
Een half boontje was genoeg
om al je bloed te laten klonteren.
Scheerlingpoeder had ze, pijlgif, dodelijke
paddestoelen, zwartgroen hout
met giftige splinters. Doosjes
met papegaisnavels en kraainagels,
zaadkorreltjes van de doornappel, gedroogde
apennavelstrengetjes, busjes met hiplichten,
teerbloed, stinkend mierzuur, konijnine,
broodwratte, bloedpoeders, geest van zout. (p. 116-117)

Dit stukje gaat over fantasievergif met gekke, griezelige, grappige woorden: enge dieren en planten (schorpioenen en doornappels), rare en nieuwe woorden (apennavelstrengetjes en hiplichten), woorden waarin klinkers terugkomen (bloedpoeder, papegaisnavels en kraainagels), woorden die klinken als een eng medicijn (konijnine).

Schrijf een stukje van maximaal tien regels over fantasievergif en de werking daarvan. Plak daarvoor bestaande woorden aan elkaar tot nieuwe woorden. Laat klinkers of medeklinkers terugkomen. Maak gebruik van stukjes uit namen van medicijnen.

Namen voor de dwergen bedenken

Om de beurt, de volgorde was niet moeilijk:
na Um kwam Dwim,
dan Driem, dan Vurg en Phuuf, Seinx en Zvem.

Want zo waren de namen van die dwergen:

Um
Dwim
Driem
Vurg
Phuuf
Seinx
Zvem. (p. 52)

Waarom is de volgorde van de namen van de dwergen niet moeilijk? Leer ze uit je hoofd!

In de film over Sneeuwwitje van Walt Disney heten de dwergen in Nederlandse vertaling achtereenvolgens: *Doc, Grumpie, Dommel, Niezel, Giegel, Bloosje en Stoetel*.

In het Sneeuwwitje-verhaal van Jacques Vriens heten ze gewoon: *de oudste, de jongste, de dikste, de dunste, de grootste, de kleinste en de liefste*.

In het sprookje van Grimm hebben ze geen namen.

Welke rijtje dwergennamen vind jij het leukst? Welk rijtje is het makkelijkste te onthouden? Welke namen passen het meest bij de dwergen?

Bedenk zelf zeven nieuwe dwergennamen en schrijf ze op. Vergelijk jouw rijtje met dat van een ander kind.

Bedenk hoe de dwergen zouden kunnen heten in het Turks, het Arabisch of in een andere taal.

Sokken aan een waslijn hangen

Dit zijn de sokken van de zeven dwergen aan de waslijn.

Maak een kopie van de tekening. Schrijf bij elke sok de naam van de dwerg van wie de sok is. Vergelijk daarna jouw tekening met namen met die van een ander kind uit de groep. Vertel elkaar hoe je hebt gedacht en wat je is opgevallen.

Hang in de klas met knijpers aan een waslijn door elkaar de dertien versleten sokken van de zeven dwergen op. Maak er een digitale foto van.

Sprookjesgedicht schrijven

Maar hij vergat
Maar hij vergat haar te kussen
en toen hij het kasteel verliet was het stil
achter hem,
de lucht was grijs,
de rozenhagen hoog en stijf,
er scharrelden wat mussen rond,
maar hij had haast, wist niet waarom,

en toen iemand hem staande hield en vroeg
of het al donker was
wist hij dat ook niet
en zei dat het waarschijnlijk nog licht was
en dat hij het zelden mis had
en reed toen door.
Thuisgekomen werd hij bestormd: 'En?
'Heb je haar gekust?'
'Ach,' zei hij, 'dat ben ik vergeten,' sloeg zich
voor zijn hoofd.
Maar toen hij terugkwam, spoorlags,
was het kasteel verdwenen, of was er nooit geweest,
en hij kwam niemand tegen, de geur van rozen
was hij kwijt.

Dit gedicht van Toon Tellegen komt uit zijn bundel *Alleen liefde* (Querido, 2002). De dichter varieert op het bekende sprookje van Doornroosje waarin de prins het meisje na een honderdjarige slaap wakker kust. Bij Tellegen loopt het sprookje totaal anders af. De prins vergeet iets te doen wat hij in het sprookje geacht wordt te doen.

Denise Linthorst (15 jaar) schreef, geïnspireerd door Doornroosje en Toon Tellegen, een ander gedicht:

Doornroosje sliep
nee, ze lag te denken
in haar mooie blauwe japon
over wat de prins had gedaan
waarom moest hij dat nou doen?
waarom had zij het toegelaten?
waarom had zij geen condoom gepakt?

Schrijf een gedicht naar aanleiding van het verhaal van Sneeuwwitje maar verander daar iets aan. Laat bijvoorbeeld de koningin per ongeluk haar eigen giftige appel opeten. Of in het huis wonen geen zeven dwergen maar zeven vriendinnen. Of de jager kent geen medelijden en doodt het meisje wel. Laat het verhaal op een dergelijke manier 'kantelen'. Gebruik de naam Sneeuwwitje in je gedicht niet. Toon Tellegen doet dat evenmin met de naam Doornroosje. Je gedicht kan er spannender door worden.

Toverspiegel maken

Steeds als ze voor de spiegel stond
praatte ze met hem
alsof hij haar beste vriend was.
Alles zei ze tegen hem en ze vroeg hem van alles
en nog wat.
Hij antwoordde steeds eerlijk,
want liegen kon die spiegel niet. (p. 10)

Knip uit aluminiumfolie de vorm van een spiegel: rond, ovaal of rechthoekig. Plak de foliespiegel op een tekenvel. Teken om de spiegel een indrukwekkende lijst. Een lijst met veel krullen of tierelantijnen. Of een lijst van takken met blaadjes en vogels. Of eentje met engelenkopjes en sterren. Schrijf er een vraag onder die je aan de spiegel wil stellen. Elke vraag kan, als het maar niet de vraag van de moeder van Sneeuwwitje is. Laat de spiegel antwoorden.

Maak samen een tentoonstelling van toverspiegels die antwoord geven op allerlei vragen.

Rood en zwart zoeken

Zoek in het boek de grootste vlek rood. En de kleinste.

Wat is de bladzijde met het meeste zwart?

En wat is figuurlijk 'de zwartste bladzijde' van het verhaal?

Kies uit het verhaal van Sneeuwwitje een fragment en maak er een rode tekening bij met één zwart detail. Of een zwarte tekening met één rood detail.

Sterrenbeelden tekenen

Hij zag de Grote Beer die volgens de sterrenkundige Al Sufi een wagen was met vier wielen die door drie paarden werd getrokken. (p. 136-137)

Sterrenkundigen zagen vroeger allerlei beelden in groepjes sterren. Daar bedachten ze namen voor. Zo hebben de sterrenbeelden van de dierenriem hun namen gekregen:

Kies een sterrenbeeld uit en zet op een groot tekenvel de punten van de sterren.

Maak daarna van je sterrenbeeld een tekening die bij de naam past. Laat je inspireren door Wim Hofman met zijn tekening van de Grote Beer.

Van een sprookje een strip maken

Zwart als inkt is het verhaal van Sneeuwvitje in 180 bladzijden. Schrijver en tekenaar Wim Hofman kan het ook heel kort: in vier plaatjes met een rijmpje eronder.

*De jager brengt haar in een bos
Daar mag Sneeuwitje tenslotte los.
Hij grijpt zijn mes, dat is maar even.
Zij mag toch langer blijven leven.*

*In het huisje van de zeven dwergen
Kan zij zich een tijd verbergen.
Dan komt de heks met kam en lint.
Dood, ja dood moet het arme kind.*

*De heks ziet groen en geel van nijd,
Is een en al verdorvenheid.
Ze geeft een appel aan Sneeuwitje.
Die bijt, valt dood, stikt in het pitje.*

*De prins zoekt al zo lang een bruid.
Het appelpitje floept eruit.
De heks die zal nog moeten boeten
Met hete schoenen aan haar voeten.*

Teken *Hans en Grietje*, *Klein Duimpje* of *Roodkapje* in vier prentjes. Bedenk eerst wat de vier belangrijkste gebeurtenissen uit dat sprookje zijn. Schrijf die op in vier zinnen.

Teken die gebeurtenissen in rechthoeken van 9 bij 11 centimeter. Samen vormen die de strip. Schrijf de zinnen onder de plaatjes. Misschien kun je er een rijmpje van maken. Als je de tekst in de tekening wilt zetten, maak de rechthoeken dan iets groter.

Vergelijk jouw sprookjesstrip met die van kinderen uit je groep. Je kunt hem ook vergelijken met die van Wim Hofman; ze staan in zijn boek *Van Aap tot Zip*.

Briefjes schrijven

Briefje aan een spijker in de muur

Hoi, spijker in de muur.
Je bent roestig en je bent krom.
Heb je op je kop gekregen?
Hoe lang zit je daar al?
Was het zo erg?
Blijf je zo zitten?
Dan moet je het zelf maar weten.
Zal ik iets aan je hangen?
Dit briefje?
Nee?
Ook goed.

Je moet het zelf maar weten,
kniesoor.

S. (p. 81)

Sneeuwwitje schrijft brieven aan dingen (aan een spijker in de muur, aan een tafel, aan een wortel, aan bruine bonen), aan dieren (een bromvlieg, een soepkip), aan alles en iedereen (aan de avond, aan haar moeder, aan niemand, aan God).

Kies een ding uit het klaslokaal, je kamer of je broekzak en schrijf daar een kort briefje aan. Kijk hoe Sneeuwwitje dat doet en kom zo op ideeën. Ze schrijft korte briefjes met korte zinnen, stelt veel vragen en doet net of het ding een mens is.

Teken een wolk en schrijf in de wolk een brief aan een wolk.

Teken een boom en schrijf in de boom een brief aan een boom.

Schrijf in rood een briefje aan de kleur rood.

Schrijf in zwart op zwart papier een briefje aan de nacht.

Schrijf op een stukje hout een brief aan je tafel.

Schrijf op een lapje een brief aan een handdoek.

Schrijf een briefje aan snippers, verscheur de brief en plak de snippers op.

Schrijf een briefje met veel o's aan knopen en plak op iedere o een knoop.

Schrijf een briefje aan een fles en stop het in een fles.

Bedenk allerlei andere ideeën voor wonderlijke briefjes en voer ze uit.

Maak een gezamenlijke briefjestentoonstelling.

Brief aan God schrijven

Almachtige God,
ik heb gehoord dat je alles gemaakt hebt:

- a. de wereld
- b. het bos
- c. dit huis met de deur en het raam en de kromme schoorsteen en het zand dat op de vloer ligt en de spinnen en miertjes en de stoel en de tafel en de bezem en de kookpotjes en het licht van het raam en het licht van de zon en het licht van de maan en het licht van de sterren en het licht op het water en het licht op de bomen en al het licht wat er is en
- d. dit papier waarop ik schrijf en de inkt van roet en bloed en water en de pen die ik sneed uit een takje. Er mee schrijven gaat langzaam. Ik heb toch niets te doen en ik ben alleen. Je weet wel wat dat is. Je weet toch alles. Ik

hoef je niet eens een brief te schrijven. Die heb je toch al gelezen.

P.S. Wat vind je, zal ik naar je toe komen? (p. 172)

Dit is de brief die Sneeuwwitje aan God schreef.

Schrijf ook een brief aan God. Een brief met allerlei vragen, gedachten, wensen, ideeën. Geloof je niet in God? Geen probleem. Dan schrijf je een brief aan God in wie je niet gelooft.

Houd een voorleesronde waarin iedereen zijn of haar brief aan God voorleest.

Portret van vlek maken

Dit is het hoofd met staart van dwerg Dwim.

Maak een portret van jouw dwerg Dwim. Laat een druppel inkt of verf vallen op een tekenblaadje. Houd het blaadje een beetje schuin en laat de inkt of verf wat uitlopen. Je kunt de inkt of verf ook een richting op blazen. Maak van de vlek met uitloper een portret met staart. Maak zo een aantal portretten van Dwim, schrijf zijn naam en

het nummer van de tekening erbij. Kies het beste portret uit. Schrijf er een zin uit het boek bij.

Gedicht bij een tekening schrijven

Deze tekening staat op bladzijde 115. Je kunt er niet meteen aan zien wat het is. Dat heeft zijn voordeel: je kunt het zelf bedenken. Maak van deze tekening een kopie of een print.

Geef de tekening een titel en schrijf die op.

Draai de tekening een kwartslag, bekijk hem dan, geef hem een andere titel en

schrijf die op.

Draai de tekening weer een kwartslag, kijk en schrijf weer een titel op.

Draai de tekening zo weer een keer door, nog een titel verzinnen en opschrijven.

Bekijk de tekening alsof je van grote hoogte naar beneden kijkt. Wat zie je?

Schrijf je titel op.

Bekijk je tekening alsof het een detail is van een grotere tekening. Schrijf je titel op.

Maak van je titels een vreemd lijstjesgedicht. Het is een opsomming van titels: per titel twee regels. In de eerste (korte) regel schrijf je wat het is, bijvoorbeeld *De letter E met twee ogen*. In de tweede (korte) regel vertel je er wat meer over op een beeldende manier: *Ze zien de golven van de zee*. Ga niet rijmen. Probeer wel klinkers of medeklinkers te laten terugkomen.

Tekening van een tekening maken

Deze tekening staat op bladzijde 179. Maak een kopie of een print. Knip de tekening uit en plak hem op een tekenvel. Bekijk je tekenpapier van allerlei kanten en stel je voor dat de figuur een onderdeel is van iets groters. Teken wat je hebt bedacht op het papier en maak zo de tekening af. Geef je tekening een titel van meer dan twintig woorden: Dit is een tekening van een ... die... met/op/in/door...

Sprookje schrijven vanuit een ander personage

Er was eens een wolf die tegen water praatte.

Hij stond elke dag wel een paar uur bij de vijver in het bos en hield lange verhalen. Dan staken de vogels de gek met hem en kleine knaagdieren deden wedstrijden in wie er het dichtst bij de Wolf durfde te komen.

Ze slopen tot aan zijn staart, tot naast zijn achterpoten, tot onder zijn buik. De Wolf merkte nooit iets van het gegniffel in de takken en het geritsel in het gras. Hij was te diep in gesprek met de vijver.

Zo begint *De wolf die tegen water praatte*, waarin Imme Dros het sprookje van Roodkapje vertelt vanuit het perspectief van de wolf.

Herschrijf een deel uit *Sneeuwwitje* vanuit het perspectief van een bepaald personage, bijvoorbeeld vanuit de (stief-)moeder, een dwerg, de jager, een vogel die alles ziet gebeuren of vanuit het gezichtspunt van het huis van de dwergen.

Je fragment is niet langer dan één A4tje. Het kan op de manier zoals Imme Dros het deed. De wolf is bij haar een 'hij'. Ze had er ook een ikverhaal van kunnen maken: dan is de wolf een 'ik'.

Links

- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl
- www.people.zeelandnet.nl/whhofman
- www.vlissingen.nl

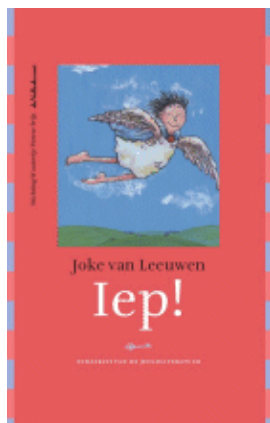
Lieke van Duin en Jos van Hest

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Joke van Leeuwen,
Iep! (1996)

Isbn: 9789045104447

door: Lieke van Duin en Jos van Hest

Iep!

Joke van Leeuwen, 1996

lezen
STICHTING LEZEN

> Boek

Iep! is kinderliteratuur over vrijheid en liefde, waarin Joke van Leeuwen met taal jongleert zoals alleen zij dat kan: sprankelend én toegankelijk. Het is een verhaal over een wezentje dat half mens, half vogel is. De vogelkenner Warre vindt het vogelmeisje, dat vleugels in plaats van armen heeft, onder een struik en neemt het mee naar huis. Daar proberen hij en zijn vrouw Tine haar met verpletterend veel liefde op te voeden tot een beschaafd meisje. Dat mislukt: ze is ontembaar. Ze leert wel een beetje praten maar kan van de klinkers alleen de *i* zeggen, zodat haar naam Vogeltje Viegeltje wordt. De langste zin die ze uit kan brengen, luidt: *Ik miet un bieteriemetje mit pindekies*.

Tine naait een fladderjasje voor Viegeltje dat haar vleugels verbergt, maar toch vliegt ze op een dag weg: *Het leek op schoolvliegslag, rugvliegslag, luchttrappelen*. Overal waar Viegeltje neerstrijkt, willen de mensen haar houden, maar steeds vliegt ze er weer vandoor, zonder dag te zeggen. Het slot is ontroerend: Tine en Warre mogen Viegeltje verzorgen als ze een schot hagel door haar vleugels heeft gekregen, en laten haar tenslotte gaan, met als afscheidsgeschenk een gouden ringetje met *Gieje ries* erin gegraveerd. Zelfs Tine begrijpt dan dat ze alleen te redden is door haar los te laten: *Viegeltjes kon je niet houden, behalve in je gedachten*.

Thematisch doet het verhaal denken aan Andersens sprookje *De Chinese nachtegaal*: wie schoonheid en vrijheid wil temmen, verliest haar. Tegelijkertijd gaat het boek over veel meer. Over waarnemen: Je kunt hetzelfde zien en toch iets heel verschillends. Over de ontoereikendheid van de taal: We ruiken veel verschillen en we weten niet hoe we ze moeten noemen. Standaardfrases als *Je bent altijd welkom* worden op de hak genomen, evenals de informatiemaatschappij die je overspoelt met informatie waar je niet om vraagt. Dit alles wordt met lichtvoetige humor gebracht, in klare taal waarvan elk woord aandachtig voorgeproefd lijkt. Eenvoud en gelaagdheid zijn in perfecte balans: taalfilosofie voor kinderen, kundig verstopt in een wondermooi verhaal.

> Leeftijd en (voor-)lezen

Iep! is geschikt voor kinderen vanaf 10 jaar. Jongere kinderen kunnen ervan genieten als ze genoeg taalgevoel hebben om de vele taalgrapjes te kunnen begrijpen.

De 35 hoofdstukjes zijn kort, dus is het goed te doen om twee tot vier hoofdstukjes per keer voor te lezen.

Lees altijd eerst de tekst voor uzelf, dan weet u waar de accenten komen, welke tekeningen u wilt laten zien en waar u eventueel over kunt praten.

Een probleem bij het voorlezen is dat de tekeningen een wezenlijk deel uitmaken van het verhaal. U kunt ze overslaan, maar dan missen de kinderen veel. Misschien is het een idee om bepaalde pagina's met tekeningen te kopiëren. U kunt ze ook met een beamer projecteren op een scherm, maar dat is nogal een gedoe. Het handigst is om meerdere exemplaren van het boek in de klas te hebben: een boek per groepje van twee of meer kinderen.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een kinderboek als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001).

De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van *vragen* die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de kinderen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramienen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren kinderen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als *patronen* voor de kinderen van uw groep een te moeilijk begrip is, kunt u vragen naar *dingen die steeds terugkomen*. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij, en in prentenboeken zie je vaak zich herhalende patronen in de illustraties. De patronen kunnen zitten in de dingen die de kinderen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Voorbeelden uit 'Iep!': Er komen – net als bij het sprookje Zwaan-kleef-aan - steeds meer mensen bij die achter Viegeltje aan gaan, en naar het eind van het boek haken die in omgekeerde volgorde weer af; het boek begint met een paar getekende lijnen en eindigt daar ook weer mee; in de tekeningen zitten vaak denkgrapjes.

Zodra de kinderen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramienen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden kinderen na zo'n bespreking moeilijke dingen niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips:

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De kinderen moeten het boek goed kennen, dus lees het zo mogelijk meer dan één keer voor.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.

- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over dingen die je zou willen kunnen zonder het te leren

Lees bladzijde 23 ('Wat denk je dat het prettigst is...') tot bladzijde 25 ('Ik kan op vijf instrumenten tegelijk spelen!') voor. Praat met elkaar over dingen die je meteen zou willen kunnen zonder het te leren. En welke dingen zou je willen leren om het te kunnen? En hoe lang mag dat leren duren?

Over dingen die je van jezelf niet mag

Lees bladzijde 88 voor. Loetje mag van zichzelf niet op zwarte tegels stappen, want dan gebeurt er iets griezeligs. Praat met elkaar over dingen die je van jezelf niet mag, want anders gebeurt er misschien een ongeluk. Of praat over dingen die je juiste wel moet doen om een ongeluk te voorkomen. Is dat waar of denk je dat alleen maar? Maar als je zoiets denkt, is het toch waar?

Over dingen waar je bang voor bent

Lees bladzijde 110 ('Ik denk veel aan spoken en geesten,') tot bladzijde 116 ('Beloof je dat?') voor. Praat met elkaar over dingen waar je bang voor bent. Bestaan die dingen echt? Kun je toch bang zijn voor dingen die misschien niet echt bestaan?

Over dingen die je zou willen durven

Lees bladzijde 139 ('Die avond zaten ze in de huiskamer...') tot bladzijde 140 ('De tanden poetsen van een tijger.') voor. Praat met elkaar over dingen die je zou willen durven. Wil je dat dan alleen voor jezelf durven of moet er iemand bij zijn voor wie je dat durft?

Over vasthouden en loslaten

Lees bladzijde 148 ('Ik denk dat ze weer weg gaat vliegen,') tot 'Viegeltjes kon je niet houden, behalve in je gedachten.') voor. Praat met elkaar over dit fragment. Waarom gaan mooie momenten voorbij en lieve mensen soms weg? Kun je daar iets aan doen?

Over de mooiste zin van het boek

Wat is de mooiste zin van het boek? Ga ernaar op zoek en vertel het aan elkaar. Waarom vind jij dat de mooiste zin? Zijn de zinnen die andere kinderen hebben gevonden misschien nog mooier? Waarom (niet)? Je kunt ook op zoek gaan naar de grappigste zin. Of naar de vreemdste.

Over de griezeligste tekening van het boek

Wat is de griezeligste tekening van het boek? Ga ernaar op zoek en vertel het aan elkaar. Waarom vind jij die tekening de griezeligste? Of zijn de tekeningen die andere kinderen hebben gevonden nog griezeliger? Waarom (niet)? Je kunt ook op zoek gaan naar de liefste tekening. Of naar de gekste.

> Doen

Een landschap tekenen

Neem drie lijnen. Buig ze een beetje om. Schuif ze tegen elkaar. En hier is het landschap waarin dit verhaal begint. (p. 5)

Zo begint Joke van Leeuwen haar boek *Iep!*. Teken met een potlood op een soortgelijke manier jouw eigen landschap. Teken er struiken, bomen en paden bij, een zon, een rivier, een huis, nog een huis, een sloot, een molen, een kerk, wat je maar wilt. Kleur je tekening daarna in met kleurpotloden of verf.

Een personage bedenken

Warre hield van vogels. Naar vogels kijken vond hij een van de mooiste dingen die je in je leven kon doen. Veel mooier dan naar schilderijen kijken of naar de televisie. Elke dag liep hij door het landschap dichtbij zijn huis. Dat landschap leek op drie gebogen lijnen met struiken en bomen en paden en de zon erboven, als het een mooi zomer was. (p.7)

Bedenk bij de tekening van jouw landschap (zie de opdracht 'Een landschap tekenen') een eigen personage. Is het een man, een vrouw, een kind? Een piraat, een kleermaakster, een appelplukker? Geef je personage een naam en een lievelingsbezigheid. Schrijf op de voor- of achterkant van je tekening een kort stukje over je personage.

Met een vreemd woord spelen

'Fof,' zei Tine.
'Wat?'
'Fof. Ik ga het woord fof opeten.'
En dat deed ze.
Met haar mond dicht. (p. 31)

Warre en Tine maken woorden met de lettertjes van vermicelli die ze uit hun soep opvissen. Tine maakt zo het woord fof. Wat zou fof betekenen? Het staat niet in het woordenboek. Bedenk zelf wat fof zou kunnen betekenen. Is het een hoed, een besmettelijke ziekte, een vissersbootje? Speel dit spel in een groepje. Iedereen bedenkt iets, schrijft dat op en leest het voor. Daarna maakt iedereen een zin met het woord fof in die speciale betekenis. 'Ze ging de deur niet uit zonder haar fof op.' 'Iedereen lag met de fof in bed.' 'Op de horizon voer een fof.'

Doe hetzelfde met een ander nog niet bestaand woord. Kies een klinker (a, e, i, o, u) en twee medeklinkers en maak zo een nieuw woord. Wat is div, suk, rin, wul, zef?

Een bijzonder zelfportret tekenen

'Zeg eens: aaaaaaaaaaaaaaaaaa.'
'Ie,' zei Vogeltje, 'ie.'
'Nee, het is aa,' zei Tine, 'aaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaaa.'
'Ie,' zei Vogeltje.
'Zeg dan eens ee, eeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeeee.'
'Ie,' zei Vogeltje. (p. 28)

Tine probeert Vogeltje de klinkers te laten zeggen: aa, ee, oo, uu. Maar Vogeltje kan alleen ie zeggen. Joke van Leeuwen tekent op bladzijde 28 vier keer het hoofd van Tine die de klinkers zegt. Elke keer is de mond van Tine anders. Kies een klinker uit en teken een zelfportret waarbij je aan je mond kunt zien welke

klinker je zegt. Schrijf onderaan je tekening de titel.

Toneelspelen met ie-zinnen

'Ik heb met haar geoefend,' zei Tine. 'Ze kan de aa en de oo niet. Ze kan haar eigen naam niet zeggen. En dat mag niet, Warre, want als je je eigen naam niet kunt zeggen, kun je niet zeggen wie je bent. Ze zei Viegeltje in plaats van Vogeltje. Ze moet maar Viegeltje heten.' (p. 29)

Omdat ze de o niet kan zeggen, heet Vogeltje voortaan Viegeltje. Hoe zou jij heten als je alleen de ie kon zeggen? Zeg hardop je voor- en achternaam met een ie: Jies vien Hiest, Liekie vien Dien. Speel met elkaar het receptiespel: je loopt op een feest, steeds ontmoet je nieuwe gasten die je een hand geeft en tegen wie je zegt hoe je heet. Voer met elkaar korte gesprekjes in de ie-taal. Iek bien Jiekie vien Lieuwen! Iengieniem! Hie giet 't miet ie?

Ie-zinnen schrijven en erbij tekenen

Ze was almaar bezig met Viegeltje. Ze oefende haar in spreken. Ze begon met zinnestukjes waarbij het niet zo opviel dat Viegeltje een spraakgebrek had. Bijvoorbeeld:

Hier stierf de mier.

Drie vrienden zien een lieve brief. (p. 32)

Viegeltje kan alleen woorden met een ie zeggen. Bedenk met elkaar een lange lijst van ie-woorden: bier, kiezen, fiets, die, griep, vies, liep, ietsiepietsie en nog vijftig andere ie-woorden. Gebruik je ie-woorden om er een ie-zin van te maken die Viegeltje kan zeggen. 'Verlies je kiezen niet!' 'Ien liep en Pien viel.' Kies je beste ie-zin uit en maak er een tekening bij.

Op een zelfde manier kun je ook a-zinnen maken, en o-zinnen, eu- en ui-zinnen. Met de tekeningen die daarbij horen.

Een collage met beelden maken

Ze had op de televisie van heel dichtbij gezien dat ze een losse vinger aannaaiden. Doordat het van zo dichtbij was gefilmd, kon ze niet goed zien waar de vinger aan vast werd genaaid. Waarschijnlijk ergens waar die niet opviel. Dus waarschijnlijk niet op iemand z'n voorhoofd of aan iemand z'n voeten. (p. 54)

Dit is een gedachte van Loetje in het boek. Joke van Leeuwen tekent er een hoofd bij waar twee vingers aan vast zitten. En een voet met drie tenen en twee vingers. Maak ook zo iets. Knip uit een tijdschrift bijvoorbeeld het hoofd van een filmster. Plak op haar neus een uitgeknipte vinger of de voet van een voetballer. Uit haar oor komt een kinderhandje of een elleboog. Plak op zo'n manier een stel vreemde portretten en maak er een tentoonstelling van.

Een vliegje tekenen

Tine plukte weer iets met een natte vinger van haar schoteltje. Ze at het op. Warre zag het. Het was een heel klein soort vliegje. Ze lustte dat. (p. 58)

Teken een piepklein vliegje, zo klein als je kunt. Maar je moet wel goed de pootjes en de vleugeltjes kunnen zien. Geef het vliegje een naam en schrijf die er in kleine, maar leesbare letters bij.

Een bladwijzer maken

Het hoeft niet, want ik ben bij iemand anders. Ik bel wel als ik terugkom. Loetje (p. 69)

Dit is het briefje dat Loetje schrijft voor de oppas. Ze legt het thuis ergens neer en loopt dan met Viegeltje weg. Maak het briefje van Loetje na. Ga op zoek naar een geschikt stukje papier, bijvoorbeeld de achterkant van een envelop of iets anders. Schrijf er de tekst van Loetje op. Verfrommel het briefje en strijk het

weer glad; dan ziet het er oud uit. Nu heb je een bladwijzer om in het boek te stoppen tussen de bladzijden waar je met lezen gebleven bent.

Een sloom slaapliedje voordragen

De slome slak slaapt in de slappe sla. De slome slak slaapt in de slappe sla. De slome slak slaapt in de slappe sla. De slome slak slaapt in de slappe sla. De slome slak slaapt in de slappe sla. De slome. Slak. Slaaaaapt. Idde. Slappe. Slaaaaa.

De. Slowe. Slaw. Slawidde. Slawwe. Slaaaaaaaa.

De. Sllidesll...Aaaluh...asssass...

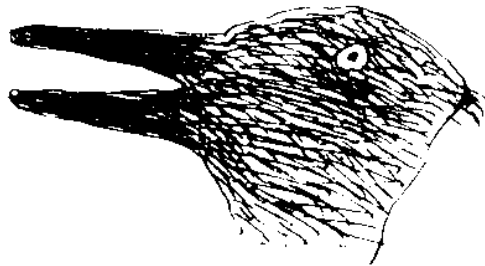
Ssssss...

..... (p.76)

Warre kan alleen maar in slaap komen als hij de zin over de slome slak steeds maar herhaalt. Lees hardop hoe Warre dat doet. Laat je stem slaperig en sloom klinken. Bij iedere punt ben je even stil. Bij twee of drie punten ben je nog stiller. In het begin zijn de woorden nog verstaanbaar; later plak je de woorden aan elkaar vast en wordt je gemompel langzaam steeds onduidelijker en stiller. Tot je eindigt met vijf puntjes.....

Een plaatje bekijken en een gedicht voordragen

Je kunt hetzelfde zien en toch iets heel verschillends. (p. 82)

Wat zie je hier? De dichter Mustafa Stitou schreef bij net zo'n tekening het volgende gedicht:

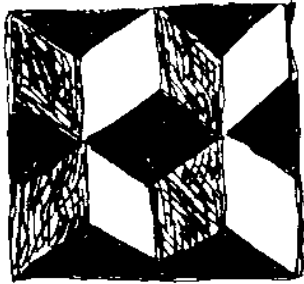
Koppig

- En, wat zien we?
- Een konijn natuurlijk!
- Een konijn. En?
- En? Ik zie een konijn.
- En tegelijkertijd een....?
- Konijn zeg ik toch!
- Eend.
- Eend?
- Oren snavel zie je wel?
- Ik zie alleen een konijn.
- En een eend.
- Een konijn!
- Eend!
- Konijn!
- Konijn konijn konijn!

Dit gedicht is een gesprek tussen twee mensen. Draag de tekst met zijn tweeën voor.

Een plaatje bekijken en een dialoog schrijven

Je kunt hetzelfde zien en toch iets heel verschillends. (p. 82)

Is het zwarte vierkantje in het midden de onderkant van de bovenste kubus? Of is het de bovenkant van de onderste kubus? Schrijf een gesprek waarin twee mensen daar ruzie over krijgen.

Een plaatje bekijken en een gedicht schrijven

Je kunt hetzelfde zien en toch iets heel verschillends. (p. 82)

En wat is dit? Als je er zo naar kijkt, is het... Maar als je er zo naar kijkt, is het... Schrijf er een gedicht over!

Een versje uit het hoofd leren

Beps, de Beps van Bob en Babs
had wat sleums en had wat slaps,
en haar prachtjas had wat krops.
Oei, daar knapten alle knopen,
jas woei open bij het lopen.
Beps, de Beps van Bob en Babs
heeft gesnikt en niet gesnopen.
(p. 96)

Tine heeft dit liedje van haar moeder geleerd. Ze zingt het als ze met zijn allen in een kuil in het Takkenbos zitten en verder niets te doen hebben. Leer het versje uit je hoofd. Als je dan later ooit met zijn allen in een kuil in het Takkenbos zit en er verder niets te doen is, kun je het versje opzeggen. Of zingen als je er een melodie bij bedenkt. Hoe zou Tine het hebben gezongen?

Een collage maken van zinnen

Voor de ingang lag een enorme mat.

Welkom stond erop.

'We zijn welkom,' zei Tine, 'dat doet me goed.' (p. 106)

Is alles wat je leest op matten en in kranten waar? Knip uit kranten, tijdschriften en reclamefolders zinnen uit die niet altijd waar zijn. Of zinnen die half waar zijn, of sterk overdreven. Plak de zinnen op een stevig stuk papier en maak zo een collage van zinnen. Lees je collage voor met een stem die erbij past.

Dingen verzinnen die niet kunnen

Want als het echt helemaal donker is kun je wel van alles willen zien, maar je ziet het niet.

Bijvoorbeeld een levende dode of een vierkante cirkel of een droge oceaan. (p. 126/127)

Bor kan in het donker dingen zien die niet kunnen. Bedenk nog meer dingen die niet kunnen. Maak eerst een lijst op van zelfstandige naamwoorden: een huis, een auto, een computer enzovoort. Bedenk dan bij elk zelfstandig naamwoord een bijvoeglijk naamwoord wat een onmogelijke combinatie oplevert: een vliegend huis, een stekelige auto, een middeleeuwse computer enzovoort. Kies dan een grappige combinatie uit, verzin er een verhaal bij en vertel elkaar dat verhaal: er was eens een vliegend huis dat...

Beeldjes van klei maken

'Wat heb je daar nou?' zei Tine.

'Iets dat iemand speciaal voor mij gemaakt heeft,' zei de redder. 'Het heet Gedachten.'

'O,' zei Tine. Ze probeerde het beeld te begrijpen. Maar haar gedachten zagen er heel anders uit. (p. 133)

Een jongen heeft voor de redder een beeld van klei gemaakt van zijn gedachten. Een tekening van dat beeld (er zitten een paar barsten in maar er is verder niets aan gebroken) zie je op bladzijde 133.

Neem een homp klei en maak het beeld zo goed mogelijk na. Maak daarna van een andere homp klei een beeld van de gedachten van Tine. En daarna een beeld van je eigen gedachten.

Woorden anders uitspreken

Hun schoenen maakten op het asfalt een geluid dat ze nog niet eerder hadden gemaakt. Als er een woord voor bestond, zou het zo'n beetje klinken als het woord slurf, maar dan uitgesproken terwijl je inademde. (p. 146)

Zeg het woord slurf op een gewone manier. Dan betekent het: slurf. Zeg het woord slurf terwijl je inademt. Dan betekent het iets anders. Zeg een ander woord op een gewone manier, zeg bijvoorbeeld hardop: school. Zeg daarna dat woord terwijl je inademt. Verzin wat het woord school dan zou kunnen betekenen. Doe dat zo met drie woorden en vertel elkaar wat je bedacht hebt. Met een groepje kun je zo een ingeademd woordenboek maken.

Een bladzijde uit een plakboek samenstellen

Tine heeft in de loop van het hele verhaal allerlei dingen verzameld. Een veer van Viegeltje. De kassabon van de rode schoentjes van Viegeltje. Een lapje van de blauwe stof van het fladderjasje. De wikkel van de pot met pindakaas. Het servetje dat bij het troostgebakje hoorde. Het treinkaartje naar de hoofdstad. Een blad van de boom uit het park. Een ingezonden mededeling, gevonden in het Takkenbos. En nog veel meer.

Ga op zoek en vind allerlei dingen die Tine heeft bewaard. Plak ze op een groot papier en schrijf erbij wat het is. Maak er iets moois van! Zo krijg je een bladzijde uit het plakboek van Tine. Op eenzelfde manier kun je ook een bladzijde maken uit het plakboek van Loetje, of van de redder of van Bor.

> Links

- Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl

Lieke van Duin en Jos van Hest

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Het boek van Bod Pa

Anton Quintana

Anton Quintana
Het boek van Bod Pa
(1995)

Isbn: 90 214 7875 7

Boek

'Kan iets niet bestaan alleen omdat wij het bedacht hebben?'

'Op die manier kan alles wel bestaan.'

'Als je dat maar weet.'

Een stukje uit een gesprek tussen een sjamaan en zijn leerling, in een niet nader aangeduide toendra en tijd. (Op de achterkant van *Het boek van Bod Pa* wordt aangegeven dat het verhaal zich afspeelt ergens in Centraal-Azië ten tijde van Marco Polo.) Het bovenstaand fragment is kenmerkend voor deze schitterende, weerbarstige roman, waarvoor je ook als volwassen lezer de tijd moet nemen.

Voortdurend geeft auteur Anton Quintana via zijn hoofdpersoon, de blinde dwerg/sjamaan/dichter/zwaardvechter Bod Pa, denkstootjes die de lezer op het verkeerde been zetten en uitdagen om niet alleen met verstand te lezen, maar ook met intuïtie. Zonder modieus jargon verbindt hij aarde en hemel, natuur en bovennatuur tot een bedwelmende wirwar van tegenspraken. Hoogdravend wordt hij echter nooit: de levensbeschouwing van Bod Pa is doorspekt met humor, even platvloers als diepzinnig en zo aards als een paardenvijg.

Bod Pa is een ongrijpbaar personage: een sjamaan zonder de tekenen van waardigheid die in zijn tijd gebruikelijk waren: kettingen met muizenschedeltjes, bosjes gras, vogelklauwtjes en -veren. Wel wordt hij steevast vergezeld door een raaf en een wolf. Hij is een mismaakte blinde kobold met iets duivels, een vaak dronken 'aardappelkabouter'. Bod Pa heeft iets van een *tricksterfiguur*, een bemiddelaar tussen goden en mensen met bovennatuurlijke gaven, een genezer en charlatan.

De sjamaan is ontboden door de vader van Perregrin, een veertienjarige herdersjongen wiens gebroken been maar niet wil genezen. Aanvankelijk wil Perregrin niets te maken hebben met Bod Pa, maar geleidelijk wint de sjamaan zijn vertrouwen. Hij wordt Perregrins goeroe, al geeft de jongen zich nooit geheel gewonnen. Perregrin wordt door Bod Pa hardnekkig Pelgrim genoemd: vreemdeling in eigen land, zoeker in eigen ziel.

Illustratief voor de werkwijze van Bod Pa is het begin van het boek: Perregrin moet met zijn zwakke been een dertig meter hoge populier met gladde stam in klimmen – *'het leven is niets waard zonder een beetje risico'* – om een jonge kauw uit zijn nest te halen. Bod Pa breekt beide pootjes van het beestje. Dan moet Perregrin het in het nest terugleggen. Door de kruiden die het jong van zijn vogelouders te eten krijgt, zal het genezen. Op het moment dat het kauwtje uitvliegt, moet Perregrin het neerschieten, want *'wie die vogel eet, eet ook alle kruiden die zijn poten genezen hebben.'* Aan het eind van het boek zal blijken hoe *tricky* Bod Pa met deze raad is geweest.

Meester en leerling gaan op pelgrimstocht zonder te weten waarheen. Dat levert wijsheden op als *'De zin van het leven willen begrijpen, dat is de wind in een doosje willen doen.'*

'Zo weet ik er nog wel een paar,' antwoordt Perregrin die soms geïrriteerd raakt – en met hem de lezer – door alle diepzinnig gegoochel met woorden, waarmee Bod Pa zichzelf steeds relateert.

Via de gesprekken verneemt de lezer ook iets over het mysterieuze verleden van Bod Pa: hij en Perregrins vader waren strijdmakkers in het verre land Nod,

richting Mesopotamië, het *land achter Gods rug*, waar de kinderen van Kaïn wonen: verdoemden waar God niet naar omkijkt en die alleen nog voor hun wrok leven. Bod Pa blijkt dus de bijbel te kennen: een mooi verhalenboek volgens hem, dat over een halve eeuw ook wel *hier* in Centraal-Azië zal doordringen. Het was bedoeld als ideeënboek, aldus Bod Pa, 'maar bij gebrek aan ideeën hebben ze er maar een wetboek van gemaakt.' Zo mixt Quintana flarden uit het christendom met sjamanisme en natuurgodsdienst.

Het boek van Bod Pa had ook *De leringen van Bod Pa* kunnen heten. De belangrijkste lering is dat waarheid en leugen, heiligheid en sluwheid, lelijkheid en schoonheid tegenpolen zijn die elkaar doordringen en niet zonder elkaar kunnen bestaan. De grootste wijsheid is de kennis der dwaasheden, zegt Bod Pa ergens. En hem, de lelijke, blijft alleen de schoonheid over om in te geloven.

Het boek van Bod Pa is geschreven in deels poëtische, deels dagelijkse spreektaal. Ondanks die eenvoudige taal laat het boek zich niet gemakkelijk in zijn volle betekenis veroveren: het is compact maar soms ook treiterig wijdlopig.

Quintana schrijft echter ook sterk zintuiglijk: zoals Perregrin in het begin tijdens een hallucinatie een liedje niet alleen kan horen, maar ook proeven en ruiken, zo kan de lezer de overweldigende Aziatische natuur in *Het boek van Bod Pa* zien, horen, voelen en opsnuiven. Quintana prikkelt niet alleen het denken, maar streelt ook de zinnen.

Het boek won behalve de Woutertje Pieterse Prijs ook de Gouden Uil.

Leeftijd en (voor-)lezen

Het boek van Bod Pa is geschikt voor jongeren vanaf 14 jaar, met name op havo en vwo. Ook volwassenen zullen het boeiend vinden. Het is echter een boek dat 'veroverd' moet worden; je moet er een ervaren en gemotiveerde lezer voor zijn. Dat maakt dat *Het boek van Bod Pa* meer geschikt is voor individuele lezers dan als voorleesboek voor een klas. Wel is het een boeiende kluif voor een leesgroep van jongeren of volwassenen.

Geschikt om voor te lezen zijn de eerste twee hoofdstukken (*Een ruiter uit het noorden* en *Raaf op mijn schouder wolf aan mijn knie*, gevolgd door de eerste twee alinea's van het derde hoofdstuk *Je mag best een beetje blij zijn. We leven nog* (p. 9 t/m 19). Het is een spannend fragment dat op zichzelf kan staan en dat een goed beeld geeft van stijl en inhoud van het boek.

Voor wie verder wil lezen

Anton Quintana gaat in al zijn werk de diepte in met ruige verhalen over *survivors*, verschoppelingen die in de eenzaamheid van de natuur zichzelf trachten te vinden:

- Anton Quintana: *Padjelanta*, Querido 1973, 12+. De Zweedse Bo, achttien jaar, heeft genoeg van het moderne stadsleven en trekt met een rugzak naar Lapland, waar de wereld nog woest en leeg is. Hij wil net als de Lappen zien te overleven in de barre toendra's. Met muggen, wolven en beren wordt het een zware, louterende ervaring.
- Anton Quintana: *De bavienenkoning*, Querido 1982, Gouden Griffel, 12+. De jongen Morengároe is half Masaï en half Kikuju, maar wordt door geen van beide stammen geaccepteerd. Als hij een Kikuju doodt, wordt hij verbannen naar het oerwoud. Daar stuit hij op een troep bavianen. Als hij hun koning in een tweegevecht doodt, wordt hij volgens bavienenlogica de nieuwe koning. Dit lukt maar ten dele, want hij blijft denken als een mens.
- Anton Quintana: *De vuurman*, Querido 1987, 12+. Speelt in 1743 in Limburg, ten tijde van de bokkenrijders. Boerenknecht Michiel ontmoet in een café de landloper/troubadour Dujardin, die een van de voormannen

van de bokkenrijders blijkt te zijn. Als Michiel zijn werk kwijtraakt, moet hij de kolenmijn in waar hij het gevaarlijkste werk moet doen: als vuurman in nieuw uitgehakte gangen het dodelijke grauwgas laten ontploffen. Hij kiest voor het bokkenrijdersbestaan.

- Anton Quintana: *De hemelruiter*, Querido 2000, 14+. Vervolg op *Het Boek van Bod Pa*. Hoewel de oorlogvoerende herders gevaarlijke leeuwonden hebben, weet de blinde sjamaan Bod Pa ongehinderd hun kamp binnen te dringen en hun vriendschap te winnen. De herders kijken al tijden uit naar hun verlosser: de hondman die hen moet redden. Misschien is Bod Pa die hondman wel! Een boeiende roman, waarin Quintana weer op zoek is naar de oeroudste vorm van woestheid en oorspronkelijkheid, naar het verschil tussen barbaarsheid en primitiviteit, en waarin sjamanistische mythen knap verweven zijn met de alledaagse trivialiteit.

Gerelateerd werk:

- Arnulf Zitelmann: *Tot de 13-de maan*, La Rivière & Voorhoeve 1991, 12+. Jeugdroman over sjamanisme en magie in de laatste ijstijd, 35.000 jaar geleden, toen de moderne mens de Neanderthaler ging vervangen. Hoofdpersoon is de 14-jarige Qila, een meisje dat uit de groep verbannen wordt maar rotsvast gelooft in haar roeping als sjamaan. Omdat de mensen in het Europa van de laatste ijstijd onder vergelijkbare omstandigheden leefden als de Inuit in de prehistorie, baseerde de auteur zich op antropologische studies over de Inuit en Siberisch sjamanisme. Qila maakt een zware overlevingstocht van Zuid-Duitsland naar Zuid-Frankrijk waar ze dertien manen over doet. Hierdoor gehard en gelouterd wordt ze een evenwichtige persoonlijkheid die haar visioenen kan duiden in het licht van haar roeping als sjamaan.
- Eric-Emmanuel Schmitt: *Milarepa*, Atlas 2005, voor jongeren en volwassenen. De achtendertigjarige Simon uit het hedendaagse Parijs is in zijn dromen een incarnatie van Swastika, de hebzuchtige oom van de Tibetaanse dichter/kluizenaar/lama Milarepa uit de elfde eeuw. Simon moet het verhaal van Swastika en Milarepa vertellen om zich te bevrijden van zijn karma. Eerst is hij in zijn dromen Swastika, later ook Milarepa. Net als in *Het boek van Bod Pa* gaat het om het antwoord op de vraag: Wie ben ik?. Goed en kwaad zijn innig verbonden en Milarepa gaat in de leer bij een lama die net zo'n onpeilbaar grillige leermeester is als Bod Pa.
- Robert M. Pirsig: *Zen en de kunst van het motoronderhoud*, 1974, Prometheus, 35-ste druk 2007, voor jongeren en volwassenen. Reisverhaal van een vader en zijn elfjarige zoon over een tocht van een maand per motorfiets door de VS. Via gedachten over het onderhoud van de motor mondt dit boek uit in een filosofie over de zin van het leven, over waarden en religie. Het werd in de jaren '70 en '80 van de vorige eeuw een cultboek.

Groepsgesprek over het boek

Het boek van Bod Pa is vanwege z'n weerbarstige inhoud niet geschikt voor klassikale bespreking. Wel is het een aanrader voor een leesgroep van jongeren of volwassenen. Daarin kan een groepsgesprek juist zinvol en verhelderend zijn. Laat de deelnemers van de groep eerst spontaan reageren op het boek. Stimuleer hen met vragen als:

- Wat vind je goed aan het boek? Of mooi? Of wonderlijk?
- Wat vind je niet goed? Of niet mooi?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of onduidelijk? Of irritant?
- Waar gaat het boek (vooral) over? Wat vind je van dat onderwerp?
- Wie is de hoofdpersoon? Of zijn er meer hoofdpersonen?
- Zie je *patronen* of *stramielen* die steeds terugkomen?

Als antwoorden op deze laatste vraag kunnen genoemd worden:

Aspecten rond inhoud:

- De blinde sjamaan Bod Pa is een vreemd, irritant personage: een mismakke dwerg, vaak dronken, een *aardappelkabouter* volgens Perregrin (p. 19).
- Talloze oosters-filosofische uitspraken en aforismen: *Wat kan de zin van strijden / anders zijn dan dat men ermee bereikt / nog méér te kunnen strijden?* (p. 119)
- Het boek gaat eigenlijk over de leringen van Bod Pa: *Zelfs de hardste steen, / de hardste steen, ja, zelfs de / hardste steen verweert.* (p. 131).
- Het is een initiatieroman, maar seksualiteit speelt daarin geen rol.

Aspecten rond opbouw:

- Breed opgezette roman.
- Drieënveertig relatief korte hoofdstukken (vijf à zes pagina's) met titel en een ondertitel die meestal uit drie korte regeltjes bestaat.
- Het slot grijpt terug op het begin: het boek eindigt als Perregrin in de populier met de gladde stam klimt om te kijken in het kauwennest waar hij op p. 54 het jong uit gehaald had waarvan Bod Pa de pootjes brak.

Aspecten rond schrijf- en vertelstijl:

- Veel dialogen met filosofische uitspraken, diepzinnigheden, doordenkertjes, wijsheden: zie het begin van de recensie.
- Veel spreektaal, vooral in de dialogen: *'Ik noem maar een zijstraat.'* (p. 46), *'Hou je erbuiten. Ik weet heus wel wat ik doe!'* (p.118)
- Barokke, beeldende taal: *Als het waar was dat alle raven echte individuen waren, dan was deze halftamme raaf niet minder dan een persoonlijkheid. Hij leefde niet zomaar wat, nee, hij leefde zich uit, met een onbedaarlijk plezier in zijn grootste prestatie: vliegen. Het was boeiend om zijn verbluffende spel met de wind te volgen, hoe hij uren kon zweven, duiken, draaien en wentelen, altijd op zoek naar stijwinden die hem omhoog zouden dragen of naar luchtzakken waarin hij schreeuwend omlaag kon tuimelen. Met kleine of helemaal geen vleugelbewegingen haalde hij duizelingwekkende snelheden, waarbij je zou zweren dat hij zich omhoog liet vallen.* (p. 67-68)
- Uitzinnige beeldende natuurbeschrijvingen die je bijna fysiek kunt voelen en die vaak een metafoor zijn voor psychische verandering: *Het gesjirp van de krekels werd luider en luider en brak ineens af. In een oorverdovende stilte spatte de zon uit elkaar. Door de enorme klap leek alles te verschuiven. Niet dat je zou kunnen aanwijzen wát er verschoven was, maar de aarde had een formidabele opduvel gekregen en trilde nog na. / Zo moest het toegaan in je hoofd als je een zonnesteek kreeg. Alleen was dit geen zonnesteek. Perregrin voelde zich een beetje door elkaar geschud, dat was alles. En daardoor was er iets in hem veranderd, maar wát precies zou hij niet kunnen zeggen.* (p. 42-43).
- Veel paradoxen: *Niets was ooit wat het leek bij Bod Pa* (p. 27), *'Weet je nog wel: een gift is ook altijd een gif.'* (p. 260)
- Veel volksliedjes: *Ik klop met mijn staf / op uwe deur, moeder aarde. / Laat mij toch binnen.* (p. 205)
- Raadsels: *Kijk toch die bomen daar! / Staan die of hangen ze aan de aarde? / Of zie ik alles nu ondersteboven?* (p. 255)
- Tegenstellingen: bijvoorbeeld breedvoerige beschrijvingen van landschappen, maar ook soms ultrakorte, suggestieve weergave van een gebeurtenis, zoals het gevecht van Bod Pa met de geharnaste ruiter op p. 18 en 19, waarvan we slechts het resultaat lezen: *Aan de voet van een heuvel lag een man dood te gaan. En de man die dat op zijn geweten had,*

zat van een afstandje naar hem te kijken. Nee, niet te kijken. Zijn blik was leeg, zijn ogen waren net kiezelstenen. (p. 19)

Tenslotte:

- Vind je dat vrienden of vriendinnen dit boek ook moeten lezen? Of zou je het eerder sommige volwassenen aanraden?

Spelregels en tips:

- Heb als begeleider van de leesgroep een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De deelnemers moeten het boek goed kennen. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke begeleider ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de deelnemers merken dat hun antwoord belangrijk is.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar lees je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek zo lang duren als de deelnemers geboeid blijven. Dit boek van Quintana geeft veel stof tot praten.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als de groep regelmatig bij elkaar komt. Dan raken de deelnemers eraan gewend en vinden ze het steeds leuker om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens en De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinderen jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over Bod Pa

Deze sjamaan zou geen fakir zijn, geen regenmaker, geen wonderdokter. Hij raakte niet om de haverklap in trance en hij had een hekel aan geheimzinnigheid. Maar hij had ook een donkere kant; hij was erg aan stemmingen onderhevig. En bovendien ging hij gebukt onder een heleboel menselijke zwakheden. Evengoed was hij een sjamaan. (p. 32)

Als Bod Pa iets beweerde, klonk het vaak alsof hij zijn eigen woorden in twijfel trok. Vreemd was dat, voor een sjamaan. Doorgaans kreeg zo'n 'heilige man' bijna een toeval als er aan zijn woorden getwijfeld werd. (p. 137)

Bod Pa kon gewetenloos lijken, maar dat wás hij niet; hij hield er wel degelijk een geweten op na, alleen stoelde dat uitsluitend op zijn eigen denkbeelden over goed en kwaad. Wat nodig was, was in zijn ogen goed en wat onnodig was slecht; 'Dat is zonde om te doen,' placht hij te zeggen. Het was nog een geluk dat hij er zo over dacht, want er liep geen scheidingslijn tussen zijn denken en handelen. (p. 162)

Geef een omschrijving van Bod Pa in één woord, schrijf dat woord op en lees het aan elkaar voor. Waarom heb je voor dat woord gekozen?

Geef een omschrijving van Bod Pa in één zin, schrijf die zin op en lees hem aan elkaar voor. Kan de figuur Bod Pa in één zin samengebonden worden?

Wat is Bod Pa voor een type? Is hij dat of vind je dat? Bij welke fragmenten had je grote bewondering voor hem? Bij welke fragmenten irriteerde hij je? Wanneer geloofde je hem? Wanneer vond je hem ongeloofwaardig? Zoek ondersteunende

fragmenten op en lees ze elkaar voor.

Over Perregrin / Pelgrim

Perregrin had ruim een half jaar naar deze ontmoeting toegeleefd en kon het ook niet helpen dat zijn verwachtingen hoog gespannen waren geweest. Deze sjamaan kwam immers speciaal voor hem. Viel dat even tegen! Het was me de sjamaan wel! Reken maar dat de jongens in het kamp hem zouden uitlachen. Wat een rotstreek. Moest dit een medicijnman verbeelden? Dit mannetje was zelf een brekebeen. (p. 26)

Perregrin begon aan de afdaling zonder iets te denken, zonder iets te voelen. Eenmaal beneden zei hij hardop voor zichzelf uit: 'Wat had je dan gedacht? Je bent genezen door een oplichter. Het is maar dat je het weet.'

De zon steeg hoger boven de verre heuvels alsof dat vanzelf sprak. Hij staarde in het rode licht en knikte een paar maal. 'Natuurlijk, natuurlijk, wat had je dan gedacht?' Toen ebde het lege, ontluiserende gevoel in hem langzaam weg en hij wist dat het niet meer terug zou komen. 'Loop heen, Pelgrim,' zei hij tegen zichzelf en begon te lopen. (p. 291)

Twee fragmenten over de herdersjongen Perregrin (14), een aan het begin van het boek en een aan het eind. De jongen kan goed paardrijden, is een goed schutter, maar zijn scheenbeen is vijf keer gebroken en geneest maar niet. De sjamaan Bod Pa die hem zou genezen, valt bitter tegen. Hij noemt Perregrin pesterig Pelgrim (dat 'reiziger in een vreemd land' betekent), zegt de vreemdste dingen, geeft geen antwoord op vragen en is vaak verschrikkelijk irritant.

Bespreek met elkaar wie Perregrin/Pelgrim volgens jullie is. Wat gebeurt er met hem in de loop van het verhaal? Waarom zou hij die naam 'reiziger in een vreemd land' hebben? Wat is dat vreemd land? Waar zou hij naar op weg zijn?

Over filosofische gesprekken

'Mijn land is binnenland,' zei Bod Pa luid, 'en de rest van de wereld is buitenland.'

'Dát klopt,' zei Perregrins vader, en maakte zich vrolijk over de verbazing van zijn zoon. 'Er klopt altijd wel iets en daar moeten we het mee doen.'

Perregrin dacht bij zichzelf dat zijn eigen vader nog best een goed figuur zou slaan als goeroe. 'Er klopt altijd wel iets,' deed hij hem na. En schudde zijn hoofd. Zo iets zou Bod Pa ook kunnen zeggen. Was dat nou wijsgerigheid?

'En daar moeten we het mee doen,' herhaalde Bod Pa ineens met luide stem. 'Daar zeg je iets waar een mens wat aan heeft. Er klopt altijd wel iets en daar moeten we het mee doen. Voor de rest is alles chaos en warboel. Aan dat kleine beetje dat klopt, moeten we ons vasthouden. Dat is onze strohalm.'

'Wat een flauwekul,' zei Perregrin.

'Al weer iets dat klopt. Pelgrim is het er niet mee eens. Een Pelgrim die het er wél mee eens is, zou erg verwarrend zijn, maar een Pelgrim die onze wijsheden flauwekul noemt, dat klopt.' (p. 155)

Dit is een voorbeeld uit het boek van een (schijnbaar) filosofisch gesprek. Of vind je het eerder geneuzel? Praat er samen over. Vind je het net als Perregrin flauwekul? Worden er deuren die al lang openstaan nog eens open gezet?

Ben je het eens met het idee dat er in elke opvatting wel iets zit dat klopt? En dat er in elke opvatting iets (of veel?) zit dat niet klopt? Bestaat de waarheid voor de volle honderd procent? Is de onwaarheid voor de volle honderd procent onwaar?

Zoek in het boek andere filosofische fragmenten waarover je met elkaar het hoofd kunt breken. Bijvoorbeeld over de eenheid van tegendelen, zoals de gedachte dat god en duivel, goed en kwaad uit dezelfde oorsprong komen.

Over sjamanisme

'De geestenwereld...'

'Wat?'

'De wereld van de geesten...'

'Wat is daarmee?'

'Kun je daar echt contact me hebben?'

Bod Pa knikte ernstig. 'Zeker. Op voorwaarde dat je echt in geesten gelooft.'
'Geloof verzet bergen, dus waarom geen geesten,' zei Perregrins vader.
Bod Pa keerde zijn verminkte gezicht naar hem toe. 'Jij gelooft toch niet in geesten?'
Perregrins vader keek van de sjamaan naar zijn zoon en terug en haalde toen zijn schouders op. 'Misschien bestaan ze niet,' zei hij, 'maar zo duidelijk laten ze dat niet bewijzen.' (p. 138).

Zoek op internet op wat de kern is van het sjamanisme. Praat daar samen over. Tot hoever kun je in ideeën van het sjamanisme meegaan? Is Bod Pa een (echte) sjamaan? Zou je wel eens een sjamaan willen ontmoeten? Welke vraag/vragen zou je aan een sjamaan willen stellen?

Over schuld en schone handen

Alle schuld wordt al
op aarde gewroken, en
alle onschuld ook. (p.163)

Een liedje van Bod Pa over schuld en onschuld. Praat met elkaar over wat (je denkt dat) er staat. Is het alleen een woordgrapje of zit er een visie achter? Wat is schuld, wat is onschuld, waarom zouden die gewroken moeten worden? Perregrin vraagt zich af of het waar is dat alle onschuld gewroken wordt. Wat heeft wraak met schuld en onschuld te maken?

Lees op bladzijde 163/164 het antwoord van Bod Pa. Ben je het met hem eens? Heb je met schone handen ook schuld? Is het volgens jou ook 'beter met butsen in het harnas te staan dan van de strijd geen weet te hebben'?

Over paradoxen

De zon die ons verwarmt
is de zon die ons verbrandt.
De stroom die ons drenkt
is de stroom die ons verdrinkt.
De grond die ons voedt
is de grond die ons begraaft.
De wind die ons koelt
is de wind die ons verwaait. (p. 252)

Dit zijn wonderlijke, korte liedjes die Bod Pa zingt. Wat zingt hij eigenlijk? Zijn woorden lijken tegenstrijdig. Klopt het wat Bod Pa zingt? Praat er samen over. Zoek in het boek meer van dergelijke liedjes of paradoxale uitspraken en bespreek ze. Welke vind je heel goed, welke snap je maar half? Ga, via Wikipedia, op zoek naar andere paradoxen die je heel goed vindt en leg ze elkaar voor. Multatuli zei bijvoorbeeld: 'Neem één raad van mij aan: dat gij geen raad aanneemt.' En: 'Niets is zeker en zelfs dat niet.'

Over een initiatieroman

"De metaforische gestalte die Bod Pa op den duur in de roman aanneemt, heeft onmiskenbaar connecties met de rijke geschiedenis van de verhalende volkscultuur. Zijn grote vertelgave fabuleert het identiteitsgevecht van Pelgrim tot een literaire werkelijkheid, die geschraagd wordt door de orale tradities van het ons overgeleverde volksverhaal, maar waarbinnen de contouren van de moderne initiatieroman zijn af te lezen."

Uit: *Het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs 1996*

De jury van de Woutertje Pieterse Prijs vindt dat *Het boek van Bod Pa* (ook) gekenschetst kan worden als een roman over een initiatie. Een initiatie is een inwijding. Het is een leerproces dat tot een goed einde moet worden gebracht door een inwijdeling zodat hij of zij een ingewijde wordt: iemand die voortaan hoort bij een andere (oudere, hogere, wijzere) groep. Een initiatie gaat vaak gepaard met het uitvoeren van opdrachten en rituelen.

Praat met elkaar over de vraag of *Het boek van Bod Pa* (ook) een initiatieroman is. Waaruit blijkt dat? Zoek in het boek fragmenten die daarop wijzen. Wat is het

proces dat Perregrin doormaakt? Op wat voor manier verandert hij? Tot welke inzichten komt hij?

Is zo'n initiatieproces alleen weggelegd voor jongens als Perregrin in die tijd in die cultuur? Hoe maken jongeren van nu, zowel jongens als meisjes, hun initiatie mee? Of hebben ze dat niet meer nodig?

Kunnen in *Het boek van Bod Pa*, zoals de jury stelt, 'de contouren van de moderne initiatieroman' worden afgelezen? Ken je boeken waarin dat ook (beter) gebeurt?

Over de auteur

Quintana, Anton (Nederland 1937-), pseudoniem voor Anton Adolf Kuyten, kwam als eerste van een tweeling ter wereld. Zijn moeder was een Baskische, zijn vader een zeeman die vrouw en kinderen al gauw in de steek liet. Na de dood van hun moeder belandde de tweeling in het burgerweeshuis van Amsterdam. Vanwege een geboortetrauma, de ene helft van zijn gezicht was scheef, maar ook vanwege de rivaliteit tussen de twee broers was Anton buitengewoon lastig. Op zeventienjarige leeftijd vluchtte hij naar Spanje, waar hij wegens landloperij werd opgepakt en in de gevangenis begon te schrijven, op hetzelfde ogenblik dat zijn tweelingbroer in Nederland met dichten begon.

Uit: *Encyclopedie van de jeugdliteratuur*, De Fontein & Wolters Noordhoff, 2004.

Een soort gekte. Dat is wat Anton Quintana kenmerkt. Een kleine man met een scheef, ongeschoren gezicht en asgrijs haar. Snel en binnensmonds prevelt hij zijn zinnen als spreuken voor zich uit. 'Dat is het gevolg van tweelingenpraat.'

'Op mijn zeventiende liep ik weg uit het weeshuis. Vier jaar heb ik gezworven tot in de uithoeken van Europa. Van Gibraltar tot Kiruna, in het uiterste noorden van Zweden. Daar kon je toen niet verder. Elke nacht lag ik in de greppel tot ik aan het eind van het tweede jaar een man tegenkwam die me liet zien hoe je met stijl kunt zwerven. De man heette Angelo, maar ik noemde hem "Pantalla". Dat betekent in het Spaans "schemerlamp"- dat was de vorm van de schaduw die zijn gebochelde lichaam op straat liet vallen. Later ben ik erachter gekomen dat pantalla ook "schertsfiguur" betekent. Op hem is de figuur van Bod Pa mede geïnspireerd. Ik raakte hem kwijt, vergat hem, maar begon hem te belichamen. Mijn lichaam schreeuwde hem uit.'

Uit: *Mysteries zijn glashelder*, een interview van Onno Blom met Anton Quintana, Trouw 22 maart 1996.

Zoek via internet nog meer gegevens over de auteur. Praat er met elkaar over of de verhaalfiguren van Bod Pa en Perregrin veel te maken hebben met de schrijver. Wat zijn overeenkomsten, wat verschillen? Op wie lijkt Quintana volgens jou het meest, op Bod Pa of op Perregrin? Mag je een auteur vergelijken met een van zijn personages of is dat ongeoorloofd? Waarom wel/niet? Helpt het je een boek beter te plaatsen (en te waarderen?) als je ook wat van de schrijver weet?

Doen

Haiku schrijven

Op de velden snijdt
de wind als een scheermes
dat alles kortwiekt (p. 22)

Dit is een kort liedje dat Bod Pa zingt. Hij improviseer de tekst ter plekke. Een liedje van Bod Pa lijkt op een haiku. Dat is een rijmloos gedicht van drie regels over de natuur; de eerste regel telt vijf lettergrepen, de tweede regel zeven lettergrepen en de derde weer vijf.

Dit is een eerste regel van een ander liedje van Bod Pa: *Buiten huilen de*

Zie er een landschap bij en gebruik je fantasie. Schrijf er een tweede regel bij van zeven lettergrepen en een derde regel van vijf lettergrepen.

En dit is weer een andere eerste regel van Bod Pa: *Zwervende honden*

Maak het liedje af met een regel van zeven en een regel van vijf lettergrepen.

Nog een eerste regel van Bod Pa: *Het gras dat groeit langs*

Schrijf ook dat liedje volgens dezelfde spelregels.

Lees elkaar jullie liedjes voor. Vergelijk jullie liedjes met die van Bod Pa. (Je vindt ze op bladzijde 220, 159 en 132.)

Schrijf daarna zelf een geheel eigen haiku, inclusief de eerste regel.

Geef iemand die je goed kent een haiku van Quintana of van jezelf cadeau.

Meer drie-regel-liedjes schrijven

Niemand vertelt me
waarheen ik gaan moet en ik
word nergens verwacht. (p. 220)

Niet alle liedjes van Bod Pa gaan over de natuur. Er zijn er ook die over zijn gedachten gaan, over zijn ideeën, vragen, wensen, gevoelens. Hier is een aantal eerste regels van vijf lettergrepen. Maak er liedjes van volgens de structuur van de 5-7-5 lettergrepen.

- Geluk, geluk, dat
- Een reiziger die
- Zonder opscheppen
- In de keuken de
- Jij kunt beter gaan
- Wie komt vragen wat
- Goddank is het nu
- Paardje van stormwind!
- Nacht van volle maan!
- Nu sta ik hier en

Lees elkaar de liedjes voor. Vergelijk ze met de liedjes van Bod Pa. Die staan op bladzijde 12, 98, 100, 122, 203, 221, 231, 237 en 279.

Schrijf ook een liedje waarvan alle drie de regels van jou zijn.

Geef iemand die je goed kent een liedje van Quintana of van jezelf cadeau.

Landschap met wind schilderen

En altijd was er de wind. De wind van de velden, die plotseling aan je kwam hangen met de zwaarte van een dampige kamelevacht, zodat je nog slechts met de grootste moeite vooruit kon komen. Die deed alsof hij haasje-over wilde spelen en er ineens met je stem vandoor ging, zodat je onverstaaanbaar werd – en als je toch koppig bleef doorpraten, raakte je buiten adem en kon je op het laatst alleen nog maar fluisteren: 'Verstaaaiii je me?' De wind van de velden, die onverhoeds onder je jas dook en je dwong belachelijk grote passen te maken. Die kans zag door de lucht de vreemdste voorwerpen te vervoeren: afgerukte planten, takken, vogelnesten, ja, zelfs kadavers.

De wind van de velden, een rabauw, een vandaal, een brokkenmaker, die het ene moment hoog aan de hemel de wolken uit elkaar rafelde en het volgende moment het gras op de heuvels platstampte. (p. 158)

Schilder dit landschap. Zet de woorden van Quintana om in kleuren en beelden. Maak een (figuratief of abstract) schilderij waar de wind van af stormt.

Zoek in het boek ander landschapsbeschrijvingen die erom vragen geschilderd te worden. Maak samen een tentoonstelling. Hang bij de schilderijen fragmenten uit het boek.

Totemdier kiezen

'Ik heb m'n hart uitbesteed aan het uiltje. En weet je wat het gekke is?'

'Je houdt meteen je hart niet meer vast.'

'Ja. Precies.' (p. 261)

Bod Pa heeft zijn hart in de wolf gelegd, zegt hij, en hij raadt Perregrin aan zijn hart in de steenuil te leggen, omdat die behoedzame vogel bij hem past. De wolf en de steenuil zijn dus hun totemdieren. Toets bij Google 'totemdier' in en lees over dat onderwerp. Geloof je in de werking van totemdieren? Wat zou jouw totemdier kunnen zijn? Via Google kun je een lange lijst vinden van totemdieren en hun aspecten. Van aap (intelligentie, aanpassingsvermogen, flexibiliteit) tot zwaan (schoonheid), van gans (teamgeest, reizen) tot panter (spieren, kracht, moed). Welk totemdier past het best bij jou? Waarom kies je voor dit totemdier?

Maak een beschrijvende tekst of een kort lied over jouw totemdier. Teken, schilder, plak, knip, klei een beeld van je totemdier. Maak een gezamenlijke tentoonstelling.

Juryrapport schrijven

Schrijf een juryrapport over *Het Boek van Bod Pa*. Beoordeel thema's, opbouw en schrijfstijl van het boek. Onderbouw je betoog met argumenten en overtuig je lezer door je argumenten te bewijzen met citaten uit het boek. Vergelijk jouw juryrapport met dat van andere groepsleden.

Lees daarna op www.woutertjepieterseprijs.nl het juryrapport uit 1996, het jaar dat *Het boek van Bod Pa* bekroond is. Vergelijk jullie juryrapporten met dat van de jury van de Woutertje Pieterse Prijs.

Links

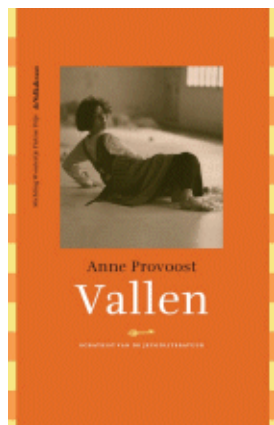
- Deze lestips en het juryrapport 1996: www.woutertjepieterseprijs.nl
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Anton_Quintana
- <http://www.crime.nl/index.html?auteurs/quintana.html~main>
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door RFA

Anne Provoost, *Vallen*
(1994)

Isbn: 9789045104485

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Vallen

Anne Provoost, 1994

> Boek

Verpletterend. Dat is de eerste indruk die *Vallen* nalaat, een jeugdroman die terecht op menige literatuurlijst Nederlands voor het eindexamen havo of vwo staat. Zonder een greintje moralisme of pamflettisme laat de schrijfster het verband zien tussen collaboratie in de Tweede Wereldoorlog en neo-nazistische denkbeelden en praktijken van nu.

De ik-figuur is de ongeveer vijftienjarige Lucas, een kwetsbare, onzekere en secundair reagerende jongen. Elke zomer logeert hij met zijn moeder in het huis van zijn grootvader bij het fictieve stadje Montourin, dat in België of Frankrijk zou kunnen liggen.

In het naburige klooster logeerde vroeger vaak een meisje van Lucas' leeftijd, Caitlin, met haar moeder Ruth. Na jaren van afwezigheid is ze deze zomer weer in het klooster. Ditmaal om te trainen voor het toelatingsexamen voor een dansschool, want ze wil danseres worden. Deze zomer is echter alles anders, want Lucas' grootvader is met kerst overleden en er komen nu in het stadje allerlei tegenstrijdige verhalen los over diens oorlogsverleden. Lucas weet nergens van. Zijn moeder heeft hem nooit iets verteld.

Meteen in het eerste hoofdstuk wordt duidelijk dat er iets ergs gebeurd is: Caitlin, die veel voor Lucas betekent, wordt na drie weken ziekenhuis per ambulance thuisgebracht. Ze mist haar linkervoet!

Dan gaat het verhaal een maand of twee terug. De geschokte lezer vliegt met de ogen over de pagina's op zoek naar dat ene: wat is er met Caitlin gebeurd? Anne Provoost houdt die spanning moeiteloos 260 pagina's lang vast. Maar ze laat Lucas – en met hem de lezer – eerst uitzoeken wat er met zijn grootvader aan de hand was. Zelfs nu verbergt zijn moeder nog van alles voor hem. En niemand geeft complete antwoorden. Caitlin weet meer, is stomverbaasd dat Lucas nergens van weet, maar ook zij houdt in haar antwoorden iets achter.

Intussen is er vanaf het begin nog iets aan de hand: er zijn veel Arabische seizoensarbeiders in de streek voor de fruitpluk. Onder hen zijn mensen die stelen. In het Arabische getto van Montourin wordt een depot vol gestolen goederen gevonden, met onder meer spullen uit het huis van Lucas' grootvader. Zijn moeder voelt zich onveilig en Lucas besluit impulsief een alarmpistool te kopen.

De ontmoeting met twee jongemannen in de wapenwinkel geeft de gebeurtenissen een nieuwe wending. De oudste, Benoît, heeft wél sluitende antwoorden op Lucas' vragen. Hij heeft Lucas' grootvader goed gekend: dat was nog eens een idealist die wat over had voor zijn land! En al die verhalen over hem zijn roddels: hij heeft tenslotte alleen maar de wet in acht genomen en dus joodse onderduikers aangegeven. Benoît en zijn groep volgen zijn ideeën: orde en veiligheid terugbrengen!

De twee mannen willen Lucas' vrienden zijn, zeggen ze, en vriendschap is net wat Lucas nu nodig heeft. Als hij het getto in gaat, op zoek naar zijn gestolen spullen, wordt hij door Arabieren in elkaar geslagen. Koren op de molen van het geraffineerde tweetal, in wier netten hij verstrikt raakt tot hij niet meer terug kán.

Caitlin is de tegenpool van Benoît. Ze rúikt hoe gevaarlijk hij is. Een nieuwe diefstal is de druppel die de emmer doet overlopen voor Lucas: hij doet mee aan

een extreemrechtse betoging. Onder de tegendemonstranten ziet hij Caitlin. Dan gebeuren er ongelukken. Eerst met een gebouw dat een asielzoekerscentrum moet worden. Daarna met Caitlin.

Het verhaal is zo rijk aan nuances, ontwikkelingen, verbanden, subplots en betekenisvolle metaforen dat geen samenvatting het recht kan doen. Anne Provoost is diep in de persoonlijkheidsstructuur, de denktrant en het jargon van de neo-nazi gedoken, zowel in die van de leidersfiguur als de volgeling. Haar Benoît is intelligenter, geraffineerder, doortrapter dan alle leiders van extreem rechts van nu bij elkaar. Provoost laat haarfijn zien hoe aantrekkelijk het voor jonge mensen als Lucas is om mee- en opgenomen te worden in een grote beweging.

De schrijfster wijst geen schuldigen aan, maakt buitenlanders niet tot onschuldige slachtoffers en bagatelliseert de problemen niet. Ze laat zien hoe ogenschijnlijk futiele dingen samen kunnen uitmonden in een gruwelijk drama. Als ze al een boodschap heeft, luidt die dat gebrek aan kennis van de geschiedenis tot herhaling van de geschiedenis kan leiden. Omdat Lucas niets weet over wat zijn grootvader heeft gedaan in de oorlog, en daarna als rechts-extremistisch publicist, wordt het zijn noodlot dezelfde kant op te gaan en trekt hij Caitlin mee in zijn val. De uitspraak *Word niet zoals je grootvader* van zijn moeder komt veel te laat. En het hartverscheurende is dat Provoost Lucas' lijden niet alleen laat zien als een noodlot, maar ook als een reeks daden waarvoor hij, zo jong als hij is, zelf verantwoordelijk is. Dat alles maakt *Vallen* (1994) tot een indrukwekkende roman, meeslepend en complex, die nog steeds actueel is.

> Leeftijd en (voor-)lezen

Vallen is een typische *cross-over* roman, dus een roman waarin het onderscheid tussen literatuur voor jongeren en volwassenen vervaagt. Afhankelijk van hun interesse in en gevoeligheid voor maatschappelijke en historische verbanden is het boek geschikt voor jongeren vanaf twaalf jaar.

Het boek leent zich meer om zelf te lezen dan om voor te lezen. Echter, het eerste hoofdstuk, drie pagina's, is ook heel geschikt om voor te lezen, vooral omdat het eindigt met een schokkende *cliffhanger* die de luisteraars beslist het boek in sleept.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een jeugdroman als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse jeugdboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001). De werkwijze is niet alleen te gebruiken op de basisschool, maar ook op het vmbo en in de onderbouw havo/vwo.

De '*Vertel eens*'-aanpak komt erop neer dat de klas ongeveer een lesuur over een boek praat naar aanleiding van vragen die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

Dit zijn algemene basisvragen. Voor *Vallen* is het woord *leuk* niet adequaat. Vraag 1 en 2 kunt u daarom beter zo stellen:

1. Wat vind je goed aan het boek?
2. Wat vind je niet goed aan het boek?

De antwoorden van de leerlingen op de vier vragen zet u in steekwoorden op het bord. De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramienen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten, drie wensen, en van getallen als 3, 7 en 12; fabels zijn korte verhalen over sprekende dieren, met vaak een spreekwoord als moraal; poëzie is gecondenseerde, beeldende taal die zich niet altijd makkelijk prijsgeeft, met vaak een clou aan het eind; en een jeugdroman is vaak een *queeste*, een zoektocht vol struikelblokken naar volwassenheid.

De patronen kunnen zitten in de dingen die de leerlingen leuk/goed, niet leuk/niet goed of moeilijk vinden.

In de bovenbouw van havo/vwo kan de bespreking waarschijnlijk meteen over de patronen of stramienen in het boek gaan, waarbij literaire vaktermen kunnen vallen als perspectief, geloofwaardigheid, schrijfstijl, opbouw en spanningsboog.

Voorbeelden van patronen of stramienen uit Vallen

De opbouw van de roman heeft de volgende structuur: één grote *flashback*, geschreven in de verleden tijd (p. 18-257), ingeklemd in twee korte fragmenten in het nu, geschreven in de tegenwoordige tijd (p. 5-17 en 258-264). De fragmenten in het nu laten zien dat er een ernstig ongeluk gebeurd is en de *flashback* geeft antwoorden op de vraag hoe dat ongeluk heeft kunnen gebeuren.

De schrijfster geeft die antwoorden geleidelijk en mondjesmaat prijs, waardoor de spanning van begin tot eind gehandhaafd blijft.

De sfeertekening heeft steeds een betekenisvolle dreiging: de zinderende hitte van de zomer, de insecten en het bomenrooien met grootvaders kettingzaag waar Lucas steeds mee bezig is.

Er staan veel *metaforen* in het boek, zoals de duif met gebroken pootjes, het dansen van Caitlin, de houtblokken, de afgeschoten hinde, de titel *Vallen* en zelfs de foto op de omslag.

Typerend voor Lucas' besluiteloosheid is dat hij vaak antwoordt met: *Ja. Nee.*

Lucas staat vaak op de schrijftafel in de kamer van zijn grootvader om uit het raam te kijken naar het klooster; zijn grootvader deed dit indertijd ook; dit kijken is beladen.

Er worden op verschillende manieren historische verbanden gelegd tussen vreemdelingenhaat vroeger en nu.

De schrijfster laat consequent zien, zonder moralistisch te worden, hoe maatschappelijke en persoonlijke ongelukken kunnen gebeuren.

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramienen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens aspecten of verbanden op die ze eerst niet zagen.

Algemene tips

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de leerlingen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over het verleden verzwijgen

's Avonds aan tafel stelde ik mijn moeder zonder omweg de vraag: 'Waarom mocht ik vroeger nooit met Caitlin spelen?' Ze was een potje yoghurt met kersen aan het eten en even leek het alsof ze de pit had doorgeslikt. Maar ze herstelde zich. Ze glimlachte en at smakelijk door, haar ellebogen breed op de tafel en rond haar bord schillen en klokhuizen als restanten van een vrolijk avondmaal.

'Caitlin?' vroeg ze met hoog opgetrokken wenkbrauwen. (p. 31)

De moeder van Lucas heeft hem nooit ook maar iets verteld over de politieke opvattingen van zijn grootvader in en na de oorlog. Waarom zou ze dat niet gedaan hebben? Is het begrijpelijk dat ze voor Lucas het oorlogsverleden van haar vader heeft verzwegen? Als ze er wel over verteld had, zou het drama dan niet zijn gebeurd, die eerste zomer na de dood van de grootvader? Vind je de moeder van Lucas medeschuldig aan dat drama? Praat er samen over.

Over het ontkennen van de holocaust

'Je verschuift het probleem, Caitlin. Ik heb het niet over de zes miljoen anderen. Ik heb het over mijn grootvader. Je hebt hem vals beschuldigd.'

'Bij god, Lucas!' riep ze. Ze kwam op me af, rukte de rol uit mijn handen en gooide de doek eraf. 'Daar gaat het juist om. Jouw grootvader en zijn krantje gaven de indruk dat hij door de terugkeer van die vijftien kinderen kon bewijzen dat Auschwitz niet bestaan heeft.'

'Hij heeft nooit gezegd dat Auschwitz niet bestaan heeft.'

'Hij minimaliseerde het. Dat is even erg als ontkennen.' (p. 136)

Een heftig gesprek tussen Lucas en Caitlin over de grootvader van Lucas die in de oorlog joodse kinderen liet oppakken en die na de oorlog krantjes drukte met fascistoïde opvattingen. In het boek komt Lucas (en met hem de lezer) er langzaam achter wat voor opvattingen de grootvader had en wat voor rol hij in en na de oorlog speelde. Lucas heeft dat nooit geweten en hij neemt zijn opa in bescherming.

Het boek van Anne Provoost verscheen meer dan tien jaar geleden maar blijft actueel. Nog altijd is het ontkennen van de holocaust een nieuws-item op de voorpagina. Praat met elkaar over dat onderwerp. Waarom zou het kwalijk of gevaarlijk zijn om te beweren dat de holocaust nooit heeft plaats gevonden? Is het verstandig om het ontkennen van de holocaust strafbaar te stellen? Heeft Caitlin gelijk als ze zegt dat Auschwitz minimaliseren even erg is als Auschwitz ontkennen?

Over recht praten wat krom is

'Wij zijn tegen geweld. Wie geweld gebruikt, besmet onze naam. Okee, okee, gisteren zijn we uit de bocht gegaan. Alex was dronken en een beetje zenuwachtig. Hij had niet zo moeten uitvallen. Hij heeft er geweldig veel spijt van en ik ook.' Hij liep naar Alex toe, die nu met gebogen hoofd tegen de warme golfplaten van de smidse stond. Benoît legde zijn smettelooze, blanke arm over zijn schouder.

'Maar in zekere zin begrijp ik hem ook,' zei hij. 'Hij is gefrustreerd. Hij is al maanden werkloos; al die bruinsmoelen hebben werk.' Alex richtte het hoofd op om te knikken.

'Ze moeten me niet uitdagen,' zei hij verongelijkt. 'Wie me uitdaagt zal bloed pissen.' Benoît gaf hem een paar bemoedigende klopjes op de rug en maakte zich vervolgens van hem los.

'Kijk Lucas,' zei hij, 'een mens moet voorbereid zijn. Voor het geval dat er iets gebeurt. Of ben jij een van die jongens die over zich heen laat lopen? Over zichzelf en over zijn huis en zijn land en zijn familie?' (p. 173)

Een staaltje redeneertrant om geweld te veroordelen maar intussen toch toe te passen. In het boek weet Lucas er niets op te zeggen. Wat had Lucas misschien kunnen antwoorden als hij niet zo overdonderd was geweest? Wat zou jij misschien hebben gezegd? Praat er samen over.

Ga in kranten en tijdschriften en op internet op zoek naar soortgelijke redeneringen. Knip ze uit en breng ze in voor een gesprek.

Over de titel

Wat vind je van *Vallen* als titel van het boek? Vind je het een aantrekkelijke titel? Een vreemde titel? Een titel die ter zake is? Een symbolische titel? Voor wat symbolisch? Wie of wat valt er in deze roman? Op welke bladzijden is er sprake van concreet of abstract vallen?

Stel dat het boek *Kettingzaag* had geheten, zou je dat een betere titel hebben gevonden? Waarom (niet)? Op welke bladzijden is er sprake van abstract of concreet kettingzagen?

Of weet je een nog betere titel?

Over de ontbrekende vader

De vader van de hoofdpersoon Lucas komt in het boek niet voor. Hij wordt zelfs niet genoemd. Heb je hem als lezer gemist? Zou Lucas zijn vader missen? Is voor Lucas de grootvader misschien zo belangrijk, juist omdat hij geen vader heeft? Zou zijn behoefte om zich aan te sluiten bij zijn 'vriend' Benoît te maken kunnen hebben met het feit dat hij geen vader heeft?

Over het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs I

De roman gaat over een vertegenwoordiger van die 'tussenleeftijd', over zo'n 'tussenpersoon', om zo te zeggen. Een jongen, die eigenlijk niet meer met zijn moeder mee wil, op vakantie, naar altijd maar weer dat huis van de grootvader op het platteland. Een jongen, die voor het eerst niet meer met haar in dezelfde logeerkamer wil. Een jongen, die in een winkel voorgeeft dat hij zeventien is. En die ook vast en zeker geen kind meer is; maar wat is hij wel?

Over zo'n 'tussenpersoon', in de 'tussentijd' die een vakantie is, gaat de roman dus. Over de onbepaaldheid van iemand die opgroeit, en als karakter nog zoekende is. Iemand ook, van wie niet direct vast te stellen is of hij misschien bezig is verliefd te worden. Hij heeft er zeker empoel voor. De roman *Vallen* gaat over onbeslistheid.

Dit is een fragment uit het juryrapport over *Vallen*. Ben je het met de jury eens dat het boek over onbeslistheid gaat? Of vind je dat een wonderlijke conclusie? Wat zie je zelf als belangrijkste thema van het boek? Kom met argumenten!

Over het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs II

Van begin af aan vertoont *Vallen* de trekken van een klassiek noodlot; traag, maar

onontkoombaar, gaat het op het huiveringwekkende slot aan.

Volgens de jury zijn de trekken van een klassiek noodlot: op een trage maar onontkoombare manier naar een huiveringwekkend slot toewerken. Ben je het daarmee eens? En gelden die kenmerken ook voor *Vallen*? Is dat slot nog wel huiveringwekkend als het in het eerste hoofdstuk al verklapt wordt? Hoe dwingend, hoe onontkoombaar rijgen de gebeurtenissen zich aaneen?

Over overeenkomsten en verschillen tussen *Vallen* en *Winterijs*

Een andere jeugdroman die de Woutertje Pieterse Prijs heeft gekregen is *Winterijs* van Peter van Gestel. Dat boek is ook verschenen in de Schatkistreeks. Klik hier voor meer informatie over dat boek.

Voor lezers van beide jeugdromans kan het boeiend zijn om ze met elkaar te vergelijken. In beide boeken is er sprake van het verzwijgen van wat er in de Tweede Wereldoorlog met de joden gebeurd is. En in beide boeken komt de hoofdpersoon langzaam maar zeker achter de waarheid.

Ook de structuur van de romans kent een opvallende overeenkomst: één grote flashback, geschreven in de verleden tijd, ingeklemd tussen twee korte fragmenten die zich een aantal maanden later afspelen en zijn geschreven in de tegenwoordige tijd.

Zelfs de weersomstandigheden spelen in beide boeken een vergelijkbare rol. In *Vallen* is dat een broeierig hete zomer, in *Winterijs* een extreem koude winter.

Zo zijn er nog meer overeenkomsten. En uiteraard ook veel verschillen. Voor liefhebbers een kluit om uit te zoeken en er met elkaar over te praten.

> Doen

Cliffhangers zoeken

Als bij een vergissing komt er een zwerm duiven aangewaaid die meters achter haar hobbelig neerstrijkt. Ze neemt onder elke arm een kruk en plaatst haar benen een beetje uit elkaar. Nu zie ik duidelijk dat haar linkervoet weg is. (p. 7)

Dit zijn de laatste zinnen van het eerste hoofdstuk. Met het gegeven van die ontbrekende linkervoet eindigt het hoofdstuk zo onverwacht en spannend dat je meteen door wil lezen. Zo'n eindzin van een hoofdstuk heet een *cliffhanger*. (Letterlijk een klifhanger: alsof iemand aan de rotsen boven een afgrond hangt. Dit is treffend verbeeld in *Kuifje in Tibet* van Hergé, op het laatste plaatje van pagina 39, waar kapitein Haddock aan een klif hangt en op het punt staat naar beneden te vallen:

Na een cliffhanger wil je onmiddellijk de bladzijde omslaan om te lezen hoe het

verder gaat. In feuilletons en in soaps wordt vaak gebruik gemaakt van de stijlfiguur cliffhanger.

Doorzoek het boek op cliffhangers. Eindigt elk hoofdstuk met een cliffhanger? Praat er met elkaar over en vertel elkaar over het effect van zo'n cliffhanger op jou als lezer.

Schrijf een kort verhaal (niet meer dan 400 woorden) dat eindigt met een cliffhanger.

De eerste pagina van een verhaal schrijven

Op de terugweg loop ik in mijn hoofd de hele tijd met Caitlin te praten. Ik probeerde me het allereerste begin te herinneren en ik besef dat ik daarvoor terug moet in de tijd, naar de voorbije winter. (p. 17)

De eerste 13 bladzijden van het boek gaan over de thuiskomst van Caitlin uit het ziekenhuis en over wat dat teweegbrengt aan emoties bij de hoofdpersoon Lucas. Voor de lezer is dat een spannende en dramatische wirwar van feitelijke gegevens en suggestieve beelden. Er is iets vreselijks gebeurd, maar wat precies? De hoofdpersoon heeft een grote drang om alles wat is voorgevallen op een rijtje te zetten, te ordenen en om zo met zichzelf in het reine te komen. Het volgende hoofdstuk start dan ook met een beginpunt van die geschiedenis: *Mijn grootvader stierf de week voor kerst*. Vanaf dat hoofdstuk wordt het verhaal min of meer chronologisch verteld. Maar ook binnen dat verhaal wordt soms teruggegrepen op iets wat nog eerder gebeurd is. Ook de grootvader heeft een geschiedenis...

Schrijf de eerste pagina (300 woorden) van een spannend verhaal. Begin, net als Anne Provoost, niet met het chronologisch begin van je verhaal, maar laat het vlak voor het einde beginnen. Analyseer hoe Provoost dat doet en laat je door haar uitdagen om ook zoiets uit te proberen.

Een portret schilderen

'Het is te warm voor lang haar,' zei ik vastbesloten en luisterde naar het knarsende geluid van de schaar. Toen ik me de tegelvloer voorstelde met daarop de gevallen slierten bruin haar, donkerder dan gewoonlijk omdat het nat was, voelde ik toch een opgewonden spijt. Het was een vreemde gewaarwording toen mijn nek langzaam bloot kwam. (p. 24)

Knip uit kranten en tijdschriften foto's van hoofden van jongens die je op een of andere manier associeert met Lucas. Gebruik je verzameling foto's om een portret van Lucas te schilderen. Het gaat niet zozeer om hoe hij er uitziet, maar om hoe hij is. Probeer zijn wezen te raken. Schrijf bij je portret een zin uit het boek die je treffend vindt voor Lucas.

Op een soortgelijke manier kun je een portret maken van Caitlin, Benoît of van een ander personage uit het boek.

Een fragment schrijven vanuit een andere ik-figuur

Kies uit het boek een kort fragment dat je aanspreekt. Dat fragment is, zoals het hele boek, geschreven vanuit de hoofdpersoon Lucas. Hij is de vertellende *ik-figuur*. Welk personage behalve Lucas komt in jouw fragment verder voor? De moeder? Caitlin? Benoît? Herschrijf jouw fragment vanuit dat personage. Wat verandert er als de moeder, Caitlin of Benoît in dat fragment de vertellende ik-figuur is? Zij of hij kijkt, denkt, voelt anders dan Lucas. Leef je in dat personage in en herschrijf je fragment. Lees elkaars fragmenten en bespreek ze. Kloppen ze voor je gevoel? Kom je voor verrassingen te staan?

Het juryrapport herschrijven

Zoek op de website www.woutertjepieterseprijs.nl het juryrapport van *Vallen* en sla het op op je eigen computer. Verander het juryrapport geheel volgens eigen

inzicht. Gooi weg waar je het niet mee eens bent. Voeg toe wat jij belangrijk vindt. Maak van het deskundigenjargon jouw eigen taal. Kortom, verander het rapport zó ingrijpend dat jij er 100% achter staat.

Vergelijk jouw juryrapport met dat van klasgenoten.

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.anneprovoost.be

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Toon Tellegen, *Bijna iedereen kon omvallen* (1993)

Isbn: 9789045104423

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Bijna iedereen kon omvallen

Toon Tellegen, 1993

> Boek

Een klein zwart doosje met een verjaardag erin. Brieven die via de wind verstuurd worden. Dieren die omhoog vallen. Gekneusde voelsprietten, snavels en stekels. Luisteren naar de smaak van honing. Je afvragen of 'tamelijk' hetzelfde is als 'een beetje'. Uit alle macht aan niets denken. Nadenken over nadenken. Ziehier het handelsmerk van Toon Tellegen. Geen enkele andere auteur schrijft zo surrealistisch voor kinderen. In geen enkel ander kinderboek wordt zo veel, zo puur en zo vergeefs nagedacht.

De dierenverhalen van Toon Tellegen zijn uniek: dromerig, vluchtig, beeldend, vol natuurbeschrijvingen en filosofisch gegoochel met taal en logica. Van elke diersoort is er één en alle dieren zijn ongeveer even groot. De olifant valt door het dak van het slakkenhuis in de slak zijn luie stoel, of hij vliegt door een gaatje in het spinnenweb. En de eekhoorn drinkt samen met de octopus een kopje brakke thee op de zeebodem.

Schokkende gebeurtenissen doen zich nauwelijks voor. Wat de dieren meemaken, is een reeks van wonderlijke voorvallen, vaak zonder clou, oorzaak of gevolg.

Er worden veel grappige gesprekjes gevoerd: pogingen tot contact die meestal niet erg lukken. Alleen de eekhoorn en de mier hebben, ondanks hun langs elkaar heen praten en denken, een hechte vriendschap. Er staan twaalf verhalen over de mier en de eekhoorn in het boek. Ze schrijven elkaar brieven, waarbij het niet zozeer om de inhoud gaat maar om de poging tot contact. In het verhaal waarin de mier de eekhoorn schrijft: *'Ik ben ziek'* is de uiterlijke communicatie gebrekkig, maar het onbewuste begrip ontroerend. Het is een prachtig verhaal, waarin de mier zo graag wil dat de eekhoorn zegt dat hij een dappere zieke is. De eekhoorn weet niet goed wat 'ziek' is, maar doet wat de mier wil: *'Je bent dapper'* zeggen, en andere vormen van aandacht geven. En dat blijkt zo'n effectief medicijn te zijn dat de mier tegen het eind van de middag al weer beter is.

Globaal weet de liefhebber van Tellegens dierenverhalen wel ongeveer wat je kunt verwachten, maar toch laat je je steeds weer verrassen. De reiger eet de kikker niet op, maar praat met hem, en wel over de kunst van het omvallen die hij zo graag zou beheersen. Als de tor in de woestijn dorst krijgt, probeert hij niet aan drinken te komen, maar gaat hij nadenken over de soorten dorst die er bestaan. En dat golven uit het struikgewas tevoorschijn gehaald kunnen worden, en glinsteringen *uit een klein kistje dat lang onder de grond had gelegen*, is typisch Tellegen.

De dieren hebben ook iets consequents in hun karakter. De olifant wil steeds omhoog klimmen, in een boom of in de lucht, valt steevast naar beneden en heeft dan een buil op zijn hoofd. De boktor is een soort dokter die stukke of depressieve dieren repareert. De mier wil op reis, maar heeft moeite met afscheid nemen van de eekhoorn. En de schildpad experimenteert met de woorden zorgelijkheid, onzekerheid en zich ongelukkig voelen. Er wordt nogal wat gevallen in deze verhalenbundel, omlaag én omhoog, maakt niet uit. Moedeloosheid, zwaarmoedigheid en andere vormen van somberheid worden met zorg gecultiveerd, maar zijn zelden dramatisch. Net alsof er een laagje luchtigheid overheen ligt, een knipoog, een glimlach.

lezen
STICHTING LEZEN

> Leeftijd en (voor-)lezen

Geschied voor kinderen vanaf tien jaar. Voorlezen vanaf 9 jaar, groep 6. Vooral wat filosofisch ingestelde kinderen zullen ervan genieten; bij anderen kan het filosoferen door deze verhalen gestimuleerd worden. De verhalen zijn kort, maar het is niet aan te raden er veel achter elkaar voor te lezen. Het zijn verhalen om per stuk te proeven en over te praten.

> Groepsgesprek

Een goede manier om een kinderboek als geheel klassikaal te bespreken is door Aidan Chambers ontwikkeld. Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook een specialist in leesbevordering en beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001). De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool, op het vmbo en in de onderbouw havo/vwo.

De 'Vertel eens'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van *vragen* die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de leerlingen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramienen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren leerlingen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als *patronen* voor kinderen van uw groep een te moeilijk begrip is, kunt u vragen naar *dingen die steeds terugkomen*. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: zo is er bij sprookjes vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij en een jeugdroman is vaak een queeste, een zoektocht vol struikelblokken naar volwassenheid. De patronen kunnen zitten in de dingen die de leerlingen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Voorbeelden uit *Bijna iedereen kon omvallen*: van elke diersoort is er maar één en alle dieren zijn ongeveer even groot; ze hebben geen eigen naam; ze zijn niet bezig met voedsel zoeken zoals in het echt, maar met dingen die gewone dieren niet doen; er worden veel verjaardagen gevierd, vreemde taarten gegeten, briefjes via de wind verstuurd; er gebeuren allemaal onvoorspelbare dingen, maar het is nooit heel erg; de dieren denken vaak na over een woord, bijvoorbeeld over 'nadenken' of 'tamelijk' of 'dorst'.

Zodra de leerlingen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramienen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden leerlingen na zo'n bespreking moeilijke aspecten niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

Tips:

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen, dus lees het zo mogelijk meer dan een keer voor.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het verhaal (of boek) moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

> Praten

Over dieren in dit boek en dieren in het echt

Op het feest van de kameel zat het vuurvliegje naast de aardworm. (p. 15)

Op een ochtend viel de olifant uit de wilg. (p. 64)

De neushoorn had voor zijn verjaardag een taart gebakken die zó hard was dat niemand er een hap uit kon nemen. (p. 95)

Wat zijn de verschillen tussen de dieren in dit boek en dieren in het echt? Bedenk minstens drie verschillen en praat er samen over. Wat zijn de verschillen tussen de dieren in dit boek en dieren in andere dierenverhalen? (Bijvoorbeeld in de *Kikkerboeken* van Max Velthuijs of in sprookjes als *De gelaarsde kat* of *De Bremer stadsmuzikanten*.) Bedenk samen minstens drie verschillen. Wat vind je leuker: een verhaal over iets dat echt waar is of een verhaal dat verzonnen is en in het echt niet kan? Leg elkaar uit waarom je dat vindt.

Over wat je heel graag wilt

De egel wilde heel graag eens in de lucht hangen. (p. 12)

De krekel wil in de winter een echte dikke jas hebben. (p. 31)

De olifant wil dansen met de eekhoorn. (p. 57)

De schildpad wilde heel graag eens een keer brullen. (p. 105)

Lees deze verhalen over vier dieren die iets heel graag willen. Ze hebben nogal vreemde wensen. Welke van de vier wensen vind jij het gekst? En welke het grappigst? Wat vind jij en wat vinden andere kinderen in de groep? Welke van de vier wensen zou jij voor jezelf wensen? Verzin voor elk dier een andere wonderlijke wens. Bedenk voor jezelf ook iets wat je heel graag zou willen. Vertel het elkaar.

Over waar je bang voor bent

Het vuurvliegje glom en zei: 'Weet je waar ik soms bang voor ben, aardworm?'

'Nee,' zei de aardworm.

'Dat ik opeens niet meer aanga.'

'O,' zei de aardworm. 'Ik moet er niet aan denken dat ik opeens wel aanga.' (p. 15)

Sommige verhalen gaan over dieren die bang zijn voor iets. De schildpad is bijvoorbeeld bang dat zijn schild gaat lekken. (p. 26) En de leeuw is bang voor

zijn eigen gebrul. (p. 37) Kies een ander dier uit het boek en verzin iets waar dat dier bang voor is. Waar zou de eekhoorn bang voor kunnen zijn? En de mol en de neushoorn? Kies een dier dat niet in het boek voorkomt en vertel elkaar in één zin waar dat dier bang voor is. De panter is bang voor... Het paard is bang voor... De goudvis is bang voor... Je kunt iets kiezen waar je misschien zelf bang voor bent en dan doe je net alsof de panter er bang voor is.

Over wat je wilt bewaren

'Ik ga deze avond bewaren,' zei de mier. 'Vind je dat goed?'
De eekhoorn keek hem verbaasd aan.
De mier haalde een klein zwart doosje tevoorschijn.
'Hier zit ook al de verjaardag van de lijster in,' zei hij.
'De verjaardag van de lijster?' vroeg de eekhoorn.
'Ja,' zei de mier en hij pakte die verjaardag uit het doosje. (p.72)

De mier bewaart mooie momenten in een zwart doosje. Lees samen het verhaal op p. 72/74. Praat met elkaar over mooie momenten die je zou willen bewaren: een verjaardag, een feest, een ontmoeting, een bijzondere gebeurtenis. Waar was het? Wat voor geluiden, geuren, kleuren, smaken horen erbij? Waarom wil je juist dat moment bewaren? Heb je daar ook een zwart doosje voor? Of kan het ook anders? Hoe bewaar je mooie momenten het beste? En waar blijven mooie momenten die je vergeet te bewaren?

> Doen

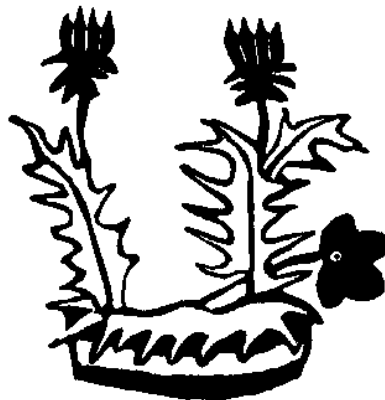
Een winkel in verlanglijsten beginnen

Op een dag opende de krekkel een winkel voor verlanglijsten – want de meeste dieren wisten nooit wat zij voor hun verjaardag moesten vragen. (p. 23)

Op de verlanglijst van de neushoorn staat: Een grastaart en verder Van alles. Wat zou er op de verlanglijst van de olifant staan? En op de lijst van de wesp, de eekhoorn, de mier, de krekkel, de schildpad? Kies een dier uit het boek en maak zijn verlanglijst. Er moeten minstens vijf dingen op staan: gewone dingen, heel speciale dingen, dingen die misschien niet bestaan, dingen die eigenlijk niet kunnen. Schrijf je lijst op een kleurig papiertje. Als iedereen in de groep dat doet, kun je een winkel voor verlanglijsten beginnen. Maak samen in een hoek van het lokaal de etalage van de winkel.

Een grastaart plakken

En een week later, op zijn verjaardag, kreeg hij een grastaart met distels van de krekkel. (p. 25)
Zo zag de grastaart eruit:

Maak ook een tekening van een grote grastaart voor de neushoorn. Plak op je tekening echt hooi en gras. Je kunt het gras in stukjes knippen of de sprietjes bij elkaar binden. Hoeveel jaar wordt de neushoorn? Plak voor ieder jaar een bloem op de taart. Schrijf eronder in feestletters: Mijn grastaart voor de neushoorn.

Een brief op een kiezelsteen schrijven

Op een ochtend zat de eekhoorn op de tak voor zijn deur en schreef een brief aan de mier.

Beste mier,
Het stuk schors waarop ik
schrijf is maar klein, maar
toch wil ik je graag een br
Na het woord br was het stuk berkeschors vol. De eekhoorn kon zijn naam er ook niet meer onder zetten. (p. 88)

Een brief schrijf je meestal op papier. De eekhoorn schrijft op een klein stukje berkenschors. De brief past er niet helemaal op, maar dat geeft niet. Je kunt op allerlei materiaal een brief schrijven: op een stukje hout, op een lapje, op een lint, op een kiezelsteen. Schrijf op een grote kiezelsteen met een speciale stift (een cd/dvd-writer) een brief aan kikker, snoek of karper. Maak van de kiezelsteenbrieven van alle kinderen in de groep eerst een tentoonstelling. Ga daarna samen naar een vijver, een gracht of een sloot en gooi daar de kiezelsteenbrieven in.

Een tekening na de storm maken

Op een dag woei het zo hard dat de slurf van het hoofd van de olifant woei. (p. 99)
Maar niet lang daarna viel er plotseling van alles uit de lucht: pluimstaarten, zilverschubben, kleine steeltjes, kuiven, reusachtige snavels, en ook een slurf. (p. 100)

De stormwind is zo hard dat niet alleen de slurf van de olifant wegwaait, maar alle dieren wel iets kwijt zijn geraakt. Gelukkig vallen na de storm al die lichaamsdelen plotseling uit de lucht en kan elk dier weer heel worden.

Maak een lijst van (bijna) alle dieren die in het boek voorkomen. Schrijf achter elk dier een lichaamsdeel dat de storm heeft meegenomen. Maak dan een tekening waarop al die losse lichaamsdelen als een soort regen uit de lucht komen vallen.

Een verhaal een titel geven

'Ik wil hier niet meer wonen,' zei de egel op een ochtend tegen de eekhoorn. (p. 102)

Lees dit verhaal en geef het een titel. De titel bestaat uit één woord dat letterlijk in het verhaal voorkomt. Welk woord kies jij? Schrijf het op.

Geef het verhaal een andere titel. Die titel bestaat ook uit één woord, maar dat woord mag niet in het verhaal voorkomen. Welk nieuw woord kies jij? Schrijf het op.

Geef het verhaal nog een andere titel. Die titel is een stukje van een zin dat letterlijk in het verhaal staat. Schrijf jouw stukje zin op.

Geef het verhaal weer een andere titel. Die titel is een stukje van een zin, maar dat stukje staat niet in het verhaal. Schrijf jouw nieuw stukje zin op.

Vergelijk jouw titels met de titels van een vriendje of vriendinnetje dat deze opdracht ook heeft gedaan. Kies samen uit jullie gezamenlijke voorraad de beste titel. Waarom vind je die de beste?

Je kunt op zo'n manier ook een ander verhaal een titel geven. Toon Tellegen heeft geen enkel verhaal een titel gegeven. Wat vind je daarvan?

Met de wolken praten

'Hallo thee,' zei hij weer en begon een gesprek met de thee.

Zij spraken over geuren, over kringelende dampen en over de winter. De thee wist veel. (p. 122)

De eekhoorn praat met de thee in zijn kopje. Aan het eind van het gesprek kijkt hij naar de donkere wolken in de lucht en bedenkt dat hij ook wel eens met de wolken wil praten. Waarover zou dat gesprek kunnen gaan, denk je? Schrijf vijf verschillende vragen op die de eekhoorn aan de wolken zou kunnen stellen. Gebruik je fantasie en wat je zelf van wolken zou willen weten. Hier zijn beginwoorden: Waar...? Hoe...? Waarom...? Wat...? Wanneer...? Welke...? Wie...? Geef daarna je briefje met vijf vragen aan je vriend of vriendin. En jij krijgt zijn of haar vragenbriefje. Verzin antwoorden op de vragen die je krijgt. Wat zouden de wolken antwoorden? Schrijf dat op. Lees daarna samen hardop het vraag- en antwoord-gesprek met de wolken.

Een rapport maken

Toen de eekhoorn op een ochtend wakker werd lag er een brief voor zijn deur. (p. 113)

Lees dit verhaal en geef het een rapport met cijfers. Ga daarvoor op zoek naar papier dat er officieel uit ziet. Schrijf bovenaan:

Rapport door ... (je eigen naam)

over het verhaal dat begint met ... (de eerste zin van het verhaal)

op bladzijde ... (nummer bladzijde)

Cijfers voor de volgende onderdelen:

Spannend:

Stom:

Grappig:

Ontroerend:

Verdrietig:

Raar:

Het hoogste cijfer dat je kunt geven is een 10. Dat betekent: heel erg. Het laagste cijfer is een 1. Dat betekent: helemaal niet. Misschien kun je bij sommige cijfers een regeltje uitleg schrijven.

Zet onder het rapport de datum en je handtekening.

Vergelijk jouw rapport met het rapport van een ander kind uit de groep.

Natuurlijk kun je zo ook een rapport maken van een ander verhaal.

Vraag of je jullie rapporten mag ophangen in de bibliotheek.

Een verhaal schrijven

Kijk naar hoe Toon Tellegen een verhaal schrijft en probeer ook zo'n verhaal te schrijven. Begin met twee dieren waarvan de een in het echt heel groot is en de ander piepklein. In jouw verhaal zijn ze even groot en praten ze met elkaar. Natuurlijk niet over voedsel zoeken, maar over andere zaken. Waar wonen jouw dieren? Als je een mol neemt, woont die onder de grond. Als je een spreeuw neemt, heeft die een nest in een boom.

Beschrijf ook de plek waar ze zijn: in het bos, in de woestijn, in de zee, op de bodem van een rivier, op een berg of in een weiland. Laat ze met elkaar praten over iets wat voor een van de twee ontzettend belangrijk is. Bijvoorbeeld over 'vergeetachtig zijn' of 'naar de binnenkant van het bos willen graven' of 'in de maan slapen'. Of over een woord of begrip: 'ongelooflijk' of 'waarschijnlijk' of 'uitglijden' of wat dan ook. Het ene dier praat er heel diep en zorgelijk over. Het

andere dier reageert er belangstellend op, maar kan niet echt helpen.

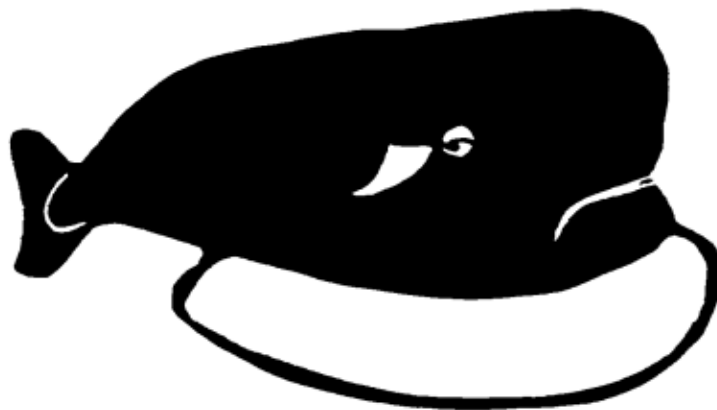
Je verhaal hoeft niet goed aflopen. Het kan eindigen met het aanbreken van de dag of de nacht; het kan gaan regenen of één van de twee loopt weg...

Een verhaal bij tekeningen schrijven

Dit is de kameel van bladzijde 16:

En dit is de walvis van bladzijde 47:

Verzin het verhaal van de kameel en de walvis. Wat is een diepe wens van de kameel? Waar tobt de walvis over? Gaan ze naar een feest? Wat staat er in hun brieven? Wat kan de een wel en de ander niet? Wat mislukt jammerlijk? Wat gebeurt er als de nacht plotseling valt? Schrijf het verhaal van de kameel en de walvis!

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Imme Dros & Jaap
Lamberton, *Een heel lief
konijn* (1992)

Isbn: 9789045104492

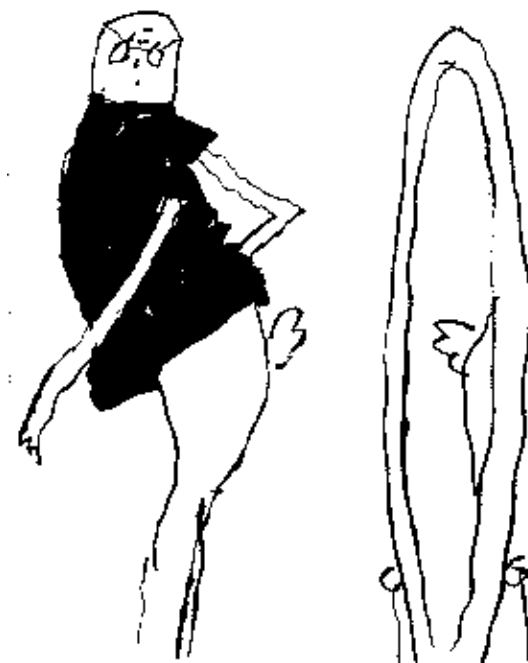
door Lieke van Duin en Jos van Hest

Een heel lief konijn

Imme Dros & Jaap Lambertson, 1992

> Boek

Op een dag kreeg mevrouw Klein een staart. Ze wist niet wat ze zag. Zij een staart. Op haar leeftijd. Zo direct begint Een heel lief konijn. Maar het wordt nog erger. Want mevrouw Klein krijgt niet alleen een konijnenstaart, maar ook konijnenoren. Ze kan het niet meer verstoppen. En dat terwijl ze een dame is!

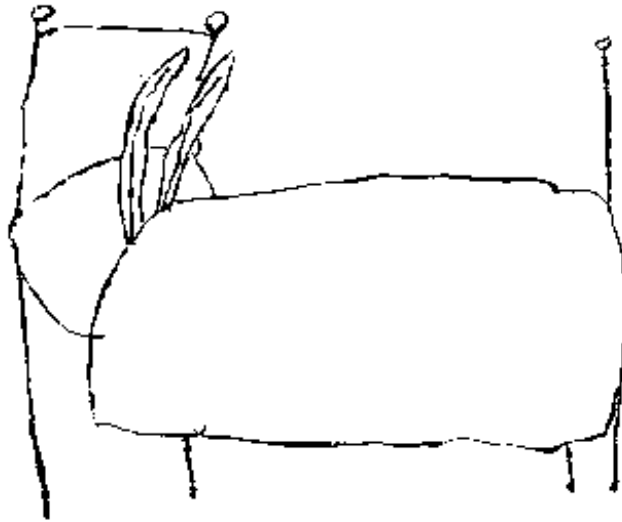
Ze weet zich geen raad en gaat naar de dokter. Die kan haar niet helpen, want hij heeft niks voor konijnen. De dierenarts kan haar ook niet helpen, want ze is ze niet genoeg dier. En de dokter met verstand van verstand helpt haar evenmin, want hij raadt haar aan haar staart en oren van zich af te praten en dat lukt niet. Haar moeder reageert zoals vervelende moeders doen: *'Dat komt er nu van,'* zei die. *'Je wou nooit naar me luisteren.'* Haar kinderen en kleinkinderen geven haar nog een duwtje verder de put in. Dan zien we haar radeloos onder de dekens.

Tenslotte zegt ze het tegen haar man. *Straks zie ik hem nooit meer, dacht ze. Wat zal ik hem missen.* Maar dat valt mee. Eerst reageert hij verstrooid: *'Ach,'* zei haar man, *'voor mij ben je altijd goed.'* Maar als ze dan begint te huilen, maakt hij iets lekkers voor haar klaar en geeft haar kusjes. *'Ik vind je lief zo,'* zei hij. *'Je bent een heel lief konijn. Alle mensen hebben wel wat. Ik lijk op een otter. Zeggen ze.'* Mevrouw Klein vindt haar man *een lieve otter, de liefste van de wereld.* Samen gaan ze ervandoor en niemand weet waarheen.

Het boek is bekroond vanwege de illustraties. Die hebben niets realistisch, maar zijn in hun sobere expressiviteit heel raak getroffen. Het gaat om het essentiële, de kern, de innerlijke eigenschappen van de personages. De staarten van de verschillende dieren zijn drastisch uitvergroot; de keurige

mensen zijn griezelig keurig; de jager is angstaanjagend militaristisch en meneer Klein is extreem otterachtig. Als mevrouw Klein onder de dekens ligt, zie je niets van haarzelf. Maar de twee lange oren die uit de dekens steken, suggereren haar wanhoop. En dat alles is getekend in een paar schijnbaar nonchalante zwarte penseelstreken.

Zoals de tekeningen veel suggereren in weinig lijnen, suggereert de tekst veel in weinig woorden. Juist door dat opene van tekst en beeld, het simpele en directe, geeft het boek lezers – kinderen én volwassenen - alle gelegenheid om hun eigen invulling te geven.

Leeftijd en (voor-)lezen

Het boek is geschikt voor kinderen vanaf zes jaar, in principe voor alle basisschoolleerlingen. Pubers zullen het waarschijnlijk kinderachtig vinden, maar volwassenen zullen zich juist weer aangesproken voelen. Dat mevrouw K. hulp zoekt bij een dokter 'met verstand van verstand' die haar aanraadt om haar konijnenoren maar eens flink van zich af te praten, zullen volwassenen beslist anders interpreteren dan kinderen van zes of zeven jaar.

Het verhaal laat zich gemakkelijk in één keer voorlezen. De illustraties maken een wezenlijk deel van het verhaal uit. Het is dus aan te raden om die tijdens het voorlezen te laten zien.

Groepsgesprek

Een goede manier om een kinderboek als geheel in de klas te bespreken is ontwikkeld door Aidan Chambers. Chambers is een Engelse kinderboekenschrijver die in 2002 de Hans Christian Andersenprijs kreeg. Maar hij is ook specialist in leesbevordering en hij beschrijft deze aanpak, ontstaan in de praktijk van de basisschool, in zijn boeken *Vertel eens* en *De leesomgeving* (Biblion 2001).

De werkwijze is te gebruiken in de hele basisschool.

De '*Vertel eens*'-aanpak komt erop neer dat de groep in ongeveer drie kwartier over een boek praat naar aanleiding van *vragen* die u als leerkracht stelt. Chambers stelt de volgende basisvragen voor, die meestal veel reactie ontlokken:

1. Wat vind je leuk aan het boek?
2. Wat vind je niet leuk aan het boek?
3. Wat vind je moeilijk?
4. Zie je ook bepaalde patronen die zich herhalen?

De antwoorden van de kinderen op deze vragen zet u in steekwoorden op het bord.

De drie eerste vragen vormen een inleiding tot de laatste vraag, die het belangrijkste is: het is de vraag naar bepaalde *patronen* of *stramiënen* in het boek. Door op die patronen te letten, leren kinderen beter kijken, luisteren en lezen. Dan kunnen ze nog meer genieten van een boek. Als *patronen* voor kinderen van uw groep een te moeilijk begrip is, kunt u vragen naar *dingen die steeds terugkomen*. Als ze daar eenmaal mee geoefend hebben, begrijpen ze het gauw genoeg: bij sprookjes is er bijvoorbeeld vaak sprake van drie opdrachten of drie wensen, bij een stapelverhaal komt er steeds een zin bij, en in prentenboeken zie je vaak zich herhalende patronen in de illustraties. De patronen kunnen zitten in de dingen die de kinderen leuk vinden, niet leuk en/of moeilijk.

Een voorbeeld uit 'Een heel lief konijn': de oren van mevrouw Klein worden steeds groter; ze gaat zich steeds wanhopiger voelen; niemand kan of wil haar helpen, zelfs haar kinderen en kleinkinderen niet; de mensen op de tekeningen lijken nergens op echte mensen; in de tekeningen is er steeds iets heel erg overdreven; de stukjes tekst zijn bijna steeds in vier regeltjes.

Zodra de kinderen doorhebben dat dát nu *patronen* of *stramiënen* zijn, gaan ze die in andere boeken ook herkennen. Soms vinden kinderen na zo'n bespreking moeilijke dingen niet moeilijk meer, of vallen hen opeens leuke dingen op die ze eerst niet zagen.

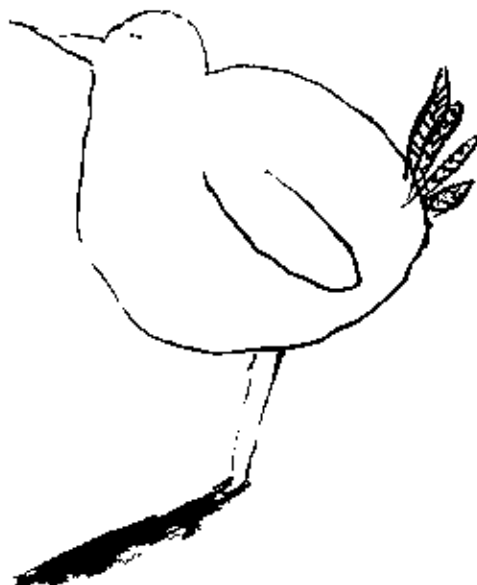
Tips:

- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- De kinderen moeten het boek goed kennen, dus lees het zo mogelijk meer dan één keer voor.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Geef de kinderen het gevoel dat hun antwoord belangrijk is.
- Er wordt niet door elkaar heen gepraat. Iedereen luistert naar elkaar.
- Het boek moet niet te simpel en voorspelbaar zijn, anders bent u er snel over uitgepraat. Alle acht boeken uit de Schatkist-reeks zijn geschikt.
- De 'Vertel eens'-aanpak werkt het best als die regelmatig gehanteerd wordt. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Meer informatie in: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001.

Praten

Over staarten

De meeste dieren hebben staarten. Wat doen ze ermee? Praat met elkaar over vliegen verjagen met een staart, vechten met een staart, zwemmen, springen, vliegen met een staart, aan een staart hangen, met een staart kwispelen, met een staart grijpen, op een staart steunen. Zou het ook handig zijn voor mensen om een staart te hebben? Stel je voor dat je een staart had... Wat zou je daar dan allemaal mee kunnen doen wat je nu niet kunt? En wat voor staart zou je het liefst willen hebben? De staart van een paard, een varken, een... ?

Over mensen die op dieren lijken

Ze zeggen wel eens dat hondenbazen op hun hond gaan lijken. Is dat zo? Ken jij mensen die (een beetje) op een dier lijken? Op welk dier lijk jij (het meest)? Op welk dier zou je willen lijken? En op welk dier absoluut niet? Op welk dier lijkt je vader, moeder, tante, buurman?

Over de broer van mevrouw Klein

Mevrouw Klein had een broer.

Kees.

Dat was een jagersman.

Hij bracht haar vaak een dood konijn.

Vind je broer Kees een aardige man? Waarom wel of waarom niet? Zou je wel eens met broer Kees mee willen gaan jagen? En heb jij wel eens konijn gegeten?

Over de moeder van mevrouw Klein

Toen ging mevrouw Klein

naar haar moeder.

'Dat komt er nu van,' zei die.

'Je wou nooit naar me luisteren.'

Vind je de moeder van mevrouw Klein lief? Waarom (niet)? Wat had de moeder van mevrouw Klein misschien beter kunnen zeggen of doen?

Over de kinderen van mevrouw Klein

Ze schrokken van de oren.

'Zou dat erfelijk zijn?' vroegen ze.

'Kunnen wij dat ook krijgen?'

Wat erg! Wat ontzettend!'

Vind je de kinderen van mevrouw Klein aardig? Waarom (niet)? Wat hadden ze misschien beter kunnen zeggen of doen?

Over de kleinkinderen van mevrouw Klein

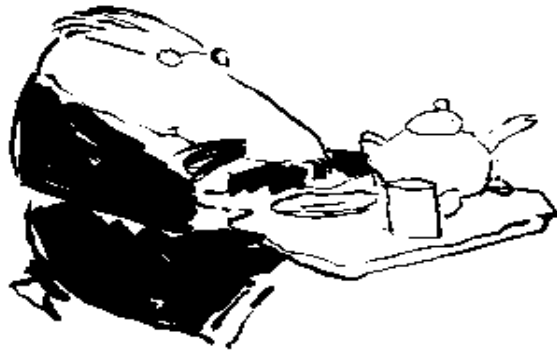
De kleinkinderen
van mevrouw Klein
lachten om de lange oren.
En ze trokken eraan.

Wat vind je van het gedrag van de kleinkinderen van mevrouw Klein? Als jouw oma konijnenoren had, zou je dan hetzelfde doen als die kleinkinderen? Waarom (niet)? Wat zou jij doen of zeggen?

Over de man van mevrouw Klein

Meneer Klein kon haar niet zien huilen.
Hij maakte iets lekkers om te eten.
En iets warmes om te drinken.
Hij gaf haar honderd kusjes.
'Ik vind je lief zo,' zei hij.
'Je bent een heel lief konijn.
Alle mensen hebben wel wat.
Ik lijk op een otter. Zeggen ze.'

Wat vind je van wat meneer Klein doet en zegt? Als meneer Klein niet op een otter had geleken, had hij dan toch hetzelfde gedaan en gezegd, denk je?

Over de afloop van het verhaal van mevrouw Klein

Mevrouw Klein
en meneer Klein
zijn vertrokken.
Het huis staat leeg.

Waarom zijn mevrouw en meneer Klein vertrokken? En waar zouden ze zijn heengegaan? Vind je dat ze gelijk hebben om te vertrekken? Wat zou jij gedaan hebben in hun geval?

Over de treurigste tekening

Blader door het boekje en lees het verhaal opnieuw. Vind je de tekeningen mooi? Waarom (niet)? Wat is het bijzondere van de tekeningen? Welke tekening vind je het treurigst? Waarom kies je voor juist die tekening? Ga ook op zoek naar de grappigste tekening. Zie je ook een tekening die tegelijkertijd treurig en grappig is?

Doen

Het omgekeerde verhaal schrijven

Op een dag kreeg mevrouw Klein een staart.

Schrijf een kort verhaal over een dier dat onverwacht iets menselijks krijgt (bijvoorbeeld mensenvoeten of mensenhanden) en daar totaal door van streek raakt.

Dieren raden

Waar leek dat ding op? Niet op een kattenstaart. Niet op de staart van een paard. Niet op de staart van een eekhoorn, een tijger, een ezel, een das, een beer, een bever, een olifant, een kameel, een krokodil, een varken, een een een...

Kies een dier uit, bedenk hoe je staart er uit ziet en wat je ermee kunt doen. Vertel de kinderen uit je groep kort iets over je staart, maar zeg niet welk dier je bent. Laat het ze raden. 'Ik heb een

krul in mijn staart, ra, ra, wie ben ik?' 'Ik zwem met mijn staart en ik kan er flinke klappen mee uitdelen. Ra, ra, wie ben ik?' 'Ik heb een roodbruine staart en ik gebruik hem om in evenwicht te blijven als ik van tak naar tak spring. Ra, ra, wie ben ik?' 'Ik heb een staart met een pluimpje en ik verjaag er vliegen mee. Ra, ra, wie ben ik?'

Een vogel tekenen met een echte verenstaart

Het was ook geen vissenstaart,
en geen vogelstaart.

Zoek op straat, in het park of in het bos wat veren van een vogel. Teken een vogel en plak er de veren als een echte staart op.

Een bericht voor de krant schrijven

En voor je het wist, stond in de krant:

Mevrouw K. te A. heeft staart.

Schrijf een kort stukje voor in de krant. Je mag, nee je moet overdrijven. Hoe ziet de staart er uit? Wat doet mevrouw K. in al haar wanhoop? Huilen, janken, schreeuwen? Wat durft ze niet meer te doen? Heeft ze speciale kleren aangetrokken? Wat zeggen de burenen? Hoe moet het verder met mevrouw K.?

Een zelfportret met konijnenoren tekenen

De oren van mevrouw Klein

begonnen te groeien en te groeien.

Kijk in de spiegel en teken een zwart-wit zelfportret: een zelfportret met korte konijnenoren. Maak ook een zwart-wit zelfportret met lange konijnenoren. Laat je tekeningen aan andere kinderen zien.

Een zelfportret met konijnenoren en muts tekenen

Ze zette er een muts over
of een hoed.
En als ze naar bed ging
deed ze een netje om.

Kies je zelfportret met lange oren (zie vorige opdracht). Schilder er in vrolijke kleuren een muts overheen. Of een hoed. Of een netje.

Tekenen wat je voelt

De tekenaar heeft een belangrijke prijs gekregen voor de tekeningen in het boek. Wat vind je daarvan? Welk woord vind je het best bij de tekeningen passen: mooi, gevoelig, kinderachtig, grappig, net echt, overdreven? Of weet je zelf een beter woord? Wat zie je meer op de tekeningen: hoe mevrouw Klein er in het echt uitziet of hoe ze zich voelt?

Kijk naar de tekening waarop mevrouw Klein in bed ligt. Je ziet alleen haar konijnenoren, verder niets. Hoe zou ze zich voelen?

Teken iemand die heel verdrietig is, iemand die heel blij is, en iemand die heel boos is. Kleur de tekeningen in met een hoofdkleur die bij het gevoel past.

Staarten maken

Maak van touw, raffia of houtwol een staart. Of gebruik veren, lintjes, stroken papier, restjes wol of elektriciteitsdraad. Maak een staart van een voorwerp: van een potlood, een oude afwasborstel of iets anders. Het wordt de staart van een leeuw, een paradijsvogel, een fantasiedier... Hang alle staarten aan een waslijn in de klas en je hebt een tentoonstelling.

Het staartspel spelen

Speel in de gymzaal of op de speelplaats het staartspel. Eén kind krijgt een das als staart. Het staartkind stopt het ene eind van de staart achter in zijn gymbroek, op zo'n manier dat de staart vastzit en toch een beetje los wappert. Het staartkind moet proberen zo veel mogelijk kinderen af te tikken. De kinderen proberen om zo vlug mogelijk de staart uit de broek van het staartkind te trekken. Het kind dat de staart lostrekt, wordt daarna staartkind.

> Links

Deze lestips: www.woutertjepieterseprijs.nl

www.kjoek.nl

www.queridokind.nl

www.leesplein.nl

www.literatuurplein.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

door Lieke van Duin en Jos van Hest

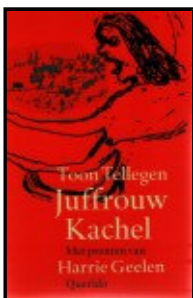
Juffrouw Kachel

Toon Tellegen, 1991

Lezen
STICHTING LEZEN

Toon Tellegen,
Juffrouw Kachel (1991)
Isbn: 90 214 8389

Toon Tellegen,
Juffrouw Kachel
Vijfde druk (2009)
Isbn: 978 90 451 07349

Boek

Juffrouw Kachel van Toon Tellegen is een heftig verhaal over kindermishandeling op school, meer tragisch dan komisch, maar schitterend geschreven.

De ikfiguur zit bij juffrouw Kachel in de klas en houdt zich onder haar regime staande door een dagboek bij te houden. Dat begint zo:

Juffrouw Kachel slaat op twee manieren.

De eerste manier is met haar knokkels. Ze heeft een ring met een steen aan een vinger, en als ze slaat komt die ring hard tegen je aan, in het midden van je bovenarm.

De rest van de ochtend of middag doet je arm pijn en kun je hem niet goed optillen. Ze gaat naast je staan, wacht even en slaat dan.

De andere manier is met haar vlakke hand. Die manier is onverwacht. Ze sluipt door het gangpad achter je en geeft je opeens een harde klap op je hoofd: een draai om je oren. Maar dan wel van achteren.

Meestal schrik je er zo van dat er van alles op de grond valt en je moet bukken om het op te rapen.

Het dagboek over juffrouw Kachel bevat vindingrijke wraakgedachten, in fantasieën, dromen, brieven en een toneelstuk. De ikfiguur zou haar met een circuskanon door het dak van de circustent willen schieten. Hij zou haar willen verzengen met zijn boosheid. Ze zou in stukjes uit elkaar moeten vallen, of een pad worden, zodat je haar in een jampotje kunt stoppen en vergeten. Het zijn allemaal aandoenlijke pogingen die lucht geven aan de broeierige sfeer van onderdrukking in de klas. Juffrouw Kachel is een tiran *pur sang*; ouders reageren op klachten van hun kinderen in de trant van *Dan zul je het wel verdiend hebben* of ze vinden juffrouw Kachel een tragisch mens dat eigenlijk hulp nodig heeft.

Het schrijven in een dagboek heeft voor de ikfiguur een magische, bezwerende functie: *Ik schrijf net zo lang tot we van haar verlost zijn. Dood of levend. Daarna schrijf ik er geen letter meer in.* Hij verheugt zich al op later als hij groot is, want als hij dan schrijver wordt, mag hij *zelf verzinnen hoe het met iemand afloopt*. De fantasieën, waarin een machteloos kind zijn woede op een creatieve manier tot uitdrukking brengt, zijn grappig en aantrekkelijk om te lezen. Maar ook wrang, want de enige uitlaatklep van de ikfiguur is zijn verbeelding.

Zowel auteur Toon Tellegen als illustrator Harrie Geelen hebben met *Juffrouw Kachel* een totaal ander boek gemaakt dan de lezer van hen gewend is. Tellegen als schrijver van vriendelijk-filosofische dierenverhalen is hier nagenoeg onherkenbaar. Een enkele filosofische overweging in *Juffrouw Kachel* herinnert aan zijn dierenverhalen: *Als ze een vlieg was, dan mocht je haar doodslaan. Maar als ze een vlieg was, had ze niets gedaan. Waarom zou je haar dan doodslaan?*

Harrie Geelen, bekend van zijn vriendelijke schilderijen van parmantige peuters als Roosje en Jan, experimenteerde hier met grimmige, quasi-naïeve computerprenten vol ritme en herhaling waar pure woede uit schreeuwt. Deze

computertechniek verfijnde hij later voor de illustraties bij de bewerkingen van klassieke verhalen van Imme Dros als *Odysseus* en *Ilios*.

In de vijfde druk, die in 2009 uitkwam, zijn de zwart-wit prenten uitgevoerd in fullcolour. Dat maakt dat het boek een andere, minder dreigende uitstraling heeft. De tekst is hier en daar licht gewijzigd. Sommige tekstfragmenten zijn verplaatst.

Leeftijd en (voor-)lezen

(Voor-)lezen vanaf acht jaar, groep 5-8. Dit boek is niet mooi en aardig, maar heftig en daardoor niet zomaar voor alle kinderen geschikt. Praat daarom met de kinderen over de vraag of zo'n juffrouw in het echt wel bestaat. Vanwege het hevige onderwerp komt dit boek voor veel kinderen eerder in aanmerking om uit voorgelezen te worden dan om zelf te lezen.

Het boek bestaat uit korte fragmenten die steeds een afgerond geheel vormen en dus goed als fragment voor te lezen zijn. Geschikte voorleespagina's: pag. 4, 7, 8, 12, 14, 16, 28, 52. (In de eerste druk zijn dit andere pagina's: 5, 9, 10, 14, 18, 22, 38, 78.)

Voor wie verder wil lezen

Er zijn er verschillende boeken die verwantschap vertonen met *Juffrouw Kachel*:

- Roald Dahl: *Matilda* (1988), 8+. Tot het verschijnen van *Juffrouw Kachel* was juffrouw Bulstronk uit *Matilda* van Roald Dahl de vreselijkste schooljuffrouw uit de kinderliteratuur. Matilda zit bij haar in de klas. Juffrouw Bulstronk is zó karikaturaal dat je om haar moet lachen. Ze grijpt een meisje bij haar vlechten, draait haar daaraan rond en zwiept haar het schoolplein over. Ze brult met geestig allitererende scheldwoorden als *miezerige mossel, mottige meelworm, jij oliedomme uilebal, jij vuil luizenei*. Op juffrouw Bulstronk wordt wraak genomen door stroop op haar stoel te smeren en jeukpoeder in haar gymkleden te strooien. Matilda rekent tenslotte definitief met haar af door middel van toverkunsten. Bulstronk is een slapstickfiguur: je kunt om haar lachen omdat ze niet echt is. Juffrouw Kachel komt realistischer over en is dus bedreigender. Bovendien is het eind van het boek over juffrouw Kachel open: er wordt niet definitief met haar afgerekend.
- Dolf Verroen: *De verschrikkelijke schoolmeester* (1991), 9+. Absurdistisch verhaal waarin de werkelijkheid wordt bekeken via een lachspiegel. De meester van groep acht eist orde en gehoorzaamheid. Wie niet luisteren wil, moet maar voelen. Daarvoor heeft hij afschuwelijke straffen bedacht. Het ergste is dat de meeste ouders vinden dat de meester het goed doet. Zes kinderen uit de klas komen in opstand. Dit verhaal is tot een schoolmusical bewerkt. Zie www.verkeerdebeentje.nl.
- Dolf Verroen: *De verschrikkelijke schooljuffrouw* (2007), 9+. Even absurdistisch verhaal over een kille, liefdeloze juffrouw, die zo fanatiek actie voert tegen de opwarming van de aarde dat de kinderen 's winters bibberend van de kou in de klas zitten.

Er zijn ook boeken over aardige juffen en meesters:

- Jacques Vriens: *Meester Jaap, Meester Jaap doet het weer, Meester Jaap gaat nooit verloren, Meester Jaap maakt er een puinhoop van, Meester Jaap houdt van iedereen!, De dikke meester Jaap* (vanaf 1996), 7+, AVI 7/8. Populaire reeks over een gemoedelijke, vindingrijke en

sympathieke meester en zijn groep. Realistische, afgeronde verhalen van steeds twee pagina's die eerder in de kindertijdschriften *Taptoe* en *Jippo* stonden.

- Jacques Vriens: *Lieve dikke juffrouw Jans* (2000), 4-7 jaar. Vrouwelijke variant van Meester Jaap, maar dan voor kleuters.
- Rindert Kromhout: *Meester Max en de minimonsters* (1998), *Meester Max en het wiebelkind* (1999), *Meester Max voor altijd* (2000), *Meester Max in de dierentuin* (voorleesprentenboek, 2002), 4-7 jaar. Uit het leven gegrepen voorleesverhalen over schoolhoofd meester Max die invalt in groep twee. Geestig, gevoelig en warm beschreven.

Groepsgesprek over het boek

Laat de kinderen eerst stoom afblazen over juffrouw Kachel. Ga dan vragen stellen:

- Wat vind je leuk aan het boek? Of mooi? Of goed?
- Wat vind je niet leuk? Of niet mooi? Of niet goed?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of onduidelijk?
- Waar gaat het boek vooral over? Is er één belangrijk hoofdonderwerp? Wat vind je van dat onderwerp? En van hoe dat onderwerp in het boek aan de orde komt? Over welke onderwerpen gaat het boek nog meer? Wie is de hoofdpersoon in het boek, juffrouw Kachel of de dagboekschrijver? Waarom vind je dat? Is de dagboekschrijver een jongen of een meisje? Hoe weet je dat? Is het boek daar duidelijk over?
- Zie je dingen, patronen of stramienen, die steeds terugkomen? In het gesprek kunnen dan antwoorden aan de orde komen als: korte zinnen, wraakfantasieën, het woordje 'inkt', harde tekeningen, zich herhalende patronen in de tekeningen, lege of onleesbare tekstwolkjes.

Ook aspecten rondom vorm en opbouw/structuur: Is het een doorlopend verhaal? Zit er een ontwikkeling in? Passen de tekeningen goed of minder goed bij het verhaal? Vertellen de tekeningen het verhaal over juffrouw Kachel net zoals de woorden dat doen, of anders? Hoe zouden de tekeningen gemaakt zijn?

- Vind je dat andere kinderen dit boek ook moeten lezen?

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Zet de antwoorden van de kinderen in steekwoorden op het bord.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de leerlingen merken dat hun antwoord belangrijk is.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waarom vind je dat?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.

- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over werkelijkheid en fantasie I

Dit is mijn dagboek. Maar het is geen echt dagboek, waarin je schrijft over jezelf. Het is een dagboek over juffrouw Kachel, mijn juffrouw op school. (p. 4; 1e dr p. 5)

Bestaat juffrouw Kachel echt, denk je? Of is het een overdreven fantasie van de schrijver? Lees een stukje uit het boek voor dat bij jouw mening past.

Veel kinderen vinden *Juffrouw Kachel* een grappig boek. Er zijn ook kinderen die het een naar en eng boek vinden. Wat voor kind ben jij? Of kun je het ook allebei tegelijk vinden?

Over werkelijkheid en fantasie II

Vannacht in bed dacht ik: Als ik een snoepje had dat van vergif was, zou ik dat dan aan haar durven geven? (p. 58, 1e druk p. 86)

De schrijver van het dagboek fantaseert over allerlei manieren om wraak te nemen op juffrouw Kachel. Vind je het goed dat hij zulke dingen fantaseert? Ook bijvoorbeeld als hij in zijn fantasie juffrouw Kachel wil vergiftigen?

Mag je zulke dingen bedenken? Waarom wel of niet?

Helpt het om zulke dingen te fantaseren? Of brengt het je alleen maar op slechte ideeën?

En wat vind je ervan als de dagboekschrijver zijn fantasieën echt zou uitvoeren en juffrouw Kachel bijvoorbeeld zou vergiftigen?

Is het belangrijk om verschil te maken tussen fantasie en werkelijkheid?

Over kindermishandeling

Ik wou dat de koningin er voor erge dingen was: dierenmishandeling, moord, brandstichterij en zo. En niet voor staatsiebezoeken en de Gouden Koets. (p. 48, 1e dr p. 72)

De schrijver van het dagboek zou willen dat de koningin ging helpen als er erge dingen gebeuren. Wat vind jij het ergste van het rijtje dat hij opschrijft? Kindermishandeling staat daar niet bij. Waarom noemt hij dat niet?

Op welke bladzijde staat de ergste kindermishandeling van juffrouw Kachel? Welke verschillende soorten kindermishandeling past juffrouw Kachel toe? Wat doet de dagboekschrijver om de kindermishandeling te stoppen? Wat vind jij van zijn oplossingen? Zou het helpen om de koningin een brief te schrijven?

Kindermishandeling komt in het echt veel voor. Lijkt 'echte' kindermishandeling op die in dit boek? Wat kun je doen als je merkt dat een kind wordt mishandeld? Of als je zelf wordt mishandeld?

Je kunt altijd de gratis Kindertelefoon bellen: 0800 – 0432. Mobiel of chat: 0900 – 0132. Voor meer informatie: www.kindertelefoon.nl

Over dagboeken

Ik schrijf net zo lang in dit dagboek tot we van haar verlost zijn. Dood of levend. Daarna schrijf ik er geen letter meer in. (p. 44, 1e dr p. 68)

De schrijver gebruikt zijn dagboek omdat hij het moeilijk heeft. Helpt hem dat? Zou het niet beter zijn als hij ook leuke dingen in zijn dagboek zou schrijven? Waarom is de schrijver op bladzijde 112 met zijn dagboek gestopt? Hij zou toch doorgaan tot de klas verlost was van juffrouw Kachel?

Een dagboek is altijd zeer privé. Niemand mag het lezen. Daarom hebben sommige dagboeken een slotje, of ze liggen op een geheime plaats. Maar dit dagboek over juffrouw Kachel is gedrukt en iedereen kan het lezen! Wat vind je daarvan?

Schrijf jij in een dagboek of heb je wel eens plannen om dat te gaan doen? Zou je dan alleen schrijven als je het moeilijk hebt? Of komen er ook leuke dingen in jouw dagboek? Zouden anderen in jouw dagboek mogen lezen? Wie wel/niet?

Ken jij mensen die een dagboek bijhouden? Ken je beroemde dagboeken?

Over het geweten

Een jongen uit mijn klas die bij haar in de straat woont zegt dat hij haar 's avonds hoort janken. Volgens mijn vader komt dat door haar slechte geweten. Zou iedereen een geweten hebben? Ik ook? En zou dat een goed geweten zijn? Ik probeer te bedenken waar mijn geweten zou kunnen zitten. Mijn gedachten zitten midden in mijn voorhoofd. Dat weet ik, want daar gebeuren ze. Mijn trek in ijs en pudding zit meer naar achteren, links. Dingen die ik moet onthouden, zoals de opstelling van het Nederlands Elftal, meer naar onderen, in het midden. Ik denk dat het geweten nog lager zit, helemaal achter je mond. Maar dat weet ik natuurlijk niet. (p. 52, 1e dr p. 78)

Zou juffrouw Kachel een geweten hebben?

Wat is eigenlijk een geweten, een slecht geweten, een goed geweten? Heeft iedereen een geweten of zijn er ook mensen zonder geweten? Het woord 'gewetenloos' bestaat. Hoe kom je aan een geweten? Heb je dat al bij je geboorte of krijg je het later? Van wie krijg je het of hoe gaat dat? Zit je geweten in je hoofd of ergens anders? .

Over namen

Mijn moeder had bezoek van een nicht van haar. Tante Laurien. Ze hadden het over een jongen, Knoet, die vroeger heel lelijk was. (p. 60, 1e dr p. 88)

Wat vind je van de naam Knoet? En van de naam Laurien voor een tante? En wat vind je van Kachel als naam voor juffrouw Kachel?

In het boek hebben veel volwassenen en kinderen een naam. Zoek met elkaar een aantal namen op in het boek en bespreek ze. Passen ze goed bij de personages? Ga ook op zoek naar de naam van de dagboekschrijver. Hoe zou hij (kunnen) heten?

Over verschillende drukken

In de eerste vier drukken van Juffrouw Kachel staan tekeningen in zwart-wit. In de vijfde druk staan diezelfde tekeningen in kleur. Vergelijk de tekeningen. Wat vind je mooier: zwart-wit of kleur? Kun je uitleggen waarom? Wat vind je beter

bij het verhaal over Juffrouw Kachel passen? Vergelijk ook de omslagen en de schutbladen van een boek uit de eerste vier drukken met een boek uit de vijfde druk.

Over andere boeken

Ken je een boek dat hier op lijkt? Of een boek over net zo'n soort onderwerp?

Ken je andere boeken over gemene schooljuffen of meesters? (Bijvoorbeeld Juffrouw Bulstronk uit *Matilda* van Roald Dahl.) Vergelijk die boeken met elkaar. Wat is bijna hetzelfde? Wat is erg anders? Vergelijk ook de tekeningen uit de verschillende boeken.

Ken je ook boeken over aardige en lieve juffen en meesters? Vergelijk ze met dit boek over juffrouw Kachel. Wat is leuker om te lezen: een boek over een lieve juf of over een slechte? Waarom vind je dat?

Doen

Tekst bij beeldverhaal schrijven

Dit is de eerste tekening van een verhaal zonder woorden in het boek.

En dit is de laatste tekening van dat verhaal zonder woorden. De tekeningen staan op bladzijde 64 tot en met 68.

Bekijk de vijf tekeningen en schrijf bij elke tekening één zin die erbij past. Samen

vormen de vijf zinnen een verhaal. Je kunt deze opdracht ook met z'n tweeën doen.

Tekeningen zoeken

Op welke bladzijde staat de gemeenste tekening? Schrijf het nummer van de bladzijde op.

Op welke bladzijde staat de koudste tekening? De zieligste tekening? De griezeligste?

Heb je alle paginanummers opgeschreven? Vergelijk jouw nummers met die van een ander kind. Kijk in het boek en vertel elkaar waarom je juist die bladzijde hebt gekozen.

Staan er ook grappige tekeningen in het boek? Of lieve tekeningen?

Op welke bladzijde staat een tekening waarbij je zegt: *Hou op!* Bij welke tekening zeg je: *Stom mens!* Of: *Net goed!* Of: *Kappen!* Of: *Goed idee!* Zoek eerst zelf en vergelijk daarna de uitkomsten met elkaar.

Een gedicht schrijven

Op bladzijde 14 (1e dr p. 15) draagt juffrouw Kachel een zwarte jurk met in het wit 'inkt' erop geschreven.

Op bladzijde 50 (1e dr p. 77) draagt ze een jurk met bloemen. De wespen komen eropaf.

Wat staat er op haar jurk op bladzij 56 (1e dr p. 83)? Bloemen, schapen, koppen van eenden?

Blader door het boek en maak een lijst van de jurken van juffrouw Kachel. Schrijf daarna bij elke jurk iets stoms, bijvoorbeeld: *hij zit te strak, hij stinkt, er zit een gat in.*

Maak met je aantekeningen een gedicht met als titel: *De jurken van juffrouw Kachel.*

Het wordt een lange, grappige lijst van rare, nare jurken. Ga niet rijmen.

Zielige zinnen zoeken

Ik heb een boek waarin staat: 'Haar gezicht was betraand.' Dat zinnetje zoek ik vaak op. (p. 21, 1e dr p. 30)

Spreek met elkaar af dat je een kwartier de tijd krijgt om de zieligste zin te zoeken in een boek van de school- of klassebibliotheek. Neem het boek mee en houd een voorleesronde van zielige zinnen. Kies de zieligste zin. Schrijf de kampioen-zielige-zin op het bord.

Lieve juffrouw of meester bedenken

Mijn broer heeft een andere juffrouw. Hij gaat haar thuis wel eens ophalen en loopt aan haar hand naar school. (p. 24, 1e dr p. 31)

Juffrouw Kachel is een vreselijke, verschrikkelijke juf. Maar het kan ook anders. Bedenk het omgekeerde van juffrouw Kachel. Hoe moet die juf of meester heten? Wat voor geweldige kleren heeft zij of hij aan? Hoe kijkt en praat die juf of meester? Hoe geeft hij of zij les? Overdrijf enorm de andere kant op. Maak er een vreselijk lieve juf of meester van. Blader door het boek over juffrouw Kachel

om op tegenovergestelde ideeën te komen. Schrijf een stukje van tien regels over jouw overdreven superaardige juf of meester en lees het voor. Zou je bij hem of haar in de klas willen zitten?

Van harte-niet-beterschap kaarten maken

Ze mag ook ziek worden en altijd in bed blijven liggen. Dat zou fijn zijn. We zouden juichen met de hele klas onder haar raam. Altijd ziek. Van harte nooit meer beterschap! (p. 28, 1e dr p. 38)

Maak op een blanco correspondentiekaart met lelijke kleuren een lelijke tekening voor juffrouw Kachel. Doe er je best op, want lelijk is iets anders dan slordig. Schrijf er met lelijke maar leesbare letters op: 'Van harte nooit meer beterschap!'

Maak een tentoonstelling van de kaarten. Probeer elkaar uit te leggen dat iets lelijks toch mooi kan zijn. Kies de mooiste lelijke kaart.

Een menukaart maken

Ik weet niet wat ze eet, maar ik bedenk dat het heel vies is. Soep met ogen, denk ik, en oud brood met zure zult. (p. 40, 1e dr p. 63)

Bedenk in groepjes van vier eten voor juffrouw Kachel dat helemaal niet lekker is. Ze krijgt een voorafje, een hoofdgerecht en een toetje. Ze krijgt er ook iets bij te drinken. Spelregel is dat alles mag behalve poep en pies. Bedenk met elkaar het menu; elk kind schrijft en tekent daarna een menukaart. Laat na afloop de menukaarten de groep rond gaan en griezelen!

Toneelspelen

De een: Goedemorgen.

De ander: Goedemorgen.

De een: Hoe gaat het met u?

De ander: Met mij gaat het goed. En met u?

De een: Ook heel goed. Mooi weertje, hè?

De ander: Ja, heel mooi weertje.

De een: Wat doet u hier?

De ander: Ik wandel hier zo'n beetje. En U?

De een: Ik sta op het punt om af te rekenen.

De ander: Met wie?

De een: Met juffrouw Verwarming.

De ander: Zo zo. Dat staat u netjes. (p. 73, 1e dr p. 105)

Dit is een saai toneelstukje, maar wel met een dreigend einde.

Maak tweetallen, verdeel de rollen en lees de tekst voor. Overdrijf de saaiheid in het begin, maar ook de dreiging aan het slot.

Doe het boek na het voorlezen dicht en zeg samen de tekst uit je hoofd. Die mag best een beetje anders zijn dan in het boek. Bedenk dan samen hoe en waar je elkaar tegenkomt: in een park? Op een plein? Hoe groet je? Schud je elkaar de hand? Ben je blij elkaar te zien of is het juist vervelend? Maak er zo een kort toneelstukje van.

Ga aan het eind van het gesprek onverstaanbaar met elkaar fluisteren. De een vertelt met gebaren en mimiek wat hij van plan is. De ander reageert daarop; hij is het er wel of niet mee eens. Daarna loopt de een het toneel af. De ander blijft peinzend achter en zegt: *Zo zo. Dat is wel grondig.*

Verschillende tweetallen spelen dit stukje. Welke stukjes lijken op elkaar? Welk stukje springt eruit?

Spreekwolkjes vullen

Blader door het boek en ga in de tekeningen op zoek naar spreekwolkjes. Soms staat er een onleesbare tekst in. Vaak zijn de wolkjes leeg. Bedenk bij vijf spreekwolkjes een tekst en schrijf die op. Schrijf het nummer van de bladzijde erbij.

Vergelijk daarna jouw teksten met die van een ander kind. Lijken ze op elkaar of zijn ze heel verschillend? Als je met z'n tweeën dezelfde tekening hebt gekozen, maar je hebt verschillende teksten voor de spreekwolkjes bedacht, zijn het dan ook twee verschillende tekeningen geworden?

Zie je andere dingen in een tekening als je leest wat er in het spreekwolkje staat?

Nieuw slot schrijven

Ik wou dat ik droomde dat ze voor me zat, in de klas, en dat ik keihard aan haar haar trok.
Ik wou dat ik droomde dat ze een pad was en dat ik haar in een jampotje zette en vergat. Ik wou dat dat echt zo was. (p. 78, 1e dr p. 112)

Dit is het eind van het boek. Juffrouw Kachel staat nog steeds voor de klas. Vind je het een goed einde? Hoe zou het verhaal aflopen als jij de schrijver zou zijn? Bedenk jouw einde en schrijf dat op.

Wat hebben andere kinderen in jouw groep bedacht? Lees voor en vergelijk.

Links

- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.harriegeelen.nu
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl
- www.woutertjepieterseprijs.nl (o.a. juryrapport 1992)
- www.vertellen.nl (site met informatie over verteltheaterversie van *Juffrouw Kachel*)

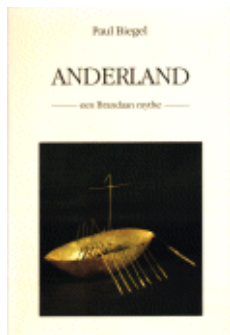
Lieke van Duin en Jos van Hest

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Paul Biegel
Anderland (1990)

Isbn:

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Anderland

een Brandaanmythe

Paul Biegel

Boek

Anderland van Paul Biegel is niet alleen een Brandaanmythe maar ook een verhaal over de eeuwige zoektocht van de mens naar een betere wereld, naar het spreekwoordelijke land van melk en honing.

Het meest fascinerende is echter dat Biegel haarscherp laat zien hoe mythen kunnen ontstaan doordat luisteraars een op zich realistisch verhaal becommentariëren, interpreteren en aanvullen vanuit hun eigen belevingswereld, waarbij de wens vaak de vader van de gedachte is.

In de inleiding tot *Anderland* vertelt Biegel wat hem heeft geïnspireerd: *Wij kennen alleen die opgeschreven versies* (van verhalen over wonderreizen). *Hoe ze hebben geklonken weten we niet. Hoe ze zijn rondverteld, van hoofd tot hoofd, van generatie op generatie, aangepast aan de mode van de tijd, aan de denktrant van de toehoorders, deels met elkaar vermengd zijn geraakt, aangevuld met eigen fantasieën, wisselend per individu, is nauwelijks te gissen.*

Biegel laat zijn verhaal in een onbestemde tijd beginnen met een zwakbegaafde jongen die 'de Malle' genoemd wordt en later 'het wisselkind'. De jongen wordt gepest: hij moet aan zee de golven gaan tellen. Dat lukt hem natuurlijk niet, maar hij vindt wel een drenkeling, behaard en fors van postuur. De man wordt opgelapt in de Keltische dorpsgemeenschap waar de jongen woont. Pas na weken is de drenkeling, Bran, in staat te vertellen wat hij heeft meegemaakt.

Zijn relaas is nuchter en realistisch, maar zijn toehoorders met hun animistisch wereldbeeld maken zijn verhalen steeds bovennatuurlijker. Ook Bran gaan ze steeds meer zien als een bovenmenselijk wezen, zelfs als een god. Als Bran vertelt dat hij ergens op zijn reis vulkanen vuur heeft zien spuwen, zijn dat volgens zijn gehoor krijgende duivels die met vuur smeten. En als hij vertelt dat ergens anders iemand zijn huis boven een riviertje had gebouwd en vanuit een gat in zijn vloer zalm ving, maken zij ervan dat die zalmen uit zichzelf het huis en zelfs de kookpot in sprongen. Dus moest dat land wel dicht bij het ideale Anderland zijn geweest! Zo fantaseren ze door.

Intussen is de goedgegelovige Malle niet meer bij Bran weg te slaan. Bran neemt het voor hem op en leert hem roeien en vissen. Uiteindelijk heeft de Malle nog maar één wens: ook naar Anderland te gaan. Hij is niet tegen te houden: hij roeit weg en wordt nooit weergezien.

Anderland is het sprankelende resultaat van het gissen naar hoe het verhaal over de wonderreis van Brandaan ooit geklonken zou kunnen hebben. De vele half-affe, volkse dialogen zijn zó levendig dat ze, hoewel op papier geschreven, de oeroude mondelinge verteltraditie oproepen. En Biegels taal is zó bezwerend dat je als het ware met je innerlijk oor de verteller en zijn publiek hoort praten, met hun stembuigingen, stiltes, gefluister, geschreeuw en gezang. Door de kreten en interrupties van zijn gehoor groeit het relaas van Bran uit tot mythische proporties. Zo vormt *Anderland* een razendknappe reconstructie van het mogelijke ontstaan van een oeroude mythe.

Leeftijd en (voor-)lezen

Anderland is niet als kinderboek uitgegeven, maar als boek voor volwassenen. Het is echter ook geschikt voor jongeren vanaf 12 jaar, op alle typen voortgezet onderwijs.

Het verhaal is slechts 90 pagina's lang en dus makkelijk in enkele sessies voor te lezen. Het voorlezen vergt wel wat voorbereiding en inlevingsvermogen. Het is voor de leerlingen het leukst als de dialogen ook levendig worden voorgedragen, met alle accenten en stembuigingen van het volkse en soms grove taalgebruik. Veel wordt recht voor zijn raap gezegd, ook op seksueel gebied.

Voor havisten en vwo-ers is het interessant om, bijvoorbeeld voor het eindexamen Nederlands, deze Brandaanmythe van Biegel te vergelijken met de hieronder genoemde Brandaan-vertalingen door Bertus Aafjes en Willem Wilmink.

Voor wie verder wil lezen

Anderland is een Brandaanmythe, een mythologisch verhaal over de reis van de Ierse monnik Brandaan, die leefde van ongeveer 484 tot 580. Daarmee valt het boek onder de zogenaamde Brandaanliteratuur, die al begint in de 9de eeuw met *Navigatio Sancti Brendani abbatis (De reis van de heilige abt Brandaan)*. In het Middelnederlands zijn twee handschriften uit de 14de en 15de eeuw bekend: het Comburgse en Hulthemse handschrift, maar er moet ook een versie uit de 12de eeuw bestaan.

In ruimer perspectief is de Brandaanmythe te plaatsen in het genre van de zeemansverhalen, waarin *Wahrheit und Dichtung* vaak moeilijk te onderscheiden zijn. Voor zeelieden is Sint Brandaan – ook wel Sint Brandarius genoemd – nog altijd een belangrijke figuur. Hij is de beschermheilige van kustlichten, in het bijzonder van de vuurtoren Brandaris op Terschelling.

- Bertus Aafjes: *De reis van Sinte Brandaan*, Meulenhoff, 1978. Vertaling van het 12de eeuwse prozagedicht, die Aafjes al in de oorlog klaar had, maar die pas in 1949 verscheen. Op basis van nu eens het Comburgse handschrift (omstreeks 1370), dan weer het Hulthemse (omstreeks 1410). Met houtsneden ontleend aan de uitgave van Anton Sorg uit 1476. Uitgave, inleiding en commentaar door prof. dr. Maartje Draak.
- Willem Wilmink: *De reis van Sint Brandaan*, Prometheus 1994-2003. Nauwgezette vertaling van het Comburgse handschrift in eenvoudige, goed leesbare verzen. Met toelichtingen in de marge. Wilmink heeft kritiek op de vertaling van Aafjes vanwege de in zijn ogen belegen taal en de vele enjambementen, maar hij heeft ook waardering: dit is het boek geweest dat hem door zijn studie Nederlands heeft gesleept! Wilmink noemt Brandaan een 'Odysseus van de lage landen'.
- A. Roland Holst: *Deirdre en de zonen van Usnach*, (1920), De Prom 1996. Op Iers-Keltische sagen geïnspireerde, romantische novelle. Deirdre is een jonge vrouw die voorbestemd is om de bruid van de koning van Ulster te worden. Ze vlucht het land uit met de geliefde die ze zelf gekozen heeft. De koning is jaloers en dat leidt tot verraad en wraak. Het loopt slecht af met Deirdre, wat bij haar geboorte al was voorspeld. Met toelichting van Jan van der Vegt.
- *Sindbad de Zeeman*, uit: *Verhalen uit Duizend-en-één-nacht*, Lemniscaat 1993. In deze verhalen duiken eenzelfde soort wonderlijke avonturen en motieven op als in de verhalen over Sint Brandaan. Zoals in *De eerste reis van Sindbad de Zeeman* het motief van het eiland waar ze aanleggen, dat echter een enorme walvis blijkt te zijn (p. 324-325).
- J.J. A. Goeverneur: *Reizen en Avonturen van Mijnheer Prikkebeen* (1858,

Ad. Donker, 12de druk 1992). Eerste Nederlandse stripverhaal, met tekeningen van Rodolphe Töpffer. Jan Jacob Antonie Goeverneur (1809-1889) vertaalde de oorspronkelijke Franse tekst uit 1830 en zette die op rijm. De lange vlindervanger Prikkebeen probeert onder het juk van zijn zuster Ursula uit te komen en vindt in de buik van een walvis zijn toekomstige vrouw en acht stiefkinderen. Ook in dit rijmverhaal komt het motief voor van het eiland dat een walvis blijkt te zijn.

- Peter Dickinson: *De stad van goud – en andere verhalen uit het Oude Testament*, Querido (Zilveren Griffel 1987). Dickinson gaat evenals Biegel terug naar de tijd waarin de verhalen ontstaan. Hij legt de oude verhalen in de mond van 'ooggetuigen': een oude herder, een grootvader, een priester, een visser, een jood in ballingschap die een groepje jongens vertelt over de val van Jeruzalem. Hierdoor klinken de bekende oude verhalen verrassend authentiek en fris.
- Paul Biegel: *De grote klein kapitein*, Holland/Lemniscaat 2008, 5+. Bundeling van *De kleine kapitein*, *De kleine kapitein in het land van Waan en Wijs* en *De kleine kapitein in het land van Schrik en Vreeze*. Klassieke en geliefde zeemansliteratuur voor kinderen over de kleine kapitein die met zijn schip *Nooitlek* avonturen beleeft die soms nog vreemder zijn dan die van Brandaan. Uitstekende voorleesliteratuur!
- Paul Biegel: *Laatste verhalen van de eeuw*, Holland 1999. Negentien verhalen, sommige voor kinderen, anderen voor volwassenen. Een schitterende staalkaart van de vertelkunst van deze meesterverteller die de lezer alles kan laten geloven wat hij verzint. In volle glorie, met vaart, humor, geheimzinnigheid en ongebreidelde fantasie. Het zijn sprookjesachtige verhalen vol sprekende dieren, kabouters, zeemeerminnen en reuzen. Verhalen die je met bezwerende kracht de fantasiewereld in zuigen, die beeldender en dynamischer zijn dan televisie, en waar de energie vanaf spat. Woutertje Pieterse Prijs 2000. Zie ook de lessuggesties bij dit boek.

Groepsgesprek over het boek

Laat de leerlingen eerst spontaan reageren op het boek. Stimuleer hen met vragen als:

- Wat vind je goed aan het boek? Of mooi? Of grappig?
- Wat vind je niet goed? Of niet mooi? Of niet grappig?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of raar? Of onduidelijk?
- Waar gaat het boek (vooral) over? Wat vind je van dat onderwerp?
- Wie is de hoofdpersoon? Zie je het verhaal anders wanneer je de Malle hoofdpersoon noemt dan wanneer je Bran als hoofdpersoon beschouwt? Wat hebben beide gemeen?
- Zie je *patronen* of *stramien*en die steeds terugkomen?

Als antwoorden op deze laatste vraag kunnen genoemd worden:

Aspecten rond schrijf- en vertelstijl:

- Volkse dialogen, maar meestal zonder dat er bij staat wie wat zegt.
- Onafgemaakte zinnen in dialogen: *Hou jij nou alsjeblijft op over die* - (p. 34), *Nee nee, dat be-* (p. 38), *Maar deze vogels, dat zijn de gedaanten van de afge-* (p. 39).
- Neologismen: *ingetoverd* (p. 20), *verpulpte* (p. 21), *donderzoon* (p. 21), *huhhuhhen* (p. 21), *je hand vond geen pak* (p. 55), *spillen* (p. 58).
- Herhalingen vaak in drietallen: *Jaren en jaren en jaren*. (p. 26 en 68), *Hinnik hinnik hinnik*. (p. 43), *Hij zei niets. Hij stond er alleen maar, ontzaglijk naakt, ontzaglijk behaard, ontzaglijke zoon van de donder*. (p. 60) *Jank jank jank*. (p. 71).

- Beeldende taal: *'Godkalere, als ik je vertel dat die krenge daar...'* Hij breidde zijn armen zo breed mogelijk uiteen om er een schaap tussen te krijgen maar zag dat het onvoldoende was en hield zijn meet-schaap tussen één hand en de muur, *'... zo groot waren, dan geloof je dat niet maar 't is wel zo. Kanjers.'* (p. 36).
- Veel namen voor Anderland: *Overkant, Wonderland* (p. 12), *Anderrijk, Paradijs* (p. 79) zijn slechts enkele voorbeelden.
- Alliteratie en rijm: *spillen en spetten* (p. 58), *- en dat ging over in dansen en zingen en dollen en krollen en rollen en knippen en knijpen en kietelen en kussen, neuzelen en neuken.* (p. 61).
- Veel grove taal: *geilerik* (p. 39), *zeiken* (p. 45), *reet* (p. 16, 51), *neuken* (p. 61), *lekkere wijven* (p. 63), *harsens* (p. 75), *smoel, goddonder* (p. 83).

Aspecten rond opbouw:

- 35 hoofdstukjes, variërend in lengte van een halve tot vijf pagina's.
- Afwisseling van hoofdstukken, geschreven vanuit een verteller, en hoofdstukken die soms puur uit dialogen bestaan.
- Steeds wordt Bran dringend verzocht meer te vertellen over wat hij heeft meegemaakt. Zijn relaas wordt stevast gevolgd door commentaar van de luisteraars, die het verhaal van Bran vervormen: ze maken het mooier en fantastischer vanuit hun eigen geloof in en behoefte aan toverij en wonderen.

Aspecten rond inhoud:

- De dorpsbewoners zijn voortdurend op zoek naar Anderland: *Waar de koeien en schapen gebraden rondlopen en de beken van schuimend bier over de stenen bruisen, waar de vrouwen jong zijn en mooi en willig, waar de tanden niet uit je bek rotten en je voeten niet verkrepelen in een spleet.* (p. 32). Ze gaan ervan uit dat dat paradijs ergens op aarde te vinden moet zijn.
- Zichtbaar wordt hoe de mythe groeit vanuit een kern van waarheid.
- Bran wordt vergoddelijkt, waarbij zijn imposante gestalte een rol speelt, evenals zijn geheime afkomst (p. 20) en het feit dat hij de zee heeft overleefd. *Hij is Aangeraakt. Dat zeg ik je. En daar moet je altijd mee oppassen. – O ja? – Dat zie je toch? Die man zit vol tover. (p. 67); Ik vertel jullie: het is een god, die we hier in ons midden hebben. Een god!* (p. 70).

Tenslotte:

- Vind je dat vrienden of vriendinnen dit boek ook moeten lezen? Of zou je het eerder sommige volwassenen aanraden?

Spelregels en tips:

- Heb als docent een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De leerlingen moeten het boek goed kennen. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de leerlingen merken dat hun antwoord belangrijk is.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: *'Waar lees je dat?'*, *'Hoe bedoel je dat?'*, of *'Vertel eens...'*
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek van Paul Biegel geeft veel stof tot

- praten.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de leerlingen eraan gewend en vinden ze het leuk om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinderen jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over broodjeaapverhalen

'Vertel!' riepen ze. 'Vertel!' (p. 29)

Tegenwoordig zouden we de verhalen uit *Anderland* broodjeaapverhalen noemen. Volgens Van Dale is een broodjeaapverhaal een *meestal gruwelijk, hedendaags volksverhaal dat als 'waar gebeurd' wordt verteld en vaak ook wordt geloofd, dat inspeelt op universele angsten en dat over de hele wereld als een soort mythe opduikt*.

Het *Urban Legends Archive* op internet geeft een andere omschrijving. Een broodjeaapverhaal duikt spontaan op en kent meestal verschillende variaties, is grappig en/of griezelig, nodigt uit om door te vertellen en hoeft niet perse uit de duim gezogen te zijn.

Veel broodjeaapverhalen berusten op een kern van waarheid, waar later veel bij verzonnen is. Ze worden overal ter wereld verteld, soms al eeuwenlang, maar de naam die eraan gegeven wordt, verschilt van land tot land. Engelstaligen spreken van *urban legends*. Vlamingen hebben het over *stadslegenden*. In Zweden noemt men ze *Klintbergare* nadat publicist Bengt Klintberg enkele boeken met broodjeaapverhalen schreef.

De Nederlandse term *broodjeaapverhaal* dateert uit 1978 toen Ethel Portnoy een bundel wonderlijke korte verhalen publiceerde onder de titel: *Broodje Aap. De folklore van de postindustriële samenleving*. In het titelverhaal wordt een vrachtwagen met producten voor hamburgerrestaurants aangereden. De achterklep van de wagen valt open en een dode aap belandt op straat.

Zoek in de bibliotheek het boek van Ethel Portnoy en lees er elkaar uit voor. Of nog leuker: kies een verhaal, lees het, doe het boek dicht en vertel het na. Overdrijven mag, overdrijven moet, maar vertel het zó dat je het zelf gelooft!

Welke broodjeaapverhalen ken je zelf? Vertel ze elkaar!

Over een god en een wisselkind

En die jongen, die Malle, die week niet van zijn zijde. Die was ingetoverd door de vis-man. Dat krijg je gauw met zulke halfgaren, die komen van Elders. Die zijn gewisseld. Die Vis-man is ook van Elders. (p. 20)

- Dat heb ik toch al lang gezegd? Dat die twee bij elkaar horen? Allebei uit de Andere Wereld? De één een god, de ander een wisselkind? Ben je daar nog verbaasd over? (p. 81)

Zoek op internet bij Wikipedia wat een wisselkind is. In hoeverre vind je de beschrijving die daar gegeven wordt van toepassing op de Malle?

Wat zou de Keltische spreker hier bedoelen met *die komen van Elders*? En wat zou de andere spreker bedoelen met zijn opmerking dat *die twee bij elkaar horen*?

Lijken Bran en de Malle op elkaar? Wat hebben ze gemeen? Waarin verschillen ze?

Bran wordt op p. 67 een *Aangeraakte* genoemd. Door wie of wat zou hij

aangeraakt zijn? Wat zou in het Keltische wereldbeeld een *Aangeraakte* betekenen? Een druïde?

Aan het eind van het boek roeit de Malle de zee op. Zijn dood tegemoet? Of zou hij, net als Bran, meer dood dan levend op een eiland aanspoelen? Waarom denk je dat? Verandert het verhaal als je kiest voor de interpretatie 'aanspoelen'?

Over verhalen waarin je gelooft

- O, maar dat zal best. Uit zo'n toverberg komt altijd muziek. Van de heiligen die erin wonen. - Heiligen?
- Nou ja, zo heet dat tegenwoordig. De geesten in alle geval. (p. 64)

Het verhaal van Biegel speelt zich af in een overgangstijd tussen animisme naar christendom. In het animisme is alles in de wereld beziel. Overal wonen geesten: in bergen, bomen, zeeën, enzovoort. Die geesten heten volgens de spreker van bovenstaande citaten nu heiligen. Hier zie je een prille invloed van het opkomende christendom. Brandaan was volgens de overlevering een monnik die het christelijk geloof verbreedde. Vind je dat de Bran uit het verhaal overkomt als zo'n missionaris? Vind je *Anderland* een christelijk verhaal of een heidens verhaal? Onderbouw je argumenten met passages uit het boek.

Over namen voor Anderland

- 'Naar het westen, heer Bran? Jarenlang? En... gevonden? Anderland?' (p. 31)
- Die Vis-man is ook van Elders. Ja, ze zeggen van de Overkant, maar dat moet nog blijken. (p. 20)

Zoek in het boek allerlei namen die voor Anderland worden gebruikt. Maak samen een lange lijst. Zoek ook fragmenten waarin Anderland wordt beschreven en lees ze elkaar voor. Wat voor wereldbeeld ligt aan die opvattingen ten grondslag?

Vul de namenlijst voor Anderland aan met namen die niet in het boek voorkomen.

De Brandaan-mythes worden wel gezien als een metafoor voor een moeilijke, spirituele reis die iedereen in het leven moet maken om in het paradijs te komen. Wat vind je van die opvatting? Praat er met elkaar over. Geldt dat ook voor dit verhaal van Paul Biegel?

Doen

Bran achterna varen

'Dat schapeneiland,' vervolgde de held, 'dat was ook niet zo groot. 't Is een groep bij elkaar, die eilanden daar, maar wat er wel groot was, dat waren de schapen. Godkalere, als ik je vertel (...).(p. 36)

'We waren een rot-end noordwaarts gedreven, de poolster zagen we 's nachts zowat recht boven onze kop (...)' (p. 45)

'Vuur ja. Gloeiende stenen die door de lucht vliegen, en een rood-hete brij die van de bergen af de zee in stroomt.' (p. 46)

'De zon,' vertelde Bran, 'die stond daar toch al zo raar laag, en die kwam op het laatst helemaal niet meer boven aarde. Het bleef donker. En koud dat het werd!' (p. 47)

'Een hoge berg van ijs lag midden in zee.' (p. 54)

'Tenslotte zijn we maar verder gevaren, nu eindelijk pal naar het westen. (...) Maar gelukkig, na ik weet niet hoeveel dagen kregen we land in zicht. Vruchtbaar land, dat was het eerste wat opviel: groen struikgewas, groene weiden, (...)' (p. 55)

'Niet te vertrouwen, die lieden daar, vertelden ze. Rare donkere kleren droegen ze, en hun gezichten hebben ze geverfd met één of ander spul.' (p. 77)

Dit zijn citaten uit het verhaal van Bran in volgorde van zijn belevenissen onderweg.

Bekijk de postzegel. Pak de atlas erbij en probeer te lokaliseren hoe de route van Bran geweest zou kunnen zijn. Er wordt wel gesuggereerd dat Brandaan Amerika ontdekt zou hebben, duizend jaar vóór Columbus. Zinspeelt Biegel daar ook op of niet?

Werkstuk schrijven over Bran en Brandaan

Gewoon een drenkeling. Een dooie. (p. 13)

- Hij is Aangerakt. Dat zeg ik je. En daar moet je altijd mee oppassen.

- O ja?

- Dat zie je toch? Die man zit vol tover. (p. 67)

Ik vertel jullie: het is een god, die we hier in ons midden hebben. Een god! (p. 70).

In het begin van het verhaal is Bran een aangespoelde drenkeling, meer dood dan levend. Aan het eind is hij vergoddelijkt: tot een god gemaakt. Wat voor aspecten hebben meegespeeld bij die verandering? Hoe gaat Bran in op de verlangens van mensen om hem heen? Zou Bran zichzelf zien als een god? Waar komt hij eigenlijk vandaan en heeft hij een geheime agenda? Schrijf op wie Bran volgens jou is en baseer dat op citaten uit het verhaal.

Paul Biegel noemt in zijn inleiding de christelijke monnik Brandaan als inspiratiebron voor zijn verhaal. Ga op zoek naar informatie over Brandaan. Lees bijvoorbeeld *De reis van Sint Brandaan, Een reisverhaal uit de twaalfde eeuw*, vertaald in modern Nederlands door Willem Wilmink. Maak een werkstuk waarin je de figuren Bran en Brandaan met elkaar vergelijkt. Welke van de twee personages komt geloofwaardiger op je over? Hoe zou dat komen?

Werkstuk schrijven over Severin en zijn Brandaanboot

Er zijn veel vorsers naar de historische achtergronden; in 1976/77 heeft een Ierse historicus en zeevaarder, Tim Severin, in een boot van hout en leer, zoals in oude tijden werd gebruikt, een Brandaan-tocht ondernomen. Hij is via de Far Òr en IJsland in Amerika terecht gekomen en heeft daarmee aangetoond, niet alleen dat dergelijke tochten toentertijd mogelijk zijn geweest, maar ook dat veel van het fantastische uit de verhalen op realiteit berust. In zijn reisbeschrijving 'The Brendan Voyage' (Hutchinson 1978) schrijft Severin: 'Andermaal kwamen de nuchtere feiten boven en kon een begrijpelijke interpretatie worden gegeven aan de wilde fantasieën uit de vertelling.' (p. 8, inleiding Paul Biegel)

Zoek via internet meer informatie over Tim Severin en zijn zeereis die hij met een *curragh*, het type roeiboort van Brandaan, heeft gemaakt. Een interessant onderwerp voor een werkstuk.

Een verhaal steeds groter maken

De Keltische luisteraars van Bran maken diens verhaal steeds mooier, groter en wonderlijker.

Die hang naar sensatie is van alle tijden. Ken je daar zelf ook voorbeelden van? Vertel ze elkaar. Denk onder andere aan het roddelcircuit, zowel op persoonlijk niveau als in de media. En vergeet de hypes niet die soms via internet waanzinnig uitgroeien en waarvan bijna niemand weet hoe en bij wie het bericht is ontstaan.

Hieronder volgt een grappig gedicht, geschreven door Annie M. G. Schmidt, over

een gerucht dat steeds grotere proporties aanneemt, maar dat op het eind wordt ontzenuwd.

Hendrik Haan

Dag, mevrouw van Voort,
hebt u 't al gehoord?
Hendrik Haan
uit Koog aan de Zaan
heeft de kraan open laten staan.
Uren, uren stond ie open.
Heel de keuken ondergelopen.
Denkt u toch es even!
En 't zeil was net gewreven.
Tss, tss, tss.

Dag, mevrouw Van Doren,
moet u toch eens horen.
Hendrik Haan
uit Koog aan de Zaan
heeft de kraan open laten staan.
Zeven dagen stond ie open.
Heel het huis is ondergelopen.
Denkt u toch es even!
Alle meubels dreven.

Dag, mevrouw Van Wal,
weet u 't nieuwtje al?
Hendrik Haan
uit Koog aan de Zaan
heeft de kraan open laten staan.
Zeven weken stond ie open.
Heel de straat is ondergelopen.
Denkt u toch es even!
Alle auto's dreven!

Dag, mevrouw Verkamp,
weet u 't van de ramp?
Hendrik Haan
uit Koog aan de Zaan
heeft de kraan open laten staan.
Zeven maanden stond ie open.
Heel de stad is ondergelopen.
Denkt u toch es even!
Niemand meer in leven!

Kijk, wie komt daar aan?
Hendrik Haan, uit Koog aan de Zaan.
Hendrik, hoe is het gegaan?
Had je de kraan
open laten staan?
O, zei Hendrik, 't was maar even
en 't verhaal is overdreven.
De keukenmat
een tikkie nat,
onverwijld
opgedweild,
Zó gebeurd, zó gedaan,
zei Hendrik Haan.

Alle dames gingen vlug
teleurgesteld naar huis terug.

Lees het gedicht met een groepje hardop voor en laat het klinken met diverse damesstemmen.

Schrijf ook een verhaal of een gedicht waarin je een bepaald gegeven steeds meer opblaast.

Dialogen voorlezen als toneeltekst

De hoofdstukken 16 (p. 33-35) en 18 (p. 38-42) bestaan geheel uit dialogen. Kopieer voor iedereen die meedoet één van deze hoofdstukken. Zoek met elkaar uit wie wat zegt. Geef die personages letters of nummers. Zet die letters of nummers vóór de dialoogtekst. Verdeel de rollen. Elke lezer streept met een marker de tekst aan van het eigen personage. Lees samen hardop het hoofdstuk als een éénakter voor. Zorg voor afwisseling, versnelling en vertraging in tempo, varieer van gefluister tot geschreeuw, eventueel met geroezemoes van bijval of afkeuring op de achtergrond. Probeer de klankkleur van de verschillende stemmen optimaal te gebruiken.

Mijnheer Prikkebeen van de dichter J.J.A. Goeverneur lezen

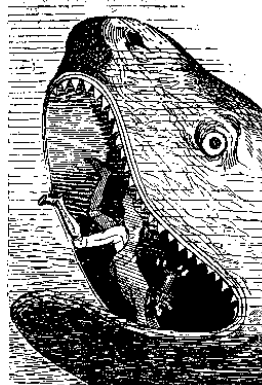
Twee ton water, ongejokt,
Had hij vast wel ingeslokt,
Toen hij eindelijk, dik als wat,
Boven kwam weer uit het nat
En een klein zwart eiland vond,
Waar hij opkroop, tonnerond.

Ach, geen huis, geen boom, geen plant
Was daar op dat kleine land,
En het scheen wel dat het zwom.
Prikkebeen kijkt angstig om
En wordt dodelijk vervaard,
Want het eiland heeft ... een staart.

Kort en goed, het eiland was
Een gediert van 't walvisras;
En toen 't beest zich schudde, gleed
Prikkebeen er af. Het deed
Op zijn bek en ... Prikkebeen
Vloog door 't wijde keelgat heen.

Dit zijn drie strofes met tekeningen uit het lange, verhalende gedicht *Reizen en Avonturen van Mijnheer Prikkebeen*. Na een schipbreuk spoelt hij aan op een eiland dat al snel een walvis blijkt te zijn: een bekend motief uit de

Brandaanliteratuur. Vergelijk bovenstaand fragment met het walvis/eiland-fragment uit *Anderland* op p. 37/38. Wat is er inhoudelijk anders? En qua stijl? Neem in je vergelijking ook het fragment mee uit *De eerste reis van Sindbad de Zeeman* uit *Verhalen uit Duizend-en-één-nacht*. Zie de doe-suggestie hieronder. Een mooi onderwerp om je tanden in te zetten: vergelijkende literatuurwetenschap in de praktijk!

Lees de hele wonderbaarlijke geschiedenis van *Mijnheer Prikkebeen* (zie *Voor wie verder wil lezen*).

In de laatste strofe hierboven belandt Prikkebeen in de maag van een walvis. Ook dat is een bekend verhaalmotief: lees in de bijbel het verhaal over Jona!

Tekst herschrijven in de stijl van Biegel

We vervolgden onze koers tot we bij een paradijselijk eiland kwamen. Het schip ging voor anker en de kapitein legde de loopplanken uit zodat iedereen aan land kon gaan. Sommigen maakten eten klaar, andere wasten hun kleren en weer andere liepen zomaar voor hun plezier wat op het eiland rond. Ondertussen ging de bemanning eten, drinken en wat spelletjes doen. Ik was een van degenen die was gaan wandelen, maar toen ik onderweg was, hoorde ik de kapitein opeens uitroepen: 'Hé, pas op, passagiers! Kom onmiddellijk naar het schip terug! Laat alle spullen achter en ren voor uw leven en moge Allah u behoeden! Dit is geen echt eiland, maar een enorme walvis, middenin de zee. Het zand is op zijn rug blijven liggen en er zijn bomen op gegroeid, waardoor het net een eiland lijkt. Maar toen jullie een vuur maakten, voelde de walvis de hitte en bewoog. Nog even en hij duikt onder en dan verdrinkt iedereen. Laat alle spullen achter en zoek bescherming, anders gaan jullie eraan!'

(Uit: *Verhalen uit Duizend-en-één-nacht*, verhaal *De eerste reis van Sindbad de Zeeman*, Lemniscaat 1993, p. 324-325).

In dit fragment uit een verhaal uit *Duizend-en-één-nacht* komt net als in *Anderland* van Biegel het motief voor van het eiland dat een walvis blijkt te zijn. De schrijfstijl is echter totaal anders dan die van Biegel. Herschrijf dit fragment in zijn stijl. Dus met dialogen in spreektaal en korte, onaffe zinnen. En met typisch Biegeliaanse stijlfiguren als alliteratie, herhaling, opsomming, overdrijving en neologisme. Laat je fantasie de vrije loop! Vergelijk jouw bewerking met die van klasgenoten. Welke versie is het meest Biegeliaans? Welke het grappigst? Wiens taalgebruik is het meest natuurlijk?

Links

- Deze lestips en het juryrapport 1991 : www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.paul-biegel.com
- www.uitgeverijholland.nl
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Anne Vegter en Geerten
Ten Bosch,
*De dame en de
neushoorn* (1989)

Isbn: 9021484943

door Lieke van Duin en Jos van Hest

De dame en de neushoorn

Anne Vegter en Geerten Ten Bosch, 1989

Boek

In *De dame en de neushoorn* is alles mogelijk: bomen kunnen spreken, mieren klaverjassen en wandelende takken lopen met een wandelstok. Het is een sprookjesachtig liefdesverhaal over een neushoorn en een meisje dat een 'dame' is geworden. De neushoorn wacht bij de zee op haar. Er legt een bootje aan en de dame stapt uit. Ze lijkt wel een prinses, met haar jurk vol diamantjes. De dame en de neushoorn herkennen elkaar aan een lapje stof dat ze allebei dragen en dat op een pantervel lijkt.

Bij een rivier gekomen zegt de dame: 'Hier is alles begonnen.' En ze begint de neushoorn te vertellen hoe hij en zij elkaar lang geleden hebben leren kennen. Haar vader was dierentemmer in een circus, maar niemand keek naar hem, want hij temde schapen en daar vond men geen kunst aan. Om voor zijn act een wild dier te vinden ging hij met zijn dochter naar het oerwoud. Daar ontmoetten ze twee acrobatische mieren die haar vader goed kon gebruiken. In haar eentje op pad en gekleed in een pantervel vond het meisje een neushoorn en temde hem. Later kwamen er bij het gezelschap nog twee wandelende takken, die goed waren in snelwandelen. Daarmee was het circus compleet. Toen de vader met zijn circus terug naar huis wilde, kon de neushoorn niet mee. Maar hij en het meisje hadden een voorgevoel dat ze elkaar ooit terug zouden zien. Als herkenningsteken deden ze beiden een lapje van het pantervel om.

En zo geschiedde: ze krijgen elkaar tenslotte.

Het verhaal heeft iets liefs en iets gekks. De tekst zit vol omkeringen, onwaarschijnlijke wendingen en geinige invallen. Anne Vegter speelt op een associatieve manier met taal. Bij de uitreiking van de Woutertje Pieterse Prijs zei ze: 'Woorden hebben voor mij geen definitieve betekenis. Ik probeer het woord te vertekenen; als ik de neushoorn laat zeggen: *Ik weeg van niks en ik walshals* wil ik in één woord de indruk wekken van een waaghals die een walsje waagt. Ik denk in termen van illusie door taal.'

Door die nadruk op originele woorden en uitdrukkingen en onverwachte wendingen raakt de lijn van het verhaal soms wat ondergesneeuwd. En de identificatie met de personages is lastiger dan in meer conventionele kinderboeken. De lezer krijgt echter wel ruimte om vanuit eigen verbeelding zelf veel in te vullen.

De tekeningen van Geerten Ten Bosch zijn grappig, karikaturaal en met precisie getekend, soms op priegelig postzegelformaat. De menselijke figuurtjes zijn af en toe in extreme houdingen getekend, hebben nauwelijks ellebogen of knieën en het kapsel van de dame lijkt een puntig feesthoedje. In stripachtige reeksen prenten suggereert Ten Bosch vaart en beweging en laat ze de vormloze neushoorn in allerlei houdingen zien. Op sommige tekeningen vormen de verschillende figuurtjes een compact cluster dat om goed kijken vraagt. De fijnzinnig ingekleurde prentjes vertonen een charmante naïviteit, die bewust als stijlmiddel gehanteerd is. Al met al is *De dame en de neushoorn* een intrigerend, grillig en tegendraads fantasieverhaal.

Leeftijd en (voor-)lezen

Het boek is geschikt voor kinderen vanaf zes jaar. Vooral taalgevoelige kinderen met een associatieve geest zullen ervan genieten. Het hele verhaal kan voorgelezen worden in één of twee keer. Doe dit niet klassikaal maar in een klein groepje dicht om u heen, omdat de kinderen de tekeningen goed moeten kunnen bekijken.

Voor wie verder wil lezen

- Anne Vegter (tekst) & Geerten Ten Bosch (illustraties): *Verse bekken! – of Hoe Heel Kort zich in een kip vergiste, uit het wc-raam hing, het op een sluipen zette en andere avonturen van de rat*, Querido 1990, nominatie AKO-literatuurprijs 1991. Experimenteel kinderboek met originele, fantasierijke verhalen en tekeningen. De verhalen zijn ijzersterk in hun absurdisme, maar doen soms zo geconstrueerd aan dat er geen verhaallijn overblijft. De tekeningen zijn minder priegelig en naïef dan in *De dame en de neushoorn* en daardoor sterker.
- Anne Vegter (tekst) & Geerten & Judith Ten Bosch (illustraties): *Sprookjes van de planeet aarde*, Querido 2006. Negen bizarre sprookjes, meer in de traditie van klassieke sprookjes geschreven dan *De dame en de neushoorn*, toegankelijker ook, maar dwarser en grilliger dan Grimm.

De stijl van Anne Vegter en Geerten Ten Bosch kan absurdistisch en quasi-naïef worden genoemd. Het absurdisme in de kinderliteratuur bestaat al lang. Voorbeelden daarvan zijn de Russische auteur Daniil Charms (1905-1942) en de Roemeens-Franse schrijver Eugène Ionesco (1909-1994):

- Daniil Charms: *Een, twee hupsakee*, illustraties Marc Rosenthal, Lannoo 1996, *Nietes welles*, illustraties Gerda Dendooven, Querido 1997, *Een stinkdier is een prachtig beest*, illustraties Gerda Dendooven, Querido 1999. Geestige, ondeugende en soms nonsensicale verhalen met futuristische trekjes die getuigen van een onbevangen kinderlogica en –fantasie. Charms wordt beschouwd als de grootste Russische absurdistische schrijver. Hij was te origineel en onafhankelijk om zich te schikken naar de kunstpausen van het communistisch regime en heeft dat met de dood moeten bekopen. Met kinderverhalen, die voor onschuldiger doorgingen dan werk voor volwassenen, kon hij nog een tijdje uit handen van het Politbureau blijven. En toen hij in 1931 gearresteerd werd als ‘contra-revolutionair’, kreeg zijn vader hem nog vrij. Maar in 1941 werd hij opnieuw gearresteerd en naar een psychiatrische inrichting afgevoerd. Daar stierf hij een half jaar later.
- Eugène Ionesco: *Eerste Verhaal, Tweede Verhaal, Derde Verhaal en Vierde Verhaal* (prentenboeken met illustraties van Etienne Delessert (1+2), Philippe Corentin (3) en Nicole Claveloux (4), Bruna 1977), vertalingen van respectievelijk *Conte numéro 1, 2, 3 en 4* (1969-1976). Een vader vertelt vreemde verhalen aan zijn dochtertje van bijna drie. Zoals over een familie waar iedereen Jacqueline heet, tot de hobbelpaarden en tinnen soldaatjes toe. En over het spelen met taal: ‘telefoon’ wordt ‘kaas’, ‘kaas’ wordt ‘speeldoos’, ‘speeldoos’ wordt ‘vloerkleed’ enzovoort; een verhaal wordt zo een soort geheimaal. De prenten doen soms sterk aan het werk van Salvador Dalí denken. In *Eerste Verhaal* is bovendien een grote neushoorn (!) te zien (en als beeldcitaat een monster uit *Max en de Maximonsters* van Maurice Sendak).

Eigentijdse Nederlandse auteurs die verwantschap vertonen met het werk van

Anne Vegter en Geerten Ten Bosch zijn Harriët van Reek en in mindere mate Armando. Ook zij experimenteren met een quasi-naïeve en/of absurdistische stijl van schrijven:

- Harriët van Reek: *De avonturen van Lena Lena* (Querido, 1986, Gouden Griffel), *Het bergje spek* (Querido 1989), *Henkelman, ons Henkelmannetje* (Querido 1996), *Bokje* (Querido 2001, Zilveren Penseel) en *Letterdromen met Do* (Querido 2007, Zilveren Penseel). Bij Harriët van Reek zijn tekst en beeld nog meer geïntegreerd dan bij Anne Vegter en Geerten Ten Bosch doordat zij dubbeltalent is. *Letterdromen met Do*, waarin een meisje speelt en vrij associeert met letters, is daar het meest geslaagde voorbeeld van. De letters gaan leven, doen kunstjes en vormen een lettercircus.
- Armando: *De prinses met de dikke bibs*, Leopold 1997. Recalcitrante sprookjes met prikkelende humor en een anti-moraal zonder anti-moralistisch te zijn. Over een prinses die niet wil trouwen, een oude man die graag dood wil, een lijk dat z'n tong uitsteekt, een kabouter zo groot als een mens, een mummie die naar het land van de levenden gaat en een tovenaardie die niet meer mag toveren.

Achtergrondinformatie voor de leerkracht: *De dame en de neushoorn* is onmiskenbaar gebaseerd op de middeleeuwse verhalen en afbeeldingen over *De dame en de eenhoorn*. In de Middeleeuwen werd de eenhoorn gezien als een woest beest dat alleen getemd kon worden door een maagd. In schilderijen en op wandtapijten is de eenhoorn afgebeeld met zijn kop in de schoot van de maagd. De overeenkomst met de neushoorn op de omslag van *De dame en de neushoorn* die met zijn kop op de schoot van de dame ligt, is evident. Die beelden hebben een sterk erotische lading. Dat geldt ook voor tekstfragmenten van Vegter waar kinderen overheen zullen lezen, maar die volwassenen niet zullen ontgaan, bijvoorbeeld: *De neushoorn sloeg zijn wimpers neer. Toen stak hij zijn kop tussen haar benen. En daar gingen zij. Het was weer net als vroeger.* (p. 5)

Schilderijen en wandtapijten met maagd en eenhoorn zijn te zien in onder andere het museum van Cluny in Parijs, The Cloisters in New York, het Palazzo Farnese te Rome en het Historisch Museum in Basel. Zie hieronder de omslag van *De dame en de neushoorn* en het anonieme wandtapijt *Wilde vrouw met eenhoorn* (1500) uit het Historisch Museum in Basel:

Groepsgesprek over het boek

De dame en de neushoorn is een sprookjesachtig verhaal met sprekende dieren. Laat de kinderen eerst spontaan reageren op het boek. Stimuleer dit met vragen als:

- Wat vind je leuk aan het boek? Of mooi? Of goed?
- Wat vind je niet leuk? Of niet mooi? Of niet goed?
- Wat vind je moeilijk aan het boek? Of raar? Of onduidelijk?
- Waar gaat het boek over? Wat vind je van dat onderwerp?
- Zie je dingen, *patronen* of *stramienen*, die steeds terugkomen?

Als antwoorden op deze laatste vraag zullen vooral aspecten genoemd worden rond vorm en opbouw/structuur:

- Het verhaal is wel sprookjesachtig, maar geen sprookje. Waar zie je dat aan? (Mogelijk antwoorden: het begint niet met 'Er was eens', in sprookjes zitten niet zoveel taalgrapjes.)
- De dieren zijn niet allemaal even groot, zoals bij Toon Tellegen, maar ze praten wel met elkaar en met de mensen als gelijkwaardige personages.
- Er staan zelfbedachte woorden in: *walshals* (p. 16), *stelletje wildelingen* (p. 19), *stelletje tammelingen* (p. 21).
- Taalgrapjes: *passadeu* (pas à deux); *houden van* en *het houden bij* (p. 28); *een hoop mieren* en *een mierenhoop* (p. 30); *tamme temmer* (p. 25), het spreekwoord 'Wie een kuil graaft voor een ander...', een *dierentemmer* en een *mierentemmer* (p. 27).
- Vreemde uitdrukkingen: *verschrikkelijke wildheid* (p. 13), *snoes en zalig* (p. 15); *het hing schots over zijn ogen*. *Scheef danste hij over de vlakke* (p. 15); *het ging op een razend holletje* (p. 29).
- Spreektaal: *niet zo dénderend* (p. 7), *even de benen strekken, zeg!* (p.19), *geintje* (p. 23).
- Vreemde samenstellingen: *neushoorntraan*, *vuurlicht* (p. 8), *dierentemmerpensioen* (p. 35).
- Vreemde zinnen: *In de buik van de neushoorn bromde een mug vol belofte* (p. 3), *De zee had gerimpeld* (p. 3), *Ik weeg van niks en ik walshals* (p. 16), *Vanaf nu is het af en uit en zit* (p. 19), *En de ochtend kreekte* (p. 21), *Willen wij u soms redden?* (p. 23).

Tenslotte:

- Vind je dat andere kinderen dit boek ook moeten lezen?

Spelregels en tips:

- Heb als leerkracht een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De kinderen moeten het boek goed kennen. Ze kunnen hun mening dan uitleggen aan de hand van fragmenten uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de leerlingen merken dat hun antwoord belangrijk is.

- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar lees je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek van Anne Vegter en Geerten Ten Bosch kán veel gespreksstof opleveren.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er zo regelmatig met elkaar wordt gepraat. Dan raken de leerlingen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over wachten

De neushoorn stond op het strand.

Ze komt, dacht hij. Hij tilde zijn poot op.

Ze komt niet, dacht hij. Hij schudde zijn vel. Hij tuurde over de zee.

Hij sprak: 'Ik wacht.' (p. 3)

De neushoorn wacht op de dame: komt ze wel of niet? Praat met elkaar over wachten. Wanneer was de laatste keer dat je moest wachten? Op wat of op wie? Wat doe je als je moet wachten? Hoe spannend of hoe saai is het om te wachten? Als je lang moet wachten op iets leuks, waar voel je dat dan vooral in je lijf? (De neushoorn voelt het in zijn buik; daar broemt dan een mug vol belofte.) Moeten kinderen vaker wachten dan volwassenen? Een gesprek over wachten voor het stoplicht, wachten in een wachtkamer, wachten tot je jarig bent, wachten en voordringen, wachten tot het stil is.

Over hoe een vriendschap begint

Zij kwamen bij een rivier. 'Hier is alles begonnen,' zei de dame.

'Weet ik niks meer van,' bromde de neushoorn. (p. 6)

De dame en de neushoorn zijn goede vrienden. De dame weet nog hoe het begon, de neushoorn is het vergeten. Vertel elkaar over een goede vriend(in) die je hebt. Weet je nog hoe jullie vriendschap is begonnen? Waar zagen jullie elkaar voor het eerst? Wat voor kleren had je vriend(in) aan? Wat zei of deed hij/zij? Wat gebeurde er?

Op wie lijk je het meest: op de dame die alles nog weet of op de neushoorn die alles is vergeten?

Over uitgelachen worden

Mijn vader was er droevig van.

'De mensen zullen mij uitlachen,' zei hij. (p. 7-8)

De vader van de dame is bang om uitgelachen te worden. Praat met elkaar over uitlachen en uitgelachen worden. Ben je wel eens uitgelachen? Lach je wel eens iemand uit? Wanneer was dat en waarom gebeurde het? Hoe voelt het om uitgelachen te worden? En om zelf uit te lachen? Als je het wel eens hebt gedaan, heb je er later dan spijt van? Is uitlachen echt lachen? Lachen kinderen vaker uit dan volwassenen?

Over complimenten maken

Op een avond maakte mijn vader een hoog vuur. Wij zaten aan de rivier.

'Goed kun je dat,' zei ik. (p. 8)

Het meisje geeft haar vader een compliment: ze zegt dat hij iets goed kan. Een gesprek over complimenten krijgen en geven. Krijg jij wel eens een compliment? Van wie en wanneer? Wat is het laatste compliment dat je hebt gekregen? Geef je wel eens een compliment? Aan wie en wanneer? Wanneer heb je voor het laatst een compliment gegeven? Is het belangrijk om complimenten te krijgen? Wat gebeurt vaker: dat volwassenen aan kinderen een compliment geven of dat kinderen aan volwassenen een compliment geven? Hoe zou dat komen? Voel je je wel eens verlegen als je een compliment krijgt? Wat is het tegenovergestelde van een compliment? Krijg je dat wel eens?

Over vreemde woorden

'Ik weeg van niks en ik walshals!' juichte hij. (p. 16)

Dit is de vrolijke uitroep van de dansende neushoorn. Praat samen over wat hij daarmee zou kunnen bedoelen. Wat zou *walshalsen* kunnen zijn? Kan iemand het voordoen? Een kind doet het voor; de rest doet het na. Daarna walshalst een volgend kind op een andere manier. De rest doet het na. Enzovoort.

Staan er nog meer grappige of vreemde woorden in het boek? Bestaan die woorden echt of zijn ze verzonnen? Wat doet de ochtend als hij *kriekt*? (p. 21) Wat is *penibel*? (p. 23) Wat is het verschil tussen een *dierentemmer* en een *mierentemmer*? (p. 27)

Doen

Armband maken van pantervel

Het was een pantervel van-geel-met-zwarte-vlekken. (p. 10)

Ik trok het pantervel in tweeën.

'Dit,' zei ik, 'is ons herkenningsteken.'

'Ik zal het aan mijn hoorn knopen,' zei de neushoorn, 'dan kan ik je elke dag verwachten.' (p. 32)

Aan de hoorn van de neushoorn hing een lapje stof. Dat was gevlekt en oud. Het wapperde de dame tegemoet. Toen liep hij op haar af. (...)

De neushoorn zag het lapje. Het lapje om haar pols. Dat was gevlekt en oud. Het was precies zo'n lapje. (p. 4)

Teken met viltstift zwarte pantervlekken op een gele strook stof. Maak er zo een armband van en knoop die om je pols. Zo kun je ook armbanden maken van stof met tijgerstrepen, poemastippen of jaguarvlekken.

Portretten met een mond vol tekenen.

Zij hadden juist een mond vol bladeren. Dat was een feestmaal. (p. 6)

Teken het grote hoofd van de neushoorn: zijn stevige snoet met een grote open mond, zijn oogjes, zijn oren (met grijze pluimen), zijn grote hoorn. Teken op een ander vel het grote hoofd van de dame die eruit ziet als een prinses, maar dan wel een met open mond. Plak dan hun monden vol met echte bladeren. Bladeren waar ze al stukjes vanaf hebben gebeten, nog hele bladeren, bladeren die uit hun mond steken, bladeren die langs hun kin glijden. De portretten zien er gulzig en feestelijk uit.

De passadeu dansen

Ik pakte mijn vaders hand. Toen dansten wij samen de passadeu. Die kenden wij nog uit het circus. (p. 25)

Het meisje en haar vader dansen voor de neushoorn. Wat zou de passadeu voor een dans zijn? Is het een deftige dans, een snelle dans, een dans met handen vast, met handen los, met trippelpasjes of met grote sprongen? Moet je zwaaien, draaien, huppelen? Bedenk met een vriend of vriendin een dans, oefen samen en voer hem uit. De dans duurt twee of drie minuten. Misschien kun je er ook muziek bij zoeken.

Optreden met drie acts

'Akt numero één!' (...) De mieren stonden op hun handen.

'Akt numero twee!' (...) De mieren duikelden kopje. (...)

'Akt numero drie!' (...) De mieren deden een saltomortale. (p. 26-27)

Dit is het optreden van de mieren. Oefen samen met een vriend of vriendin de drie acts van de mieren. Wat is een saltomortale? Hoe kun je toch op je handen staan, ook al kun je het misschien niet zo goed? Laat een ander kind de acts aankondigen en maak er een adembenemend circusgebeuren van. Misschien kan nog een ander kind op spannende momenten op een trom roffelen.

Groepsfoto tekenen

Mijn vader maakte een groepsfoto. De neushoorn kon er bijna helemaal op.

Toen toeterden de mieren rond dat het tijd was om te vertrekken. Dat noteerden de takken in hun dagboek. (p. 31)

Teken de groep op een blaadje zo klein als een foto: het meisje in haar pantervel, de twee wandelende takken, de twee mieren en de neushoorn (bijna helemaal).

Schrijf op de achterkant van je foto-tekening de dagboekzin(nen) van de wandelende takken.

Titels van liedjes bedenken

En de mieren zongen luid een heel vreemd lied over takken. 'Tamme temmer temt twee takken.' (p. 34)

Alle woorden van de titel van het lied van de mieren beginnen met een t. Kies een andere letter dan een t. Bijvoorbeeld een n. Schrijf dan een lange lijst van woorden

op die allemaal met een n beginnen. Bijvoorbeeld: neushoorn, noga, niets, niemand, nacht, navel, enzovoort. Ook werkwoorden die met die letter beginnen: nemen, naderen, noemen, nestelen, neuriën, enzovoort. En namen: Neeltje, Naomi, Norbert, Nine, Napoleon, Nancy, enzovoort. En nog meer n-woorden: negen, netjes, nu, nieuwsgierig, neerslachtig, normaal, enzovoort. Je kunt er ook het woordenboek bij gebruiken.

Bedenk dan een titel van een liedje van allemaal n-woorden: Nee, neefje Nicolaas niest nooit. Of: Negent natte neuzen nuttigen noga.

Fantaseren over lege plekken in het verhaal

'Naar de vlakte!' spoorde zij hem aan.

'Die zijn blij,' lachte een boom. 'Zij rennen zo het bos in!'

En zo was het ook. (p. 35)

Zo eindigt het verhaal. Maar wat gebeurt er dan? Hoe is de ontmoeting van de dame en de neushoorn met de boom op de vlakte? Daarover kun je van alles fantaseren. Het is een lege plek in het verhaal.

Er zijn zo in het verhaal meer lege plekken die je met je eigen fantasie kunt opvullen. Hoe weet de neushoorn aan het begin van het verhaal dat de dame juist die dag zal aankomen op het strand? Of staat de neushoorn daar al jaren te wachten? Praat erover met een ander kind en bedenk samen een oplossing.

In het verhaal wordt veel verteld over de vader van het meisje, maar niets over de moeder. Heeft ze nooit een moeder gehad? Maar hoe kan dat? Bedenk samen het verhaal van de moeder van het meisje!

Ga samen op zoek naar andere lege plekken in het verhaal en stop ze vol met je fantasie. Schrijf of teken erover.

Links

- www.queridokind.nl
- www.harrietvanreek.nl
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Woutertje Pieterse Prijs

Mogelijk gemaakt door

Margriet Heymans
Lievelling, boterbloem
(1988)

Isbn: 90 214 6595 7

Het boek is in zijn geheel te downloaden van de site van de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren:

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Lievelling, boterbloem

Margriet Heymans

Boek

Lievelling, boterbloem van dubbeltalent Margriet Heymans is een heftig rijmverhaal over Berthe die met zoete woordjes haar lievelingspop Poppeleia naar bed brengt en daarna als boze fee door het slaapkamerraam weer naar binnen klimt om Poppeleia te mishandelen. Uiteindelijk smijt de boze fee de pop het raam uit; daarmee geeft ze Berthe de gelegenheid om als een voorbeeldig moedertje haar poppenkind te redden.

De verzen dansen bijna van het papier af en vragen erom gezegd, gefluisterd en uitgeroepen te worden, zo rijk zijn ze aan klank en emotie. Het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs noemt het *vrije, blanke verzen die soms aanloopjes lijken te nemen naar verheven lyriek, maar altijd bijtijds op hun nuchtere, volkspoëzie-achtige pootjes terecht komen*. Steeds wordt het metrum doorbroken voordat het de kans krijgt in een strakke cadans gevangen te raken. Het is tegendraadse poëzie vol onvoorspelbare wendingen.

Vier rollen zijn er: ten eerste de dubbelrol Berthe/boze fee, dan Poppeleia, als derde de verteller, en dan is er nog een cursief gedrukte commentaarstem, te vergelijken met een klassiek 'koor' waarin een vermaning, aanmoediging, klaagzang of meelevens klinkt.

Het idee voor het boek ontleende Margriet Heymans aan een verhaal dat haar dochter haar eens vertelde: ze wilde zo graag lief zijn voor haar pop, maar dat kon alleen als die pop er ellendig aan toe was, als de pop echt reden had om getroost te worden. En dus ging ze ontzettend gemeen doen tegen haar pop. Liefde en haat, echt en vals, tederheid en wreedheid: wie het ene niet kent, zal het andere ook niet leren kennen.

Kinderen spelen met hun poppen vaak uit wat ze zelf hebben meegemaakt en daar maakt Margriet Heymans speels en navrant gebruik van. Zo is Berthe niet alleen poppenmoeder, maar ook het onbegrepen kind dat bruut wordt bejegend. Het verhaal gaat ook over de relatie van een kind met haar juf, en onderhuids over de relatie met haar moeder.

Steeds ontwaart de lezer iets van een situatie, een gebeurtenis, een motief waarnaar het gissen is. Zo is er sprake van een tweelingzusje van Berthe dat er ooit was en is meegenomen door een vogel. Is dat een metafoer voor iets wat echt gebeurd is of een fantasie in het hoofd van Berthe? Enkele pagina's daarvoor zegt Berthe: *Ik wou dat ik een zusje had, / in plaats van een pop met glazen ogen*. Regels die de vraag oproepen of de woede en agressie van Berthe-als-heks misschien voortkomen uit verdriet omdat ze liever een levend zusje dan een dode pop had gehad.

Op elke pagina staat een sobere zwart-wit illustratie in trefzekere, gesloten lijnen, die het essentiële uit de tekst daaronder toont. Vergeleken met de stripachtige prenten die Margriet Heymans maakte voor *Annetje Lie in het holst van de nacht* (Woutertje Pieterse Prijs en Gouden Penseel 1988) zijn ze minder sprookjesachtig, maar wel krachtiger en directer.

Lievelling, boterbloem is een aangrijpend verhaal over een meisje met twee kanten. Psychologische diepgang en complexiteit zitten verstopt in eenvoudige, poëtische woorden en beelden. Het boek kreeg behalve de Woutertje Pieterse Prijs ook een Zilveren Griffel.

Leeftijd en (voor-)lezen

Lieveling, boterbloem is in principe geschikt voor alle leeftijden vanaf vier jaar.

Naar aanleiding van dit boek en van andere literaire kinderboeken, zoals *Annetje Lie in het holst van de nacht* van Imme Dros (Woutertje Pieterse Prijs 1988), ontstond eind jaren tachtig, begin jaren negentig van de vorige eeuw een discussie of dit nog wel boeken voor kinderen waren. Een aantal critici noemde ze 'kinderboeken voor volwassenen'. Anne de Vries jr. wijdde er begin 1990 een geruchtmakende lezing aan onder de titel *Het verdwijnende kinderboek*. Hij vond dat in literaire kinderboeken meer rekening gehouden moest worden met het bevattingsvermogen van kinderen.

Hoe het ook zij, kinderen zullen dit verhaal anders beleven dan volwassenen. Volwassenen zijn geneigd te interpreteren en op zoek te gaan naar de dubbele bodem in het boek. Kinderen lezen meer onbevangen: voor hen kan het een sprookje zijn over goed en kwaad. Taalgevoelige kinderen zullen dit verhaal zeker waarderen.

Het is spannend om het boek voor te lezen aan kinderen en dan te zien wat zij eruit halen. Over het algemeen geldt dat door kinderen voor te lezen zij 'moeilijke' boeken beter aankunnen dan wanneer ze die zelf lezen. Interpreterend voorlezen maakt het verhaal toegankelijker. Bovendien kunnen de kinderen dan reageren, vragen stellen.

Bereid het voorlezen van *Lieveling, boterbloem* goed voor, want het voorlezen van deze tekst, geschreven vanuit verschillende rollen, is best lastig. Laat het verhaal horen als een toneelstuk met vijf personages: Berthe, de boze heksenfee, Poppeleia, de verteller en het koor. Lees in elk geval de *cursief* gedrukte regels anders voor dan de rest, bijvoorbeeld op een andere toonhoogte of in een trager tempo, zodat de luisteraars het als een commentaarstem ervaren. Het boek is in z'n geheel te downloaden van de site van de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren: www.dbnl.org/tekst/hey011liev01_01/.

Voor wie verder wil lezen

Lieveling, boterbloem is geschreven eind jaren '80 van de vorige eeuw, de bloeiperiode van het puur literaire kinderboek dat door Anne de Vries bekritiseerd werd in zijn lezing *Het verdwijnende kinderboek*. Twee andere titels uit die categorie, waarin werkelijkheid en droom in elkaar overgaan, zijn:

- Imme Dros: *Annetje Lie in het holst van de nacht*, illustraties Margriet Heymans, Querido 1987, Woutertje Pieterse Prijs 1988, Gouden Penseel, 9+. Poëtisch droomverhaal over Annetje Lie die bij oma logeert omdat haar ouders haar een tijdje niet kunnen hebben. Niemand vertelt haar hoe lang dat gaat duren en oma geeft geen antwoord als Annetje Lie haar iets vraagt, bijvoorbeeld waar het holst van de nacht is. Oma zingt wel vreemde, soms angstaanjagende liedjes van vroeger. Dan gaat Annetje Lie onder haar donsdeken zelf op zoek naar het holst van de nacht, en beleeft daar avonturen vol sprookjesachtige raadsels, met de Jurkenvrouw, de Muizenkoning, de zorgzame Maan, de enge Heintjevaar en de geheimzinnige Vos (zie de lessuggesties bij dit boek, elders op deze site).
- Els Pelgrom: *Kleine Sofie en Lange Wapper*, Querido 1985, Gouden Griffel en Gouden Penseel 1986, 9+. Het doodzieke meisje Sofie beleeft in haar koortsdroom spannende avonturen. 's Nachts komen haar poppen en knuffels tot leven. De speelgoedkater Terror heeft een toneelstuk geschreven in Commedia dell'Arte-stijl over Wat Er In Het Leven Te Koop Is. Sofie en haar knuffels Lange Wapper, Beertje en Terror doen daarin mee. Ze spelen in het papieren theatertje van Sofie, waarvan het achtergronddoek als een boekrol afgerold wordt. Zo komt Sofie vanuit haar slaapkamer in een andere wereld terecht: een harde wereld, waarin ze in één nacht het leven leert kennen, compleet met armoede en rijkdom, onrecht, leugens en huichelarij. Deze wereld is fantasie in fantasie, maar wordt sterk zintuiglijk beschreven en heeft de hoge realiteitswaarde van een parabel. Magistrale kinderroman en een rijk, troostvol boek over sterven.

De drie boeken hebben opvallend veel overeenkomsten: in alle drie is de hoofdpersoon een alleng meisje, terwijl ouders sterk afwezig zijn; in alle drie spelen overgangen tussen werkelijkheid en droom, leven en dood een rol; alle drie zijn suggestief en poëtisch geschreven; in alle drie zijn dingen uit de werkelijkheid bezielend en spelen een rol als metaforen in een psychisch proces.

Ander werk van Margriet Heymans:

- *Jipsloop*, Querido 1984, Zilveren Penseel, 5+. Speelse, tegendraadse stripverhalen over de kleine Jipsloop en de grote Esther Muis-op-haar-schoen die eerder in het kinderblad Okki verschenen.
- *De wezen van Woesteland*, Querido 1997, Gouden Penseel, 10+. Vijf weeskinderen worden uit het strenge weeshuis van Woesteland ontvoerd en naar een kinderloze boerenvrouw gebracht. Zij verzorgt de kinderen, misleidt politie en rechter en brengt ze naar een geheime, ommuurde tuin waar ze in vrijheid zichzelf kunnen zijn en worden. Dit is één van de vijf verhaallijnen, elk in een andere kleur afgedrukt. Een verhaal vol ritme, humoristische details en grillig absurdisme. De toon is dwars, stoer en rebelser dan ooit bij Margriet Heymans, terwijl de ondertoon verhaalt hoe kinderen letterlijk vleugels krijgen als ze in liefde opgroeien in een veilige, beschermde wereld.
- *Diep in het bos van Nergena*, Querido 2005, 10+, Nienke van Hichtumprijs. Ontroerend verhaal dat in oorlogstijd speelt. Frieda woont in de stad, maar wordt aan haar oom meegegeven naar zijn huis diep in het bos, waar ze moet spelen met haar nichtje Jet. Hoewel ze daar genoeg te eten heeft, mist ze haar familie. Gelukkig heeft ze met haar zusje Adalie een briefwisseling; daarin wordt zonder een greintje sentimentaliteit duidelijk hoe de oorlog in de stad tekeer gaat. Mooie balans tussen plagerig speelse kindertaal en suggestieve zeggingskracht. Met prachtige stripachtige prenten in sepia.

Samen met haar zus Annemie Heymans:

- *De gele draad en Adam Wortel krijgt bezoek*, Querido 1982 en 1986, 6+. Grillige, stripachtige verhalen over Lena en tante Pollie, waarbij de bovenste helft van de bladzijden zich bovengronds afspeelt en de onderste helft ondergronds. Annemie tekende de prenten over tante Pollie, Margriet die over Lena en Adam Wortel. De zussen tonen zich sterk autonoom en hebben duidelijk lak aan welke trend dan ook.
- *De prinses van de moestuin*, Querido 1991, Zilveren Griffel, Nienke van Hichtumprijs. Kijk-, lees- en denkboek over twee kinderen, Hanna van elf en Lutje Matte van zes, die, verwaarloosd door hun vader die altijd met zijn neus in de papieren zit, de sfeer en warmte van hun overleden moeder proberen terug te halen. In de ommuurde moestuin is de stem van hun moeder nog te horen, dus daar gaan ze wonen. Subliem verhaal, poëtisch en gevoelig, waarin Margriet de linkerpagina's tekende en Annemie de rechterpagina's.

Poëzie in een vergelijkbare stijl:

- Ienne Biemans: *Mijn naam is Ka. Ik denk dat ik besta*, 1985, *Lang zul je leven*, 1988, illustraties Mance Post (Nienke Van Hichtumprijs), *Ik was de zee*, illustraties Margriet Heymans, 1989 (Zilveren Griffel). Alle drie Querido, 4+. Tijdloze, toverachtige kinderlyriek die sterke verwantschap vertoont met volkspoëzie zoals bakkerijmpjes uit grootmoeders tijd. Muzikale, speelse kinderpoëzie, raadselachtig en poly-interpretabel, die erom vraagt voorgedragen te worden. De tekeningen van Margriet Heymans versterken het raadselachtige karakter van de versjes. Dat is ook het geval in latere bundels als *Met mijn rechteroog dicht, mijn linkeroog open* (Leopold 2001) en *Onder de maan* (Leopold 2003).

Over de polemiek over 'kinderboeken voor volwassenen':

- Anne de Vries: *Het verdwijnende kinderboek*, Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren: www.dbnl.org/tekst/vrie089verd01_01/ De auteur wil kinderen geen literatuur opdringen waar ze niets van begrijpen en houdt een

pleidooi voor kinderboeken die én literair én toegankelijk zijn. Zie ook onder *Leeftijd en (voor)lezen*.

- Jan Blokker, Jacques Vogelaar, Bregje Boonstra en Joost van de Woestijne: *Juryrapport Woutertje Pieterse Prijs 1990*: www.woutertjepieterseprijs.nl. Dit juryrapport, uitgesproken twee maanden na de lezing van Anne de Vries, is een reactie hierop. Instemmend citeert de jury Bordewijk in *Bin: De meester mag niet dalen, de scholier moet klimmen*. De jury heeft zich allerminst in het defensief gedrukt gevoeld door de uitspraken van Anne de Vries: *In de eerste plaats heeft iedereen die voor nuancering pleit – en dat deed hij in zijn lezing – natuurlijk een beetje gelijk, en in de tweede plaats hebben we ons niets van hem aangetrokken*. Waarna *De dame en de neushoorn* van Anne Vegter en Geerten ten Bosch bekroond werd (zie de lessuggesties voor dit boek elders op deze site).

Groepsgesprek over het boek

Voor een groepsgesprek over dit boek kan plaatsvinden, moet het zo voorgelezen zijn dat iedereen de prenten goed heeft bekeken. Dat gaat het best in een kleine groep. Lees het boek zó voor dat de kinderen horen welk personage aan het woord is. Doe het rustig, met aandacht voor de cadans van de zinnen en voor de verschillende stemmen (zie onder *Leeftijd en (voor-)lezen*). Laat de kinderen eerst spontaan reageren. Ga dan vragen stellen:

- Wat vind je leuk aan dit boek? Of mooi? Of spannend?
- Wat vind je niet leuk aan het boek? Of saai? Of lelijk? Of erg? Of raar?
- Wat vind je leuk aan de tekeningen? Of mooi? Of spannend?
- Wat vind je niet leuk aan de tekeningen? Of saai? Of lelijk? Of vreemd?
- Wat begrijp je niet? Som alles maar op!
- Zag je ook dingen, *patronen* of *stramienen*, die steeds terugkomen?

De laatste vraag gaat over stijl en opbouw van het boek. De ervaring van Aidan Chambers en veel andere leesbevorderaars is dat samen goed kijken naar stijl en opbouw van het boek kan helpen om het verhaal te begrijpen. Er kunnen antwoorden komen als:

In de tekst:

- Het verhaal is in verzen geschreven die vaak rijmen, maar niet altijd.
- Soms lijken de verzen op kinderliedjes of op versjes uit sprookjes: *Lieveling, boterbloem / dikke vette avondzoen* (p. 5), *'Klikspaan,' riep ik toen, / 'Halve maan, dat heb je zelf gedaan!'* (p. 6), *Herders, houdt uw schaapjes tegen* (p. 34).
- Op alle bladzijden zijn de stukjes tekst ongeveer even lang.
- Er zijn ook stukjes met schuine letters.
- Sprookjesachtige woorden: *heksenfee, nergensland* (p. 9), *nachtvangers, spokenfluitje* (p. 22), *pinkstermuis* (p. 23).
- Christelijke woorden: *Vloeken tot God* (p. 9), *ik bad: O lieve Jezus* (p. 16), *Help mij Sint Cecililia*, (p. 19), *allejzus wat een lot* (p. 23).
- Grappige woorden: *Hoppetiepop, Zwingel zwengel* (p. 11), *Papperdepeia* (p. 13), *tiptappen* (p. 31).
- Volkse woorden: *blote kont* (p. 10), *poepen* (p. 9), *Me neus* (p. 11).
- Gewone woorden: *kauwgom* (p. 6, 21), *afgekloven appel, legoblokjes, brandweerauto, honkbalfluitje, stukjes puzzel* (p. 26).
- Berthe is kind, maar ook (poppen-)moeder: *Poppeleia, hier is mama*. (p. 25)
- Berthe kan heel lief zijn voor haar pop, maar ook heel gemeen: dan doet ze alsof ze een heks is.
- Soms lijkt het echt, maar vaak is het fantasie.
- Het lijkt op een sprookje, met een boze heks en een goede afloop.
- Het lijkt ook op een toneelstuk: Berthe verdwijnt door de deur en komt als heksenfee terug door het raam. Het decor blijft hetzelfde.
- Het gaat ook over goed en kwaad: *Wat jij hebt is goed en wat zij had is slecht*. (p. 35), *Echt is goed en vals is slecht*. (p. 36)

In de tekeningen:

- Bovenaan elke bladzijde staat een zwart-wit tekening.
- Samen vormen de tekeningen een soort stripverhaal in zwart-wit.
- Je ziet steeds de slaapkamer van Poppeleia, met bed en raam, behalve op p. 28-35: dat gedeelte van het verhaal speelt zich buiten in de tuin af.
- Als kind heeft Berthe een paardenstaart, als heks heeft ze losse haren.
- In het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs van 1990, een jaar nadat *Lieveling, boterbloem* bekroond werd, staat dat een recensent dit boek liet lezen aan een heleboel kinderen van acht, negen jaar: *Al die kinderen oordeelden negatief over het gebodene; voorzover ze niet opbiechtten dat ze niks van het verhaal hadden begrepen, duiden ze het aan als 'uitgebreide flauwekul'. Geen van allen had er een touw aan kunnen vastknopen. Kun jij er ook geen touw aan vastknopen? Of wel? Of eerst niet en later wel, nadat je er in de klas over hebt gepraat? Eerlijk zeggen!*
- Vind je dat andere kinderen dit boek ook moeten lezen? Of volwassenen misschien?

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De kinderen moeten het boek goed kennen voordat ze er een groepsgebesprek over kunnen houden. Dan kunnen ze hun mening uitleggen aan de hand van fragmenten en illustraties uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de kinderen merken dat het belangrijk is wat ze zeggen.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Kun je dat laten zien?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek geeft veel gespreksstof, doordat er veel geheimzinnigs in gebeurt en zinnen voor meerdere uitleg vatbaar zijn.
- Deze manier om een groepsgebesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over Berthe

Maar de juf zei: 'Stoute Berthe,
ik zie leugens in je ogen.
Schrijf maar honderd keer voor staf:
blijf van Juf haar tasje af.' (p. 6)

De hoofdpersoon van het verhaal heet Berthe. De juf vindt haar stout. Wat vind jij van Berthe? Praat er samen over. Is Berthe stout, lief, aardig, gemeen, zielig, vreemd of iets anders? Waarom vind je dat? Lees een stukje voor waarmee je laat zien dat Berthe volgens jou stout, lief, aardig, gemeen, zielig, vreemd of iets anders is.

Heeft Berthe een vader of een moeder? Waar in het boek lees je daarover? Waarom, denk je, komen de moeder of vader in het boek (bijna) niet voor?

Bestaan er in het echt meisjes zoals Berthe? Of komen die alleen in boeken voor?

Op bladzijde 4 staat gedrukt dat het boek *Voor Berthe* is. Zou Berthe dan in het echt ook bestaan?

Over de boze heksenfee

Dat is Berthe niet, o nee,
dat is de boze heksenfee.
Die komt uit het nergensland vandaan.
Daar hebben ze zwarte jurken aan. (p. 9)

Wie is de boze heksenfee? Praat daarover met elkaar. Hoe ziet ze eruit? Waar komt ze vandaan? Op welke momenten en hoe komt ze het verhaal binnen? Wat doet ze dan voor gemene dingen? Wat voor valse dingen zegt ze? Zoek stukjes over haar in het boek op en lees ze elkaar voor.

Waarom doet de boze heksenfee zo gemeen, denk je? Waarom is ze zo kwaad? Is ze kwaad op Poppeleia? Of op iemand anders? Of op iets anders?

Weet Berthe dat de boze heksenfee bestaat? Waarom denk je dat ze het wel of niet weet? Staat dat ergens in het boek? Kan er ook een ander antwoord op die vraag zijn? En waar staat dat in het boek?

Kan Berthe ervoor zorgen dat de heksenfee niet meer komt? En wil ze dat wel?

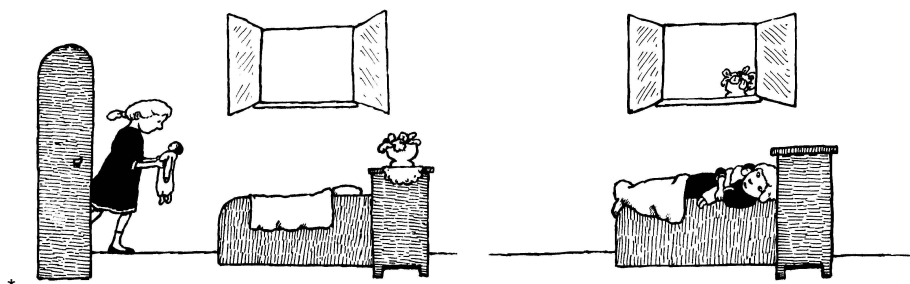
Hoe denkt pop Poppeleia over de heksenfee? Denk je dat na het eind van het boek de boze heksenfee nooit meer zal komen?

Over schuine letters

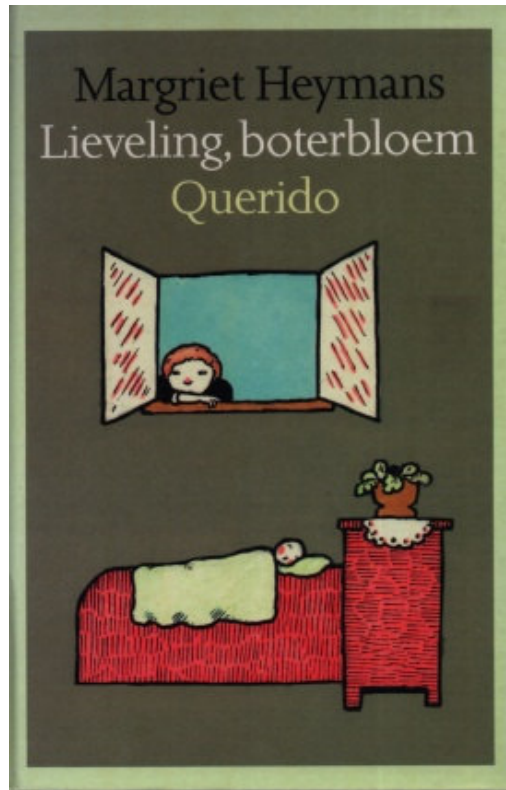
*Laat dat kind toch rustig slapen.
Als ze dingen moet beloven,
gaan haar dichtgevalen ogen
van het denken steeds weer open.
Je moet een liedje voor haar zingen,
waarvan ze de woorden niet kan verstaan. (p. 7)*

Dit stukje staat in het boek afgedrukt met schuine letters. Er zijn meer stukjes in het boek gedrukt met zo'n cursieve letter. Zoek al die stukjes op en vergelijk ze met elkaar. Lijken ze op elkaar? Hebben ze eenzelfde toon? Wat voor toon? Verandert de toon ergens? Waarom zouden die stukjes cursief zijn gedrukt?

Over de tekeningen

Dit zijn de eerste en de laatste tekening van het verhaal. Hoeveel verschillen zie je? Vertel elkaar wat er tussen de eerste en de laatste tekening is gebeurd.

Dit is de enige tekening van het boek in kleur. Hij staat op de omslag. Wat vind je mooier voor dit boek: tekeningen in zwart-wit of tekeningen in kleur? Waarom?

Staat de kleurtekening van de omslag ook in het boek als zwart-wit tekening?

Wie is dat op de omslag die door het raam naar binnen kijkt? Waarom denk je dat?

Over klikken

Toen zei Alie Grosfeld, die magere spicht,
die kip zonder kop, dat sproetengezicht:
'Berthe heeft eraan gezeten:
ze heeft er kauwgom in gezocht.'
'Klikspaan,' riep ik toen,
'Halvemaan, dat heb je zelf gedaan!' (p. 6)
(...)
En ik hád het niet gedaan.
Liefste, zul je me geloven? (p. 7)

Alie Grosfeld klikt. Ze zegt dat Berthe in de tas van de juf naar kauwgom heeft gezocht. Berthe zegt dat ze het niet gedaan heeft. Wie geloof jij? En waarom?

Praat met elkaar over klikken. Vind jij dat je mag klikken? Waarom zou je iets wat waar is niet mogen vertellen? Klik jij wel eens? Wanneer en over wie en wat? Als je daarover praat, is het dan ook weer klikken? Ben jij wel eens verkleit? Hoe ging dat en hoe voelde dat?

Over de laatste regels

Zij is een pop,
maar wie ben ik? (p. 38)

Dit zijn de laatste twee regels van het boek. Berthe zegt dat Poppeleia een pop is, maar ze vraagt zich af wie zij zelf is. Wat zou het antwoord op die vraag zijn? Hieronder vind je een aantal antwoorden. Kies er één uit dat volgens jou het meest klopt. Dat schrijf je over op een stukje papier. Je mag natuurlijk ook zelf een antwoord bedenken en dat opschrijven.

- een meisje zonder zusje
- een meisje met een nare juf

0 een lieve poppenmoeder met een poppenkind
0 een nare poppenmoeder met een poppenkind
0 een meisje zonder moeder
0 een boze heksenfee
0 een gemeen kind dat liegt en bedriegt
0 een lief kind met veel fantasie
0 een meisje met veel fantasie dat iets ergs heeft meegemaakt
0

Praat met elkaar over de antwoorden die jullie hebben gekozen. Waarom heb je dat antwoord gekozen? Was het moeilijk om te kiezen? Welke antwoorden zijn vaak gekozen?

Doen

Rijmpjes maken

Lieveling, boterbloem,
dikke vette avondzoen (p. 5)

Met dit rijmpje begint Margriet Heymans het verhaal van Berthe en haar pop Poppeleia. Maak ook zo'n rijmpje van twee regels.

Schrijf eerst onder elkaar vier woorden van één lettergreep. Het moeten woorden zijn waar je 'de' of 'het' voor kunt zetten. Bijvoorbeeld: boek, zee, huis, beer. Bedenk je eigen woorden.

Plak dan aan elk woord een ander woord van één lettergreep, ervoor of erachter. Zo verander je dat woord. Het kan iets worden wat bestaat of iets wat helemaal nieuw is. Boek kan dagboek worden of nachtboek of boekboek of iets heel anders. Zee kan zeeland worden of zandzee of zeekroon.

Plak dan aan elk woord van twee lettergrepen weer een nieuwe lettergreep, aan de voorkant of de achterkant. Boekboek kan dan boekboekbeer worden, of jufboekboek of boekboeksom. Zeezand kan zeezandster worden. Of iets heel anders.

Kies dan uit alle drielettergrepige woorden de leukste uit en zet ze achter elkaar op één regel:

Boekboekboek, zeelandster

Bedenk er dan een korte rijmende regel bij die lekker loopt. In het voorbeeld van Margriet Heymans telt de tweede regel zeven lettergrepen. Misschien lukt dat bij jou ook.

Boekboekboek, zeelandster
van dichtbij en toch heel ver.

Als je geen goed rijmwoord weet op de laatste lettergreep van regel 1 kun je de woorden van regel 1 omdraaien:

Zeelandster, boekboekboek,
alle woorden zijn hier zoek.

Je kunt ook een lettergreep van het laatste woord omdraaien om anders te rijmen:

Boekboekboek, zeesterland
oma kust een olifant

Uit het Italiaans vertalen

Bella dolce lacrimosa
lotta di fatti e non di parole
perche han'dato la verita. (p. 7)

Dit Italiaans lied zingt Berthe voor haar pop. Wat zou het betekenen? Hier heb je een woordenlijst:

bella = mooi

dolce = zacht, lief, zoet, taartje, toetje

lacrimosa = betraand, aangrijpend, ontroerend

la lotta = gevecht, worsteling

di = van

il fatto = feit, gebeurtenis, daad, handeling

i fatti = de feiten, gebeurtenissen, daden, handelingen

perchè = waarom

han' (komt van hanno) hebben zij / zij hebben

dato = gegeven (komt van het werkwoord dare = geven)

la verita = de waarheid

Probeer nu het liedje te vertalen in het Nederlands. Je vertaling hoeft niet heel precies of heel letterlijk te zijn. Je mag ook ander woorden gebruiken dan die van het woordenlijstje. Of zelf nieuwe betekenissen verzinnen.

Vergelijk jouw vertaling met die van een ander kind.

Toneelspelen met je pop

Het raam is dicht en het liedje uit.

Berthe sluipt de kamer uit. (p. 8)

Berthe brengt haar pop naar bed, zingt een liedje voor haar en gaat de kamer uit.

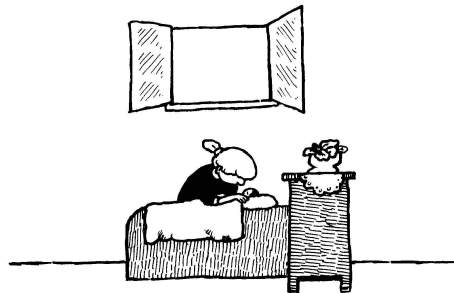
Speel een kort toneelstukje met je pop. Breng je pop naar bed en laat zien en horen hoe je dat doet.

Ben je lief voor je pop? Zeg dan lieve woorden of vertel een lief verhaal. Stop haar lief in en geef je pop zoenen en knuffels. Zing of neurie een lief slaaplied, een lief liedje zonder woorden, een bestaand of een zelf verzonnen lied in het Nederlands of in een andere taal. En sluip op je tenen weg.

Ben je kwaad op je pop? Zeg dan nare woorden, vertel een lelijk verhaal om bang van te worden. Neurie of zing een eng lied. Doe gemene dingen. Laat je pop alleen achter in het donker.

Heb je spijt van wat je gedaan hebt? Wil je het goed maken? Laat dan zien en horen hoe je dat doet.

Kamer met luiken tekenen

Op bijna elke tekening zie je de kamer van Berthe met het raam met de luiken. Die staan helemaal of half open of ze zijn dicht.

Maak op stevig papier een tekening van een kamer met spullen erin. Jouw kamertekening ziet er anders uit dan die in het boek, maar er is in ieder geval een raam met luiken. Begin met het tekenen van een simpel raam met dichte luiken. Daarna knip of snij je de luiken open: maak een sneetje of knipje aan de bovenkant, de onderkant en het midden van de luiken. Rechts en links blijven de luiken vastzitten aan het papier. Als je het goed hebt gedaan, kunnen de luiken open en dicht. (Lieke maakt er een schetsje bij; wordt opgestuurd).

Teken en kleur je kamer in. Alles kan: een tafel, een stoel, een bank, een kast, planten, lampen, een schilderij, een televisie, noem maar op. De binnenkant van de

luiken ziet er anders uit dan de buitenkant.

Bedenk wat je ziet als de luiken openstaan. Een wei met koeien? Een lucht met wolken? Bergen met bossen? Een straat met huizen? Maak dat tekeningetje en leg het achter je kamertekening.

Hoe ziet hetzelfde uitzicht eruit als het nacht is? Of in de zomer? Of als het regent?

Maak verschillende uitzichten die je achter je tekening kunt leggen. Plak het mooiste uitzicht vast.

Gedicht schrijven over avondgeluiden

Als je goed luistert, kun je horen
hoe stil het is buiten.
Je kunt misschien het ademen horen
van slapende dieren.
Of het sluipen van Berthe's voeten
over de vloer.
Er zal wel niets ergs meer gebeuren.
Het is zó stil... (p. 19)

Poppeleia ligt in bed en dit is wat ze hoort. Wat hoor jij als je in bed ligt en nog niet slaapt? Wat hoor je in je kamer? Wat hoor je in het huis? Wat hoor je buiten dichtbij? En wat buiten ver weg? Schrijf op een kladpapier een lijstje van geluiden. Je kunt er ook bij schrijven hoe de avondgeluiden klinken. Hard, zacht, hoog, laag, gedempt, geritsel, geschreeuw, gezoem, getik, getoeter? Of waar de geluiden op lijken. Op de branding, een ruzie, een boodschap, een achtervolging, een liedje?

Maak met je aantekeningen een kort gedicht over avondgeluiden en wat je hoort in de stilte. Ga niet rijmen. Of doe dat wel, maar dan af en toe en zo dat het lijkt of het per ongeluk rijmt. Wordt het een dromerig gedicht? Een gedicht waar je klaarwakker bij blijft? Een griezelig gedicht over griezelige geluiden?

Nachtvangers tekenen

Ik stuur de nachtvangers op je af.
Ik lok ze met mijn spokenfluitje
en dan komen ze in je billen bijten.
Dat doen ze maar al te graag! (p. 22)

Hoe zien de nachtvangers er uit? Hebben ze grijpparmen, bijtmonden, nachtzwarte haren? Vangen ze met vangnetten, veegbezems, kinderkooien? Gebruiken ze graaivleugels, handboeien, koplampen? Maak een tekening van een stelletje nachtvangers. Doe dat bijvoorbeeld met waskrijt zodat je de gekleurde tekening uit het zwart kunt krassen.

Verhaal van de plant schrijven

De deken zit los en de plant staat op bed,
want Berthe heeft hem niet terug gezet. (p. 36)

De plant heeft bijna het hele verhaal meegemaakt en bijna alles gezien. Behalve het stukje met de hond dat buiten gebeurde.

Blader met zijn tweeën door het boek en schrijf samen het verhaal op van de plant. Bedenk bij ieder tekening een korte zin in de tegenwoordige tijd: de plant ziet van alles, denkt van alles vraagt zich allerlei dingen af. De plant is een ik-figuur. Schrijf dus bijvoorbeeld: 'Ik heb al dagen geen water gekregen.' En niet: 'De plant heeft al dagen geen water gekregen.' De plant heeft bijna alles meegemaakt, behalve wat er buiten gebeurde, want daar was hij niet bij.

Het verhaal inkleuren

Op de Digitale Bibliotheek van de Nederlandse Letteren is het boek *Lieveling, boterbloem* volledig, met tekst en tekeningen, te vinden. Ga daarvoor naar www.dbnl.org/tekst/hey011liev01_01

Maak een print van de 34 pagina's, liefst op wat stevig papier.

Verdeel de pagina's gelijkmatig over het aantal kinderen in de groep. Elk kind kleurt de

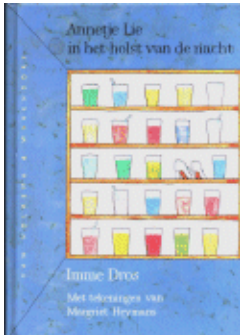
gekregen pagina in. Alle kinderen gebruiken daarvoor hetzelfde materiaal: óf kleurpotloden, óf viltstiften, óf waterverf. Hoe de tekening wordt ingekleurd, bedenkt ieder kind zelf: op de ene tekening kan het bed rood zijn, op een andere blauw. Een belangrijk woord of een belangrijke regel van de desbetreffende pagina kan ook een kleur krijgen.

Na het kleuren leest ieder kind in de volgorde van het boek de tekst van zijn of haar pagina voor en hangt de kleurtekening op. Zo komt er een soort stripverhaal in de klas te hangen.

Links

- Deze lestips en het juryrapport 1989: www.woutertjepieterseprijs.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.kjoek.nl
- www.leesplein.nl
- www.leesfeest.nl
- www.dbnl.nl/auteurs/auteur.php?id=heym011
- www.galleries.nl (voor vrij beeldend werk van Margriet Heymans)

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl

Imme Dros
*Annetje Lie in het holst van
de nacht* (1987)

Isbn: 90 269 1031 2

door Lieke van Duin en Jos van Hest

Annetje Lie in het holst van de nacht

Imme Dros

Boek

Annetje Lie in het holst van de nacht is een poëtisch verhaal over een meisje dat bij haar oma logeert omdat haar vader en moeder haar een tijdje niet kunnen hebben. Niemand vertelt haar wat er aan de hand is met haar ouders en hoe lang het gaat duren. Ook de lezer komt dat niet te weten. Oma zingt liedjes van vroeger: soms bekende liedjes, maar vaak ook rare, angstaanjagende zoals *Annetje moet slapen gaan / komt er een Grote Kerel aan / met een Kattebek*.

Bij alle vreemdheid en onzekerheid komt nog dat oma geen antwoord geeft als Annetje Lie haar iets vraagt, bijvoorbeeld waar het holst van de nacht is. Daarom gaat Annetje Lie zelf maar op zoek naar het holst van de nacht: onder haar donsdeken, die in haar verbeelding een wolkendek wordt. Ze loopt over de wolken en stapt in de gouden boot van de Maan, die haar naar de zolder van haar eigen huis brengt. Maar de schommel op de zolder zwaait vijandig en in de rommelkast staat een vrouw met lange hoektanden en wel tien jurken aan. Dan volgt een stroom droomavonturen vol sprookjesachtige raadsels, met de enge Jurkenvrouw, de ijdele Muizenkoning, de gevaarlijke Heintjevaar in het water onderaan de dijk en de geheimzinnige Vos, wiens stem op de stem van papa lijkt.

Af en toe schemert de werkelijkheid door de droomwereld heen, bijvoorbeeld als oma Annetje Lie een glas water geeft omdat ze zo hoest, als de dokter komt en als papa haar in de auto naar het ziekenhuis brengt. De dromen worden koortsdromen die de werkelijkheid naar hun hand zetten en verwringen. Als mama niet op bezoek komt in het ziekenhuis gaat Annetje Lie haar zoeken: ze zweeft het ziekenhuisraam uit, naar oma's huisje aan de dijk. Als ze daar bijna stikt onder een enorme appelberg, dringt de werkelijkheid weer even door: de zuster voert haar appelmoes.

Pas als Heintjevaar - een variant op Magere Hein - Annetje Lie zegt dat hij mama niet heeft, en als ze al haar verdriet eruit gehuild heeft, verschijnt mama in haar droom en wordt Annetje Lie beter. En pas als mama ook in het echt terugkomt en belooft haar elke zondag bij oma te komen opzoeken, wil Annetje Lie weer op avontuur met de Maan, die dan Nieuwe Maan is.

Imme Dros heeft in *Annetje Lie in het holst van de nacht* een geloofwaardige mix van werkelijkheid en fantasie neergezet vol raadsels, spreekwoorden, associaties en liedjes. Haar schrijfstijl is muzikaal en dromerig, maar nergens sentimenteel of lievig; de personages doen soms zelfs regelrecht stoere uitspraken en dreigen met wrede heden.

De droomavonturen van Annetje Lie doen denken aan *Alice in Wonderland*: ze hebben een eigen logica, zijn griezelig indringend, spannend en speels. Tegelijk laat Imme Dros zien hoe een kind dat in onzekerheid wordt gelaten en zich onveilig voelt, door haar fantasie op sleeptouw genomen kan worden, zozeer dat ze er letterlijk ziek van wordt.

Het boek kreeg behalve de Woutertje Pieterse Prijs ook een Zilveren Griffel. Bovendien kreeg het een Gouden Penseel voor de illustraties, die als een strip in gedetailleerde zwart-wit prenten vol verfiende arceringen bovenaan elke bladzijde het verhaal op hun eigen manier vertellen.

Leeftijd en (voor-)lezen

Annetje Lie in het holst van de nacht is geschikt voor kinderen vanaf zeven jaar. Lees het boek eerst zelf een keer door; dan kent u het geheel en kunt u beter accenten leggen bij het voorlezen.

Naar aanleiding van dit boek en andere literaire kinderboeken, zoals *Lieveling, boterbloem* van Margriet Heymans (Woutertje Pieterse Prijs en Zilveren Griffel 1989), ontstond eind jaren tachtig, begin jaren negentig van de vorige eeuw een discussie of dit nog wel boeken voor kinderen waren. Een aantal critici noemde ze 'kinderboeken voor volwassenen'. Anne de Vries jr. wijdde er begin 1990 een geruchtmakende lezing aan onder de titel *Het verdwijnende kinderboek*. Hij vond dat in literaire kinderboeken meer rekening gehouden moest worden met het bevattingsvermogen van kinderen.

Hoe het ook zij, kinderen zullen dit verhaal anders beleven dan volwassenen. Volwassenen zijn geneigd te interpreteren en op zoek te gaan naar de dubbele bodem in het boek. Kinderen lezen meer onbevangen: voor hen kan het een spannend droomverhaal zijn. Taalgevoelige kinderen zullen dit verhaal zeker waarderen.

Het is spannend om het boek voor te lezen aan kinderen en dan te zien wat zij eruit halen. Over het algemeen geldt dat kinderen 'moeilijke' boeken beter aankunnen als ze worden voorgelezen dan wanneer ze die zelf lezen. Interpreterend voorlezen maakt het verhaal toegankelijker. Bovendien kunnen de kinderen dan reageren, vragen stellen.

Het boek is in zijn geheel te downloaden van de site van de Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren:

http://www.dbnl.org/tekst/dros001anne01_01/colofon.htm.

Voor wie verder wil lezen

Annetje Lie in het holst van de nacht is geschreven eind jaren '80 van de vorige eeuw, de bloeiperiode van het puur literaire kinderboek dat door Anne de Vries bekritiseerd werd in zijn lezing *Het verdwijnende kinderboek*. Twee andere titels uit die categorie, waarin realiteit en fantasie in elkaar overgaan, zijn:

- Margriet Heymans: *Lieveling, boterbloem*, Querido 1988, Woutertje Pieterse Prijs, Zilveren Griffel, 4+. Aangrijpend verhaal over een meisje met twee kanten in tegendraadse poëzie vol onvoorspelbare wendingen. Berthe brengt haar lievelingspop Poppeleia naar bed en klimt daarna als boze fee weer door het raam naar binnen om Poppeleia te mishandelen. Uiteindelijk smijt de boze fee de pop het raam uit; daarmee geeft ze Berthe de gelegenheid om als een voorbeeldig moedertje haar poppenkind te redden. Psychologische diepgang en complexiteit - zo is er sprake van een tweelingzusje van Berthe dat er ooit was, maar is meegenomen door een vogel - in eenvoudige woorden en beelden. Met evenals bij *Annetje Lie in het holst van de nacht* bovenaan elke pagina een zwart-wit illustratie.
- Els Pelgrom: *Kleine Sofie en Lange Wapper*, Querido 1985, Gouden Griffel en Gouden Penseel, 9+. Het doodzieke meisje Sofie beleeft in haar koortsdroom spannende avonturen. 's Nachts komen haar poppen en knuffels tot leven. De speelgoedkater Terror heeft een toneelstuk geschreven in commedia dell'arte stijl over Wat Er In Het Leven Te Koop Is. Sofie en haar knuffels Lange Wapper, Beertje en Terror doen daarin mee. Ze spelen in het papieren theatertje van Sofie, waarvan het achtergronddoek als een boekrol afgerold wordt. Zo komt Sofie vanuit haar slaapkamer in een andere wereld terecht: een harde wereld, waarin

ze in één nacht het leven leert kennen, compleet met armoede en rijkdom, onrecht, leugens en huichelarij. Deze wereld is fantasie in fantasie, maar wordt sterk zintuiglijk beschreven en heeft de hoge realiteitswaarde van een parabel. Magistrale kinderroman en een rijk, troostvol boek over sterven.

De drie boeken hebben opvallend veel overeenkomsten: in alle drie is de hoofdpersoon een allenig meisje, terwijl ouders sterk afwezig zijn; in alle drie spelen overgangen tussen werkelijkheid en droom, leven en dood een rol; alle drie zijn suggestief en poëtisch geschreven; in alle drie zijn dingen uit de werkelijkheid bezielde; deze spelen een rol als metaforen in een psychisch proces.

Een toneelstuk, gebaseerd op *Annetje Lie in het holst van de nacht*:

- Imme Dros: *De Maan en de Muizenkoning*, in: *Repelsteel en andere stukken*, Querido 1996, 9+. De twee andere toneelstukken in dit boek zijn *Repelsteel*, naar het sprookje van Grimm Repelsteeltje, en *De reizen van de slimme man*, gebaseerd op het gelijknamige jeugdboek van Imme Dros over een dertienjarige jongen die gefascineerd is door de verhalen over Odysseus.

Een klassieker waar het boek aan doet denken:

- Lewis Carroll: *Alice in Wonderland*, illustraties John Tenniel, voor het eerst verschenen in 1865, 6+. Het boek is vele malen vertaald. Enkele goede vertalingen zijn: Alfred Kossmann en C. Reedijk, illustraties John Tenniel, uitgeverij Ad. Donker, 1947; Nicolaas Matsier, illustraties Anthony Browne, Van Goor 1989 en 1994; Sofia Engelsman, illustraties Helen Oxenbury, Gottmer 1999. De vertalingen van Kossmann en Reedijk en die van Matsier uit 1994 bevatten behalve *Alice in Wonderland* ook *Alice in Spiegelland c.q. Achter de Spiegel*.

Ook Alice is een meisje dat in een droomwereld met een eigen logica terecht komt. Ze gaat achter een wit konijn aan een konijnenhol in en valt zo die bizarre fantasiewereld binnen. Alice groeit en krimpt en heeft gesprekken vol woordspelingen, taalgrapjes en liedjes met allerlei merkwuurige dieren en mensachtige wezens.

De liedjes uit *Annetje Lie in het holst van de nacht* zijn verwant aan:

- Ienne Biemans: *Mijn naam is Ka. Ik denk dat ik besta*, 1985, *Lang zul je leven*, 1988, illustraties Mance Post (Nienke Van Hichtumprijs), *Ik was de zee*, illustraties Margriet Heymans, 1989 (Zilveren Griffel). Alle drie Querido, 4+. Tijdloze, toverachtige kinderlyriek die sterke verwantschap vertoont met volkspoëzie zoals bakkerijmpjes uit grootmoeders tijd. Muzikale, speelse kinderpoëzie, raadselachtig en poly-interpretabel, die erom vraagt voorgedragen te worden. De tekeningen van Margriet Heymans versterken het raadselachtige karakter van de versjes. Dat is ook het geval in latere bundels als *Met mijn rechteroog dicht, mijn linkeroog open* (Leopold 2001) en *Onder de maan* (Leopold 2003).

Ander werk van Imme Dros:

- Imme Dros: *Een heel lief konijn*, illustraties Jaap Lambertson, Querido 1992, 6+. Op een dag krijgt mevrouw Klein een konijnenstaart en konijnenoren. Dokters kunnen haar niet helpen; haar moeder, kinderen en kleinkinderen duwen haar nog verder de put in. Ze is radeloos. Gelukkig vindt haar man haar *een heel lief konijn*. Samen gaan ze ervandoor en niemand weet waarheen. De illustraties zijn in hun sobere expressiviteit raak getroffen. Het gaat om het essentiële, de kern, getekend in schijnbaar nonchalante zwarte penseelstreken. Woutertje Pieterse Prijs

1993 voor de illustraties, zie lessuggesties op deze site.

- Imme Dros en Harrie Geelen: *Bijna jarig*, Querido 2004, 4+. Ella is bijna jarig. Ze weet dat haar cadeau op zolder staat, maar ze mag niet kijken want het is nog geheim. Per ongeluk ziet ze het toch als ze met vriendinnetje Lucy via een ladder op het platte dak komt en door het dakraam naar binnen kijkt: een poppenhuis! Ze schrikt, voelt zich misselijk en vindt het niet leuk dat ze het geheim weet. Tenslotte maakt Lucy een tekening met de ladder, het platte dak, de zolder en het poppenhuis. Ella geeft de tekening aan mama, die begrijpt dat het per ongeluk ging. De bijna ondraaglijke spanning van te moeten wachten tot je jarig bent, de nieuwsgierigheid naar het cadeau, weten waar het staat maar niet mogen kijken, het per ongeluk toch zien en vooral het schuldgevoel daarover zijn psychologisch rijk, warm en genuanceerd uitgewerkt. Woutertje Pieterse Prijs 2005, zie de lessuggesties op deze site.
- Imme Dros en Harrie Geelen: *Het grote avonturenboek van Roosje*, Unieboek, 1998-2009, 5+. Bundeling van vier boekjes over Roosje en Bart: *Roosje kreeg een ballon*, *Roosje moet mee*, *Roosje kan veters* en *Roosje wil dokter worden*, bestaande uit humoristische, uit het kleuterleven gegrepen schetsen waarin Roosje en Bart nu eens op elkaar zijn en dan weer heftig ruzie hebben.
- Imme Dros is ook befaamd om haar speelse, soepele bewerkingen van de klassieken. Enkele titels voor jongeren: *De reizen van de slimme man*, Van Goor 1988, Zilveren Griffel; *Odysseus, een man van verhalen*, Querido 1994, Zilveren Griffel; *Ilios, het verhaal van de Trojaanse oorlog*, Querido 1999, Zilveren Griffel; *Mee met Aeneas*, Querido 2008. Voor volwassenen vertaalde ze Homeros' *Odysseia* (Querido 1991).

Over de polemiek over 'kinderboeken voor volwassenen':

- Anne de Vries: *Het verdwijnende kinderboek*, Digitale Bibliotheek der Nederlandse Letteren: www.dbnl.org/tekst/vrie089verd01_01/ De auteur wil kinderen geen literatuur opdringen waar ze niets van begrijpen en houdt een pleidooi voor kinderboeken die én literair én toegankelijk zijn. Zie ook onder *Leeftijd en (voor)lezen*.
- Jan Blokker, Jacques Vogelaar, Bregje Boonstra en Joost van de Woestijne: *Juryrapport Woutertje Pieterse Prijs 1990*: www.woutertjepieterseprijs.nl. Dit juryrapport, uitgesproken twee maanden na de lezing van Anne de Vries, is een reactie hierop. Instemmend citeert de jury Bordewijk in *Bint: De meester mag niet dalen, de scholier moet klimmen*. De jury heeft zich allerm minst in het defensief gedrukt gevoeld door de uitspraken van Anne de Vries: *In de eerste plaats heeft iedereen die voor nuancering pleit – en dat deed hij in zijn lezing – natuurlijk een beetje gelijk, en in de tweede plaats hebben we ons niets van hem aangetrokken*. Waarna *De dame en de neushoorn* van Anne Vegter en Geerten ten Bosch bekroond werd (zie de lessuggesties voor dit boek elders op deze site).

Groepsgesprek over het boek

Voor een groepsgesprek over dit boek kan plaatsvinden, moet iedereen het boek goed kennen. Laat de kinderen eerst spontaan reageren. Ga dan vragen stellen:

- Wat vind je leuk aan dit boek? Of mooi? Of spannend?
- Wat vind je niet leuk aan het boek? Of saai? Of lelijk? Of erg? Of raar?
- Wat vind je leuk aan de tekeningen? Of mooi? Of spannend?
- Wat vind je niet leuk aan de tekeningen? Of saai? Of vreemd?
- Wat begrijp je niet? Som alles maar op!
- Zag je ook dingen, *patronen* of *stramienen*, die steeds terugkomen?

De laatste vraag gaat over stijl en opbouw van het boek. De ervaring van Aidan Chambers en veel andere leesbevorderaars is dat samen goed kijken naar stijl en opbouw van een boek kan helpen om het verhaal te begrijpen. Er kunnen antwoorden komen als:

In de tekst, qua inhoud:

- Oma doet steeds haar best maar begrijpt niet veel van Annetje Lie (p. 7-11).
- De droom is een zoektocht door het holst van de nacht naar mama.
- Windrichtingen zijn belangrijk om niet te verdwalen (p. 39/40, 55, 118).
- Gevaarlijke verleiders zijn de *Jurkenvrouw* (p. 21,22), *Heintjevaar* (p. 53, 54), *Vos* (p. 80).
- Er gebeuren dingen die niet kunnen stoppen: Annetje Lie kan niet stoppen met limonade drinken (p. 23) en de clown kan niet stoppen met zich uitkleden: onder elke hoed zit een andere hoed (p. 47), onder elk jasje een ander jasje (p. 48); en hij wil de ruimte vullen met achtereenvolgens dozen, ballen en appels (p. 102-103).
- Annetje Lie droomt, maar in de droom zitten stukjes uit de werkelijkheid: de satijnen trouwschoenen van mama, de liedjes van oma, de Donkere Kamer van papa, de blikken soldaatjes die vroeger gratis bij de thee waren. Vooral de trouwschoenen komen steeds terug.
- Verwijzingen naar sprookjes: *Assepoester* (p. 10/11, 98), *Roodkapje* (p. 84), *Doornroosje* (p. 116).

In de tekst, qua vorm:

- Veel liedjes; bekende zoals *Witte Zwanen*, *Zwarte Zwanen*, *Rije rije rije in een wagentje* en *Ik zag twee beren broodjes smeren* (p. 5), maar ook onbekende, zoals het lange lied *Is er een brug / van hier naar daar? / een brug van stenen / een brug van hout? / Tiedeldiedom?* (p. 88/89).
- Veel spreekwoorden en uitdrukkingen: *in het holst van de nacht* (titel), *je bent niet bij je thuis* (p. 46), *dat had je gedroomd* (p. 46), *We hebben rats, kuch en ook bonen* (p. 78), *Je ziet zeker wel dat we niet van de straat zijn en er warmpjes bij zitten.* (p. 83).
- Veel gesprekken vol stoere taal. Soms maken de personages ruzie, zoals de Maan en de Muizenkoning: *“Krijg de kraters!” roept de Muizenkoning. / “Krijg een rat!” roept de Maan. / “Dat is een belediging,” schreeuwt de Muizenkoning. / “Net goed,” brult de Maan.* (p. 38). Annetje Lie raakt hier overstuurd van.
- Veel vreemde namen: *Heintjevaar*, *Jurkenvrouw*, *Muizenkoning M.G.*, *Muizenkoning*, *Schaatsenberg*, *Muziekpapierstapels*, *Twaalfkiezen*, *Tientenen*.
- Vaak drie keer achter elkaar hetzelfde woord: *Verder verder verder.* (p. 14), *klekklekklek* (p. 20), *Rood rood rood.* (p. 28), *Bluf bluf bluf.* (p. 40), *Lager lager lager.* (p. 54).

In de tekeningen:

- Bovenaan elke bladzijde staat een zwart-wit tekening met veel kleine streepjes (arcering).
- Alle tekeningen hebben hetzelfde langwerpige formaat.
- Samen vormen de tekeningen een soort stripverhaal in zwart-wit.
- Meestal zie je de tekening recht van voren, soms van onderaf (p. 5, 51) en soms van bovenaf (p. 58).
- De maan is eerst wit en op het laatst zwart.
- In het juryrapport van de Woutertje Pieterse Prijs van 1990, twee jaar nadat *Annetje Lie in het holst van de nacht* bekroond werd, staat dat een jeugdbibliothecaris in de maanden na de bekroning aan alle kinderen die het boek waren komen lenen vroeg wat ze ervan gevonden hadden. *Na een jaar had hij nog niet één kind geturfd dat het boek überhaupt was*

dóórgelkomen. Kun jij er ook niet doorkomen? Of wel? Of eerst niet en later wel, nadat je er in de klas over hebt gepraat? Eerlijk zeggen!

- Vind je dat andere kinderen dit boek ook moeten lezen? Of volwassenen?

Spelregels en tips:

- De leerkracht heeft een open houding: er is niet één waarheid, één oplossing of één goed antwoord. Een gesprek kan juist opbloeien door de diversiteit aan meningen en interpretaties.
- De kinderen moeten het boek goed kennen voordat ze er een groepsgesprek over kunnen houden. Dan kunnen ze hun mening uitleggen aan de hand van fragmenten en illustraties uit het boek.
- Er zijn meer vragen mogelijk; elke leerkracht ontwikkelt daarin zijn of haar eigen stijl.
- Alles mag gezegd of opgemerkt worden. Niets is gek of stom. Laat de kinderen merken dat het belangrijk is wat ze zeggen.
- Iedereen luistert naar elkaar. Er wordt niet door elkaar heen gepraat.
- Stel geen gesloten vraag waarop maar één antwoord mogelijk is. Vraag liever: 'Waar zie je dat?', 'Hoe bedoel je dat?', 'Kun je dat laten zien?' of 'Vertel eens...'
- Laat het gesprek niet langer duren dan nodig. Het ene boek geeft meer gespreksstof dan het andere. Dit boek geeft veel gespreksstof doordat er veel geheimzinnigs in gebeurt en er veel uitdrukkingen in staan die vaak letterlijk worden genomen.
- Deze manier om een groepsgesprek te voeren werkt het best als er regelmatig zo met elkaar wordt gepraat. Dan raken de kinderen eraan gewend en gaan ze het leuk vinden om op ontdekkingsreis te gaan in een volgend boek.
- Deze aanpak is gebaseerd op verschillende inspirerende boeken: Aidan Chambers: *Vertel eens* en *De leesomgeving*, Biblion, Den Haag 2001, en Jan van Coillie: *Leesfeesten en boekenfeesten – Hoe werken (met) kinder- en jeugdboeken?*, NBD/Biblion, Den Haag 2007.

Praten

Over Annetje Lie

Annetje Lie woont al een tijd bij oma, vier zondagen en alle dagen ertussen. (p. 7)

Annetje Lie glipt door het dakraam naar binnen. (p. 17)

Ze is zo verschrikkelijk bang van de Schommel dat ze de Muizenkast in gaat. (p. 19)

Annetje Lie weet het niet meer. Ze drinkt water maar de dorst gaat niet over. (p. 60)

Annetje Lie weet niet hoe lang ze al in het witte bed ligt, maar wel dat mamma al die tijd niet op bezoek is geweest. (p. 100)

Ze was vergeten hoe heerlijk het is om op de dijk te zitten in de wind als het zomer is. (p. 116)

Wie is Annetje Lie? Wat is ze voor een meisje? Praat daar samen over. Hoe oud zou Annetje Lie zijn? Waar is ze bang voor? Wat kan ze goed? Wat gebeurt er met haar? Droomt ze het allemaal of maakt ze het in het echt mee? Als ze het droomt, waar komen die dromen dan vandaan? Wat voor soort ziekte zou ze hebben? Denk je dat Annetje Lie een vriendinnetje van jou zou kunnen zijn?

Over het hoofd van Annetje Lie

Annetje Lie hoort binnen in haar hoofd het vreselijke liedje van de Kattebek.

'Stil!' zegt ze tegen haar hoofd, maar het Hoofd luistert niet en zingt en zoemt gewoon door.

(...) Annetje Lie geeft haar hoofd een mep. 'En nu stil!'

'Ik zing als ik dat wil,' zegt het Hoofd. 'Ik zal zingen en denken als ik dat wil.'
'Maar je bent van mij,' zegt Annetje Lie.
'Helemaal niet, jij bent veel eerder van mij,' zegt het Hoofd. 'Jij doet wat ik denk.' En weer begint het Hoofd met het liedje.
Annetje Lie slaat en slaat het Hoofd en huilt van de pijn. (p. 49-51)

Annetje Lie heeft een liedje dat almaar in haar hoofd zingt, ook al wil ze dat niet. Praat er met elkaar over hoe dat kan. Maak je zelf ook wel eens zoiets mee? Hoe kan het dat je hoofd iets doet wat je eigenlijk niet wil? Wat gebeurt er dan en hoe los je dat op? Wie is de baas: Annetje Lie of het hoofd van Annetje Lie? Is het hoofd van haar of is Annetje Lie van het hoofd? Is jouw hoofd van jou of ben jij van jouw hoofd?

Over de oma van Annetje Lie

Oma geeft niet vaak antwoord als je wat vraagt. Of een antwoord waar je niks aan hebt. (p. 7)

Oma wordt wel een beetje boos af en toe. Vooral als ze zelf al in bed ligt in de kamer aan de achterkant van het huis.

'Kind toch, me wakker maken in het holst van de nacht.' (p. 11)

Oma kan lekker koken en Annetje Lie leert het. (p. 25)

Oma heeft een roze nachtpon aan. Haar grijze haar hangt in een vlechtje op haar rug. (p. 60)

Oma zegt altijd als er iets vervelends gebeurt: 'Ach nu ja, het ziekenhuis is erger.' (p. 100)

'Ik blijf altijd bij jou,' zegt oma. (p. 115)

Annetje Lie moet een tijdje bij oma wonen. Waarom en voor hoe lang, dat weet ze niet. Oma vertelt er niets over. Wat vind je van de oma van Annetje Lie? Wat vind je leuk aan haar? En wat vind je minder leuk? Praat daar samen over. Vind je de oma van Annetje Lie een oma is zoals een oma moet zijn? Heb jij ook zo'n oma? Of is die van jou heel anders?

Over de moeder van Annetje Lie

'Waar zijn mijn schoenen?' zegt de stem van mamma.

Ze praat vanaf het witte nachtkastje, daar staat de trouwfoto in het zilveren lijstje.

'Mamma,' roept Annetje Lie, 'waar was je al die tijd?'

Mamma stapt uit de lijst in haar trouwjurk met de wijde rokken.

'De wijde wereld in,' zegt ze. Ze zwaait met haar bruidsboeket en springt op de grond. 'Ik had er genoeg van. Waar zijn mijn trouwschoenen?' (p. 112/113)

Dit is een droom van Annetje Lie over haar moeder. Of is het geen droom maar echt? Wat is er met die moeder aan de hand, denk je? Waar zou ze kunnen zijn en waarom blijft ze zo lang weg? Praat daar samen over. Aan het eind van het boek zit de moeder opeens aan het bed van Annetje Lie. Ze belooft dat ze elke zondag op bezoek komt. Is dat ook een droom?

Over vreemde gesprekken

'Kind toch, me wakker maken in het holst van de nacht.' (p. 11)

'En als je kan zwemmen, dan verdrink je niet en een lantaarnpaal is ook van ijzer,' smaalt de Maan. (p. 39)

'Of door iemand die je buiten westen slaat,' zegt de Muizenkoning. (p. 39)

'De voorstelling begint, de voorstelling gaat beginnen.'

'Hoe kan dat nou?' vraagt Annetje Lie. 'Iedereen slaapt immers.'

'Dat had je gedroomd,' zegt de dikke man. (p. 46)

'En ik kan wondermooi zingen,' zegt Heintjevaar, 'dat scheelt ook, dat doet het meestal.'

'Wat doet het?'

'De rest. En de deur dicht. Luister maar.' (p. 53)

'Mooi niet? Voornaam niet?' vraagt de Vos. 'Dat heeft hier een rooie duit gekost, daar kun je van op aan. Je ziet zeker wel dat we niet van de straat zijn en er warmpjes bijzitten.' (p. 83)

Dit zijn een paar voorbeelden van rare zinnen in vreemde gesprekken. Annetje Lie weet niet wat het holst van de nacht is. Weet jij het? Praat er samen over. Hoezo: een lantaarnpaal is ook van ijzer? Wat betekent iemand buiten westen slaan? Wat doet de deur dicht? Wat is een rooie duit? Bespreek met elkaar wat die vreemde zinnen zouden kunnen betekenen. Zoek in het boek nog meer gekke gesprekken die je misschien niet helemaal snapt. Lees ze elkaar voor en zoek samen uit wat er precies wordt gezegd. Mooi niet? Mooi niet!

Over dromen

Nu kan Annetje Lie naar binnen kijken naar al die kamertjes en gangen en trappen. Alle huizen zijn een beetje anders, maar de mensen zijn allemaal hetzelfde, want ze slapen. In oma's huis staat het bed met de spijltjes en onder de donsdeken ligt zij zelf. Ze slaapt.

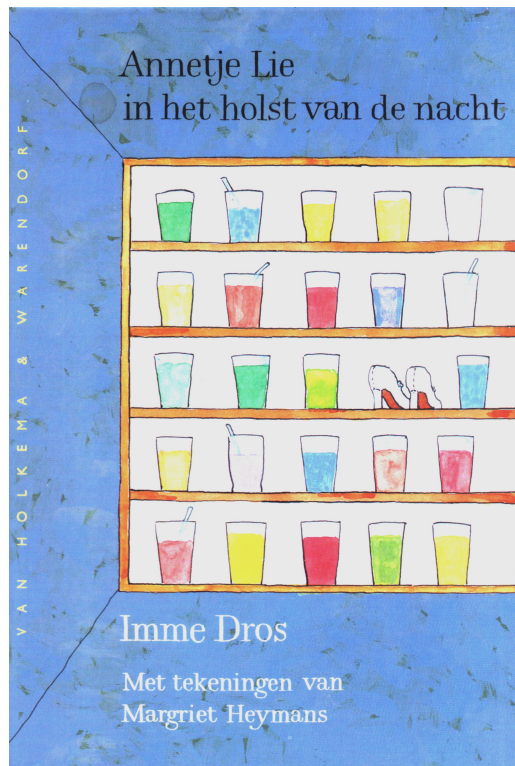
'Hoe kan dat nou? Hoe kan ik daar liggen als ik hier sta?'

'Dat kan heel goed,' zegt de Maan. Hij laat de gevels weer zakken. Ze vallen keurig met een zachte plof op hun plaats. 'Als je daar niet sliep, zou je ook niet dromen dat je hier liep.' (p. 57)

Annetje Lie droomt veel. Zijn het leuke dromen of nare? Praat er samen over. Ga in het boek op zoek naar een leuke droom en lees hem elkaar voor. Zoek een verschrikkelijk enge droom en lees hem elkaar voor. Hebben de dromen van Annetje Lie iets te maken met wat ze in het echt meemaakt? Welke dingen of mensen uit haar echte leven komen in haar droom terug? En hoe?

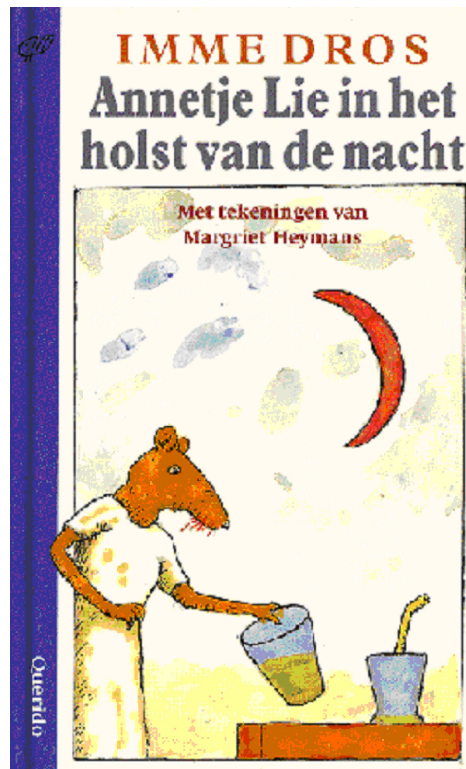
Droom jij ook zo spannend als Annetje Lie? Zou je dat willen? Droom jij net als Annetje Lie ook wel eens dat je vliegt? Hoe gaat dat bij jou in je droom? Vertel elkaar over eigen mooie dromen en nachtmerries. Annetje Lie ziet in een droom zichzelf liggen in bed. Heb jij ook wel eens zoiets gedroomd?

Over de omslag

Dit is de voorkant van het boek. Vind je die passen bij het verhaal? Praat er samen over. Waarom wel of niet? Welke stukjes in het boek horen bij de

voorkant? Zoek ze op en lees ze voor.

En dit is de voorkant van een latere druk van het boek. Wie staat er op en wat gebeurt er? Welke stukjes in het boek horen bij deze tekening? Zoek ze op en lees ze voor. Welke omslag vind je het beste passen bij het verhaal? Welke vind je het leukst? Praat er samen over.

Over de tekeningen

Op welke bladzijde staan deze tekeningen? Bekijk alle tekeningen in het boek en vergelijk ze. Welke tekening vind je het mooist? Wat is de leegste tekening? De volste? De meest sprookjesachtige? Is Annetje Lie op elke tekening te zien? Hadden de tekeningen in kleur moeten zijn, of vind je zwart-wit juist mooi? Welke tekening zou je zelf getekend willen hebben? Welke tekening zou ook heel goed zijn geweest voor de omslag? Blader met elkaar door het boek en praat over de beste omslagtekening.

Doen

Liedjes zingen

Oma zingt liedjes.

Rare liedjes uit de tijd dat oma een klein meisje was, raar dat oma een klein meisje was.

Ze zingt in de keuken, op de trap naar de zolder, in de tuin en op de w.c. Annetje Lie moet wel luisteren.

Soms zijn het bekende liedjes. Witte zwanen, Zwarte zwanen. Rije rije in een wagentje. Ik zag twee beren broodjes smeren.

Die liedjes zingt Annetje Lie mee. Maar meestal zijn het rare liedjes. (p. 5)

Zo begint het verhaal van Annetje Lie. Welke liedjes die in dit stukje genoemd worden, ken je? Zing ze voor elkaar.

Niet alleen oma zingt in het boek, ook de Schommel zingt (p. 17), Annetje Lie en het Hoofd van Annetje Lie (p. 35, 50), Heintjevaar (p. 53), de Muizenkoning (p. 35, 69/70, 77), het dierenkoor in het vossenhol (p. 88/89), de clown van het circus (p. 104) en mama (p. 117).

Blader door het boek en lees elkaar de liedjes voor en zing ze op een eigen melodie. Zoek het kortste lied en zing het drie keer achter elkaar. Zoek het engste lied en zing het met een enge stem op een griezelige manier. Zing in je eentje, met zijn tweeën, in een klein groepje, met zijn allen.

Dansen op wolken

'Maar het zijn ook wólken!' roept Annetje Lie. 'Het zijn allemaal wolken.' Ze laat zich voorover vallen en rolt heen en weer. 'Wolken. Echte wolken. Zie je nou dat je op wolken kunt zitten!'

Ze springt overeind en danst in het rond, ze stuitert terug net als op het luchtkussen in de speeltuin. Wolken. Echte wolken. Eindelijk weet ze hoe het is om op de wolken te lopen. Dat leek haar altijd zo heerlijk: lopen op de wolken. Pappa zei dat het niet kon, maar pappa weet dus niet alles.

Ze danst en ze loopt en ze springt steeds verder het holst van de nacht in, steeds dieper.

Wolken, echte wolken en aldoor weer anders. Dunne sliertwolken, mollige schapewolken, dikke donderwolken, roze ochtendwolken, paarse avondwolken.

Verder gaat ze, dieper.

Wie zou er wonen in het holst van de nacht? Een sneeuwvos? Een roodvos? Een wolkenvos soms met kleine wolkenvosjes? Wat eten ze? Wolken?

Verder verder verder.

Windveren, stapelwolken, regenwolken.

Verder.

Als ze er genoeg van begint te krijgen, komt ze aan het eind van de gang. Ze is niet in het binnenste van het hol, want ze staat bij een uitgang en erachter is het blauw. (p. 13-15)

Maak ruimte in de klas, op de gang of in de gymzaal. En doe als Annetje Lie: loop op de wolken, dans op de wolken, spring en stuit. Doe de wolkendans. Duikel van de ene dikke donderwolk op de andere. Zweef tussen dunne sliertwolken. Hoe zwier je op roze ochtendwolken? Hoe glij je van paarse avondwolken?

De juf, meester of een kind dat goed kan voorlezen, leest hardop en langzaam dit stukje voor; de andere kinderen luisteren en dansen meteen wat er wordt gezegd. Als het is afgelopen, wordt het stukje nog een keer gelezen en gedanst, en nog een keer.

Of splits de groep in tweeën: de ene helft danst, de andere helft kijkt toe en zegt na afloop wat ze mooi vonden. En daarna gaat de kijkgroep dansen en de dansgroep kijken. Misschien kun je muziek vinden die goed bij de wolkendans past.

Aftellen

leuwe ieuw
Houtjetouwtje
Anne komt niet, Anne komt gauw.
leuwe ieuwe
touwtje en hout
Anne is lief, Anne is stout. (p. 17)

Dit is het liedje dat de Schommel zingt op de achterzolder van Annetje Lie. Het liedje lijkt op een aftelversje. Leer het uit je hoofd en zeg het in een kring kinderen. Bij elk woord tik je een kind aan. (Het woord 'houtjetouwtje' telt voor twee woorden.) Het kind dat je bij het laatste woord 'stout' aantikt, moet de kring uit. Dan zeg je het aftelversje weer en weer. Zo blijven er steeds minder kinderen over. Het kind dat als laatste overblijft, heeft gewonnen. Je mag het aftelversje ook veranderen. Dan zeg je bijvoorbeeld als laatste regel: 'Jij bent lief en jij bent stout.'

De Jurkenvrouw vastnieten

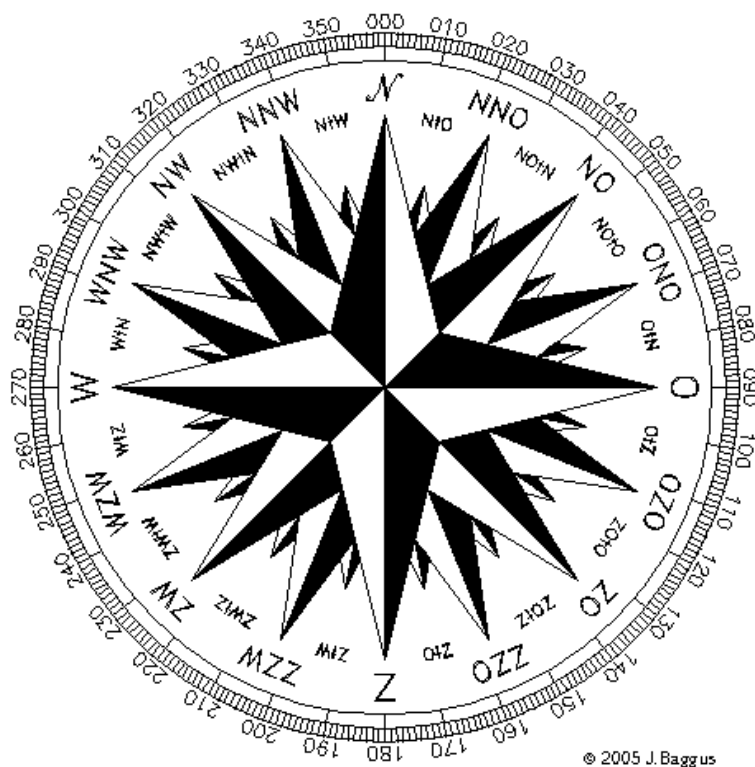
Er staat daar een wildvreemde mevrouw. Een vrouw met wel tien jurken over elkaar heen: zomerjurken over dikke, wollen winterjurken, jurken met stippeltjes over jurken met strepen of ruiten, jurken met kant en jurken met veren en bont over strandjurken. 'Geef mij die schoenen, meisje,' zegt de Jurkenvrouw. Ze lacht er liefjes bij, maar ze heeft lange hoektanden. (...)
Ze lacht zachtjes en zoetjes. Haar hoektanden blikkeren, haar vingers hebben tien lange, kromme nagels. (p. 21-22)

De Jurkenvrouw doet zich aardig voor, maar ze wil Annetje Lie grijpen.

Teken op een stevig stuk karton in grote lijnen met een dikke vilstift de Jurkenvrouw. Vergeet niet haar zoete lach, haar hoektanden en kromme nagels. En natuurlijk ook niet haar tien jurken over elkaar. Voor die jurken gebruik je allerlei lapjes en ruches. Knip uit die lapjes jurken, maar ook stukjes en kantjes van jurken. Probeer een mooi effect te krijgen door te plooiën. Met een nietmachine niet je alles over elkaar heen aan haar lijf vast.

Tweëndertig streken leren

'Ken ik de streken van het kompas niet? Hahahahaha. Ik ken ze alle tweëndertig! En wie die kent, verdwaalt niet!'
'Bluf bluf bluf. Praatjes van een volle Maan.'
De Maan begint woorden te raffelen en de Muizenkoning raffelt er even hard doorheen om hem in de war te brengen.
'Noorden. Noorden ten oosten. Noordnoordoost. Noordoost ten noorden. Noordoost. Noordoost ten oosten. Oostnoordoost. Oosten ten noorden. Oosten.'
'Hou toch op, mijn hoofd doet pijn van jullie,' roept Annetje Lie.
Maar de Maan en de Muizenkoning schreeuwen door.
'Oosten ten zuiden. Oostzuidoost. Zuidoost ten zuiden. Zuidzuidoost. Zuiden ten oosten. Zuiden!'
'Hou op! Hou op! Het doet pijn!'
'Zuiden ten westen, Zuidzuidwest. Zuidwest ten zuiden. Zuidwest... Hee wat is er Annetje Lie?' (p. 40-41)

De Maan en de Muizenkoning maken ruzie over de namen van de tweeëndertig windstreken van het kompas. Annetje Lie krijgt er hoofdpijn van.

Pak een groot vel papier en teken een grote cirkel. Doe alsof de cirkel een taart is en verdeel met een liniaal de taart in vier gelijke stukken. Schrijf aan de uiteinden van de vier strepen de windrichtingen: bovenaan het Noorden, onderaan het Zuiden, rechts het Oosten en links het Westen.

Verdeel dan met je liniaal ieder kwartstuk precies in tweeën. De taart heeft dan acht gelijke stukken. Schrijf aan de uiteinden van de nieuwe strepen de namen van de windrichtingen. Die heten, met de klok mee: Noordoost, Zuidoost, Zuidwest en Noordwest.

Verdeel dan ieder stuk van de taart weer precies in tweeën. Dan komen er acht windrichtingen bij. Schrijf de namen op de goede plek. Met de klok mee zijn dat: Noordnoordoost, Oostnoordoost, Oostzuidoost, Zuidzuidoost, Zuidzuidwest, Westzuidwest, Westnoordwest en Noordnoordwest.

Verdeel dan ieder stuk nog eens en heel precies in tweeën. Dan komen er zestien windrichtingen bij. Schrijf de namen op de goede plaats. Met de klok mee: Noord ten oosten, Noordoost ten oosten, Oosten ten noorden, Oosten ten Zuiden, Zuidoost ten oosten, Zuidoost ten zuiden, Zuid ten oosten, Zuid ten westen, Zuidwest ten zuiden, Zuidwest ten westen, West ten zuiden, West ten noorden, Noordwest ten westen, Noordwest ten noorden en Noord ten westen.

Gelukt? Geen hoofdpijn gekregen? Dan heb je een windroos met alle tweeëndertig windstreken op de goede plek! Met de echte termen die gebruikt worden door zeelieden. Lees dan het eind van het verhaal:

'Overal heen,' roept Annetje Lie, 'ik wil overal heen.'

'Dat is het beste,' zegt de Nieuwe Maan. 'Dat is altijd het beste. Zo leer je de tweeëndertig streken van het kompas. En wie die kent, verdwaalt niet,' Hij blaast in het zeil... (p. 118)

Zuchten nadoen

'Ik hoor zuchten,' zegt Annetje Lie.

Ze luisteren naar het zuchten. Er zijn snorkzuchten, piepzuchten, kreunzuchten, giechelzuchten, gromzuchten, snikzuchten, harde en zachte zuchten, lange en korte zuchten, zomaar zuchten en zuchten die je haast niet hoort. (p. 44)

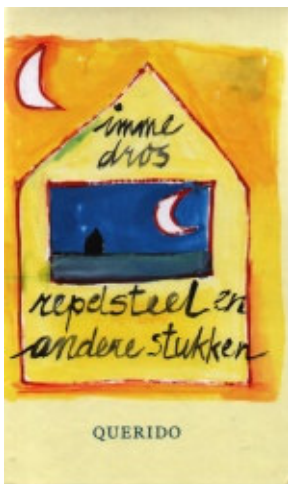
Op het erf van de boerderij hoort Annetje Lie allerlei zuchten. Hoe klinkt een snorkzucht? Laat hem horen en doe elkaar na. Laat het verschil horen tussen een gromzucht en een snikzucht. En hoe klinkt een zucht die je haast niet hoort? Wie in de groep kan de zachtste zucht maken? Bedenk nog meer zuchten en laat ze horen: schrikzuchten, zangzuchten, proestzuchten, zoenzuchten, huilzuchten.

Heintjevaar tekenen

Er is opeens veel licht. Heintjevaar kruipt ervoor weg, maar Annetje Lie ziet nog net zijn groene slijmerige lijf vol slierten en kwabben en wratten, uit zijn kronkelende haren steken graten en resten van vogels: beenderen, veren. Uit zijn mond hangt een vissestaart. (p. 54)

Heintjevaar is een gevaarlijke groene griezel die in het water woont en je aan je benen naar beneden trekt. Annetje Lie kan nog net aan hem ontsnappen. Teken een portret van Heintjevaar, compleet met slijmslierten, kwabben, wratten en etensresten, een portret zo eng dat je er zelf bang van wordt.

Toneel spelen

Hiernaast staat de voorkant van *Repelsteel en andere stukken*, een ander boek van Imme Dros. Er staan drie toneelstukken in, om te lezen of om zelf te spelen. Een van de drie toneelstukken is het verhaal van Annetje Lie. Het heet hier *De Maan en de Muizenkoning* en het heeft drie bedrijven. Het derde bedrijf is het kortst (p. 104-114). Dat bedrijf is weer verdeeld in drie scènes.

Haal het boek uit de bibliotheek, kies een scène, verdeel de rollen en lees samen de scène een paar keer hardop. Probeer daarna de scène neer te zetten: te spelen in de ruimte. Bekijk wat je nodig hebt aan spullen: bijvoorbeeld een bed, een boot, een lap voor een zeil. Gebruik je fantasie. Voor een toneelstuk is het belangrijker dat je het beeld oproept van een bed dan dat je een echt bed laat zien. Verzin hoe je met simpele middelen de spelers er kunt laten uitzien als de Maan of de Muizenkoning. Kijk wat je kunt doen met licht en donker. Zoek muziek die bij de scène past.

Boektitels bedenken

In de titel van het boek over Annetje Lie zit een gezegde: *in het holst van de nacht*. Het holst van de nacht is het allerdiepste van de nacht. Dieper kan niet.

Er zijn nog veel meer gezegden met een woord erin dat het allerdiepst, -langst, -hoogst, -leukst, -laatst, -heetst is, zoals: in het heetst van de strijd, het hoogste lied zingen, het achterste van je tong laten zien, haantje de voorste zijn, de langste adem hebben, je beste beentje voorzetten, het beste paard van stal zijn, de leukste thuis zijn, moeders mooiste zijn, het onderste uit de kan willen hebben, op je laatste benen lopen.

Hoor je deze gezegden wel eens? Wat zouden ze betekenen? Praat er met elkaar over.

Bedenk daarna drie boektitels met zo'n gezegde erin, net zoals Imme Dros heeft gedaan. Schrijf die titels op en schrijf in één zin erbij waar de boeken met jouw titels over gaan. Vergelijk jouw boektitels met die van andere kinderen in je groep.

Links

- Deze lestips en het juryrapport 1989: www.woutertjepieterseprijs.nl
- http://www.dbnl.org/tekst/dros001anne01_01/colofon.htm
- http://nl.wikipedia.org/wiki/Imme_Dros
- www.dbnl.nl/auteurs/auteur.php?id=heym011
- www.galleries.nl (voor vrij beeldend werk van Margriet Heymans)
- www.kjoek.nl
- www.queridokind.nl
- www.leesplein.nl
- www.literatuurplein.nl
- www.leesfeest.nl

Reacties naar aanleiding van deze lestips zijn zeer welkom. U kunt ze sturen naar: lestips@woutertjepieterseprijs.nl